This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 07593067 1

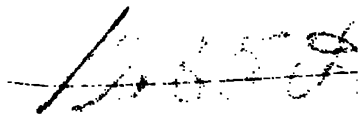

ELEMENTA

PHILOSOPHICA

DE CIVE.

ELEMENTA
PHILOSOPHICA
DE CIVE.

AUCTORE THOM. HOBBES
MALMESBURIENSI.

Editio nova accuratior.

BASILEÆ,
Apud JOHAN. JAC. FLICK.
M, DCC. LXXXII.

EXCELLENTISSIMO *VIRO*, GUILIELMO, *COMITI DEVONIÆ*, DOMINO MEO COLENDISSIMO.

POpuli Romani, memoriâ Tarquiniorum, & civitatis inſtituto, regibus iniqui, vox erat (*Excellent. Domine*) prolata ore *Marci Catonis cenſoris*, reges omnes de genere eſſe beſtiarum rapacium. Ipſe autem populus Romanus, qui per *Africanos*, *Aſiaticos*, *Macedonicos*, *Achaïcos*, cæteroſ-

que à ſpoliatis gentibus cognominatos cives, totum fere orbem terrarum diripuerat, qualis bellua erat? Non minus ergò quàm *Cato* ſapienter dixit *Pontius Teleſinus*. Is prælio ad *Portam Collinam* contra *Syllam* circumvolans ordines exercitus ſuî, vociferatuſque eruendam delendamque ipſam Romam, adjiciebat, nunquam defuturos raptores italicæ libertatis *lupos*, niſi ſylva, in quam refugere ſolerent, eſſet exciſa. Profecto utrumque verè dictum eſt, *homo homini Deus*, & *homo homini lupus*. Illud, ſi concives inter ſe; hoc, ſi civitates comparemus. Illic juſtitia & caritate, virtutibus pacis, ad ſimilitudinem Dei acceditur; hîc propter malorum pravitatem, recurrendum etiam bonis eſt, ſi ſe tueri volunt, ad virtutes bellicas vim & dolum, id eſt, ad ferinam rapacitatem. Quam etſi homines pro convitio invicem

objiciant, more innato, facta ſua in perſonis aliorum, tanquam in ſpeculo, ſiniſtra dextra; dextra ſiniſtra exiſtimantes; vitium tamen eſſe non ſinit profectum à neceſſitate conſervationis propriæ jus naturale. Quod autem *Catoni*, viro ſapientiæ celebratiſſimæ, odium pro judicio, affectus pro ratione imponere in tantum potuit, ut quod æquum in populo ſuo, idem reges facere iniquum cenſeret, mirari fortaſſe alii poterunt: ego ſanè in ea opinione jam diu ſum, neque egregiam ſententiam unquam fuiſſe quæ placuit populo, neque ſapientiam vulgari majorem vulgo agnoſci poſſe; quippe quam vel non intelligunt, vel intelligentes æquant. Græcorum Romanorumque facta & dicta celebria, non ratio, ſed magnitudo, & ſæpe illud ipſum lupinum, quod mutuo exprobrant hiſtoriæ, commendavit, quæ

unà cum publicis actionibus actores per curſum ſeculorum devolvit qualeſcunque. Sapientia vera nihil aliud eſt quàm in omni materia veritatis ſcientia. Ea vero cùm à memoria rerum per appellationes certas & definitas excitata derivetur, non animi acris & repentini impetus, ſed rationis rectæ, id eſt, philoſophiæ opus eſt. Per hanc enim à rerum ſingularum contemplatione ad præcepta univerſalia via aperitur. Quot autem genera rerum ſunt, in quibus ratio humana locum habet, in tot ramos ſe diffundit philoſophia, diverſè tamen pro diverſitate ſubjectæ materiæ nominata. Nam quæ de figuris tractans, GEOMETRIA; de motu, PHYSICA; de jure naturali, MORALIS dicitur, tota PHILOSOPHIA eſt: quemadmodum mare, quod hîc Britannicum, illic Atlanticum, aliàs Indicum, à ſingulis littoribus appellatum, totum tamen eſt Ocea-

nus. Et geometræ quidem provinciam ſuam egregiè adminiſtraverunt. Quicquid enim humanæ vitæ auxilii contingit à ſiderum obſervatione, à terrarum deſcriptione, à temporum notatione, à longinquis navigationibus; quicquid in ædificiis pulchrum, in propugnaculis validum, in machinis mirabile eſt; quicquid denique hodiernum tempus à priſca barbarie diſtinguit, totum ferè beneficium eſt *Geometriæ*. Nam quod *Phyſicæ* debemus, id debet *Phyſica* eidem *Geometriæ*. Si philoſophi morales munere ſuo pari felicitate functi eſſent, non video, ad felicitatem ſuam in hac vita quid amplius contribuere humana induſtria poſſet. Cognita enim, pari certitudine, ratione actionum humanarum, qua cognoſcitur ratio magnitudinum in figuris, ambitio & avaritia, quarum potentia falſis vulgi circa *jus* & *injuriam* opinionibus innititur, iner-

mes eſſent, fruereturque gens humana pace adeò conſtante, ut non videatur (niſi de loco, creſcente ſcilicet hominum multitudine) unquam pugnandum eſſe. Nunc quod bellum gladiis vel calamis perpetuum eſt: quod non ſit juris & legum naturalium major ſcientia hodie quam olim: quod ſententiis Philoſophorum utraque pars ſuum jus tueatur: quod alii laudent, alii vituperent eandem actionem: quod idem nunc probet, quæ alio tempore damnat, & ſua facta in aliis aliter æſtimet: ſigna manifeſtiſſima ſunt, nihil profuiſſe ad ſcientiam veritatis quæ hactenus ſcripta ſunt à Philoſophis moralibus; placuiſſe verò, non illuminando animum, ſed venuſta & ſecunda affectibus oratione, opiniones temerè receptas confirmando. Huic ergo philoſophiæ parti idem contigit quod viis publicis, quibus omnes ingrediuntur,

euntque prorſum & retrorſum, alii animi cauſa inambulant, alii rixantur, ſed nihil feritur. Cujus rei unica hæc videtur eſſe ratio, quod nemo eorum qui materiam hanc tractarunt, commodo uſus ſit docendi principio. Non enim, ut in circulo, initium ſcientiæ arbitrio noſtro ſumi poteſt. Incipit in ipſis dubitandi tenebris filum quoddam rationis, cujus ductu evaditur in lucem clariſſimam; ibi principium docendi eſt; inde ad ſolvenda dubia converſo itinere lux referenda eſt. Quoties ergo ſcriptor filum illud, vel inſcitiâ deſerit, vel cupiditatibus abrumpit, non ſcientiæ, ſed errationum ſuarum veſtigia litteris deſcribit. Quapropter, cùm cogitationes meas ad inquiſitionem juſtitiæ naturalis convertiſſem, admonitus ſum ab ipſa juſtitiæ appellatione, qua conſtans voluntas unicuique *jus ſuum* tribuendi ſigni-

ficatur, quærendum prius esse, unde esset quod quis rem aliquam *suam* potius quam *alienam* esse diceret. Quod cum non à natura, sed à consensu hominum profectum constaret; (nam quæ natura in medium protulit, homines postea distribuerunt;) ducebar inde ad quæstionem aliam, nimirum, cui bono, & qua necessitate coacti, cùm omnia essent omnium, voluerint potius sua cuique esse propria. Videbam autem, ex communitate rerum bellum, atque inde omne genus calamitatis, hominibus de earum usu per vim certantibus, necessariò sequuturum esse; id quod omnes natura fugiunt. Nactus ergo duo certissima naturæ humanæ postulata, unum cupiditatis naturalis, qua quisque rerum communium usum postulat sibi proprium; alterum rationis naturalis, qua quisque mortem violentam tanquam

ſummum naturæ malum ſtudet evitare. Ab his principiis pactorum & fidei conſervandæ neceſſitatem, atque inde virtutis moralis officiorumque civilium elementa, in hac opella, evidentiſſima connexione videor mihi demonſtraſſe. Quod adjectum eſt de regno Dei, eo conſilio factum eſt, ne quid inter dictata Dei per naturam, & legem Dei traditam in ſcripturis, repugnantiæ eſſe videretur. Operam etiam diligentem per totum curſum orationis meæ dedi, ne quid de legibus cujuſcunque nationis civilibus dicerem, id eſt, ne ad littora accederem, tum ſcopulis, tum præſentibus procellis periculoſa. Quantum laboris diligentiæque in veritate inveſtiganda adhibitum ſit, ſcio. Quid effecerim, neſcio; nam inventa noſtra omnes præ amore minus rectè æſtimamus. Itaque libellum hunc cenſuræ tuæ quam fa-

veri priùs offero, ut apud quem certiſſimis experimentis exploratum habeam, opiniones neque celebritate autorum, neque novitate ſua, neque ſpecie orationis, ſed firmitudine rationum favorabiles fieri. Si arrideat, id eſt, ſi nervoſus, ſi utilis, ſi non vulgaris ſit, tum demum eum tibi (*excellentiſſime domine*, *præſidium & decus meum*) humillimè dico dedicoque; ſin erraverim, teſtem tamen habes gratitudinis meæ, quòd otium, beneficio tuo conceſſum, ad gratiam tuam promerendam uti voluerim. Te Deus Opt. Max. in ſtatione hac mortali civem optimum protegat, eâque peractâ, ſed longiſſimâ, civitatis cœleſtis gloriâ coronet.

Pariſiis Nov. 1. 1646.

Excellentiæ tuæ ſervus humillimus

THOMAS HOBBIUS.

PRÆFATIO
AD
LECTORES.

QUæ res attentam lectionem promiſſæ efficere maximè poſſe videntur, rei tractandæ dignitas & utilitas, tractandi recta methodus, cauſa & conſilium in ſcribendo probum, ſcribentis denique moderatio, eas, lectores, vobis promitto, atque oculis aliquatenus ex hoc loco proſpiciendas exhibeo. Deſcribuntur hoc libello hominum officia, primò ut hominum, deinde ut civium, poſtremò ut chriſtianorum. Quibus officiis cùm juris naturalis gentiumque elementa, juſtitiæque origo & vis, tum etiam religionis chriſtianæ (quantum patitur inſtituti modus) eſſentia continetur.

Quod quidem doctrinæ genus (excepto quod ſpectat ad religionem chriſtianam)

ſapientum antiquiſſimi non niſi carminibus decoratum, vel allegoriis adumbratum, quaſi imperii myſterium quoddam pulcherrimum & ſacroſanctum, ne privatorum hominum diſputationibus contaminaretur, poſteris tradendum eſſe cenſuere. Philoſophi interea alii cum generis humani commodo rerum figuras & motus, alii ſine incommodo rerum naturas & cauſſas contemplabantur. Temporibus autem quæ inſequuta ſunt, ſcientiam hanc civilem, etſi non penitus perſpectam, aliqua tamen ex parte in reipublicæ regimine, tamquam per nubem pellucentem, primus adamaſſe dicitur Socrates, itaque coluiſſe, ut deſpectâ deſertâque omni aliâ philoſophiæ parte, ſolam hanc ingenio ſuo dignam judicaret. Poſt eum Plato, Ariſtoteles, Cicero, cæterique philoſophi græci, latini, denique omnes omnium gentium non modo philoſophi, ſed etiam otioſi, quaſi facilem, nullo ſtudio ambiendam, cujuslibet ingenio naturali expoſitam & proſtitutam attrectaverunt attrectantque. Quodque ad dignitatem ejus

præcipuè facit, illi qui eam ſe habere putant, vel eo loco ſunt, ut habere debeant, adeò ſibi in ejus ſpecie vehementer placent, ut reliquarum ſcientiarum ſtudioſos haberi & vocari ingenioſos, doctos, eruditos, quidlibet præter prudentes, æquo animo ferant. Nam nomen hoc propter excellentiam peritiæ civilis ſibi ſolis deberi arbitrantur. Sive igitur ſcientiarum dignitas ex dignitate eorum ad quos pertinent, ſive ex numero eorum qui de ipſis ſcripſerunt, ſive ex judicio ſapientiſſimorum hominum æſtimanda eſt, digniſſima certe ſcientiarum hæc ipſa eſt quæ ad principes pertinet, hominesque in regendo genere humano occupatos; cujus etiam falſa ſpecie omnes ferè homines delectantur, & in qua philoſophorum excellentiſſima ingenia maximè verſata ſunt. Ejuſdem utilitatem, ſed rectè traditæ, id eſt, ex veris principiis evidenti nexu derivatæ, ſic optime perſpiciemus, ſi, quæ falſam ejus & loquacem ſpeciem humano generi conſequuntur, damna conſideraverimus. Nam

in iis rebus quas ingenii exercendi cauſa ſpeculamur, ſi quis error irrepſerit, innoxius eſt, neque ſit jactura niſi temporis tantum. In iis verò quæ quiſque vivendi cauſa meditari debet, non modò ab errore, ſed etiam ab ignorantia, offenſiones, rixas, cædes oriri neceſſe eſt. Quanta ergo hæc damna ſunt, tanta eſt ab officiorum doctrina bene tradita utilitas. Quot reges, eoſdemque viros bonos, error unus, poſſe regem tyrannum à ſubdito ſuo jure occidi, occidi fecit error hic, poſſe principem ſummum certis de cauſis à certis hominibus regno ſpoliari, quantum hominum jugulavit? Quantum hominum interfecit doctrina hæc erronea, reges ſummos multitudine ſuperiores non eſſe, ſed miniſtros ejus? Denique illa quot rebellionum cauſa fuit, qua docetur, imperata regum utrum juſta an injuſta ſint, cognitionem ad privatos homines pertinere, & priuſquam fiant, diſputari non modo jure poſſe, ſed etiam oportere? Præterea in communiter recepta philoſophia morali alia ſunt multa non mi-

nus his periculoſa, quæ recitari non eſt opus. Puto, hæc proſpexiſſe veteres illos, qui juſtitiæ ſcientiam fabulis contectam, quam diſputationibus expoſitam eſſe, maluerunt. Antequam enim quæſtiones illiuſmodi agitari cœperunt, principes poteſtatem ſummam non poſtulabant, ſed exercebant. Imperium ſuum non argumentis, ſed hominum ſceleratorum quidem pœna, proborum verò defenſione tuebantur. Viciſſim cives juſtitiam non ſermonibus hominum privatorum, ſed legibus civitatis metiebantur: nec diſputationibus, ſed vi imperii in pace continebantur. Imò poteſtatem ſummam ſive in uno homine, ſive in uno conſilio ea reſideret, tanquam divinitatem quandam viſibilem venerabantur. Itaque ambitioſis perditiſve hominibus ad evertendum civitatis ſtatum minimè, ut nunc, ſe adjungebant. Nam, ut eam rem, per quam conſervabantur ipſi conſervatam eſſe nollent, in animum inducere non poterant. Scilicet illorum temporum ſimplicitas tam doctam ſtultitiam non capiebat. Itaque pax erat & ſeculum

aureum, quod non antè finem habuit, quam Saturno expulso contra reges arma ferri posse doceri cœperat. Hæc, inquam, veteres non modo vidisse, sed in una suarum fabularum aptissimè videntur significasse. Dicunt enim, Ixionem, cum esset à Jove adhibitus in convivium, adamasse, atque sollicitasse ipsam Junonem. Illi pro dea, nubem in ejus speciem formatam oblatam esse. Inde genitos esse Centauros, naturæ partim humanæ, partim equinæ, genus pugnax & inquietum. Id quod mutatis nominibus idem est ac si dixissent, homines privatos, ad concilia de summa reipublicæ vocatos, justitiam, imperii summi sororem & conjugem subjicere suæ ipsorum cognitioni cupere, cæterum falsam & inanem ejus speciem quasi nubem amplexantes, dogmata illa philosophorum moralium biformia, partim recta & speciosa, partim bruta & ferina, rixarum omnium & cædium causas, genuisse. Cùm tales igitur opiniones quotidie oriantur, si quis discusserit nubes illas, rationibusque firmis-

ſimis oſtenderit, doctrinas de juſto & injuſto, bono & malo, præter leges in unaquaque civitate conſtitutas, autenticas eſſe nullas, & utrum aliqua actio juſta vel injuſta, bona vel mala futura ſit, à nemine inquirendum eſſe, præterquam ab iis ad quos legum ſuarum interpretationem demandaverit, is certè non modo pacis viam regiam, ſed etiam ſeditionis opacas & tenebroſas ſemitas commonſtrabit; qua re utilius nihil excogitari poteſt.

Quod attinet ad methodum, non orationis ordinem, quamquam conſpicuus ille ſit, ſolum ſufficere, ſed à civitatis materia incipiendum, deinde ad generationem & formam ejus, & juſtitiæ originem primam progrediendum eſſe exiſtimavi. Nam ex quibus rebus quæque res conſtituitur, ex iiſdem etiam optimè cognoſcitur. Sicut enim in horologio automato aliave machina paulo implicatiore, quod ſit cujuſque partis rotæque officium, niſi diſſolvatur, partiumque materia, figura, motus, ſeorſim inſpiciatur, ſciri non poteſt: ita in jure civitatis,

civiumque officiis investigandis opus est, non quidem ut dissolvatur civitas, sed tamen ut tanquam dissoluta consideretur, id est, ut, qualis sit natura humana, quibus rebus ad civitatem compaginandam apta vel inepta sit, & quomodo homines inter se componi debeant qui coalescere volunt, rectè intelligatur. Talem ergo methodum secutus, pono primo loco pro principio omnibus per experientiam noto, quodque nemo est qui non confiteatur, nimirum, ingenia hominum ejusmodi esse à natura, ut, nisi metu potentiæ alicujus communis coerceantur, fore ut sibi invicem diffidant & sese mutuò metuant, & ut propriis viribus singuli sibi cavere cùm jure possint, tum necessariò velint. Objicietis fortasse, nonnullos hoc negare. Ita verò est: permulti enim negant. Numnam igitur, qui eosdem idem & fateri & negare dico, mecum ipse pugno? Minimè quidem ego, sed illi qui, quod actionibus confitentur, id ipsum oratione negant. Videmus, civitates omnes, etiamsi cum vicinis pacem habeant, fines

tamen ſuos præſidiis militum, urbes mœnibus, portis, vigiliis tueri. Quorſum hæc, ſi à vicinis nihil metuerent; videmus etiam ipſis civitatibus, ubi leges ſunt & pœnæ in malos conſtitutæ, cives tamen ſingulares neque in itinere eſſe ſine telo ſui defendendi cauſa; neque dormitum ire niſi obſeratis non modo foribus contra concives, ſed etiam arcis capſuliſque contra domeſticos. Poſſintne homines, ſibimet invicem omneſque omnibus diffidere ſeſe, apertius ſignificare? Quoniam autem omnes ſic faciunt, tam civitates quam homines, metum ſuum & diffidentiam mutuam confitentur. Inter diſputandum autem negant, hoc eſt, ſtudio contradicendi aliis, contradicunt ſibimet ipſis. Objectum porro à nonnullis eſt, quod admiſſo hoc principio, continuo ſequatur, homines omnes non modò malos, (quod forte etſi durum, concedendum tamen eſt, cùm id clarè dictum videatur in ſcripturis ſacris) ſed etiam (quod concedi ſine impietate non poteſt) naturâ malos eſſe. Illud verò, homines naturâ malos eſſe, ex hoc

tu miſero & odioſo, neceſſitate naturæ ſuæ, ſimul atque miſeriam illam intellexerint, exire velle. Id autem, niſi initis pactis à jure ſuo in omnia decedant, fieri non poſſe. Porro quæ ſit pactorum natura, quo modo jura ab alio in alium, ut pacta valida fiant, transferri debeant; item quæ jura & quibus, ad ſtabiliendam pacem neceſſario concedenda ſunt, id eſt, quæ ſint rationis dictamina ea quæ leges naturales *appellari propriè poſſunt, explico & confirmo. Atque hæc ſunt in ea parte libri quæ inſcribitur* Libertas.

His conſtitutis oſtendo, quid & quotuplex ſit, & quo modo fiat civitas, ſummumque civitatis imperium; quæque à ſingulis hominibus civitatem conſtituturis jura in ſummum imperantem, ſive is unus homo ſit, ſive unus hominum cœtus, ita neceſſariò transferenda ſint, ut niſi ſint translata, civitas nulla fiat, & jus omnium in omnia, id eſt, jus belli maneat. Deinde civitatum diverſas ſpecies, monar-

chiam, ariſtocratiam, democratiam, dominium paternum, & deſpoticum, diſtinguo; quomodo conſtituantur, doceo, & commoda incommodaque ſingulorum inter ſe comparo. Præterea quæ res civitatem deſtruant, & quæ ſint ſummum imperium adminiſtrantis officia, expono. Poſtremò legis & peccati naturas explico, & legem à conſilio, à pacto, à jure diſtinguo; quæ omnia ſub titulo imperii *continentur.*

In parte ultima cui inſcribitur Religio, *ne jus illud quod in præcedentibus ſummos imperantes in cives habere rationibus confirmaveram, Scripturis ſacris repugnare videretur; oſtendo primo loco, non repugnare illud juri divino, quatenus imperantibus imperat Deus per naturam, id eſt, per dictamina rationis naturalis. Secundo, idem non repugnare juri divino, quatenus imperium habuit Deus in Judæos peculiare per pactum antiquum circumciſionis. Tertio, idem non repugnare juri divino, quatenus Deus imperat*

in chriſtianos per pactum baptiſmale, adeoque jus illud ſummorum imperantium, ſive jus civitatis, cum religione omnino non pugnare. Poſtremo, oſtendo quæ officia ad introitum in regnum cœlorum requiruntur neceſſariò; atque ex illis, obedientiam quam à civibus ſingulis chriſtianis principi ſuo chriſtiano deberi affirmaveram, religioni chriſtianæ repugnare non poſſe, ex Scripturæ ſacræ teſtimoniis, ſecundum receptam ab omnibus interpretationem, evidentiſſime demonſtro & concludo. Methodum vidiſtis; cauſam jam & conſilium ſcribendi accipitote. Dabam operam Philoſophiæ animi cauſâ, ejuſque in omni genere elementa prima congerebam, & in tres ſectiones digeſta paulatim conſcribebam, ita ut in prima, de corpore, proprietatibuſque ejus generalibus; in ſecunda, de homine & facultatibus affectibuſque ejus ſpeciatim; in tertia, de civitate, civiumque officiis ageretur. Itaque ſectio prima, Philoſophiam primam, & Phy-

ſicæ elementa aliquot continet; in ea temporis, loci, cauſæ, potentiæ, relationis, proportionis, quantitatis, figuræ, motus, rationes computantur. Secunda circa imaginationem, memoriam, intellectum, ratiocinationem, appetitum, voluntatem, bonum, malum, honeſtum, & turpe, aliaque ejus generis occupatur. Tertia hæc quid agat, jam antè dictum eſt. Hæc dum compleo, ordino, lentè moroſèque conſcribo (non enim diſſero, ſed computo) accidit interea, patriam meam, ante annos aliquot quam bellum civile exardeſceret, quæſtionibus de jure imperii, & debitâ civium obedientiâ, belli propinqui præcurſoribus, ferveſcere. Id quod partis hujus tertiæ, cæteris dilatis, maturandæ abſolvendæque cauſa fuit. Itaque factum eſt ut quæ ordine ultima eſſet, tempore tamen prior prodierit; præſertim cum eam, principiis propriis, experientia cognitis, innixam, præcedentibus indigere non viderem.

Feci tamen non eo consilio ut laudarer, (quamquam si feciſſem, excuſatione hac uti poſſem, niſi qui laudem amant, paucos eſſe qui laudabilia faciunt) ſed veſtri cauſa, Lectores, qui cum doctrinam quam affero, cognitam & perſpectam haberetis, ſperabam fore ut aliqua incommoda in re familiari, quoniam res humanæ ſine incommodo eſſe non poſſunt, æquo animo ferre quàm reipublicæ ſtatum conturbari malletis. Ut juſtitiam earum rerum quas facere cogitatis, non ſermone vel conſilio privatorum, ſed legibus civitatis metientes, non amplius ſanguine veſtro ad ſuam potentiam ambitioſos homines abuti patiemini. Ut ſtatu præſente, etſi non optimo, vos ipſos frui, quam bello excitato, vobis interfectis, vel ætate conſumtis, alios homines alio ſeculo ſtatum habere reformatiorem, ſatius duceretis. Præterea qui magiſtratui civili ſubditos ſeſe eſſe nolunt, onerumque publicorum immunes eſſe volunt, in civitate tamen eſſe, atque ab ea

protegi à vi & injuriis poſtulant, ne illos, eives, ſed hoſtes exploratoreſque, eſſe putaretis, neque omnia, quæ illi pro verbo Dei vobis vel palam vel ſecreto proponunt, temerè reciperetis. Apertius dicam. Si quis concionator, vel confeſſor, vel caſuiſta, doctrinam hanc, ſummum imperantem, imò quemlibet hominem, injuſſu ſummi imperantis, jure à cive interfici, aut rebellionem, conjurationem, fœduſve quodlibet civium contra civitatem jure iniri poſſe, verbo Dei conſentaneam eſſe dixerit, illi ne crederetis, ſed nomen ejus denunciaretis. Hæc qui probat, is meum quoque in ſcribendo conſilium probum eſſe exiſtimabit.

Poſtremò per totam orationem meam modum talem conſervandum mihi propoſui, primò ne de juſtitia ſingularium actionum quicquam determinarem, ſed legibus determinandum relinquerem. Deinde, ne quicquam diſſererem de cujuſcunque civitatis legibus ſpeciatim, id eſt, ne

quæ sint, sed quid sint leges, dicerem. Tertio, ne civitati aristocraticæ, vel democraticæ, minorem à civibus obedientiam deberi quàm monarchicæ, existimare viderer. Licèt enim monarchiam cæteris civitatis speciebus capite decimo commodiorem esse, argumentis aliquot suadere conatus sim; (quam rem unam in hoc libro non demonstratam, sed probabiliter positam esse confiteor) omni tamen civitati potestatem summam & æqualem tribuendam esse, passim & expresse dico. Quartò, de doctrinis theologorum, præter quam de illis quæ civium obedientiam tollunt, & civitatis statum labefactant, ne quid in ullam partem disputarem. Postremò, ne quid per imprudentiam ederem, quod edito opus non esset, id quod conscripseram, publici juris esse illico nolui: itaque exemplaria pauca privatim impressa, amicis distribuenda curavi, ut sententiis aliorum exploratis, si quæ erronea, dura, obscurave esse viderentur, ea emendarem, mollirem atque explicarem.

Acerrimè verò reprehenſa hæc reperi, quod potentiam civilem immodicam fecerim, ſed ab eccleſiaſticis; quod libertatem conſcientiæ abſtulerim, ſed à ſectariis; quod ſummos imperantes legibus civilibus exſolverim, ſed à legiſtis. Horum itaque reprehenſionibus, ut qui rem ſuam agunt, niſi ut eos nodos fortiùs adſtringerem, non magnopere commovebar. Cæterum eorum cauſâ qui circa ipſa principia hæſerunt, nempe naturam hominum, jus naturæ, naturam pactorum, & generationem civitatis, quoniam non affectus, ſed ſenſus ſuos genuinos in reprehendendo ſequuti ſunt, annotationes quibuſdam in locis adjeci, quales diſſentientibus ſatisfacere poſſe judicavi. Denique, ne quemquam offenderem præter eos quorum inceptis hæc repugnant, eoſque quorum animi omni opinionum diſſenſione offendi ſolent, operam ubique diligenter dedi.

Quapropter, ſi aliqua inveneritis aut minus certa, aut magis quam neceſſe erat,

acriter dicta, cùm non partium, ſed pacis ſtudio, & ab eo dicta ſint, cujus propter patriæ præſentem calamitatem, dolori juſto aliquid condonari æquum eſt, ea ut æquo animo ferre dignemini, Lectores, oro poſtuloque.

PER-ERUDITO AC PER-AMICO VIRO

SAMUELI SORBERIO,

PETRUS GASSENDUS S.

QUOD epistolium ad me Caleto vela mox facturus dedisti, accepi. Nihil opus fuit excusare, quod vale coram non dixeris; nam præclarus noster Martellus sat declaravit, quàm improvisa discedendi occasio fuerit, & quàm requisieris me tamen, utcumque non adfuerim domi. Quod addis autem, potuisse te ante discessum extorquere ab eximio illo HOBBIO id exemplum libri de CIVE, cui ipse manu propria marginales notas apposuit, ut cùm isthùc, ubi te voveo incolumem, perveneris, edi iteratò procures, id summopere delectavit. Videlicet tam pauca fuêre excusa libri exemplaria, ut illa sui sitim potius fecerint, quàm expleverint; siquidem innumeros video, qui librum ardenter, sed frustra requirant. Et liber certè est non vulgaris, dignusque, qui omnium, qui altiora sapiunt, manibus teratur; neque (si illa sepositero, quæ religionem, in qua sumus ἑτεροδόξοις, adtinent) scriptorem agnosco, qui argumentum scrutetur, quàm ille, profundius. Utinam

verò cætera etiam, quæ ille verſavit, perinde extorſiſſes! Quippe & ex ipſis in lucem prolatis, ſummè beaſſes nationem totam philophantium ſolidè; cùm ego quidem neminem norim, qui ſit inter philoſophandum magis à præjudiciis liber, quique penitius quicquid rerum ediſſeruerit, introſpiciat. Enimvero tu virum ſatis noſti; fruſtraque foret, ſi quid præterea in commendationem ejus adderetur. Vale, & amicos optimos ſaluta, imprimiſque Curcellium, Heerebordium, Bornium, & alios. Pariſiis, IV. Kal. Mai. CIↃ IↃC XLVII.

ERUDITISSIMO VIRO

D. SAMUELI SORBERIO

Doctori Medico S. D.

MARINUS MERSENNUS M.

EN audie, doctiſſime SORBERI, tecum illud egregium opus de CIVE, incomparabilis viri D. HOBBII, te Hagam Comitis, hoc eſt, ingentem theſaurum literarium tuliſſe, novis auctum cogitationibus, quæ ſingulis difficultatibus ſatisfacientes, planum iter exhibeant. Vide igitur, ut quis egregius typographus librum illum aureum, gemmis auctum & ornatum, in lucem edat, neque diutius patiaris eum à nobis deſiderari. Sed autorem pro viribus urgeas, ne totum corpus philoſophicum, quod mente premit, & calamo explicat, deinceps arcâ, (nobis fatali) concludat, ne tandem nos ad autoritatem regiam provocare cogat, quâ ipſius arcam invidam effringamus. Quantâ autem voluptate à nobis afficieris, quando videris nobilem illam Philophiam, non minus quàm Euclidis elementa demonſtrari! Quàm libenter illi tuæ epochæ, & ſcopticis næniis renuntiaturus es, cùm

Philoſophiâ, quantum temporis habuit vacui, impendere decrevit linguis græcæ & latinæ. Itaque cùm in Angliam reverſus eſſet, hiſtoricos & poëtas (adhibitis grammaticorum celebrium commentariis) verſavit diligenter; non ut floridè, ſed ut latinè poſſet ſcribere, & vim verborum cogitatis congruentem invenire; itaque verba diſponere, ut lectio perſpicua & facilis eſſet. Inter hiſtoricos græcos Thucydidem *præ cæteris dilexit, quem in ſermonem anglicum non ſine laude converſum, circa an.* 1628, (a) *in publicum edidit, eo fine, ut ineptiæ democraticorum athenienſium concivibus ſuis pateſieret. Eo anno comes* Devoniæ, *cui jam viginti annos addictus fuerat, diem obiit, patre ejus biennio ante defuncto. Sequenti anno* 1629, *ætatis* 40, *rogatus à nob. viro* Gervaſio Clifton, *ut filium ſuum in Galliam comitaretur, accepit conditionem. In peregrinatione illâ inſpicere cœpit in elementa* Euclidis; *& delectatus methodo illius, non tam ob theoremata illa, quàm ob artem ratiocinandi diligentiſſimè perlegit. Anno* 1631 *revocatus eſt in familiam comitiſſæ* Devoniæ, *ut filium ſuum annos tredecim natum in litteris inſtrueret, quem etiam circiter triennio poſt comitatus eſt in Galliam &*

(a) Ita poſt *Woodium* autor ejus vitæ *pag.* 15. licet in catalogo Operum *pag.* 122. prima notetur editio *Lond.* 1634, prout apud *Niceronium* & alios.

Italiam, ſtudiorum ejus & itinerum rector. Dum moraretur Pariſiis, principia ſcientiæ naturalis inveſtigare cœpit, ſuaque cogitata cum rev. P. Marino Merſenno *Ord. Minimorum, in omni genere Philoſophiæ verſatiſſimo, virogue optimo communicabat. Anno* 1637, *cum patrono ſuo in Angliam rediit, & apud illum manſit, unde de rebus naturalibus commercia cum* Merſenno *per litteras continuavit. Convocato autem 3 Nov.* 1640 *Parlamento, cùm ex iis quæ in illo conſulta videret, bellum civile ingruere, & tantum non adeſſe ſentiens, retulit ſe rurſus in Galliam, ſcientiarum ſtudio Pariſiis tutiùs vacaturus cum* Merſenno, Gaſſendo, *aliiſque viris, propter eruditionem & vim in ratiocinando celeberrimis. Ibidem libellum ſcripſit* de Cive, *ediditque anno* 1646 (b), *quo tempore prævalentibus Parlamentariis multi eorum qui partes regias ſequuti erant, (& in illis princeps* Walliæ) *Pariſios confluxerunt. Statuerat circa idem tempus migrare in Occitaniam, & jam quæ ſibi neceſſaria erant, præmiſerat; ſed commendatus principi ut elementa Mathematica illi prælegeret, ſubſtitit Lutetiæ. Quod in iſto munere reliquum temporis habuit, conſumpſit in ſcribendo opere notiſſimo ſub titulo* Leviathan,

(b) Non 1642, ut mendoſè legitur in ejus Vitâ *pag.* 119, licèt *pag.* 17 rectè 1746.

medicea κειμήλια reponendos, domum ſecum reportavit.

Tunc etiam in academiis aliquantùm obtinere cœpit philoſophia Hobbiana, *& juventus academica in publicis ſcholarum velitationibus opiniones* Hobbianas *haud rarò defendere ſolita eſt. Inter alios* Daniel Scargil *artium baccalaureus, vir fervidi & præcocis ingenii, ac vitæ paulò ſolutioris, theſes quaſdam incautiùs forſan, & nimiâ cum acrimoniâ propugnavit. Theologi verò illum pro ſenatu academico graviſſimorum criminum poſtulabant; quare ſummâ cum vehementiâ increpitus, magiſtratûs academici authoritate carceri incluſus eſt; poſtea gradu privatus, ſodalitate exutus, academiâ expulſus, priùs tamen ſummâ cum ignominiâ coactus eſt pro concione in templo publico, theſes ſuas ad Stygem damnare; eaſque erga ſummum Numen impias, omnique humanæ ſocietati perniciosiſſimas pronunciare.* Hobbius *autem nominis ſui exiſtimationem læſam facilè ſentiens, dogmatibus ſuis tum in ſegniorem ſenſum detortis, tum etiam cum opprobrio damnatis, ipſoque tanquam atheorum anteſignano publicè deſcripto, per litteras ad amicos graviter conqueſtus eſt, ſed incaſſum, cùm id temporis vindicias ſuas publico dare ipſi liberum non eſſet.*

Anno 1670 Antonius à Wood *hiſtoriam & antiquitates univerſit. Oxonienſis anglico*

sermone in lucem edidit; quod eximium opus placuit summis viris ut exterorum in gratiam Latio donaretur, studiosis nonnullis ad hanc operam delectis, qui tamen authori in cogitatis suis vertendis non fecerunt satis. Inter hos Joannes Fellus *Oxonienſis tum decanus, (poſtea epiſcopus) quum & operis vertendi, & typorum ſumptus maximam partem ſuſtentaret, multa ab authoris mente aliena paſſim interſeruit, multa immutavit; quod fatum incredibili dolore* Woodium *affecit, qui contaminatam hiſtoriæ fidem graviſſimè conqueſtus nihil interim remédii impetravit. Inter alia autem deformatum eſt elogium* Hobbianum, *detractis quæ ab authore adſcriptæ ſunt laudibus, earumque in locum vituperiis ſubſtitutis. Quæ cùm ita eſſent,* Woodius *rem ægrè ferens, veniam ſolummodo obtinere potuit,* Hobbium *de eo quod factum erat, certiorem faciendi, ne in libro ſub nomine ſuo prodeunte,* Hobbius *ſe notatum ſentiens, in ipſum poſtea durius animadverteret.* Hobbius *verò injuriâ affectus, ſeſe debito laudis præconio ſpoliatum, & inſignem nomini ſuo inuſtam contumeliam non diſſimulavit. Itaque ad regem detulit querimoniam, à quo ipſis libera contra adverſarios ſuos defenſio relicta eſt. Quare epiſtolam apologeticam ad* Woodium *datam, circa comitia Oxonienſia an.* 1674. *publicavit, quam cùm legiſſet editor,* Woodium *acribus compellavit verbis,*

tanquam malâ fide secum agentem, qui ipso inscio clanculam rerum notitiam Hobbio *suggesserat, quin & acerbiori sermone* in Hobbium *invectus est, adjectâ ad calcem operis* Woodiani *epistolâ ad lectorem, ut publicè etiam reprehensione* Hobbium *corriperet.*

Hobbius *autem tum conscientiâ propriâ propriâ, tum doctorum testimoniis satis fretus, cum decano contentionis funem ducere recusavit, alteriore responso dedignatus. Suspicandi tamen ansam arripuerunt nonnulli,* Hobbium *à decano tam duriter habitum, eò minus in libro* de Bello civili Anglicano *suam de doctrinâ & regimine academico sententiam dissimulasse.*

Mense Junio anni 1674 *Londinum reliquit, cum animo nunquam revertendi, quibus hactenus se oblectaverat studiis, quoad vita suppeteret, vacaturus. Summo cæteroquin ingenii vigore & sensibus integris ad obitum usque in Philosophiâ & Matheſi assiduò exercitavit, & quod magis mirum, Poësin exercuit, quâ propriis animi conceptibus exprimendis, quâ aliorum transferendis.*

Anno 1678 *prodiit ejus Dialogus* de Bello civili Anglicano, *ipso minime conscio, quam in rem scripsit ad librarium, ei significans non potuisse facultatem imprimendi à rege impetrare.*

Circa medium Oct. An. 1679 *urinæ suppressione correptus est, quâ sensim ingravescente è*

vivis excesſit die 4 *Decemb. ætat.* 91. (c). *Conditus fuit juxta tumulum comitiſſæ* Devoniæ, *ſub nigro marmore, cujus inſcriptio ſolummodo patriam, tempus natale & emortuale præ ſe fert.*

Nunc autem operæ pretium videtur, nonnulla paulò ſpecialius deſcribere, quæ ad corporis habitum, præcipuè verò ejus animi mores, & ingenii ſtudia attinent, cognitu forſan haud ingrata.

Temperamento præditus erat ſanguineo-melancholico, ad virtutis & ſapientiæ excellentiam maximè proprio. Primis annis invaletudinarius fuit, ſed progreſſu ætatis & circa annum 40 *valetudine uſus eſt ſatis confirmata. Cœlibatum tenuit, tanquam Philoſophiæ ſtudiis maxime commodum.*

Quoad ingenium & mores, de religione primò dicendum. Deum autem agnovit, eumque rerum omnium originem, intra anguſtos tamen humanæ rationis cancellos nullatenus circumſcribendum. Quare (inquit autor ejus vitæ) *fortiter calumniati ſunt, qui ipſum atheiſmi reum detulerunt; quod inde forſitan profectum quia ſcholaſticorum aliorumque iſto de grege morem rejecerat, qui otioſi in muſæis ſuis ſedentes, juxta imbecillem ingenii ſui captum, naturæ*

(c) Malè 94 in *Bibl. Juris imperantium* p. 71, ubi perperam natus dicitur anno 1585 pro 1588.

esse. Belli & Pacis *definitiones.* XIII. *Bellum conservationi hominum adversum esse.* XIV. *Jure naturali licere cuique, alium in sua potestate exsistentem cogere ad cautionem præstandam futuræ obedientiæ.* XV. Naturam *dictare, quærendam esse* pacem.

Introductio.

I. NATURÆ humanæ facultates ad quatuor genera reduci possunt, Vim corpoream, Experientiam, Rationem, Affectum. Ab his sequentis doctrinæ initium capientes dicemus primo loco, quid animi habeant homines illis facultatibus præditi, alteri adversus alteros: & an, & qua facultate, apti nati sint ad societatem, & ad conservandum se adversus mutuam vim: deinde progredientes, quid consilii in eam rem necessariò capiendum fuit, & quæ sint societatis sive Pacis humanæ conditiones, hoc est, mutato tantum nomine, quæ sint *naturæ leges* fundamentales, ostendemus.

Societatis civilis initium esse à mutuo metu. *Annot.* pag. 7.

II. Eorum qui de rebus publicis aliquid conscripserunt, maxima pars vel supponunt, vel petunt, vel postulant, Hominem esse animal (*a*) aptum natum ad societatem, Græci dicunt ζῶον πολιτικὸν, eoque fun-

damento ita ſuperædificant doctrinam civilem, tanquam ſi ad conſervationem pacis, & totius generis humani regimen, nihil aliud opus eſſet, quàm ut homines in pacta & conditiones quaſdam, quas ipſi jam tum leges appellant, conſentirent. Quod axioma, quamquam à plurimis receptum, falſum tamen; errorque à nimis levi naturæ humanæ contemplatione profectus eſt. Cauſas enim, quibus homines congregantur, & ſocietate mutuâ gaudent, penitius inſpectantibus facile conſtabit, non ideo id fieri, quod aliter fieri naturâ non poſſit, ſed ex accidente. Nam ſi homo hominem amaret naturaliter, id eſt, ut hominem; nulla ratio reddi poſſet, quare unuſquiſque unumquemque non æque amaret, ut æquè hominem; aut cur eos frequentaret potius, in quorum ſocietate ipſi potiùs quàm aliis defertur honor & utilitas. Non ſocios igitur, ſed ab illis honore vel commodo affici, naturâ quærimus; hæc primariò, illos ſecundariò appetimus. Quo autem conſilio homines congregentur, ex iis cognoſcitur quæ faciunt congregati. Si coëant enim commercii cauſâ, unuſquiſque non ſocium, ſed rem

ſuam colit. Si officii cauſâ, naſcitur forenſis quædam amicitia, plus habens mutui metûs quàm amoris; unde factio aliquando naſcitur, ſed benevolentia nunquam. Si animi & hilaritatis cauſâ, ſolet maximè perplacere ſibi unuſquiſque iis rebus quæ riſum excitant, unde poſſit, (prout eſt natura ridiculi) comparatione turpitudinis vel infirmitatis alienæ, ipſe ſibimet commendatior evadere. Etiamſi autem hoc innocuum aliquando & ſine offenſâ fit, manifeſtum tamen eſt, delectari eos non priùs ſocietate quàm gloriâ ſuâ. Cæterum plerumque in hujuſmodi congreſſibus læduntur abſentes, eorum tota vita, dicta, facta, examinantur, judicantur, condemnantur, & dicteriis traducuntur; neque parcitur ipſiſmet confabulantibus, quin idem patiantur ſimul atque è conſeſſu exierint; adeò ut non abſurdum fuerit conſilium ejus, qui à ſcena confabulantium exire noviſſimus ſolebat. Atque hæ veræ ſunt deliciæ ſocietatis, ad quas naturâ, id eſt, ab affectibus omni animanti inſitis ferimur, donec nocumentis vel præceptis fiat (quod in multis nunquam fit) ut appetitus præſentium memoriâ præ-

teritorum retundatur : ſine quibus plurimorum hominum in materiâ hac facundiſſimorum, frigida & jejuna eſt oratio. Quodſi accidat conſidentes hiſtoriolas narrare, unus autem eorum de ſe aliquam proferat, unuſquiſque cæterorum cupidiſſimè quoque de ſe loquitur: ſi unus mirabile aliquod narret, cæteri miracula, ſi habent; referunt; ſi non habent, fingunt. Denique ut loquar de iis qui profitentur præ cæteris ſapere, ſi Philoſophiæ gratia coëatur, quot homines, tot ſunt qui cæteros docent, nempe tot volunt Magiſtri haberi; alioqui ſocios non modo, ut alii, non ſe amant mutuò, ſed odio proſequuntur. Clarum adeò eſt experientiâ omnibus qui res humanas paulo attentiùs conſiderant, quod congreſſus omnis ſpontaneus vel egeſtate mutuâ conciliatur, vel captandâ gloriâ: unde referre ſtudent congredientes vel commodum aliquod, vel illud εὐδοκιμεῖν, exiſtimationem & honorem apud ſocios. Idem quoque ratione colligitur ex ipſis definitionibus *Voluntatis*, *Boni*, *Honoris*, *Utilis*. Cùm enim ſocietas voluntariò contrahatur, in omni ſocietate quæritur voluntatis objectum, hoc eſt, id quod

videtur unicuique congredientium Bonum ſibi. Quicquid autem videtur Bonum, jucundum eſt, pertinetque ad organa, vel ad animum. Animi autem voluptas omnis, vel gloria eſt, (ſive bene opinari de ſe ipſo) vel ad gloriam ultimò refertur; cætera ſenſualia ſunt, vel ad ſenſuale conducentia, quæ omnia commodorum nomine comprehendi poſſunt. Omnis igitur ſocietas vel commodi cauſa, vel gloriæ, hoc eſt, ſui, non ſociorum amore contrahitur. Gloriæ autem ſtudio nulla iniri neque multorum hominum, neque multi temporis, ſocietas poteſt; propterea quod gloriatio, ſicut & honor, ſi omnibus adſit, nulli adeſt; quippe quæ comparatione & præcellentiâ conſtant: neque ut quis cauſam gloriandi in ſe habeat, adjumentum ullum accedit ex aliorum ſocietate. Tanti enim quiſque eſt, quantum ſine aliorum ope ipſe poteſt. Quamquam autem commoda hujus vitæ augeri mutuâ ope poſſunt, cum tamen id fieri multo magis dominio poſſit quàm ſocietate aliorum, nemini dubium eſſe debet quin avidius ferrentur homines naturaſua, ſi metus abeſſet, ad dominationem quàm ad ſocietatem. Statuen-

dum igitur est, originem magnarum & diuturnarum societatum non à mutua hominum benevolentia, sed à mutuo (*b*) metu exstitisse.

ANNOTATIONES.

(*a*) Aptum natum] *Cùm societatem inter homines actu jam constitutam; cùm extra societatem vivere neminem; cùm appetere congressum & colloquia mutua omnes videamus; mira quædam videri potest stupiditas in ipso doctrinæ civilis limine, hujusmodi offendiculum legentibus opponere*: Hominem ad societatem aptum natum non esse. *Itaque explicatius dicendum est*: *Verum quidem esse homini per naturam, sive quatenus est homo, id est, statim atque est natus, solitudinem perpetuam molestam esse. Nam infantes ad vivendum, adulti ad bene vivendum aliorum ope indigent. Itaque homines alterum alterius congressum natura cogente appetere non nego. Societates autem civiles non sunt meri congressus, sed fœdera, quibus faciendis fides & pacta necessaria sunt. Horum, ab infantibus quidem & indoctis, Vis; ab iis autem qui damnorum à defectu societatis inexperti sunt, Utilitas ignoratur: unde fit ut illi, quia quid sit* Annot. ad pag. 2.

Annot. *ſocietas non intelligunt, eam inire non poſſint; hi quia neſciunt quid prodeſt, non curent. Manifeſtum ergo eſt, omnes homines (cum ſint nati infantes) ad ſocietatem ineptos natos eſſe, permultos etiam (fortaſſe plurimos) vel morbo animi, vel defectu diſciplinæ, per omnem vitam ineptos manere. Habent tamen illi tam infantes quàm adulti naturam humanam. Ad ſocietatem ergo homo aptus, non naturâ, ſed diſciplinâ factus eſt. Porro tametſi ea conditione natus eſſet homo ut ſocietatem appeteret, non ſequitur eundem ita natum eſſe ut ſocietati ineundæ ſit idoneus. Alia res eſt appetere, alia capacem eſſe. Appetunt enim illi, qui tamen conditiones æquas, ſine quibus ſocietas eſſe non poteſt, accipere per ſuperbiam non dignantur.*

Annot. ad pag. 7. (*b*) A mutuo metu]. *Objectum eſt, tantum abeſſe ut homines in ſocietatem civilem coaleſcere propter metum poſſent, ut ſi mutuo ſe metuiſſent, ne conſpectum quidem mutuum ferre potuiſſent. Sentiunt, opinor, nihil aliud eſſe metuere, præterquam perterreri. Ego ea voce futuri mali proſpectum quemlibet comprehendo. Neque ſolam fugam, ſed etiam diffidere, ſuſpicari, cavere, ne metuant providere, metuen-*

tium esse judico. Qui dormitum eunt, fores claudunt; qui iter facit, cum telo est, quia metuunt latrones. Civitates fines suos præsidiis, urbes mœnibus, tueri solent, metu vicinarum civitatum, etiam fortissimi exercitus, comparatique ad pugnam, de pace tamen colloquia habent aliquando, metuentes vim mutuam, & ne vincantur. Per metum est quod homines sibi cavent: fugâ quidem & latebris, si caveri aliter posse non putant: sæpissime verò armis atque instrumentis defensionis, quo fit, ut prodire audentes, alter alterius cognoscere ingenium possit. Tunc autem, sive pugnant, ex victoriâ: sive consentiunt, ex consensione civitas nasci solet. Annot.

III. Causa metûs mutui consistit, partim in naturali hominum æqualitate, partim in mutua lædendi voluntate. Ex quo fit, ut neque ab aliis exspectare, neque nobismet ipsis securitatem præstare valeamus. Si spectemus enim maturos homines, atque animadvertamus, quàm fragilis sit compages humani corporis: (quo ruente, corruit omnis ejus vis, robur, & sapientia) quamque facile sit infirmissimo cuique robustiorem occidere, non est quod quis viribus *Homines naturâ æquales esse inter se.*

fidens ſuperiorem ſe aliis factum putet à natura. Æquales ſunt, qui æqualia contra ſe invicem poſſunt. At qui maxima poſſunt, nimirum occidere, æqualia poſſunt. Sunt igitur omnes homines naturâ inter ſe æquales. Inæqualitas quæ nunc eſt, à lege civili introducta eſt.

Unde naſcitur mutuo ſe lædendi voluntas.

IV. Voluntas lædendi omnibus quidem ineſt in ſtatu naturæ, ſed non ab eadem cauſa, neque æquè culpanda. Alius enim ſecundum æqualitatem naturalem permittit cæteris eadem omnia, quæ ſibi: (quod modeſti hominis eſt, & vires ſuas rectè æſtimantis.) Alius ſuperiorem ſe aliis exiſtimans, omnia licere ſibi ſoli vult, & præ cæteris honorem ſibi arrogat; (quod ingenii ferocis eſt.) Huic igitur voluntas lædendi eſt ab inani gloria & falſa virium æſtimatione: Illi ex neceſſitate res ſuas & libertatem contra hunc defendendi.

Diſcordia à comparatione ingeniorum.

V. Præterea cum maximum ſit certamen ingeniorum, neceſſe eſt oriri ex ea contentione maximas diſcordias. Etenim non modo contrà contendere, ſed etiam hoc ipſum non conſentire, odioſum eſt. Nam non conſentire alicui in re aliqua, eſt eum erroris in ea re tacitè accuſare, ſicut

in valde multis dissentire, idem est atque pro stulto eum habere; quod ex eo apparere potest, quòd nulla acriùs gerantur bella quàm inter ejusdem religionis sectas, & ejusdem reipublicæ factiones, ubi certamen est vel de doctrinis, vel de prudentia politica. Cumque omnis animi voluptas omnisque alacritas in eo sita sit, quod quis habeat, quibuscum conferens se possit magnificè consentire de se ipso; impossibile est quin odium & contemtum mutuum ostendant aliquando vel risu, vel verbis, vel gestu, vel aliquo signo; qua quidem nulla major animi est molestia, neque ex qua lædendi libido major oriri solet.

Ab appetitu plurium ad eandem rem.

VI. Frequentissima autem causa, quare homines se mutuò lædere cupiunt, ex eo nascitur, quod multi simul eandem rem appetant, quâ tamen sæpissime neque frui communiter, nec eam dividere possunt; unde sequitur, fortiori dandam esse: quis autem fortior sit, pugnâ judicandum est.

Definitio Juris & Jure facti.

VII. Inter tot pericula igitur, quæ quotidie à cupiditate hominum naturali unicuique eorum intenduntur, cavere sibi adeo vituperandum non

eſt, ut aliter velle facere non poſſimus. Fertur enim unuſquiſque ad appetitionem ejus quod ſibi bonum, & ad fugam ejus quod ſibi malum eſt, maximè autem maximi malorum naturalium, quæ eſt mors; idque neceſſitate quadam naturæ non minore quam quâ fertur lapis deorſum. Non igitur abſurdum neque reprehendendum, neque contra rectam rationem eſt, ſi quis omnem operam det, ut à morte & doloribus proprium corpus & membra defendat conſervetque. Quod autem contra rectam rationem non eſt, id juſtè & *Jure* factum omnes dicunt. Neque enim *Juris* nomine aliud ſignificatur quàm libertas, quam quiſque habet facultatibus naturalibus ſecundum rectam rationem utendi. Itaque *Juris* naturalis fundamentum primum eſt, ut *quiſque vitam & membra ſua, quantum poteſt, tueatur.*

Jus ad finem dat jus ad media neceſſaria.

VIII. Quoniam autem *jus* ad finem fruſtra habet cui *jus* ad media neceſſaria denegatur, conſequens eſt, cùm unuſquiſque ſe conſervandi *jus* habeat, ut unuſquiſque *jus* etiam habeat *utendi omnibus mediis, & agendi omnem actionem, ſine qua conſervare ſe non poteſt.*

IX. Utrum autem media quibus uſurus quiſpiam eſt, & actio quam acturus eſt, ad conſervationem vitæ vel membrorum ſuorum neceſſaria ſint nec ne, *ipſe* jure naturali *judex eſt*. Si enim contra rectam rationem ſit, ut de proprio periculo ipſe judicem, judicet alius. Quoniam ergo alius judicat de iis rebus quæ ad me ſpectant, eâdem ratione, quia æquales naturâ ſumus, judicabo ego de iis rebus quæ ad ipſum ſpectant. Itaque rectæ rationis, hoc eſt, juris naturalis eſt, ut ego de illius judicem ſententiâ, ſcilicet an ad conſervationem meam conducat, nec ne. *Jure naturali unumquemque judicem eſſe mediorum ad ſui conſervationem.*

X. Natura dedit *unicuique jus in omnia*. (Hoc eſt, in ſtatu (*c*) merè naturali, ſive antequàm homines ullis pactis ſeſe invicem obſtrinxiſſent, unicuique licebat facere quæcunque & in quoſcunque licebat, & poſſidere, uti, frui omnibus quæ volebat & poterat.) Quoniam enim, quæcunque quis voluerit, ideò bona ſibi videntur quia ea vult, poſſuntque vel conducere ad ſui conſervationem, vel ſaltem conducere videri: (judicem autem an verè conducant nec ne, præcedente articulo ipſum conſtituimus, ita ut habenda ſint pro *Jure naturali omnia eſſe omnium.* pag. 14.

neceſſariis, quæ ipſe talia judicat:) & per articulum 7 *jure naturæ* fiunt & habentur, quæ neceſſariò conducunt ad tuitionem propriæ vitæ & membrorum: ſequitur, omnia habere & facere in ſtatu naturæ omnibus licere. Et hoc eſt quod vulgo dicitur, *Natura dedit omnia omnibus.* Ex quo etiam intelligitur, in ſtatu naturæ menſuram *juris* eſſe Utilitatem.

Annot. pag. 13. (*c*) In ſtatu merè naturali, &c.] *Hoc ita intelligendum eſt, quod quis fecerit in ſtatu mere naturali, id injuriam homini quidem nemini eſſe. Non quod in tali ſtatu peccare in Deum, aut Leges Naturales violare impoſſibile ſit: Nam injuſtitia erga homines ſupponit Leges Humanas, quales in ſtatu naturali nullæ ſunt. Propoſitionis autem ſic intellectæ veritas ex articulis immediate præcedentibus Lectori memori ſatis demonſtrata eſt. Sed quia in quibuſdam caſibus concluſionis duritas, præmiſſarum memoriam expellit, contrahere argumentum volo, unoque intuitu oculis conſpiciendum ſubjicere. Unicuique jus eſt ſe conſervandi, per Art. 7. Eidem ergo jus eſt omnibus uti mediis ad eum finem neceſſariis, per Art. 8. Media autem neceſſaria ſunt, quæ ipſe talia eſſe judicabit, per*

Art. 9. *Eidem ergo jus est omnia facere & possidere, quæ ipse ad sui conservationem necessaria esse judicabit. Ipsius ergo facientis judicio id quod fit, jure fit, vel injuria; itaque jure fit. Verum ergo est in statu mere naturali, &c. Quod si quis ad sui conservationem pertinere prætendit, quod ne ipse quidem pertinere putat, peccare potest contra Leges Naturales; ut capite tertio fusè explicatum est. Objectum est à quibusdam: Si filius patrem interfecerit, utrum patri injuriam non fecerit. Respondi; Filium in statu naturali intelligi non posse, ut qui simul atque natus est, in potestate & sub imperio est ejus cui debet conservationem sui: scilicet, Matris, vel Patris, vel ejus qui præbet ipsi alimenta; ut capite nono demonstratum est.*

XI. Minime autem utile hominibus fuit, quod hujusmodi habuerint *in omnia jus* commune. Nam effectus ejus *juris* idem penè est, ac si nullum omnino *jus* exstiterit. Quamquam enim quis de re omni poterat dicere, *hoc meum est*; frui tamen eâ non poterat propter vicinum, qui æquali *jure* & æquali vi prætendebat idem esse suum. *Jus omnium ad omnia inutile esse.*

Statum hominum extra societatem bellum esse.

XII. Ad naturalem hominum proclivitatem ad se mutuo lacessendum, quam ab affectibus, præsertim vero ab inani sui æstimatione derivant, si addas jam jus omnium in omnia, quo alter *jure* invadit, alter jure resistit, atque ex quo oriuntur omnium adversus omnes perpetuæ suspiciones & studium, & quam difficile sit præcavere hostes parvo numero & apparatu, cum animo nos prævertendi opprimendique invadentes, negari non potest, quin status hominum naturalis antequam in societatem coiretur, Bellum fuerit; neque hoc simpliciter, sed bellum omnium in omnes. BELLUM enim quid est, præter tempus illud in quo voluntas certandi per vim verbis factisve satis declaratur? Tempus reliquum PAX vocatur.

Belli & Pacis definitiones.

Bellum conservationi hominum adversum esse.

XIII. Sempiternum autem *Bellum* quam parum idonea res sit ad conservationem vel humani generis, vel uniuscujuscunque hominis, facile judicatur. At sua natura sempiternum est, quod præ certantium æqualitate victoriâ nullâ potest finiri; in eo enim ipsis victoribus periculum semper adeò imminet, ut pro miraculo haberi debeat, si quis, quamquam fortissimus, annis & senectute conficien-

dus ſit. Exemplum huic rei ſæculum præſens Americanos exhibet; ſæcula antiqua cæteras gentes, nunc quidem civiles florenteſque, tunc verò paucos, feros, brevis ævi, pauperes, fœdos, omni eo vitæ ſolatio atque ornatu carentes, quem *pax* & ſocietas miniſtrare ſolent. Quicumque igitur manendum in eo ſtatu cenſuerit, in quo omnia liceant omnibus, contradicit ſibimet ipſi. Nam unuſquiſque naturali neceſſitate bonum ſibi appetit, neque eſt quiſquam qui *bellum* iſtud omnium contra omnes, quod tali ſtatui naturaliter adhæret, ſibi exiſtimat eſſe bonum. Atque ita evenit, ut mutuo metu è tali ſtatu exeundum & quærendos ſocios putemus; ut ſi *bellum* habendum ſit, non ſit tamen contra omnes, nec ſine auxiliis.

XIV. Quæruntur ſocii vel vi, vel conſenſu: vi, quando pugna victor victum ſervire ſibi cogit metu mortis, vel vinculis inditis; conſenſu, quando ſocietas initur mutuæ opis cauſa, conſentiente utraque parte ſine vi. Poteſt autem victor victum, vel fortior debiliorem (ut ſanus & robuſtus infirmum, vel maturus infantem) ad præſtandam cautionem

Jure naturali, licere cuique alium in ſua poteſtate exiſtentem cogere ad cautionem præſtandam futuræ obedientiæ.

futuræ obedientiæ, ni velit potius mori, *jure* cogere. Cum enim *jus* protegendi noſmet ipſos noſtro arbitrio à periculo noſtro, atque periculum ab æqualitate profectum ſit, magis rationi conſentaneum eſt, certiuſque ad conſervationem noſtram, utendo præſenti commodo comparare nobis ipſis ſecuritatem quæſitam, accepta cautione, quam cum adoleverint, convaluerint, & è noſtra poteſtate ſe receperint, eandem dubio certamine poſtea repetere conari. Contraque abſurdius cogitari nihil poteſt, quàm ut quem debilem in poteſtate tenes, eum amittendo, fortem ſimul & hoſtem facias. Ex quo intelligitur etiam, tanquam corollarium, in ſtatu hominum naturali, *potentiam certam & irreſiſtibilem, jus conferre regendi, imperandique in eos qui reſiſtere non poſſunt;* adeo ut omnipotentiæ, ab eâ cauſâ, omnium rerum agendarum jus eſſentialiter & immediatè adhæreat.

Naturam dictare, quærendam eſſe pacem.

XV. Propter tamen æqualitatem illam virium, cæterarumque facultatum humanarum hominibus in ſtatu naturæ, hoc eſt, in ſtatu *belli* conſtitutis, conſervatio ſui diuturna exſpectari non poteſt. *Quare quærendam*

esse pacem, quatenus habendæ ejus spes aliqua affulserit: ubi haberi ea non potest, quærenda esse belli auxilia, rectæ rationis dictamen est, hoc est, *lex Naturæ*, ut proximè ostendetur.

CAPUT II.

De lege Naturæ circa contractus.

I. Legem naturalem *non esse consensum hominum, sed* dictamen rationis. II. Legem naturæ *fundamentalem esse*, Quærendam esse pacem, si haberi potest; si haberi non potest, defensionem. III. Lex naturæ *specialis prima*, Jus in omnia non esse retinendum. IV. *Quid sit jus relinquere, quid transferre.* V. *Ad translationem Juris necessariam esse voluntatem acceptantis.* VI. *Verba non transferunt* Jus, *nisi de præsenti.* VII. *Verba de futuro, si alia signa voluntatis adsint, valere ad Jus* transferendum. VIII. *In libera donatione, verbis de futuro Jus non* transit. IX. *Definitio* Contractus & Pacti. X. *In Pactis* transit *Jus per verba de futuro.* XI. Pacta *mutuæ fidei, in statu naturæ frustra & invalida sunt; in civitate non item.* XII. Paciſci *cum belluis neminem posse; neque cum Deo, sine revelatione.* XIII. *Neque Deo vovere.* XIV. Pacta *ultra*

ſummum conatum non obligant. XV. *Quibus modis* Pactis *liberemur.* XVI. Promiſſa *metu mortis extorta in ſtatu naturæ valida eſſe.* XVII. Pactum *poſterius priori contradictorium invalidum eſt.* XVIII. Pactum *de non reſiſtendo inferenti damnum corpori, invalidum eſt.* XIX. Pactum *de ſe accuſando invalidum eſt.* XX. Jurisjurandi *definitio.* XXI. Jusjurandum *concipiendum eſſe ea formula, qua utitur is qui accipit.* XXII. Jusjurandum *nihil ſuperaddit obligationi, quæ eſt ex* Pacto. XXIII. Juramentum *non exigendum, niſi ubi pactorum violatio vel latere poteſt, vel non poteſt puniri niſi à Deo.*

Legem Naturalem non eſſe conſenſum hominum, ſed dictamen rationis.

I. DE definitione *legis Naturalis* non conſentiunt autores, qui eâ voce frequentiſſimè tamen in ſcriptis ſuis uſi ſunt. Methodus ſcilicet qua incipitur à definitionibus & excluſione æquivoci, propria eorum eſt qui locum contra diſputandi non relinquunt. Cæterorum ſi quis quid factum dicat contra legem naturalem, ex eo probat alius, quòd contra conſenſum factum ſit omnium, vel ſapientiſſimum, vel eruditiſſimum gentium. Quis autem de ſapientiâ, eruditione, & moribus omnium gentium judicabit, id minime docet. Alius, quod factum ſit contra conſenſum totius generis hu-

ıi. Quæ definitio nullo modo re-
enda eſt; alioquin enim impoſſi-
eſſet cuiquam, exceptis infanti-
& mente captis, contra talem
m peccare. Nam voce illa *genus*
anum comprehendunt certè om-
homines ratione actu utentes. Illi
ır contra eam vel non faciunt,
faciunt non conſentientes, ideò-
excuſandi ſunt. Naturæ autem
s ab eorum conſenſu recipere,
eas violant ſæpius quàm obſer-
t, ſane iniquum eſt. Præterea ho-
es eadem in aliis damnant, in
pſis probant; contrà publicè lau-
t quod ſecretò ſpernunt, & con-
udine audiendi, non propria ſpe-
ıtione ſententiam ferunt, conſen-
ıtque odio, metu, ſpe, amore,
aliqua alia animi perturbatione
ıis quàm ratione. Ideòque non
ı accidit totos populos ſummo
ſenſu & contentione ea agere,
ı ſcriptores illi contra *legem* eſſe
tralem libentiſſimè confitentur.
cum concedant omnes *jure* fie-
quod non ſit contra rectam ra-
em, *injuriâ* factum cenſere debe-
ı, quod rectæ rationi repugnat,
ıc eſt, quod contradicit alicui ve-
ı à veris principiis rectè ratioci-

nando collectæ). Quod autem *injuria* factum est, contra *legem* aliquam fieri dicimus. Est igitur *lex* quædam *recta ratio*, quæ (cum non minùs sit pars naturæ humanæ, quàm quælibet alia facultas vel affectus animi) naturalis quoque dicitur. Est igitur *lex naturalis*; ut eam definiam, Dictamen rectæ (*a*) rationis circa ea quæ agenda vel omittenda sunt ad vitæ membrorumque conservationem, quantum fieri potest, diuturnam.

ANNOTATIONES.

Annot. (*a*) Rectæ rationis.] *Per rectam rationem in statu hominum naturali intelligo, non ut multi facultatem infaillibilem, sed ratiocinandi actum, id est, ratiocinationem uniuscujusque propriam, & veram circa actiones suas, quæ in utilitatem vel damnum cæterorum hominum redundare possint. Propriam dico, quia quamquam in Civitate, ipsius Civitatis ratio (hoc est, Lex civilis) à singulis civibus pro recta habenda sit; tamen extra Civitatem, ubi rectam rationem a falsa dignoscere nisi comparatione factâ cum sua nemo potest, sua cujusque ratio non modo pro actionum propriarum, quæ suo periculo fiunt, regulâ, sed etiam*

in ſuis rebus pro rationis alienæ menſurâ cenſenda eſt. Veram dico, id eſt, ex veris principiis rectè compoſitis concludentem. Propterea quod in ratiocinatione falſâ, ſive in ſtultitia hominum officia ſua erga cæteros homines ad conſervationem propriam neceſſaria non videntium, omnis conſiſtit Legum Naturalium violatio. Principia autem rectæ ratiocinationis circa ejuſmodi officia, ea ſunt quæ Capitis primi articulis 2, 3, 4, 5, 6 & 7, explicata ſunt.

II. Prima autem & fundamentalis *lex naturæ eſt, quærendam eſſe pacem, ubi haberi poteſt; ubi non poteſt, quærenda eſſe belli auxilia.* Oſtendimus enim articulo ultimo præcedentis capitis, præceptum hoc dictamen eſſe rectæ rationis. Eſſe autem dictamina rectæ rationis leges naturales, id proximè ſupra definitum eſt. Prima autem eſt, quia cæteræ ſunt ab hac derivatæ, præcipiuntque vias vel pacis vel defenſionis acquirendæ.

Legem naturæ fundamentalem eſſe, Quærendam eſſe pacem, ſi haberi poteſt: ſi haberi non poteſt, defenſionem.

III. *Legum* autem *Naturalium* à fundamentali illâ derivatarum una eſt, *Jus omnium in omnia retinendum non eſſe, ſed jura quædam transferenda, vel relinquenda eſſe.* Nam ſi retineret unuſquiſque ſuum *jus in om-*

Lex naturæ ſpecialis prima: Jus in omnia non eſſe retinendum.

nia, neceſſe eſt ſequi ut *jure* alii invaderent, alii defenderent; (quiſque enim & corpus ſuum, & ea quæ corpori tuendo neceſſaria ſunt, neceſſitate naturæ conatur defendere.) *Bellum* ergo ſequeretur. Facit itaque contra rationes pacis, hoc eſt, contra *legem naturæ*, ſi quis de *jure* ſuo *in omnia* non decedat.

Quid ſit decedere de jure ſuo: quid, illud transferre.

IV. *Decedere* autem *de jure* ſuo dicitur, qui juri ſuo vel ſimpliciter renunciat, vel in alium transfert. *Simpliciter renunciat*, qui ſigno vel ſignis idoneis declarat, velle ſe non licitum ſibi amplius fore certum aliquid facere, quod *jure* anteà feciſſe poterat. *Transfert* autem in alterum, qui ſigno vel ſignis idoneis illi alteri, id *juris* volenti ab eo accipere, declarat velle ſe, non licitum ſibi amplius fore ipſi reſiſtere certum aliquid agenti, prout ei reſiſtere *jure* antea poterat. *Juris* autem *translationem* in ſolâ non reſiſtentia conſiſtere, ex eo intelligitur, quod ante *juris translationem*, is in quem transfertur jus habebat jam tum in omnia; unde novum *jus* dare non potuit, ſed juſta transferentis reſiſtentia, propter quam *jure* ſuo alter frui non potuit, extinguitur. Quicunque igitur *jus* acquirit in ſtatu

hominum

hominum naturali, id agit tantum ut ſecurè & ſine juſtâ moleſtiâ *jure* ſuo *primævo* frui poſſit. Exempli cauſâ, ſi quis fundum ſuum alteri vel venum vel dono dederit, ſibi ſoli *jus* in eum fundum, non aliis item, adimit.

Ad tranſlationem juris neceſſariam eſſe voluntatem acceptantis.

V. Requiritur autem ad *juris translationem* voluntas non modo tranſferentis, ſed etiam acceptantis. Si utravis abſit, *jus* manet. Non enim ſi quod meum eſt accipere recuſanti dare voluerim, propterea ſimpliciter juri meo renunciavi, ſive ad quemlibet id tranſtuli. Nam cauſa propter quam uni dare volui, in eo uno eſt, in cæteris non item.

Verba non tranſferunt niſi de præſenti.

VI. Voluntatis autem in jure vel relinquendo, vel transferendo, ſi ſigna nulla alia exſtiterint præter verba, verba ea *de præſenti* vel *præterito* eſſe oportet. Nam ſi *de futuro* ſint, nihil transferunt. Qui enim, exempli cauſâ, de futuro ſic dicit, *cras dabo*, apertè ſignificat ſe non dediſſe. Toto itaque hodie jus immotum eſt, manetque etiam craſtino die, niſi interea actu dederit. Quod enim meum eſt, meum manet, niſi poſt dederim. Quod ſi *de præſenti* loquar, puta hoc modo, *do*, vel *dedi*, habendum cras, illis

verbis ſignificatur, me *dediſſe*, & *jus* habendi *cras*, transſtuliſſe *hodie*.

Verba de futuro, ſi alia ſigna voluntatis adſint, valere ad jus transferendum.

VII. Veruntamen, quoniam verba ſola ad voluntatis declarationem ſigna ſufficientia non ſunt verba de futuro, ſi alia adſint ſigna voluntatis, valere poſſunt, tanquam dicta eſſent de præſenti. Siquidem enim propter alia ſigna conſtiterit, ipſum de futuro loquentem velle valere verba ſua ad perfectam *juris ſui translationem*, valere debent. Dependet enim *juris translatio*, non à verbis, ſed, ut dictum eſt articulo 4 hujus capitis, a declaratione voluntatis.

In libera donatione, verbis de futuro jus non tranſit.

VIII. Si quis jus aliquod ſuum ad alterum transferat, neque id faciat propter bonum mutuo acceptum, vel propter pactum, ejuſmódi translatio DONUM vocatur, ſive *Donatio libera*. In donatione autem liberâ, obligant ea verba ſola, quæ *de præſenti* ſunt, vel *de præterito*. Nam ſi *de futuro* ſint, non obligant *ut verba*, propter rationem articulo proximè ſuperiore adductam. Oportet igitur ut ab aliis ſignis voluntatis naſcatur obligatio. Quoniam autem quicquid fit *voluntariò*, propter *bonum* aliquod ſit *volentis*, nullum ſignum voluntatis dandi aſſignari poteſt, præter aliquod *bo-*

num tali donatione acquisitum, vel acquirendum. Supponitur autem, nullum tale *bonum* acquisitum esse, neque pactum exsistere, quia sic non esset *donatio libera*. Restat igitur ut *bonum mutuum* sine pacto exspectandum sit. Signum autem nullum dari potest, quare is qui verbis de futuro usus est, adversus eum qui ad mutuum beneficium non teneretur, sic vellet verba ejus intelligi, ut obligaretur ipse. Neque rationis est, ut qui aliis facilè bene volunt, omni promisso præsentem affectum testante obligentur. Et propterea promissor talis deliberare intelligendus est, & mutare affectum posse quemadmodum & is cui promittitur mutare meritum potest. Qui deliberat autem, eâ tenus liber est, neque donasse dicitur. Quodsi promittat sæpe, donet autem raro, levitatis condemnari debet, nec vocari Donans, sed *Doson*.

Definitio contractus & pacti.

IX. Duorum autem, vel plurium *jura* sua mutuò *transferentium* actio vocatur CONTRACTUS. In omni autem contractu, vel uterque statim præstat id de quo contractum est, ita ut alter alteri nihil concredat; vel alter præstat, alteri creditur; vel neuter præstat. Ubi uterque statim

præſtat, ibi *contractus* ſimul ac præſtitum eſt finitur. Ubi verò vel alteri vel utrique creditur, ibi is cui creditur promittit ſe præſtiturum poſtea, appellaturque hujuſmodi promiſſum PACTUM.

In pactis tranſit jus per verba de futuro.

X. *Pactum* autem quod ſit ab eo cui creditur, cum eo qui jam præſtitit, etiam ſi promiſſio facta ſit verbis de futuro, non minus futuri temporis *jus* transfert, quam ſi facta eſſet verbis de præſenti vel præterito. Præſtatio enim ſignum manifeſtiſſimum eſt, eum qui præſtitit, ita intellexiſſe orationem alterius cui credebat, tanquam volentis præſtare condicto tempore; eoque ſigno cognovit is, ſic ſe intelligi; quod quia non correxit, voluit fieri. *Promiſſa* igitur quæ fiunt propter *bonum* acceptum (quæ & pacta ſunt) ſigna ſunt voluntatis, hoc eſt, ultimi actûs deliberandi, quo libertas non præſtandi tollitur, & per conſequens ſunt obligatoria. Ubi enim libertas deſinit, ibi incipit obligatio.

Pacta mutuæ fidei, inſtatu naturæ, fruſtra & invalida ſunt, in

XI. Pacta autem quæ fiunt in contractu ubi fides mutua eſt neutro quicquam ſtatim præſtante, in ſtatu naturæ, ſi juſtus ex utravis parte metus (*b*) oriatur, ſunt invalida. Nam

qui prior præſtat, propter pravum ingenium maximæ partis hominum, commodo ſuo jure & injuriâ juxtà ſtudentium, cupidini ſe prodit illius quocum contrahit. Rationis enim non eſt, ut aliquis præſtet prior, ſi veriſimile non ſit, alterum eſſe præſtiturum pòſt. Quod utrum veriſimile ſit necne, is qui metuit, judicabit: ut oſtenſum eſt capite præcedente, articulo 9. Hæc, inquam, ita ſe habent in ſtatu naturali. Cæterum in ſtatu civili, ubi eſt qui utrumque cogere poteſt, is qui per contractum prior eſt ad præſtandum, prior præſtare debet; quoniam cùm alter cogi poteſt, ceſſat ratio, propter quam, ne non præſtaret, metuebat.

civitate non item. Annot. pag. 29.

(*b*) Oriatur, &c.] *Nam niſi cauſa metus nova exſiſtat, ex facto, vel alio ſigno voluntatis non præſtandi à parte alterâ, metus juſtus cenſeri non poteſt. Cauſa enim quæ impedire non poterat, quin paciſceretur, impedire non debet, quin pactum præſtet.* Annot. ad p. 28.

XII. Ex eo autem quod in omni *donatione*, & *pactis* omnibus, requiritur acceptatio *juris* quod transfertur, ſequitur *paciſci* neminem poſſe cum eo qui acceptationem illam non ſignificat. Neque igitur paciſci cum

Paciſci cum belluis neminem poſſe: neque cum Deo, ſine revelatione.

belluis, neque jus ullum illis tribuere aut auferre poſſumus, propter defectum ſermonis & intellectus. Neque *pacta* inire quiſquam cum divinâ majeſtate poteſt, neque illi *voto* obligari, niſi quatenus viſum illi eſt per ſcripturas ſacras ſubſtituere ſibi aliquos homines, qui authoritatem habeant, *vota* & *pacta* ejuſmodi expendendi & acceptandi, tanquam illius vicem gerentes.

Neque Deo vovere.

XIII. Qui igitur in ſtatu naturæ conſtituti ſunt, ubi nullâ tenentur lege civili, (niſi illis certiſſima revelatione voluntas Dei, *votum* vel *pactum* ſuum accipientis, cognita ſit), fruſtra vovent. Siquidem enim id quod *vovent*, contra legem naturæ ſit, non tenentur *voto*, quia illicitum præſtare tenetur nemo; ſi verò id quod vovent, lege aliquâ naturæ præceptum ſit, *non voto*, ſed ipſa tenentur *lege*; ſin liberum ante *votum* ſit, facere vel non facere, libertas manet; propterea quod, ut obligemur *voto*, requiritur voluntas obligantis apertè ſignificata, quæ in caſu propoſito ſupponitur non haberi. *Obligantem* autem voco illum, cui aliquis tenetur vel obligatur: *obligatum* verò eum qui tenetur.

XIV. Pacta fiunt de actionibus illis ſolis, quæ cadunt ſub deliberationem. Pactio enim non fit ſine voluntate paciſcentis. Voluntas autem ultimus actus eſt deliberantis. *Sunt ergo de poſſibilibus tantùm & futuris.* Nemo igitur *pacto* ſuo obligat ſe ad impoſſibile. Quoniam autem paciſcimur ſæpiſſimè eas res, quæ poſſibiles tum videntur cum promittimus, quas tamen pòſt conſtat eſſe impoſſibiles, non ideo omni obligatione liberamur. Ratio cujus rei ea eſt, quod is qui futurum incertum promittit, beneficium præſens ea lege accipit ut mutuum reddat. Voluntas enim ejus qui præſens beneficium præſtat, pro objecto ſimpliciter habet *bonum ſibi*, quanti erat res promiſſa; ipſam autem rem non ſimpliciter, ſed ſi fieri poteſt. Verum ſi accidat neque id poſſibile eſſe, præſtandum eſt quantum præſtari poteſt. Obligant igitur *pacta* non ad ipſam rem pactam, ſed ad ſummum conatum: hoc enim ſolùm, non res ipſæ, in noſtra poteſtate ſunt. *Pacta ultra ſummum conatum non obligant.*

XV. *Pactis* liberamur duabus rebus, vel ſi præſtitum, vel ſi condonatum ſit. Si præſtitum, quia ultra id nos non obligavimus. Si condonatum, quia is *Quibus modis pactis liberemur.*

cui obligamur, condonando intelligitur facere, ut *jus* à nobis in eum translatum, ad nos denuo redeat: eſt enim condonatio, *donatio*, hoc eſt, per articulum 4 capitis hujus, juris translatio ad eum cui donatio ad eum cui donatio facta eſt.

Promiſſa metu mortis extorta, in ſtatu naturæ valida non eſſe.

XVI. Quæri ſolet, an *pacta* ea quæ metu extorquentur obligatoria ſint necne. Exempli cauſa, ſi ad vitam à latrone redimendam *pactus* ei fuero; traditurum me illi mille aureos poſtero die, neque facturum quicquam quo comprehenſus in jus duci poſſit, utrum tenear necne. Quamquam autem aliquando *pactum* ejuſmodi invalidum cenſeri debeat, non tamen eo nomine invalidum erit, quod à metu proceſſerit; propterea quod inde ſequeretur, *pacta* ea quibus in vitam civilem homines congregantur, & leges condunt, invalida eſſe: (procedit enim à metu mutuæ cædis, quòd alter alterius regimini ſe ſubmittat): neque cum ratione eum facere, qui captivo *paciſcenti* pretium redemtionis ſuæ fidem adhibet. Univerſaliter verum eſt, obligare pacta, quando acceptum eſt bonum, & promittere, & id quod promittitur, licitum eſt. Licitum au-

tem est & ad redimendam vitam promittere, & de meo dare quicquid voluero cuiquam, etiam latroni. Obligamur ergo pactis, à metu profectis, nisi lex civilis aliqua prohibeat, per quam id quod promittitur fiat illicitum.

XVII. Qui uni facturum se vel omissurum aliquid pactus ante fuerit, & postea alteri paciscitur contrarium, facit, ut *pactum* non prius, sed posterius illicitum sit. Nam qui prioribus *pactis jus* suum in alterum transtulerat, faciendi vel non faciendi *jus* non amplius habet. Quare posterioribus *pactis* jus nullum transfert; & quod promissum est, sine jure promissum est. Tenetur igitur pfioribus tantum *pactis*; quæ violare est illicitum. *Pactum posterius priori contradictorium, invalidum est.*

XVIII. Mortem, vel vulnera, vel aliud damnum corporis inferenti nemo *pactis* suis quibuscunque obligatur non resistere. Est enim in unoquoque gradus quidam timiditatis summus, per quem, malum quod infertur apprehendit ut maximum, ideoque necessitate naturali quantum potest, fugit, intelligiturque aliter facere non posse. Ad talem gradum metus cùm perventum fuerit, non est *Pactum de non resistendo inferenti damnum corporis, invalidum est.*

exſpectandum, quin vel fugâ, vel pugnâ ſibi conſulat. Cum igitur nemo teneatur ad impoſſibile, illi quibus *mors* (quod maximum naturæ malum eſt), vel quibus vulnera, aut alia corporis damna inferuntur, nec ad ea ferenda conſtantes ſatis ſunt, ea ferre non obligantur. Præterea, ei qui pacto tenetur, creditur: (pactorum enim vinculum ſola fides eſt): qui verò ad ſupplicium ducuntur, ſive capitale, ſive capitali mitius, conſtringuntur vinculis, vel ſatellitibus cuſtodiuntur. Quod ſignum certiſſimum eſt, non videri illos pactis ad non reſiſtendum ſatis obligatos eſſe. Aliud eſt, ſi ſic paciſcor: niſi fecero conſtituta die, interfice. Aliud, ſi ſic, niſi fecero, interficienti non reſiſtam. Primo modo paciſcuntur omnes, ſi opus eſt; opus autem eſt aliquando: ſecundo modo nemo, nec unquam opus eſt. Nam in ſtatu merè naturali, ſi occidere cupis, jus habes ex ipſo ſtatu; ita ut opus non ſit prius credere, ut fallentem poſt interficias. In ſtatu verò civili, ubi jus vitæ & necis, omniſque pœnæ corporalis penes civitatem eſt, illud ipſum jus interficiendi privato concedi non poteſt. Neque ipſi civitati opus eſt, ut

aliquem puniat, poſtulare pacto, ut patientiam præſtet, ſed tantum, ne quiſquam defendat alios. Si in ſtatu naturæ, velut inter duas civitates, fieret pactum de interficiendo ni fecerit, intelligitur præceſſiſſe aliud pactum de non interficiendo ante præſtitutum diem. Itaque eo die ſi præſtitum non ſit, redit jus belli, hoc eſt, ſtatus hoſtilis, in quo omnia licent, ideoque etiam reſiſtere. Poſtremo, pacto non reſiſtendi obligamur, duorum malorum præſentium eligere illud quod majus videbitur. Nam mors certa majus malum eſt, quàm pugna. Sed duorum malorum impoſſibile eſt non eligere minus. Tali ergo pacto teneremur ad impoſſibile; quod naturæ pactorum repugnat.

Pactum de ſe accuſando invalidum eſt.

XIX. Similiter neque tenetur quiſquam pactis ullis ad ſe accuſandum; vel alium cujus damnatione vita ſibi acerba futura eſt. Itaque neque pater in filium, neque conjux in conjugem, neque filius in patrem, neque quiſquam in eum ſine quo ali non poteſt, teſtimonium dicere obligatur: fruſtra enim eſt teſtimonium, quod a natura corrumpi præſumitur. Quamvis autem pacto ad ſe accuſandum aliquis non teneatur, in quæſtione

tamen publica ad respondendum cruciatu cogi potest. Responsiones autem illæ facti testimonium non sunt, sed investigandi veritatis adjumenta. Ita ut sive verum sive falsum cruciatus respondeat, sive non omnino respondeat, jure faciat.

Jurisjurandi definitio.

XX. *Jusjurandum* oratio est promissioni adjecta, qua significat promissor, nisi præstiterit, renunciare sese misericordiæ divinæ. Quæ definitio ex ipsis colligitur verbis, quibus essentia *jurisjurandi* continetur, nimirum, *Ita me adjuvet Deus*, vel aliis æquipollentibus, ut apud Romanos: *Tu Jupiter macta eum qui fefellerit, ut ego hanc macto porcam.* Neque obstat, quod *jusjurandum* non solum promissorium, sed aliquando affirmatorium dici possit: nam qui affirmationem *juramento* confirmat, promittit se vera respondere. Quamquam autem quibusdam in locis moris erat subditis, per reges suos jurare, id ex eo natum est quòd reges illi divinos sibi honores haberi volebant. Nam *jusjurandum* ideò introductum est, ut major metus violandæ fidei, quàm is quo homines (quos facta nostra latere possunt) timemus, divinæ potentiæ consideratione atque religione incuteretur.

XXI. Ex quo ſequitur, *jusjurandum* concipi debere ea formula, qua utitur is qui accipit. Fruſtra enim adigitur aliquis ad *jusjurandum* per Deum quem non credit, ideòque neque metuit. Etſi enim lumine naturali ſciri poſſit Deum eſſe, nemo tamen per illum ſe jurare arbitratur alia formula, vel alio nomine, quàm quod ſuæ ipſius, hoc eſt (ut exiſtimat is qui jurat) veræ religionis præceptis continetur.

Jusjurandum concipiendum eſſe ea formula, qua utitur is qui accipit.

XXII. Ex allata *jurisjurandi* definitione intelligi poteſt, *pactum* nudum non minus obligare, quàm in quod juravimus. *Pactum* enim eſt, quo adſtringimur; *juramentum* ad pœnitionem divinam attinet, quam provocare ineptum eſſet, ſi pacti violatio non eſſet per ſe illicita. Illicita autem non eſſet, niſi *pactum* eſſet obligatorium. Præterea qui renunciat miſericordiæ divinæ non obligat ſe ad pœnam: quia ſemper licitum eſt, pœnam utcumque provocatum deprecari, atque divina, concedatur, frui indulgentia. Effectus ergo *juramenti* ſolus eſt, ut hominibus natura bonis ad violationem datæ fidei maior juratis cauſa ſit metuendi.

Jusjurandum nihil ſuperaddit obligationi quæ eſt ex pacto.

XXIII. *Juramentum* exigere, ubi

Juramen-

ſunt de lege naturali non ſint eadem quæ traduntur à philoſophis circa virtutes. XXXIII. *Lex naturalis non eſt, propriè loquendo, lex, niſi quatenus traditur in ſcriptura ſacra.*

Lex naturæ ſecunda, pactis ſtandum.

I. LEGUM naturalium derivatarum altera eſt, *pactis ſtandum eſſe*, ſive fidem obſervandam. Oſtenſum enim eſt capite præcedente, Legem naturæ præcipere tanquam rem conciliandæ pacì neceſſariam, unumquemque *jura* quædam ſua mutuò transferre, atque hoc vocari *pactum*, quoties futurum ſit quod transfertur. Hoc autem ad pacem conciliandam conducibile eſt, quatenus quæ paciſcimur facienda vel omittenda, ea re ipſa facimus vel omittimus; fruſtraque eſſent pacta, niſi illis ſtaretur. Quoniam ergo *pactis ſtare*, ſive *fidem ſervare*, neceſſarium eſt ad pacem conciliandam, erit per articulum 2 cap. 2 præceptum *legis naturalis*.

Fides cum omnibus ſervanda ſine exceptione.

II. Neque perſonarum quibuſcum paciſcimur ulla datur hac in re exceptio, puta, ſi illi fidem cum aliis nec ſervent, nec ſervandam putent, aut aliud quodlibet habeant vitium. Nam qui paciſcitur, eo quòd paciſcitur, fruſtraneam eam eſſe actionem

negat. Et contra rationem eſt, ſcientem fruſtra facere. Idem ſi præſtandum pactum non putet, eo quòd ſic putat, pactionem eandem fruſtraneam eſſe affirmat. Qui ergo paciſcitur cum eo, quocum fidem ſervare ſe teneri non putat, ſimul *pactionem* eſſe rem fruſtraneam, & non fruſtraneam, quod eſt abſurdum. Cum omni igitur homine, vel ſervanda eſt fides, vel non paciſcendum, hoc eſt, vel declaratum bellum, vel certa & fida habenda eſt pax.

III. *Pacti* violatio, ſicut & dati repetitio, (quæ ſemper ſita eſt in aliqua actione, vel omiſſione) vocatur INJURIA. Actio autem illa vel omiſſio, *injuria* dicitur; ut idem ſignificent *injuria*, & actio vel omiſſio *injuſta*, atque utraque idem quod pacti vel *fidei violatio*. Videturque *injuriæ* nomen inde actioni vel omiſſioni tribui, quia *ſine jure* eſt, utpote quod ab eo qui agit vel omittit tranſlatum antea in alium fuerat. Et eſt ſimilitudo quædam inter id quod in vita communi vocatur *injuria*, & id quod in ſcholis ſolet appellari *abſurdum*. Quemadmodum enim is qui argumentis cogitur ad negationem aſſertionis quam prius ſuſtinuerat, dici- *Injuria quid.*

tur redigi ad *abſurdum*; eodem modo is qui præ animi impotentia facit vel omittit id quod ſe non facturum, vel non omiſſurum *pacto ſuo* antè promiſerat, *injuriam* facit: neque minùs in contradictionem incidit, quam qui in ſcholis reducitur ad abſurdum. Nam futuram actionem paciſcendo, vult fieri; non faciendo, vult non fieri: quod eſt velle fieri & non fieri idem eodem tempore; quæ contradictio eſt. Eſt itaque *injuria*, *abſurditas* quædam in converſatione, ſicut *abſurditas injuria* quædam eſt in diſputatione.

Injuria ei ſoli fieri poteſt, quocum contrahimus. pag. 43.

IV. Ex his ſequitur, injuriam (*a*) nemini fieri poſſe, niſi ei quocum inter *pactum*, ſive cui aliquid dono datum eſt, vel cui *pacto* aliquid eſt promiſſum. Ideoque *damnum* & *injuria* ſæpiſſime disjunguntur. Nam ſi dominus ſervo, qui obedientiam ſibi *pactus* eſt, imperet, ut pecuniam tertio numeret, vel beneficium conferat; is ſi non faciat, damnum quidem tertio, injuriam autem domino ſoli facit. Sic quoque in civitate, ſi quis alicui noceat, quocum nihil pactus eſt, *damnum* ei infert cui malum; *injuriam* ſoli illi qui totius civitatis poteſtatem habet. Etenim ſi is dam-

num recipit, injuriam expoſtularet, is qui fecit, ſic diceret, quid tu mihi? quare facerem ego tuo potius quàm meo libitu, ſiquidem, quin tu tuo, non meo arbitratu facias, non impedio? in qua oratione, ubi nulla interceſſerunt *pacta*, non video quid ſit quod poſſit reprehendi.

(*a*) Injuriam nemini, &c.] *Injuſtitiæ nomen ſignificat relative ad legem, injuriæ tum ad legem, tum ad perſonam certam. Nam injuſtum, omnibus injuſtum eſt; injuria verò poteſt eſſe, nec tamen mihi vel illi, ſed alii; & quandoque nemini privato, ſed civitati tantum; etiam nec homini cuiquam nec civitati, ſed ſoli Deo. Nam pacto, & juris translatione, fit, ut injuria in hunc vel illum fieri dicatur. Hinc eſt, (quod in omni civitate fieri videmus) quæ privati homines inter ſe verbo vel ſcripto contrahunt, exigi vel remitti arbitrio obligantis. Damna verò quæ inferuntur contra leges civitatis, ut furtum, homicidium & ſimilia, non ad voluntatem ejus cui damnum eſt illatum, ſed arbitrio civitatis, id eſt, juxta leges conſtitutas vindicari. Itaque injuria in hunc, niſi poſt juris in hunc translationem exſiſtere non poteſt.* Annot. ad p. 42.

Juſtitiæ diſtinctio in juſtitiam hominum, & actionum.

V. Nomina hæc, *juſtum* & *injuſtum*, ſicut & *juſtitia* & *injuſtitia*, æquivoca ſunt: aliud enim ſignificant cùm perſonis, aliud cùm actionibus tribuuntur. Cùm actionibus tribuuntur, idem ſignificat *juſtum*, quod jure factum; & *injuſtum*, quod *injuriâ*. Ille autem qui fecit *juſtum* aliquid, ideo *inſons*, non *juſtus* dicitur: eum autem qui fecit aliquid *injuſtum*, non ideo *injuſtum*, ſed *ſontem* dicimus. Quando verò de perſonis uſurpantur, *eſſe juſtum* ſignificat idem quod juſtè faciendo delectari, juſtitiæ ſtudere, vel conari facere in omni re id quod juſtum eſt. Et *eſſe injuſtum*, eſt negligere juſtitiam, vel eam non pacto ſuo, ſed præſenti commodo menſurandam exiſtimare. Ita ut alia ſit animi, inſtituti, ſive hominis, alia unius actionis vel omiſſionis *juſtitia* & *injuſtitia*; poſſintque hominis *juſti* actiones innumeræ *injuſtæ*, & *injuſti juſtæ* eſſe. *Juſtus* autem homo dicendus eſt, qui juſta facit propter præceptum legis; injuſta non niſi per infirmitatem; *injuſtus* qui juſta facit propter pœnam legi adjunctam; injuſta per animi iniquitatem.

Diſtinctio juſtitiæ in

VI. Juſtitia actionum diſtingui vulgò ſolet in duas ſpecies, *commu-*

ivam & diſtributivam ; quarum orem ſitam eſſe ajunt in propor- ne arithmeticâ, poſteriorem in geo- tricâ. Illamque verſari in permu- ione, venditione, emtione, mu- ione, mutui redditione, locatione, ıductione, cæteriſque, ſi qui ſunt, ibus inter ſe contrahentium ; ubi equale pro æquali reddatur, naſ- nquiunt *juſtitiam commutativam.* nc verò circa dignitatem & me- hominum, ita ut ſi cuique tri- ıtur παρὰ τὴν ἀξίαν, majus ei qui di- or, minus ei qui minus dignus, ue proportionatè, oriatur *juſtitia ributiva.* Agnoſco hîc diſtinctio- n quandam æqualitatis : nempe ut ı ſit æqualitas ſimpliciter, veluti ndo comparantur inter ſe duæ res ualis pretii, ut libra argenti, cum unciis ejuſdem argenti : altera ualitas ſecundum quid, ut cùm tum hominibus diſtribuendæ ſint le libræ, ſexcentæ dentur ſexa- ta hominibus, & quadringentæ ıdraginta ; ubi non eſt æqualitas :r 600 & 400 ; ſed cùm eandem ıtingit æqualitatem eſſe inter nu- rum eorum quibus diſtribuuntur, ıſquiſque æqualem partem auferet; le dicitur, æqualitas eadem res eſt

commutativam & diſtributivam examinatur.

cum proportione geometrica. Sed quid hæc ad juſtitiam? nam neque ſi res noſtras vendamus quanti poſſumus injuria ulla ſit emtori qui id voluit, & petiit; neque ſi de meo diſtribuero plus merenti minus, modo id dedero quod pactus ſum, neutri ſit injuria. Id quod teſtatur ipſe Servator noſter Chriſtus Deus in Evangelio. Non igitur eſt ea juſtitiæ diſtinctio, ſed æqualitatis. Negari tamen fortè non poteſt quin juſtitia ſit æqualitas aliqua; nimirum quæ in eo tantum ſita ſit, ut cum æquales naturâ omnes ſimus, alter non arroget ſibi plus *juris*, quàm alteri concedat, niſi id *juris* ſibi pactis acquiſitum ſit. Atque hæc contra diſtinctionem illam *juſtitiæ*, quamquam ab omnibus penè receptam, dicta ſint: ne quis *injuriam* aliud eſſe putet, quàm fidei, ſive pactorum violationem; prout ſupra definitum eſt.

Volenti non fit injuria.

VII. Vetus eſt, *volenti non fit injuria.* Veritatem tamen dicti liceat ex principiis noſtris derivare. Factum enim ſit id, quod quis injurium ſibi putet volenti: ergo, volente eo, ſit id quod per pactum non licuit. Sed volente eo fieri, id quod *pacto* non licebat, pactum *ipſum* (per articulum

1 5 capitis præcedentis) fit irritum; *jus* ergo faciendi redit; fit igitur *jure*; quare *injuria* non eſt.

VIII. Legis *naturalis* præceptum tertium eſt, *ne eum qui fiducia tui tibi prior benefecerit, eam ob rem, deteriore conditione eſſe patiaris, ſive ne accipiat quisquam beneficium, niſi animo nitendi ne dantem dati meritò pœniteat.* Nam abſque hoc, contra rationem fecerit, ſi quis quod periturum videt beneficium, prior contulerit; atque eo modo omnis ſublata erit inter homines beneficentia & fiducia, unaque omnis benevolentia; neque eſſet inter eos quidquam mutuæ opis, nec ullum gratiæ conciliandæ initium. Ex quo ſtatus belli neceſſario manſurus eſt, contra *legem naturæ fundamentalem.* Quoniam verò legis hujus violatio non eſt fidei ſive pactorum violatio: (ſupponitur enim nulla inter eos interceſſiſſe pacta:) ideo neque *injuria* nominari ſolet; ſed, quia reſpiciunt ſe mutuo *beneficium & gratia*, INGRATITUDO appellatur. *Lex naturæ tertia, de ingratitudine.*

IX. Quartum præceptum naturæ eſt, *ut unuſquiſque ſe cæteris commodum præſtet.* Quod ut rectè intelligatur, animadvertere oportet, eſſe in ho- *Lex naturæ quarta, ut quiſque ſe præſtet commodum.*

minibus ad ſocietatem ineundam, diverſitatem ingeniorum ortam à diverſitate affectuum, haud diſſimilem illi quæ reperitur in lapidibus ad ædificandum comportatis à diverſitate materiæ & figuræ. Nam ut lapis qui præ figura aſpera & anguloſa, plus loci cæteris aufert quàm ipſe implet, neque præ materiæ duritie comprimi vel ſecari facilè poteſt, nec compaginari ædificium ſinit, tanquam *incommodus* abjicitur: ita homo qui præ ingenii aſperitate, retentis ſuperfluis ſibi, neceſſaria aliis adimit, neque præ affectuum contumacia corrigi poteſt, cæteris *incommodus* moleſtuſque dici ſolet. Quoniam jam unuſquiſque non *jure* modo, ſed etiam *neceſſitate naturali* totis viribus in id incumbere ſupponitur, ut neceſſaria ad ſui conſervationem conſequatur; ſi quis velit pro ſuperfluis contrà contendere, illius culpâ orietur bellum: propterea quòd illi ſoli nulla certandi incumbebat neceſſitas. Facit ergo contra *legem naturæ fundamentalem*. Unde ſequitur, (quod oſtendendum erat) præceptum naturæ eſſe, ut unuſquiſque ſe cæteris præſtet commodum. Qui verò *legem* hanc violat, *incommodus* & moleſtus dici poteſt. Cicero tamen

tamen *commodo* opponit *inhumanum*, tanquam ad hanc ipſam legem adſpectans.

X. Legis naturæ quintum præceptum eſt, *oportere alterum alteri, ſumta cautione futuri temporis, præteriti veniam, petenti & pœnitenti, concedere.* *Venia* (præteriti) ſive remiſſio offenſæ, nihil aliud eſt quàm illi qui cùm laceſſerit ad *bellum*, facti pœnitens *pacem* orat, *pax* conceſſa. *Pax* autem *conceſſa* non pœnitenti, hoc eſt, animum hoſtilem retinenti, vel futuri temporis cautionem non danti, hoc eſt, non pacem, ſed opportunitatem captanti, non eſt *pax*, ſed *metus:* neque igitur à natura præcipitur. Cæterum qui pœnitenti & de futuro cautionem adhibenti nolit ignoſcere, ei pax ipſa non placet; quod eſt contra *legem naturalem.* *Lex naturæ quinta, de miſericordia.*

XI. Sextum *legis naturalis* præceptum eſt, *in ultione*, ſive *pœnis*, *ſpectandum eſſe, non malum præteritum, ſed bonum futurum:* hoc eſt, infligere pœnam nullo alio fine licitum eſſe, niſi ut ipſe qui peccavit corrigatur, vel alii ſupplicio ejus moniti fiant meliores. Hoc autem ex eo primùm confirmatur, quod unuſquiſque *lege naturali* teneatur alteri ignoſ- *Lex naturæ ſexta, quod pœna futurum tantum ſpectant.*

cere; modo cautum prius sit de futuro tempore, ut articulo præcedente ostensum est. Præterea, quia *ultio*, quatenus solum præteritum consideratur, nihil aliud est præter triumphum & gloriam animi, quæ ad nullum finem dirigitur; (nam præteritum tantùm contemplatur, finis autem futura res est:) quodque ad nullum finem dirigitur *vanum* est: ultio, ut quæ futurum non spectat, à vana gloria proficiscitur, ideòque præter rationem est. At lædere alium præter rationem, introducit bellum, & est contra *legem naturæ fundamentalem.* Est igitur *legis naturæ* præceptum, in ultione non esse respiciendum, sed prospiciendum. Violatio autem legis hujus, CRUDELITAS solet appellari.

Lex naturæ septima, contra contumeliam.

XII. Quoniam autem signa omnia odii & contemtionis, ad rixam & pugnam maximè omnium provocant, adeo ut plerique vitam, nedum pacem amittere, quàm contumeliam pati malint; sequitur septimo loco, *lege naturali* præscriptum esse, *nequis vel factis, vel verbis, vel vultu, vel risu, alteri ostendat se illum vel odisse, vel contemnere.* Cujus legis violatio CONTUMELIA nominatur. Quamquam autem nihil frequentius sit quàm potentiam

erga minus potentes, & nominatim judicum adverſus reos ſcommata atque opprobria, quæ neque ad rei crimen, neque ad judicis pertinent officium; hujuſmodi tamen homines contra *legem* faciunt *naturalem*, & pro *contumelioſis* habendi ſunt.

Lex naturæ octava, contra ſuperbiam.

XIII. Quæſtio uter duorum hominum dignior ſit, non ad ſtatum naturæ, ſed ad ſtatum civilem pertinet. Oſtenſum enim antea eſt, cap. 1, articulo 3, naturâ omnes homines æquales inter ſe eſſe, ideoque inæqualitatem quæ nunc eſt, puta à divitiis, à potentia, à nobilitate generis, profectam eſſe *à lege civili*. Scio *Ariſtotelem*, libro primo Politicorum, tanquam fundamentum totius ſcientiæ politicæ affirmare, hominum alios à natura factos eſſe dignos qui imperent, alios qui ſerviant, tanquam Dominus & ſervus non conſenſu hominum, ſed aptitudine, hoc eſt, ſcientia vel inſcitia naturali diſtinguerentur. Quod fundamentum non modo contra rationem (ut oſtenſum eſt ſupra) ſed etiam contra experientiam eſt. Nam neque penè quiſquam ingenio ita ſtupido eſt, ut non rectius arbitretur ſibimet ſe, quam aliis regendum tradere. Neque ſi contendant

bendis in communi.

esse, idque (si quantitas rei permittat) quantum quisque velit. Sin quantitas rei non permittat, tum præfinitò, & proportionatè ad numerum utentium. Aliter enim nullo modo servari potest æqualitas illa, quam præcedente articulo à lege naturali imperatam esse demonstravimus.

Lex naturæ duodecima, de sorte dividendis.

XVII. Item; si neque dividi, neque communiter haberi potest, *lege naturali* institutum est (quod sit præceptum duodecimum) *ut ejus rei usus vel alternus sit, vel uni tantùm sorte adjudicandus, utque in alterno usu sorte quoque, quis ad utendum prior sit, judicetur.* Nam hic quoque æqualitas spectanda est, alia autem inveniri præter sortem non potest.

Lex naturæ decima tertia, de primogenitura, & prima occupatione.

XVIII. Sors autem duplex est: vel *arbitraria*, vel *naturalis*. Arbitraria illa est, quæ fit consensu contendentium. Et sita est in casu mero, & fortè, quod ajunt, fortunâ. Naturalis est, *primogenitura*, (græcè κληρονομία, quasi sorte tributum) & *prima occupatio*. Itaque quæ neque dividi, neque communiter haberi possunt, cedunt primo occupanti; item primogenito, ea quæ patris fuerunt, nisi pater ipse *jus* illud transtulerit priùs. Sit igitur ea *lex naturæ* decima tertia.

XIX. Legis naturalis decimum quartum præceptum est, *pacis mediatoribus præstandam esse incolumitatem.* Ratio enim quæ jubet finem, jubet etiam media necessaria. Primum autem rationis dictamen, *pax* est, cætera sunt ad *pacem* media, sine quibus *pax* esse non potest, sed nec sine mediatione pax, nec sine incolumitate mediatio haberi potest; est ergo dictamen rationis, hoc est, *lex naturæ*, *pacis* mediatoribus præstandam esse incolumitatem.

Lex naturæ decima quarta, de incolumitate mediatorum pacis.

XX. Porrò, quoniam, etsi homines in omnes has, &, si quæ aliæ sunt, *naturæ leges* consentirent, easque studerent observare, dubia tamen, & controversiæ quotidie orientur, de legum harum ad facta applicatione: nimirum an quod *factum* sit, sit contra *legem* necne, (quæ quæstio juris dicitur:) ex quibus sequetur pugna inter partes, utrimque se læsos esse existimantes. Ad *pacis* igitur conservationem (quia aliud in hoc casu remedium æquum excogitari non potest) necessarium est, ut ambo dissidentes in tertium aliquem consentiant, cujus sententiæ de re controversa statutos esse, *pactis mutuis* se obligent. Atque is in quem sic consensum est, *Arbi-*

Lex naturæ decima quinta, de constituendo arbitro.

ciaverit. *Arbitrium* ergo *lex naturæ* liberum jubet esse id, quod sit secundum præceptum ejus decimum nonum.

Lex naturæ vigesima contra crapulam, & ea quæ rationis usum impediunt.

XXV. Porrò quandoquidem *leges naturæ* nihil aliud sunt, præter dictata rectæ rationis, ita ut nisi quis rectè ratiocinandi facultatem conservare conetur, leges naturæ observare non possit, manifestum est eum qui volens scienſque ea fecerit quibus facultas rationalis destruatur vel labefactetur, volentem scientemque legem naturæ violare. Nihil enim interest, utrum præter officium faciat quis, an id faciat volens, quo minus officium implere possit. Ratiocinandi autem facultatem destruunt vel labefactant homines qui faciunt ea, quibus mens de statu suo naturali deturbatur, id quod manifestissime contingit *ebriis & crapulâ gravatis*. Peccatur ergo vicesimo loco contra legem naturalem *Ebrietate*.

Regula per quam statim cognosci potest, an quod facturi sumus, sit contra legem naturæ, necne.

XXVI. Dicet fortasse aliquis, qui viderit præcedentia *præcepta naturalia* artificio quodam ab unico rationis nos ad nostri conservationem & incolumitatem hortantis, dictamine derivata, adeo difficilem esse deductionem harum legum, ut exspectandum non sit, eas vulgo cognitas fore; ne

que ideo obligare. Etenim leges niſi cognitæ, non obligant, immò non ſunt leges. Huic reſpondeo, verum eſſe, *ſpem*, *metum*, *iram*, *ambitionem*, *avaritiam*, *gloriam inanem*, & cæteras perturbationes animi impedire, ne quis leges naturæ pro eo tempore quo paſſiones iſtæ prævalent, cognoſcere poſſit. Cæterum nemo eſt qui non aliquando ſedato animo eſt. Eo igitur tempore nihil illi quamquam indocto & rudi, ſcitu eſt facilius; unicâ ſcilicet hac regulâ, ut cùm dubitet, id quod facturus in alterum ſit, *jure* facturus ſit *naturali*, necne, putet ſe eſſe in illius alterius loco. Ibi ſtatim perturbationes illæ, quæ inſtigabant ad faciendum, tanquam tranſlatæ in alteram trutinæ lancem, à faciendo dehortabuntur. Atque hæc regula non modo facilis, ſed etiam dudum celebrata his verbis eſt, *quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.*

XXVII. Quoniam autem plerique homines, præ iniquo præſentis commodi appetitu, prædictas leges quantumvis agnitas oſervare minimè apti ſunt; ſi forte aliqui, cæteris modeſtiores, illam æquitatem commoditatemque, quam ratio dictat, exercerent, cæteris non idem facientibus, *Leges naturæ obligant in foro interno tantùm.*

nihil minùs quàm rationem ſectarentur. Neque enim pacem, ſed certum & maturius exitium ſibi compararent, cederentque obſervantes non obſervantibus in prædam. Non eſt igitur exiſtimandum, natura, hoc eſt, ratione obligari homines ad exercitium (*c*) earum omnium, in eo ſtatu hominum, in quo non exercentur ab aliis. Interea tamen obligamur ad animum eas obſervandi, quandocumque ad finem ad quem ordinantur, earum obſervatio conducere videbitur. Ideoque concludendum eſt, legem naturæ ſemper & ubique obligare in *foro interno*, ſive *conſcientia*, non ſemper *in foro externo:* ſed tum ſolummodo, cum ſecurè id fieri poſſit.

(*c*) Exercitium earum omnium, &c.] *Imò inter has leges aliqua ſunt, quorum in ſtatu naturali omiſſio, (modo id pacis, vel ſui conſervandi cauſâ fiat) legis naturalis adimpletio potiùs videtur quàm violatio. Nam qui omnia facit contra omnia facientes, eripitque rapientibus, æquum facit. Contra autem, id facere quod in pace modus eſt & modeſti hominis, in bello ignavia eſt, & ſui proditio. Sunt autem leges aliquæ naturales, quarum ne in bello quidem exercitium deſinit. Nam*

Annot.

quid ebrietas, quidve crudelitas (id eſt, vindicta quæ futurum bonum non reſpicit) ad pacem vel conſervationem cujuſquam hominis conferre poſſit, non intelligo. Breviter, in ſtatu naturæ, juſtum & injuſtum non ex actionibus, ſed ex conſilio & conſcientia agentium æſtimandum eſt. Quod neceſſariò, quod ſtudio pacis, quod ſui conſervandi cauſâ fit, rectè fit. Alioquin omne damnum homini illatum, legis naturalis violatio atque in Deum injuria eſt.

Violantur leges naturæ quandoque, facto legibus conſentaneo.

XXVIII. Quæ verò leges conſcientiam obligant, violari poſſunt facto, non ſolum iis contrario, ſed & conſentaneo: ſiquidem qui facit, contrarium putet. Quamquam enim actio ipſa ſecundum leges ſit, conſcientia tamen contra eſt.

Leges naturæ ſunt immutabiles.

XXIX. *Leges naturæ immutabiles & æternæ* ſunt; quod vetant, nunquam licitum eſſe poteſt: quod jubent, nunquam illicitum. Numquam enim *ſuperbia*, *ingratitudo*, *pactorum violatio*, (ſive *injuria*) *inhumanitas*, *contumelia* licitæ, nec contrariæ his virtutes illicitæ erunt, quatenus pro animi diſpoſitionibus intelliguntur, hoc eſt, quatenus *in foro conſcientiæ* ſpectantur, ubi ſolùm obligant, &

ſunt leges. Actiones tamen ita diverſificari poſſunt circumſtantiis, & lege civili, ut quæ uno tempore æquæ, alio iniquæ, & quæ uno tempore cum ratione, alio contra rationem ſint. Ratio tamen eadem neque finem mutat, quæ eſt *pax* & *defenſio*, neque media; nempe animi virtutes eas, quas ſupra declaravimus, quæque nullâ vel conſuetudine vel lege civili abrogari poſſunt.

Qui leges naturæ conatur implere, juſtus eſt.

XXX. Patet ex hactenus dictis quàm faciles obſervatu ſint *naturæ leges*, quippe quæ conatum ſolum (ſed verum & conſtantem) requirunt, quem qui præſtiterit, eum rectè poſſumus JUSTUM appellare. Nam qui toto conatu ad id tendit, ut omnes actiones ſuæ ſint ſecundùm *præcepta naturæ*, clarè oſtendit, animum ſe habere leges eas omnes adimplendi, quod eſt omne id ad quod obligamur à natura rationali. Qui verò totum id præſtitit ad quod obligatus erat *juſtus* eſt.

Lex naturalis eadem cum morali.

XXXI. *Legem naturalem* eamdem eſſe cum *lege morali*, conſentiunt omnes ſcriptores. Id quare ſit verum, videamus. Sciendum igitur eſt, *bonum* & *malum* nomina eſſe rebus impoſita ad ſignificandum appetitum, vel

averſionem eorum à quibus ſic nominantur. Appetitus autem hominum pro diverſis eorum temperamentis, conſuetudinibus, opinionibuſque, diverſi ſunt; ut videre eſt in iis rebus quas ſenſu percipimus, puta guſtu, tactu, olfactu: ſed multo magis in iis rebus quæ pertinent ad actiones vitæ communes, ubi quod hic *laudat*, id eſt, appellat *bonum*, alter *vituperat* ut *malum*; immò ſæpiſſime idem homo diverſis temporibus idem & *laudat* & *culpat*. Hæc dum faciunt, neceſſe eſt oriri diſcordiam & pugnas. Sunt igitur tamdiu in ſtatu belli, quàm *bonum* & *malum* præ appetituum præſentium diverſitate, diverſis menſuris metiuntur. Hunc ſtatum facile omnes, dum in eo ſunt, agnoſcunt eſſe malum; & per conſequens, *pacem* eſſe *bonam*. Qui igitur de bono præſenti convenire non poterant, conveniunt de futuro; quod quidem opus rationis eſt, nam *præſentia* ſenſibus, *futura* non niſi ratione percipiuntur. Præcipiente ratione pacem eſſe bonam, ſequitur eadem ratione, omnia media ad pacem neceſſaria bona eſſe, ideòque *modeſtiam*, *æquitatem*, *fidem*, *humanitatem*, *miſericordiam*, (quas demonſtravimus ad pa-

cem esse necessarias) *bonos* esse *mores*, sive habitus, hoc est, *virtutes*. Lex ergo eo ipso, quod præcipit media ad pacem, præcipit *bonos mores*, sive *virtutes*. Vocatur ergo *moralis*.

Unde fiat, quod quæ dicta sunt de lege naturali non sint eadem quæ traduntur à philosophis circa virtutes.

XXXII. Quia verò homines exuere non possunt appetitum illum irrationalem, quo bona præsentia (quibus, arctâ consequentiâ, multa adhærent improvisa mala) præ futuris appetunt, factum est, ut quanquam consentiant omnes in laude dictarum virtutum, tamen dissentiant adhuc de earum naturâ, in quo nempe unaquæque earum consistat. Quoties enim cuiquam displicet aliena bona actio, ei actioni imponitur nomen alicujus vitii vicini; similiter nequitiæ quæ placent, ad virtutem aliquam referuntur. Unde evenit, eandem actionem ab his laudari & virtutem appellari, ab illis culpari & vitio verti. Neque huic rei remedii quicquam à philosophis hactenus inventum est. Cùm enim non observarent, bonitatem actionum in eo sitam esse, quod in ordine ad pacem; malitiam in eo, quod in ordine ad discordiam essent: *moralem philosophiam* condiderunt, à *morali lege* alienam, & sibi non constantem. Voluerunt enim, naturam

virtutum in *mediocritate* quadam inter duo *extrema* ſitam eſſe, vitia verò in ipſis *extremitatibus:* quod eſt apertè falſum, nam audere, laudatur, & nomine *fortitudinis* pro virtute habetur, quamquam extremum ſit, ſi cauſa approbatur. Quantitas item rei quæ dono datur, ſive magna, ſive parva, ſive media ſit, non facit *liberalitatem*, ſed donandi cauſa. Neque *injuſtitia* eſt, ſi cui de meo plus dedero quàm debitum eſt. Sunt igitur *leges naturales* ſumma Philoſophiæ *moralis:* cujus præcepta hoc loco ea tantum tradidi, quæ pertinent ad conſervationem noſtram, contra pericula quæ à diſcordiâ oriuntur. Sunt autem alia præcepta naturæ rationalis, ex quibus aliæ naſcuntur virtutes, nam & *Temperantia* præceptum rationis eſt, quia intemperantia tendit ad morbos & interitum. Item fortitudo, hoc eſt, facultas valde reſiſtendi in periculis præſentibus, quæque difficilius declinantur quàm ſuperantur; quia medium eſt ad conſervationem illius qui reſiſtit.

XXXIII. *Naturæ* autem quas vocamus *leges*, cùm nihil aliud ſint, quàm concluſiones quædam ratione intellectæ, de agendis & omittendis; lex

Lex naturalis non eſt propriè loquendo lex, niſi

quatenus traditur in Scriptura ſacra.

autem, propriè atque accuratè loquendo, ſit oratio ejus qui aliquid fieri vel non fieri aliis jure imperat: non ſunt illæ propriè loquendo leges, quatenus à naturâ procedunt. Quatenus tamen eædem à Deo in ſcripturis ſacris latæ ſunt, ut videbimus capite ſequente, legum nomine propriiſſimè appellantur. Eſt enim *ſcriptura ſacra* in omnia maximo jure imperantis Dei oratio.

CAPUT IV.

Quod lex naturalis eſt lex divina.

Lex naturalis & moralis eſt lex divina.

I. QUÆ *naturalis*, & *moralis*, eadem & *divina lex* appellari ſolet. Nec immeritò, tum quia *ratio*, quæ eſt ipſa *lex naturæ*, immediatè à Deo unicuique pro ſuarum actionum regula tributa eſt, tum quia vivendi præcepta quæ inde derivantur, eadem ſunt quæ à divina majeſtate, pro *legibus regni cœleſtis*, per Dominum noſtrum *Jeſum Chriſtum*, & per ſanctos *Prophetas* & *Apoſtolos* promulgata ſunt. Quæ igitur de *lege naturali* ratiocinando ſuprà intellecta ſunt, ea

hoc capite ex ſcripturâ ſacrâ confirmare conabimur.

II. In primis autem ea loca indicabimus, in quibus legem divinam in recta ratione ſitam eſſe declaratur. Pſalm. 36, 30, 31. *Os juſti meditabitur ſapientiam, & lingua ejus loquetur juſtitiam. Lex Dei in corde ipſius.* Jerem. 31. 33. *Dabo legem meam in viſceribus eorum, & in corde eorum ſcribam eam.* Pſalm. 18. 8. *Lex Domini immaculata, convertens animam.* Verſ. 9. *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos.* Deut. 30. 11. *Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non ſupra te eſt, neque procul poſitum,* &c. Verſ. 14. *Sed juxta te eſt ſermo valde, in ore tuo, & in corde tuo.* Pſalm. 118. v. 34. *Da mihi intellectum, & ſcrutabor legem tuam.* Verſ. 105. *Lucerna pedibus meis tuum verbum, & lumen ſemitis meis.* Prov. 9. 20. *Scientia ſanctorum, prudentia.* Joan. 1. 1. ipſe legis promulgator *Chriſtus* appellatur λόγος. Verſ. 9. vocatur idem *Chriſtus lux vera, illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* Quæ omnia, deſcriptiones ſunt *rectæ rationis*, cujus dictamina *leges* eſſe *naturales*, antè oſtenſum eſt.

Id quod generatim confirmatur ex ſcriptura.

Speciatim, reſpectu legis naturæ fundamentalis, de quærenda pace.

III. Quod autem ea quam poſtulmus pro *naturæ lege fundamentali*, nempe *quærendam eſſe pacem*, ſit etiam ſumma *legis divinæ*, ex his locis manifeſtum erit. Rom. 3. 17. *Juſtitia* (quæ eſt ſumma legis) vocatur *via ad pacem.* Pſalm. 84. verſ. 11. *Juſtitia & pax oſculatæ ſunt.* Matth. 5. 9. *Beati pacifici, quia filii Dei vocabuntur.* Et poſtquam Sanctus Paulus ad Hebr. cap. 6, verſu ultimo, *Chriſtum* (legis de qua agitur, legiſlatorem) dixerat eſſe, *ſecundum ordinem Melchiſedec Pontificem in æternum*, addit capite ſequenti, verſu primo, *hic Melchiſedec erat Rex Salem, Sacerdos Dei ſummi*, &c. verſ. 2. *Primum quidem qui interpretatur Rex juſtitiæ; deinde autem & Rex Salem, quod eſt Rex pacis.* Ex quo conſtat, *Chriſtum Regem* in regno ſuo *juſtitiam* cum *pace* colligare. Pſalm. 33. 15. *Diverte à malo, & fac bonum; inquire pacem, & perſequere eam.* Iſaiæ 9. 6. 7. *Parvulus enim eſt natus nobis, & filius datus eſt nobis; & factus eſt principatus ſuper humerum ejus, & vocabitur nomen ejus, admirabilis, conſiliarius, Deus fortis, pater futuri ſeculi, princeps pacis.* Iſai. 52. 7. *Quam pulchri ſuper montes pedes prædicantis*

& annunciantis pacem, annunciantis bonum, prædicantis ſalutem, dicentis Sion, regnabit Deus tuus. Luc. 2. 14. in nativitate *Chriſti* vox laudantium Deum & dicentium, *gloria Deo in altiſſimis, & in terrâ pax hominibus bonæ voluntatis.* Et Iſai. 53. 6. vocatur Evangelium, *diſciplina pacis.* Iſai. 59. 8. vocatur *juſtitia*, via pacis. *Viam pacis neſcierunt, & non eſt judicium in greſſibus eorum.* Michæas 5. 5. loquens de *Meſſia*, ſic ait, *ſtabit & paſcet in fortitudine Domini, &c. quia magnificabitur uſque ad terminos terræ, & erit iſte pax.* Prov. 3. 1. *Fili mi, ne obliviſcaris legis meæ; & præcepta mea cor tuum cuſtodiat; longitudinem enim dierum, & annos vitæ, & pacem apponent tibi.*

Item primæ legis naturalis, de communitate omnium rerum abolenda.

IV. Quod attinet ad legem primam, de *communitate omnium rerum abolendâ*, ſive de introductione *mei & tui*, habemus primum, quam adverſa ſit paci communitas illa, ex verbis *Abrahami* ad *Lothum*, Gen. 13. 8. *Ne quæſo ſit jurgium inter me & te, & inter paſtores meos & paſtores tuos. Ecce univerſa terra eſt coram te, recede à me obſecro.* Et legem de diſtinctione *noſtri* & *alieni* confirmant omnia illa ſcripturæ ſacræ loca, qui-

Domine, quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? usque septies? Dicit illi Jesus: *Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies*; hoc est, toties quoties.

Item sextæ legis naturalis, quod pœnæ futurum tantum spectent.

IX. Ad sextam legem confirmandam pertinent omnia ea loca quæ jubent fieri *misericordiam.* Qualia sunt: Matth. 5. 7. *Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Levit. 19, v. 18. *Non quæras ultionem, neque memor eris injuriæ civium tuorum.* Sunt autem qui hanc legem non modo non confirmatam, sed & infirmatam scripturis putant, ex eo quod impiis post mortem, ubi nullus emendationi, neque exemplo locus est, pœna tamen maneat æterna. Solvunt objectionem hanc aliqui, dicendo, Deum nullâ obstrictum lege omnia referre ad gloriam suam, sed homini non licere idem facere. Quasi Deus gloriam quæreret, hoc est, placeret sibi, in morte peccatoris? Rectius respondetur; institutionem pœnæ æternæ fuisse ante peccatum, & respexisse hoc tantum, ut meterent homines peccare in futurum.

Item septimæ legis naturalis,

X. Septimam comprobant verba Christi, Matth. 5. 22. *Ego autem dico vobis, quia omnis qui iratscitur fratri suo,*

fuo, reus erit judicio; qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis. Prov. 10. verſ. 18. *Qui profert contumeliam inſipiens eſt.* Proverb. 14. 21. *Qui deſpicit proximum ſuum, peccat.* 15. 1. *Sermo durus ſuſcitat furorem.* 12. 10. *Ejice deriſorem; & exibit cum eo jurgium, ceſſabuntque cauſæ & contumeliæ.* *contra contumelium.*

XI. Legem octavam de agnoſcenda æqualitate naturæ, hoc eſt, de *humilitate*, ſtabiliunt hæc loca. Matth. 5. 3. *Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum.* Proverb. 6. 16. 19. *Sex ſunt quæ odit Dominus, & ſeptimum deteſtatur anima ejus: oculos ſublimes*, &c. Proverb. 16. 5. *Abominatio Domini eſt omnis arrogans: etiamſi manus ad manum fuerit, non eſt innocens.* Prov. 11. verſ. 2. *Ubi fuerit ſuperbia, ibi erit & contumelia; ubi autem eſt humilitas, ibi & ſapientia.* Item Iſai. 40. 1. (*Ubi adventus* Meſſiæ annunciatur, pro præparatione ad regnum ejus) vox clamantis in deſerto hæc eſt: *parate viam Domini, rectas facite in ſolitudine ſemitas Dei noſtri. Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons collis humiliabitur.* Quod abſque dubio *Idem octavæ legis naturalis, contra ſuperbiam.*

non ad montes, ſed ad homines refertur.

Item nonæ legis naturalis de modeſtia.

XII. *Æquitas* autem, quam poſuimus nono loco, eſſe *legem naturæ*, quâ unicuique præcipitur cæteris eadem jura permittere, quæ ſibi permitti cupit, quæque cæteras omnes leges in ſe complectitur, eadem eſt quam & Moſes ponit. Levit. 19. 18. *Diliges amicum tuum ſicut te ipſum:* & *Servator* noſter, ſummam ait eſſe *legis moralis*, Matth. 22. verſ. 36. *Magiſter, quod eſt mandatum magnum in lege? Ait illi Jeſus: diliges Dominum Deum tuum, &c. hoc eſt maximum & primum mandatum; ſecundum autem ſimile eſt huic, diliges proximum tuum, ſicut te ipſum, in his duobus mandatis univerſa lex pendet, & prophetæ.* Diligere autem proximum ſicut ſe ipſum, nihil aliud eſt quàm ei omnia permittere quæ nobiſmet ipſis permittenda eſſe poſtulamus.

Item decimæ legis naturalis, contra acceptionem perſonarum.

XIII. Lege decima vetatur *acceptio perſonarum*; quemadmodum etiam locis ſequentibus, Matth. 5. 45. *Ut ſitis filii Patris veſtri, qui facit Solem ſuum oriri ſuper juſtos & injuſtos.* Coloſſ. 3. 11. *Non eſt Gentilis & Judæus, Barbarus & Scytha, ſervus*

& *liber; ſed omnia, & in omnibus Chriſtus.* Actor. 10. 34. *In veritate comperi, quia non eſt perſonarum acceptor Deus.* 2. Paralip. 19. 7. *Non eſt apud Dominum noſtrum iniquitas, neque acceptio perſonarum.* Eccleſiaſtic. 35. 16. *Dominus judex eſt, non apud illum gloria perſonæ.* Rom. 2. 11. *Non enim acceptio perſonarum apud Deum eſt.*

XIV. Undecima lex, quæ jubet *communiter habenda eſſe quæ dividi non poſſunt*, neſcio an expreſſè habeantur in ſacris ſcripturis, necne; praxis autem paſſim occurrit in communi uſu puteorum, viarum, fluminum, rerum ſacrarum, &c. aliter enim fieri non poterat ut homines viverent. *Item undecimæ legis naturalis, de habendis communiter quæ dividi non poſſunt.*

XV. Loco duodecimo *legem naturæ* eſſe diximus, ea quæ neque dividi, neque communiter poſſideri poſſunt, ſorte tribuenda eſſe; id quod cum exemplo *Moſis* confirmatur, qui ex præcepto Dei, num. 34. partes terræ promiſſionis tribubus *ſorte* poſſidendas dedit: tùm Actor. 1. exemplo *Apoſtolorum*, qui in numerum ſuum, (ſic præfati, *tu Domine oſtende quem elegeris*, &c.) *Matthiam* præ *Juſto*, *ſorte* adſcripſerunt. Idem *Item duodecimæ legis naturalis, de ſorte dividendis.*

colligitur ex Prov. 16. 33. *Sortes mittuntur*. Et, quæ decima tertia eſt lex, ſucceſſio debebatur *Eſavo*, ſcilicet primogenito *Iſaaci*, ne ipſe eam (Geneſ. 25. 43.) vendidiſſet, vel pater aliter ſtatueret.

Item decimæ quintæ legis naturalis, de conſtituendo arbitro.

XVI. Sanctus Paulus, ſcribens ad Corinthios, epiſt. 1. cap. 6, corripit illius civitatis chriſtianos, quod judiciis forenſibus apud judices infideles (ſuos hoſtes) inter ſe contenderent. Delictum eſſe inquiens, quod non malint injuriam accipere & fraudem pati. Eſt enim illud contra legem illam, qua jubemur *mutuo commodi eſſe*. Sed ſi accidat controverſiam eſſe de rebus neceſſariis, quid faciendum eſt? Itaque Apoſtolus verſ. 5. ſic loquitur: *ad verecundiam veſtram dico. Sic non eſt inter vos ſapiens quiſquam, qui poteſt judicare inter fratres ſuos?* Confirmat igitur illis verbis legem naturæ, quam numeravimus decimam quintam, nimirum ubi controverſiæ vitari non poſſunt, conſtituendum eſſe ex conſenſu partium aliquem arbitrum, eumque tertium, ita ut (quæ eſt lex decima ſexta) neuter litigantium judex ſit in cauſa propria.

Item decl-

XVII. Quod autem *judex* ſive

arbiter præmium pro ſententiâ accipere non debeat, (quæ lex decima ſeptima eſt) conſtat. Exod. 23. 8. *Nec accipies munera, quæ etiam excæcant prudentes, & ſubvertunt verba juſtorum.* Et Eccleſiaſtic. 20. 31. *Xenia & dona excæcant oculos judicum.* Ex quo ſequitur, neque obligari eum parti uni magis quàm alteri; quæ eſt lex decima nona: confirmaturque etiam Deuter. 1. 17. *Nulla erit diſtantia perſonarum; ita parvum audietis ut magnum;* & omnibus eis locis, quæ addicta ſunt contra perſonarum acceptionem.

mæ ſeptimæ legis naturalis, arbitros præmium pro ſententia accipere non debere.

XVIII. Quod in judicio *facti teſtes* adhibendi ſint, (quæ eſt lex decima octava!) non modò confirmat ſcriptura, ſed requirit plures. Deuter. 17. 6. *In ore duorum aut trium teſtium peribit, qui interficietur.* Idem repetitur Deuter. 19. 15.

Item decimæ octavæ legis naturalis de teſtibus.

XIX. Ebrietas, quam ideò inter violationes *legis naturalis* ultimo loco numeravimus, quia rectæ rationis uſum impedit, prohibetur in ſcripturis ſacris etiam propter eandem. Proverb. 20. 1. *Luxurioſa res vinum, & tumultuoſa ebrietas; quicunque his delectatur non erit ſapiens,* & cap. 31. verſ. 4 & 5. *Noli regibus dare*

Item viceſimæ legis naturalis, contra ebrietatem.

vinum, ne forte bibant, & oblivi-ſcantur judiciorum, & mutent cauſam filiorum pauperis. Ut autem ſciamus malitiam hujus vitii conſiſtere formaliter, non in quantitate vini quod bibitur, ſed in eo quod judicium & rationem labefactet, ſequitur proximo verſu, *date ſiceram mœrentibus, & vinum his qui amaro ſunt animo. Bibant & oblivi-ſcantur egeſtatis ſuæ, & doloris ſui non recordentur amplius.* Eadem ratione in prohibenda *ebrietate* utitur *Chriſtus*, Lucæ cap. 21. verſ. 34. *Attendite autem vobis, ne forte graventur corda veſtra in crapula & ebrietate.*

Item reſpectu ejus quod dictum eſt, Legem naturæ eſſe æternam.

XX. Quod diximus ſuperiore capite, *legem naturæ eſſe æternam*, probatur ex Matth. 5. 18. *Amen dico vobis, donec tranſeat cœlum & terra, iota unum, aut apex unus, non præteribit à lege.* Pſ. 118. 160. *in æternum omnia judicia juſtitiæ tuæ.*

Item, leges naturæ pertinere ad conſcientiam.

XXI. Diximus quoque, *naturæ leges* pertinere ad *conſcientiam*; hoc eſt, *juſtum eſſe* qui omni conatu eas implere nititur. Et quamquam quis omnes actiones fecerit tales (quod attinet ad externam obedientiam) quales lex jubet, ſed non ob legem ipſam, ſed propter pœnam adjunctam,

vel gloriæ cauſâ; tamen eum *injuſtum* eſſe. Utrumque confirmatur ſcripturis ſacris. Primum, Iſai. 55. 7. *Derelinquat impius viam ſuam, & vir iniquus cogitationes ſuas, & revertatur ad Dominum, & miſerebitur ejus.* Ezech. 18. 31. *Projicite à vobis omnes prævaricationes veſtras, in quibus prævaricati eſtis, & facite vobis cor novum, & quare moriemini, domus Iſraël?* Ex quibus, & ſimilibus locis, ſatis intelligi poteſt, non puniturum Deum facta eorum quorum cor rectum eſt. Secundum, ex Iſaiæ cap. 29. verſ. 13. *Et dixit Dominus, eò quod appropinquat populus iſte ore ſuo, & labiis glorificat me, cor autem ejus longe eſt à me, ideo ecce addam, &c.* Matth. 5. 20. *Dico enim vobis, niſi abundaverit juſtitia veſtra plus quam Scribarum & Phariſæorum, non intrabitis in regnum cœlorum.* Et in ſequentibus explicat Servator noſter, mandata Dei violari, non factis modo, ſed etiam voluntate. Scribæ enim & Phariſæi externis factis obſervabant legem quàm maximè; ſed gloriæ tantum cauſa, alter eandem violaturi. Occurrunt præterea innumera paſſim ſcripturæ ſacræ loca, quibus manifeſtiſſimè dicitur, Deum voluntatem

accipere pro facto; idque tam in bonis quàm in malis actionibus.

Item leges naturæ faciles esse observatu.

XXII. Quod lex naturæ facilis observatu sit, declarat *Christus*, Matth. 11. v. 28, 29, 30. *Venite ad me omnes qui laboratis, &c. Tollite jugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde; & invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, & onus meum leve.*

Denique respectu regulæ per quam statim cognosci potest, an aliquid sit contra legem naturæ, necne.

XXIII. Regula denique illa, quâ dignoscere unumquemque posse dixi, utrum id quod facturus sit, contra legem naturæ sit, necne, nempe, *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*, totidem penè verbis enunciatur à nostro Servatore, Matth. 6. 12. *Omnia ergo quæcunque vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis.*

Christi lex est naturæ lex.

XXIV. Sicut *lex naturæ* omnis *divina* est; ita *lex Christi* è conversò (quæ tota explicatur Matthæi capitibus 5, 6, 7) tota quoque (excepto uno mandato de non ducendâ eâ quæ propter fornicationem est dimissa, quod pro divinæ legis positivæ explicatione adduxit Christus, contra Judæos, qui *legem Mosaïcam* non rectè interpretabantur:) naturæ doctrina est. Tota, dixi, lex Christi in

dictis capitibus explicatur, non tota Christi doctrina. Nam doctrinæ Christianæ pars est *fides*, quæ sub *legis* nomine non comprehenditur. Leges enim feruntur de *actionibus* quæ voluntatem sequuntur nostram, non de *opinionibus*, neque de *fide*; quæ extra potestatem nostram existentes, voluntatem nostram non sequuntur.

CAPUT V.

De causis & generatione Civitatis.

I. Leges naturales *non sufficere ad pacis conservationem.* II. Leges naturæ, *in* statu naturæ *silere.* III. *Securitatem vivendi secundum* leges naturæ *consistere in concordiâ multorum.* IV. Concordiam *multorum non esse satis constantem ad pacem diuturnam.* V. *Cui brutorum quorundam animantium regimen solâ stet concordiâ; hominum non item.* VI. *Requiri ad pacem hominum, non modo* consensionem, *sed etiam* unionem. VII. *Quid sit* unio. VIII. *In* unione, *jus omnium in* unum *transfertur.* IX. *Quid sit* civitas. X. *Quid sit* persona civilis. XI. *Quid sit* summum habere imperium, & *quid* subditus. XII. *Duo genera civitatum*, naturale & institutum.

I. MANIFESTUM est per se actiones hominum à voluntate, volun- *Leges naturales non*

Sufficere ad pacis conservationem.

tatem a ſpe & metu proficiſci, adeo ut quoties *bonum majus*, vel *malum minus* videtur à violatione legum ſibi proventurum, quàm ab obſervatione, volentes violant. Spes igitur unicuique ſecuritatis conſervationiſque ſuæ in eo ſita eſt, ut viribus artibuſque propriis, proximum ſuum, vel palàm, vel ex inſidiis præoccupare poſſit. Ex quo intelligitur, *leges naturales* non ſtatim, ut cognitæ ſunt, ſecuritatem cuiquam præſtare ipſas obſervandi: & proinde, quamdiu cautio ab invaſione aliorum non habeatur, cavendi ſibi quibuſcunque modis voluerit, unicuique manere *jus* primævum, hoc eſt, *jus in omnia*, ſive *jus belli*; ſufficitque ad impletionem *legis naturalis*, ut quis paratus animo ſit ad pacem habendam, ubi haberi poteſt.

Leges naturæ in ſtatu naturæ ſilere.

II. Tritum eſt, *inter arma ſilere leges*; & verum eſt, non modo de *legibus civilibus*, ſed etiam *de lege naturali*, ſi non ad animum, ſed ad actiones referatur, per cap. 3. artic. 27, & bellum tale intelligatur, ut ſit omnium contra omnes, qualis eſt *ſtatus naturæ meræ*, quamquam in bello nationis contra nationem modus quidam cuſtodiri ſolebat. Ideò-

que priſcis temporibus vitæ inſtitutum, & quaſi œconomia quædam erat, quam vocabant λῃστικὴν, *rapto vivere*; quæ neque contra legem naturæ erat, rebus ſic ſtantibus, neque ſine gloriâ illis qui eam fortiter, nec crudeliter exercebant. Mos erat illis, cætera rapientibus, & vitæ parcere, & à bobus aratoribus, omnique inſtrumento agriculturæ abſtinere. Quod tamen non ita eſt accipiendum, tanquam ad id adſtringerentur lege naturæ, ſed quod gloriæ ſuæ conſulerent, & ne nimiâ crudelitate, metûs arguerentur.

Securitatem vivendi ſecundum leges naturæ, conſiſtere in concordia multorum.

III. Cum ergo ad pacem conſervandam neceſſarium ſit *legis naturalis* exercitium; & ad *legis naturalis* exercitium neceſſaria ſit *ſecuritas*, conſiderandum eſt quid ſit quod talem ſecuritatem præſtare poſſit. Ad hanc rem excogitari aliud non poteſt, præterquam ut unuſquiſque auxilia idonea ſibi comparet, quibus invaſio alterius in alterum adeò periculoſa reddatur, ut ſatius ſibi eſſe uterque putet, manus cohibere quàm conſerere. Primum autem manifeſtum eſt, quod duorum vel trium conſenſio ſecuritatem talem minimè præſtare poſſit propterea quòd additio ex alte-

ra parte unius, vel paucorum hominum, ſufficit ad certam & indubitatam victoriam, datque animum adverſario ad aggrediendum. Neceſſarium itaque eſt ad ſecuritatem quam quærimus obtinendam, ut numerus eorum qui in mutuam opem conſpirant tantus ſit, ut paucorum hominum ad hoſtes acceſſio non ſit ipſis conſpicui momenti ad victoriam.

Concordiam multorum non eſſe ſatis conſtantem ad pacem diuturnam.

IV. Deinde, quantuſcumque ſit numerus eorum qui ad ſe defendendum coëunt, ſi tamen non conſentiant inter ſe optima ratione quâ id fieri debeat, ſed unuſquiſque ſuo modo ſuis viribus utatur, nihil efficietur; propterea quod diſtracti ſententiis, impedimento invicem erunt; aut ſi in unam actionem ſpe victoriæ, vel prædæ, vel vindictæ, ſatis conſentiant, poſtea tamen diverſitate ingeniorum conſiliorumque, vel ſimulatione & invidiâ, quibus naturaliter homines inter ſe contendunt, ita divellentur, ut neque mutuam opem conferre, neque pacem inter ſe habere velint, niſi communi aliquo metu coërceantur. Ex quo ſequitur, *conſenſionem* plurium, (quæ conſiſtit in eo tantum, quod actiones ſuas, omnes ad eundem finem, & *bonum com-*

mune dirigant) hoc eſt, ſocietatem mutui tantum auxilii, non præſtare conſentientibus, ſive ſociis, ſecuritatem quam quærimus, exercendi inter ſe ipſos *leges naturæ* ſupra dictas; ſed oportere amplius quiddam fieri, ut qui ſemel ad pacem, & mutuum auxilium, cauſâ *communis boni* conſenſerint, ne poſtea, cum *bonum* ſuum aliquod *privatum* à *communi* diſcrepaverit, iterum diſſentiant, metu prohibeantur.

Cur brutorum quorumdam animantium regimen ſolâ ſit concordiâ: hominum non item.

V. Numerat Ariſtoteles inter animalia, quæ politica appellat, non modo *hominem*, ſed etiam multa alia, ut *formicam*, *apem*, &c. quæ, quanquam ratione deſtituantur, per quam pacta facere, & ſubmittere ſe regimini poſſint, nihilominus, conſentiendo, id eſt, eadem cupiendo, & eadem fugiendo, ita actiones ſuas dirigunt ad finem communem, ut cœtus eorum nullis ſeditionibus ſint obnoxii. Non ſunt tamen cœtus eorum *civitates*, neque ideò ipſa animalia *politica* dicenda ſunt; quippe quorum regimen conſenſio tantùm eſt; ſive multæ voluntates ad unum objectum; non (ut in civitate opus eſt) una voluntas. Verum eſt, in creaturis illis ſolo ſenſu & appetitu

viventibus *conſenſionem* animorum ita eſſe durabilem, ut nullâ aliâ re opus ſit ad eam, & (ex conſequenti) ad pacem inter ſe conſervandam, præterquam naturali eorum appetitu. In hominibus autem aliter res ſe habet. Nam primò inter homines certamen eſt honoris & dignitatis: inter beſtias non eſt: unde *odium* & *invidia*, ex quibus naſcitur ſeditio & bellum, inter homines eſt, inter illas non eſt. Secundò, appetitus naturalis apum & ſimilium creaturarum conformes ſunt, & feruntur ad bonum commune, quod inter illas non differt à privato: homini autem nihil penè pro bono habetur, in quo non ſit poſſeſſori aliquid præcipui & eximii præ eo quod poſſident cæteri. Tertio, animantia quæ rationem non habent, nullum defectum vident, vel videre ſe putant, in adminiſtratione ſuarum rerumpublicarum: ſed in multitudine hominum plurimi ſunt qui præ cæteris ſapere exiſtimantes, conantur res novare; & diverſi novatores, innovant diverſis modis: id quod eſt diſtractio, & bellum civile. Quartò, animantia bruta, utcumque poſſint vocis ſuæ uſum aliquem habere, ad ſignificandum inter ſe affectus ſuos,

carent tamen illâ verborum arte, quæ neceſſariò requiritur ad perturbationes animi concitandas, nimirum, qua bonum, melius; malum, pejus repræſentatur animo, quàm revera eſt: hominis autem lingua tuba quædam belli eſt & ſeditionis; diciturque *Pericles* ſuis quondam orationibus, tonuiſſe, fulguraſſe, & confudiſſe totam *Græciam*. Quintò, non diſtinguunt illa *injuriam* à *damno*. Inde accidit, ut dum bene ipſis ſit, ſocios non culpent. Homines autem maximè reipublicæ moleſti ſunt, quibus maximè licet eſſe otioſi: non enim antè certare de dignitate publica ſolent, quam in certamine contra famem & frigus victoriam reportaverint. Poſtremò, conſenſio creaturarum illarum brutarum naturalis eſt; hominum pactitia tantùm, hoc eſt, artificioſa eſt, non igitur mirandum eſt, ſi hominibus ad vivendum in pace aliquid amplius opus ſit. *Conſenſio* itaque, ſive *ſocietas* contracta ſine poteſtate aliquâ communi, per quam metu pœnæ ſinguli regantur, non ſufficit ad ſecuritatem, quæ requiritur ad exercitium *juſtitiæ naturalis*.

Requiri ad pacem bonum non

VI. Quoniam igitur *conſpiratio* plurium voluntatum ad eundem fi-

modò consensionem, sed etiam unionem.

nem non sufficit ad conservationem pacis & defensionem stabilem, requiritur ut circa ea quæ ad pacem & defensionem sunt necessaria, *una* omnium sit *voluntas*. Hoc autem fieri non potest, nisi unusquisque *voluntatem* suam, alterius *unius*, nimirum unius *hominis*, vel unius *concilii voluntati* ita subjiciat, ut pro *voluntate* omnium & singulorum habendum sit, quicquid de iis rebus, quæ necessariæ sunt ad pacem communem, ille *voluerit*. CONCILIUM autem voco, cœtum plurium hominum deliberantium de eo quod agendum, vel non agendum est, ad commune omnium bonum.

Quid sit unio.

VII. *Voluntatem* hæc *submissio* omnium illorum, *unius hominis voluntati*, vel *unius concilii*, tunc fit, quando unusquisque eorum unicuique cæterorum se pacto obligat ad non resistendum *voluntati* illius *hominis*, vel illius *concilii* cui se submiserit, id est, ne usum opum & virium suarum (quoniam jus se ipsum contra vim defendendi retinere intelligitur) contra alios quosçumque illi deneget. Vocaturque UNIO. *Voluntas* autem *concilii* ea intelligitur esse, quæ est *voluntas majoris partis*.

eorum hominum, ex quibus concilium conſtitit.

VIII. Quamquam autem *voluntas* non ſit ipſa voluntaria, ſed tantum actionum voluntarium principium, (non enim volumus velle, ſed *facere*) ideoque minimè cadat ſub deliberationem & pacta; tamen qui ſubjicit *voluntatem* ſuam alterius voluntati, transfert in illum alterum *jus virium* & *facultatum* ſuarum: ut cum cæteri idem fecerint, habeat is cui ſubmittitur tantas vires, ut terrore earum, ſingulorum voluntates ad unitatem & concordiam poſſit confirmare. *In unione, jus omnium in unum transfertur.*

XI. *Unio* autem ſic facta appellatur *civitas*, ſive *ſocietas civilis*, atque etiam *perſona civilis*: nam cum *una* ſit omnium *voluntas*, pro *unâ perſonâ* habenda eſt; & nomine *uno* ab omnibus hominibus particularibus diſtinguenda & dignoſcenda, habens jura ſua, & res ſibi proprias. Ita ut neque civis aliquis, neque omnes ſimul, (ſi excipiamus eum cujus voluntas ſit pro voluntate omnium) pro *civitate cenſenda* ſit. CIVITAS ergo (ut eam definiamus) eſt *perſona una*, cujus *voluntas*, ex pactis plurium hominum, pro *voluntate* *Quid ſit civitas.*

habenda eſt ipſorum omnium; ut ſingulorum viribus & facultatibus uti poſſit, ad pacem & defenſionem communem.

Quid ſit perſona civilis.

X. Quanquam autem *civitas* omnis *perſona civilis* ſit, non tamen, è converſo, omnis *perſona civilis* eſt *civitas*: fieri enim poteſt ut cives plures, permittente civitate ſuâ, coëant in *unam perſonam*, certamen rerum agendarum cauſâ. Hæ jam *perſonæ civiles* erunt, ut ſodalitates mercatorum, & conventus alii quamplurimi, *civitates* tamen non ſunt, quia non ſubjecerunt ſe voluntati conventus ſimpliciter, & in omnibus, ſed in certis rebus à civitate determinatis; atque ita ut cuilibet eorum contra ipſum *corpus ſodalitatis*, contendere judicio licitum ſit apud alios; quod *civi* contra *civitatem* licitum non eſt. Hujuſmodi igitur *ſocietates* ſunt *perſonæ civiles*, *civitati* ſubordinatæ.

Quid ſit ſummum habere imperium, & quid ſubditus.

XI. In omni civitate, *Homo* ille, vel *Concilium* illud, cujus voluntati ſinguli voluntatem ſuam (ita ut dictum eſt) ſubjecerunt, SUMMAM POTESTATEM, ſive SUMMUM IMPERIUM, ſive DOMINIUM habere dicitur. Quæ *poteſtas* & *jus imperandi* in eo conſiſtit, quod unuſquiſque civium

omnem ſuam vim & potentiam, in illum *hominem*, vel *concilium* tranſtulit. Quod feciſſe, (quia vim ſuam in alium transferre naturali modo nemo poteſt) nihil aliud eſt, quàm de jure ſuo reſiſtendi deceſſiſſe. *Civium* unuſquiſque, ſicut etiam omnis *perſona civilis ſubordinata*, ejus qui *ſummum imperium* habet, SUBDITUS appellatur.

XII. Ex ante dictis ſatis oſtenſum eſt, quo modo, & quibus gradibus *multæ perſonæ naturales* in *unam perſonam civilem*, quam *civitatem* appellavimus, ſtudio ſeſe conſervandi, mutuo metu coaluere. Cæterùm qui ſe ſubjiciunt alteri propter metum, vel ipſi quem metuunt ſe ſubjiciunt, vel alicui alii, cui confidunt, ut ab eo protegantur. Priore modo faciunt bello victi, ne occidantur; poſteriore, nondum victi, ne vincantur. Prior modus initium habet à *potentiâ naturali*, & dici poteſt civitatis *origo naturalis*; poſterior à *conſilio* & *conſtitutione* coëuntium, quæ *origo ex inſtituto* eſt. Hinc eſt quod duo ſint genera *civitatum*: alterum *naturale*, quale eſt *paternum* & *deſpoticum*; alterum *inſtitutivum*, quod & *politicam* dici poteſt. In primo *dominus* acquirit ſibi

Duo genera civitatum, naturale & inſtitutivum.

cives ſua voluntate; in altero *cives* arbitrio ſuo imponunt ſibimet ipſis *dominium*, ſive is ſit *unus homo*, ſive *unus cœtus* hominum, cum *ſummo imperio*. Dicemus autem primo loco de *civitate inſtitutiva*, deinde de *naturali*.

CAPUT VI.

De jure ejus, ſive concilii, ſive hominis unius, qui in civitate cum ſumma poteſtate eſt.

I. *Multitudini extra civitatem non poteſt attribui jus aliquod, neque actio aliqua, in quam non ſigillatim conſenſerunt.* II. *Initium civitatis eſt jus majoris numeri conſentientis.* III. *Unumquemque jus retinere protegendi ſe arbitrio proprio, quamdiu ſecuritati ſuæ non ſit proſpectum.* IV. Poteſtatem coactivam *neceſſariam eſſe ad ſecuritatem.* V. *Quid ſit* gladius juſtitiæ. VI. Gladium juſtitiæ *penes eum eſſe qui habet* ſummum imperium. VII. Gladium belli *penes eundem eſſe*. VIII. Judicia *penes eundem eſſe*. IX. Legiſlationem *penes eundem eſſe*. X. Magiſtratuum & miniſtrorum *civitatis nominationem penes eundem eſſe*. XI. Doctrinarum examinationem *penes eundem eſſe*. XII. *Quicquid is fecerit*,

impune *esse*. XIII. *Eidem à civibus* imperium absolutum concessum esse: quantaque ei debeatur obedientia. XIV. *Eundem* legibus *civitatis* non teneri. XV. *Nemini proprium esse quicquam contra illum qui habet* summum imperium. XVI. *Quid sit* furtum, homicidium, adulterium & injuria, *cognosci ex* legibus civilibus. XVII. *Opinio eorum qui civitatem constituere vellent, ubi non esset quisquam cum* potentiâ absolutâ. XVIII. *Notæ* imperii summi. XIX. *Si conferatur* civitas *cum* homine, *is qui habet* summum imperium *est ad* civitatem *in ea ratione, in qua est anima humana ad ipsum hominem.* XX. Summum imperium *non posse jure dissolvi consensu eorum, quorum pactis est constitutum.*

I. COnsideranda imprimis est ipsa hominum (coëuntium in unam civitatem suo ipsorum arbitrio) *multitudo* (*) quid sit; nimirum quòd non sit *unum* aliquid, sed plures homines, quorum unusquisque suam habet sibi voluntatem, & suum circa omnia proponenda judicium. Et siquidem per contractus particulares singuli suum sibi habeant *jus* & *proprietatem*, ut alter *hoc*, alter *illud* dicat esse *suum*, nihil erit de quo tota multitudo, ut *persona* à singulo quoniam distincta, possit rectè dicere, hoc *meum* est,

Multitudini extra civitatem non potest attribui jus aliquod neque actio aliqua, in quam non singillatim consensérunt.

magis quam *alienum*. Neque eſt actio ulla quæ, multitudini attribui debet, ut *ſua*; ſed (ſi omnes vel plures conſenſerint) actio non erit, ſed tot actiones, quot homines. Quamquam enim in magnâ aliquâ ſeditione vulgo dici ſoleat *populum* illius civitatis cepiſſe arma; verum tamen eſt de illis ſolis qui in armis ſunt, vel qui iis conſentiunt. *Civitas* enim, quæ *una perſona* eſt, capere arma in ſe ipſam non poteſt. Quicquid igitur à multitudine factum eſt, intelligendum eſt factum eſſe ab unoquoque eorum ex quibus illa conflatur. Atque is qui in multitudine illa exſiſtens, tamen iis quæ facta ſunt non conſenſerit, neque opem tulerit, non fuiſſe cenſendus eſt. Præterea in multitudine nondum in unam perſonam, eo modo quo dictum eſt, coalitâ, manet ille *naturæ ſtatus*, in quo *omnia omnium ſunt*; neque locum habet illud *meum* & *tuum*; quod vocatur *dominium*, & *proprietas*; propterea quod nondum exſtat ſecuritas illa, quam ſuprà ad exercitium *legum naturalium* requiri oſtendimus.

Annot. ad p. 93. (*) Multitudo, &c.] *Doctrina de civitatis in cives poteſtate, tota ferè dependet à cognitione differentiæ, quæ*

eſt inter multitudinem hominum quæ regit, & eam quæ regitur. Ea enim civitatis natura eſt, ut civium multitudo ſive aggregatum, non modo imperet, ſed etiam imperanti ſubjiciatur; ſed alio atque alio ſenſu. Quam differentiam in primo hoc articulo ſatis explicatam eſſe credideram. Verum, ex multorum contra ea quæ ſequuntur objectionibus, aliter eſſe ſentio. Itaque uberioris explicationis cauſâ pauca hæc adjicere viſum eſt. Annot.

Multitudo, quia vox collectiva eſt, ſignificare intelligitur res plures, ut hominum multitudo idem ſit quod multi homines. Vox eadem quia numeri eſt ſingularis, unam rem ſignificat, nempe unam multitudinem. At neutro modo intelligitur multitudo habere unam voluntatem à natura datam, ſed alius aliam. Neque ergo attribuenda illi eſt una actio, quæcunque ea ſit. Itaque promittere, paciſci, jus acquirere, jus transferre, facere, habere, poſſidere, & ſimilia, multitudo non poteſt, niſi ſigillatim ſive viritim, ut ſint promiſſa, pacta, jura, actiones, tot quot ſunt homines. Quapropter multitudo, perſona naturalis non eſt. Cæterum eadem multitudo, ſi viritim paciſcantur, fore ut unius alicujus hominis voluntas, vel majoris

Annot. *partis ipſorum voluntates conſentaneæ, pro voluntate omnium habeantur, tunc perſona una fit: voluntate enim prædita eſt, ideoque actiones facere poteſt voluntarias, quales ſunt, imperare, leges condere, jus acquirere & transferre, & cætera; & populus ſæpius quam multitudo dicitur. Diſtinguendum itaque ſic eſt; per populum vel multitudinem, quoties ipſam aliquid velle, imperare, vel facere dicimus, intelligitur civitas quæ imperat, vult & agit per voluntatem unius hominis, vel per voluntates plurium hominum conſentaneas: quod niſi in conventis fieri nequit. Quoties autem à multitudine hominum, ſive magna ſive parva, aliquid fieri dicitur ſine voluntate illius hominis vel conventus; id factum eſſe à populo ſubdito, id eſt, à multis ſimul civibus ſingularibus, neque ex una voluntate, ſed ex pluribus provenire plurium hominum; qui cives ſunt, & ſubditi, civitas non ſunt.*

Initium civitatis eſt jus majoris numeri conſentientis.

II. Conſiderandum deinde eſt, unumquemque ex multitudine (quo conſtituendæ civitatis principium fiat) debere conſentire cum cæteris, ut in iis rebus quæ à quopiam in cœtu proponentur, pro voluntate omnium habeatur

habeatur id, quod voluerit eorum major pars. Alio enim modo multitudinis hominum, quorum ingenia & vota inter se tam variè differunt, nulla omnino erit voluntas. Quod si quis nolit consentire, cæteri sine eo civitatem nihilominus inter se constituent. Ex quo fiet ut civitas in dissentientem jus suum primævum retineat, hoc est *jus belli*, ut in hostem.

III. Quoniam autem capite præcedente, articulo 6, requiri ad securitatem hominum diximus, non modo consensionem, sed etiam subjectionem voluntatum, circa eas res quæ ad pacem & defensionem sunt necessariæ; & in ea *unione*, sive *subjectione*, consistere naturam *civitatis*: videndum hoc loco est, ex iis rebus quæ in cætu hominum (quorum voluntates omnes in majoris partis voluptate continentur) proponi, discuti, & statui possunt, quænam res ad pacem & defensionem communem sint necessariæ. Imprimis autem *paci necessarium* est, ut unusquisque in tantum protegatur contra cæterorum violentiam, ut possit securè vivere, hoc est, ne habeat causam justam metuendi à cæteris, quamdiu

Unumquemque jus retinere protegendi se arbitrio proprio, quamdiu securitati ejus non est prospectum.

di, congregandi, & uniendi tot cives in omni periculo, vel occasione, quot pro incerto numero & viribus hostium ad communem defensionem opus erit; rursusque cum hostibus quoties expediet pacem faciendi. Intelligendum ergo est, singulos cives, in *unum* vel *hominem* vel *concilium*, totum hoc *jus belli & pacis* transtulisse: atque jus hoc (quod *gladium belli* appellare possumus) esse ejusdem *hominis* vel *concilii*, cujus est *gladius justitiæ*. Nemo enim ad arma & ad belli sumtus cives potest jure cogere, nisi qui jure punire eum potest qui non obedierit. *Summo* itaque *imperio* uterque *gladius*, tam *belli* quam *justitiæ*, ex ipsa civitatis constitutione & essentialiter adhæret.

Judicia penes eundem esse.

VIII. Quoniam autem *jus gladii* nihil aliud est quam jure posse, suo arbitrio, gladio uti; sequitur, *arbitrium* sive *judicium* de recto ejus usu ad eundem pertinere. Si enim *potestas judicandi* penes unum esset, & potestas exsequendi penes alterum, nihil efficeretur: frustra enim judicaret, qui mandata exsequi non posset; aut si exsequatur per jus alterius, non ipse *jus gladii* habere dicitur, sed alter, cujus ille minister tantum est.

Omne igitur *judicium* in *civitate* eſt illius qui *gladios* habet, hoc eſt, ejus cujus eſt *imperium ſummum*.

IX. Porrò, cum non minus, imò multò magis ad pacem conducat, prævenire ne rixæ oriantur, quam ortas compeſcere: controverſiæ autem omnes naſcantur ex eo quod differunt inter ſe opiniones hominum de *meo* & *tuo*, *juſto* & *injuſto*, *utili* & *inutili*, *bono* & *malo*, *honeſto* & *inhoneſto*, & ſimilibus, quæ quiſque proprio æſtimat judicio: ejuſdem *ſummi imperii* eſt, communes omnibus exhibere regulas, ſive menſuras, & publicè eas declarare, quibus unuſquiſque ſciat quid *ſuum*, quid *alienum*, quid *juſtum*, quid *injuſtum*, quid *honeſtum*, quid *inhoneſtum*, quid *bonum*, quid *malum*, appellandum ſit: hoc eſt ſummatim, quid *agendum* & quid *fugiendum* ſit in vita communi. Regulæ autem, ſive menſuræ illæ, vocari ſolent *leges civiles* ſive *leges civitatis*, ut quæ ejus qui *ſummum* in civitate *imperium* obtinet, ſunt *mandata*. Et LEGES CIVILES (ut eas definiamus) nihil aliud ſunt, quam ejus qui in civitate *ſummâ poteſtate* præditus eſt, de civium futuris actionibus mandata.

Legislatorem pœnes eundem eſſe.

Magistratuum & ministrorum civitatis nominationem penes eundem esse.

X. Præterea cum civitatis negotia *belli* & *pacis*, ab *uno homine*, vel *concilio uno*, absque *ministris* & *magistratibus subordinatis* omnia administrari, impossibile sit, pertineatque ad pacem & defensionem, ut quibus de controversiis justè judicare, vicinorum consilia pervidere, bella prudenter gerere, utilitati civitatis undiquaque prospicere incumbit, recte suis officiis fungantur, rationi consentaneum est, ut ab eo dependeant & eligantur, qui habet *summum imperium* tam in *bello* quàm in *pace*.

Doctrinarum examinationem penes eundem esse.

XI. Manifestum quoque est, actiones omnes voluntarias initium habere & necessariò dependere à voluntate; voluntatem autem faciendi vel non faciendi dependere ab opinione *boni* vel *mali*, *præmii* vel *pœnæ*, quam sibi quisque conceperit ex facto vel omisso sequuturam esse; ita ut actiones omnium à suis cujusque opinionibus regantur. Quare illatione necessaria & evidenti intelligitur, pacis communis interesse plurimùm, ut nullæ opiniones vel doctrinæ civibus proponantur, quibus putent, vel se jure non posse *legibus* civitatis, hoc est, mandatis illius *hominis*, vel *concilii*, cui *summum* civitatis *imperium* commis-

ſum eſt, obtemperare; vel licitum ſibi eſſe ei reſiſtere; vel majorem pœnam manere ſibi neganti, quàm præſtanti obſequium. Si enim unus imperet aliquid facere ſub pœna mortis naturalis, alius vetet ſub pœnâ mortis æternæ, uterque jure; ſequetur, non tantùm cives, etſi innocentes, puniri jure poſſe: ſed penitus diſſolvi civitatem. Neque enim ſervire quiſquam duobus dominis poteſt, neque is cui obediendum eſſe credimus metu damnationis, minùs dominus eſt, quàm is cui obeditur metu mortis temporalis, ſed potius magis: Sequitur ergo, illum *unum* ſive *hominem*, ſive *curiam*, cui commiſſum eſt à civitate *ſummum imperium*, hoc quoque habere juris, ut (*) & judicet quæ opiniones & doctrinæ paci inimicæ ſunt, & vetet ne doceantur.

(*) Et judicet quæ opiniones, &c.] *Dogma fere nullum eſt, neque circa cultum Dei, neque circa ſcientias humanas, unde diſſenſiones, deinde diſcordiæ, convitia, & paulatim bellum oriri non poſſit. Neque accidit hoc propter dogmatis falſitatem ſed propter ingenium hominum, qui ſapientes ſibi* Annot.

Annot. *visi, idem videri volunt omnibus. Verùm hujusmodi dissensiones quamquam impediri non possunt, ne oriantur, attamen ne impediant pacem publicam, imperii summi exercitio coërceri possunt. De opinionibus itaque istiusmodi loquutus hoc loco non sum. Sunt doctrinæ quædam, quibus imbuti cives obedientiam civitati negari, & contra principes summos summasque potestates pugnari, idque jure posse, imò oportere, arbitrantur. Quales sunt quæ sive directè & apertè, sive obscurius per consequentiam, hominibus aliis præter eos quibus imperium summum traditum est, obedientiam postulant. Spectare hoc ad potestatem, quam in aliena civitate ecclesiæ romanæ principi multi attribuunt, & ad potestatem etiam quam alicubi extra ecclesiam romanam episcopi in civitate sua sibi postulant; denique ad libertatem quam prætextu religionis sumunt sibi etiam cives infimi, non dissimulo. Nam quod bellum civile in orbe christiano unquam exstitit, quod ab hac radice ortum aut alitum non fuerit? Doctrinarum igitur judicium, utrum obedientiæ civili repugnent necne, & siquidem repugnent, potestatem prohibendi ne doceantur, imperio civili hic attribuo. Nam cum*

nemo sit qui earum rerum quæ ad pacem & defensionem civitatis pertinent, judicium civitati non concedat, & manifestum sit, opiniones quales jam recitavi, pertinere ad pacem civitatis, sequitur necessariò, opinionum examen, an tales sint nec ne, ad civitatem, id est, ad eum penes quem est summum civitatis imperium, referri oportere. Annot.

XII. Postremò, ex eo quod civium unusquisque voluntatem suam voluntati ejus subjecit, qui *summum* in civitate *imperium* habet, ita ut viribus propriis contra eum uti non possit; sequitur manifestè, impunè debere esse quicquid ab eo factum erit. Nam ut punire naturaliter eum nemo potest, qui satis virium non habet; ita neque jure punire, qui satis virium non habet. *Quicquid is fecerit, impune esse.*

XIII. Ex his quæ dicta jam sunt, manifestissimum est, in omni civitate perfectâ (hoc est, ubi nulli civium *jus* est, viribus suis ad propriam conservationem suo arbitrio utendi, sive ubi *gladii privati jus* excluditur) esse *summum* in aliquo *imperium*, quo majus ab hominibus jure confetri non potest, sive quo majus nemo mortalium habere potest in se ipsum. Imperium *Eidem a civibus imperium absolutum concessum esse quantaque eidebeatur obedientia.*

autem quo majus ab hominibus in hominem transferri non poteſt, vocamus (†) ABSOLUTUM. Quicunque enim voluntatem ſuam ita voluntati civitatis ſubjecit, ut quidlibet poſſit *impunè facere*, *leges condere*, *lites judicare*, *pœnas ſumere*, *viribus* & *opibus* omnium ſuo arbitrio uti, atque hæc omnia jure; ſanè imperium ei maximum quod concedi poteſt, conceſſit. Idem experientiâ per omnes civitates quæ ſunt, vel fuerunt unquam, confirmari poteſt. Quamquam enim quandoque dubitetur, *quis homo*, vel *quod concilium*, *ſummum* in civitate *imperium* habeat, exſiſtit tamen ſemper & exercetur tale imperium, niſi tempore ſeditionis & belli civilis, & tunc duo fiunt *ſumma imperia* ex uno. Seditioſi verò qui contra abſolutam potentiam differere ſolent, non tam tollere eam, quàm in alios transferre fatagunt. Sublatâ enim hâc potentiâ, unà tollitur civitas, & redit confuſio omnium rerum. Cum jure abſoluto ſummi imperantis, tanta connectitur civium obedientia, quanta ad civitatis regimen neceſſario requiritur, id eſt, tanta ut jus illud fruſtra non ſit concuſſum. Hujuſmodi autem obedientiam, licet ea ali-

quibus de cauſis aliquando negari jure poſſit, quia tamen præſtari major non poteſt, SIMPLICEM vocabimus. Naſcitur autem ad eam præſtandam obligatio non immediatè ex eo pacto, in quo jus noſtrum omne ad civitatem tranſtulimus; ſed mediatè, nempe ex eo quod ſine obedientia jus imperii fruſtra eſſet, & per conſequens omnino conſtituta civitas non fuiſſet. Aliud enim eſt, ſi dico, jus tibi do quidlibet imperandi; aliud, ſi dico; faciam quicquid imperabis. Poteſtque tale eſſe mandatum, ut interfici malim quàm facere. Siquidem ergo teneri nemo poteſt, ut velit interfici, multo minus tenetur ad id quod morte eſt gravius. Si jubeat ergo interficere me ipſum, non teneor. Nam etſi negavero, nec jus imperii fruſtra eſt, cum alii haberi poſſint qui id facere juſſi non recuſabunt, neque id recuſo quod facere pactus ſum. Similiter ſi is qui ſummum habet imperium, ſe ipſum, imperantem dico, interficere alicui imperet, non tenetur: quia intelligi non poteſt, ut id pactus fuerit. Neque parentem, ſive is innocens, ſive nocens ſit, & jure condemnatus; cùm & alii ſint qui id facere juſſi volunt, & filius

mori quàm vivere infamis atqu
ſus malit. Multi alii caſus ſu
quibus, cùm mandata aliis q
factu inhoneſta ſunt, aliis aute
ſunt, obedientia ab his præſta
illis negari jure poteſt: atque id
jure, quod imperanti conceſſi
abſolutum. Nam illi in nullo
eos qui obedientiam negabu
terficiendi jus adimitur. Cæteru
ſic interficiunt, etſi jure conce
eo qui habet, tamen eo jure
atque recta ratio poſtulat ut
peccant contra leges naturales, i
contra Deum.

Annot. ad p. 106. (†) ABSOLUTUM.] *Imp abſolutum ſtatus popularis aper poſtulat: nec repugnant cives. in conventu multorum hominum tatis faciem agnoſcunt, & conſi geri intelligunt etiam imperiti. C tamen non minus eſt monarchia, democratia, habentque reges ab conſiliarios ſuos, à quibus mone imperia ſua in rebus omnibus m momenti expendi quidem, etſi non cari, volunt. Sed civitatem in pe regis contineri, minus manifeſtu pleriſque. Itaque contra imperium lutum objiciunt primò, quod ſi quiſ*

jure eſſet, civium conditio miſera Annot.
t. Sic enim cogitant, rapiet, ſpolia-
, occidet. Et tantùm non jam ſpolia-
t & occiſum ſe quiſque putat. Quare
em faceret? non quia poteſt; nam
vult, non faciet. An in unius vel
corum gratiam cæteros omnes ſpo-
e vult? Primò etſi jure, id eſt,
injuriâ ſibi illatâ, non tamen juſte,
ſt, ſine violatione legum naturalium
injuriâ in Deum faciet. Itaque à
jurando principum ſecuritas ſub-
s oritur nonnulla. Deinde ſi juſtè id
re poſſet, vel ſi jusjurandum nihili
deret, ratio quare ſpoliare cives ſuos
et, cùm id ſibi bonum non ſit, nulla
aret. Quin princeps aliquando ini-
faciendi animum habere poſſit, ne-
dum non eſt. Sed fac te dediſſe ei
erium non abſolutum, ſed quantum
te ipſum ab injuriis aliorum defen-
dum ſatis ſit, quod ut des ſi ſalvus
vis, neceſſe eſt; nonne eadem om-
ſunt timenda? Nam qui ſatis habet
um ad omnes protegendos, ſatis
que habet ad omnes opprimendos.
il ergo hic duri eſt, præterquam
d res humanæ ſine incommodo aliquo
non poſſunt. Atque hoc ipſum in-
modum à civibus, non ab imperio
Nam ſi homines propriis ſingulorum

imperium delatum eſt. Ex quo intelligitur, ſingulos cives *ſuum* ſibi *proprium* habere in quod nemo concivium ſuorum jus habet, quia iiſdem legibus tenentur; non autem proprium ita habere quicquam, in quod non habeat jus ille qui habet *imperium ſummum*, cujus mandata ſunt ipſæ leges, cujus voluntate voluntas ſingulorum continetur, & qui à ſingulis conſtituitur judex ſupremus. Quamquam autem multa ſint, quæ civitas civibus permittit, ideoque aliquando contra habentem *ſummum imperium* lege agi poſſit: actio tamen ea non eſt *juris civilis*, ſed *æquitatis naturalis*; neque agitur de eo (*b*) quod jure *poſſit* is qui *ſummum imperium* habet, ſed de eo quod *voluit*; ideòque ipſe erit judex, tanquam ſi cognitâ æquitate non poſſet inique judicare.

Annot. ad p. 111. (*a*) Proprietatem initium ſumpſiſſe cum civitatibus, &c.] *Quod ab aliquibus objectum eſt, bonorum proprietatem etiam ante conſtitutas civitates in partibus familiarum exſtitiſſe, id, quoniam familiam civitatem parvam eſſe dixeram, fruſtra objectum eſt. Nam filiifamilias proprietatem rerum ſuarum à patre conceſſam habent, diſtinc-*

tam quidem à cæteris filiis ejuſdem familiæ, ſed non à proprietate ipſius patris. Patres verò diverſarum familiarum, qui nec patri nec domino communi ſubjicïuntur, jus commune in omnia habent.

(*b*) Neque agitur de eo quod jure poſſit, &c.] *Quoties actio legis civi contra ſummum imperantem, id eſt, contra civitatem conceditur; ea actione non quæritur, an civitas rem de qua agitur poſſidere jure poſſit, ſed an legibus ante latis eam poſſidere voluerit. Eſt enim lex ſummi imperantis voluntas declarata. Cùm itaque pecuniam duobus nominibus civitas à cive petere poſſit, nimirum ut tributum, vel ut debitum, in priore caſu actio legis non conceditur; nam quæri non poteſt: an civitas tributi exigendi jus habeat: in ſecundo conceditur, propterea quod nihil vult auferre civitas à cive per calliditatem; & tamen, ſi opus eſt, omnia aperte. Itaque quod reprehendit quidam hunc locum, dicens, facile ex hac doctrina, eſſe principibus ære alieno ſe liberare, ineptè reprehendit.* Annot. ad p. 112.

XVI. *Furtum, homicidium, adulterium*, atque *injuriæ* omnes legibus *Quid ſit furtum*,

homicidium, adulterium, & injuria, cognoſciex legibus civilibus.

naturæ prohibentur. Cæterum in cive *furtum*, quid *homici* quid *adulterium*, quid denique i appellandum ſit, id non *natura civili lege* determinandum eſt. enim omnis ablatio rei quam poſſidet, ſed rei *alienæ* tantum *tum* eſt. Quid autem *noſtrum* eſt *alienum*, *legis civilis* quæſtio eſt. liter non omnis occiſio hominis *cidium* eſt, ſed ejus tantùm quer dere vetat *lex civilis*; neque concubitus *adulterium* eſt, ſed tùm quem *leges civiles* prohiben nique promiſſi violatio *injuri* ubi ipſum promiſſum licitum eſ verò *jus* non eſt paciſcendi, ibi n *jus* tranſit; ideòque nulla ſe *injuria*, ut dictum eſt capite 2. 17. Quæ autem paciſci poſſum quæ non poſſumus, *à lege civil* dent. Rectè igitur ſanxit civitas *dæmoniorum*, impune fore adol tibus, ſi quaſdam res ita aliis rent, ut non deprehenderentur: enim aliud erat, quàm legem f *ſium*, non *alienum* eſſet, qu acquireretur. Rectè item ibique ditur, quem bello vel neceſ propriæ defenſionis occidimus. S

ter qui concubitus in una civitate *matrimonium* est, in aliâ *adulterium* judicabitur, & è converso. Item ea pacta quæ faciunt *matrimonium* in uno cive, non idem faciunt in alio, quamquam ejusdem civitatis; propterea quod qui prohibetur à civitate, (hoc est, ab eo vel *homine* vel *concilio*, cujus est *summum* in civitate *imperium*) quidpiam paciſci, non habet jus paciſcendi. Neque ergo pactum ejus validum est; non sit ergo *matrimonium*. Ejus autem pactum, qui minimè prohibebatur, ideo validum est, & *matrimonium*. Neque addit quibuscunque pactis illicitis validitatem ullam, quod facta fuerint cum jurejurando (*) aut sacramento. Nihil enim addunt hæc pactorum firmitati, ut dictum supra est cap. 2. articulo 22. Quid igitur *furtum*, quid *homicidium*, quid *adulterium*, & in universum, quid sit *injuria*, cognoscitur ex *lege civili*, hoc est, ex mandatis ejus qui in civitate cum *summo imperio* est.

(*) Quod facta fuerint cum jurejurando aut sacramento, &c.] *Utrum matrimonium sacramentum sit, (quo sensu ea vox à theologis usurpatur) an non sit, non est hujus instituti disputare.* Annot. ad p. 115.

Tantùm dico, viri & mulieris ad cohabitationem contractum legitimum, id eſt, lege civili conceſſum, ſive ſacramentum idem ſit, ſive non ſit, certè eſſe matrimonium legitimum. Cohabitationem autem qualem aut inter quos civitas fieri prohibet, matrimonium non eſſe, cum ſit de eſſentia matrimonii, ut ſit contractus legitimus. Matrimonia fuerunt legitima permultis in locis, ut apud Judæos, Græcos, Romanos, quæ tamen ſolvi poterant, apud eos autem qui non permittunt hujuſmodi contractus, niſi ea lege ut nunquam diſſolvantur, matrimonium ſolvi quidem non poteſt; & ratio eſt quod civitas illud ſolubile fieri vetuit, non quod matrimonium ſit ſacramentum. Itaque circa matrimonium nuptiarum cerimonias, quæ in templo peragendæ ſunt, peragere, conjugibus benedicere, vel, ſi ita dicendum eſt, eos conſecrare, ad eccleſiaſticos fortaſſe ſolos pertinebit; cætera omnia, nempe qui, quando, quibus pactis matrimonia fiant, penes leges civitatis ſunt.

Opinio eorum qui civitatem conſtituere vellent, ubi

XVII. Adeò durum maximæ parti hominum videtur eſſe *ſummum imperium* & *potentia abſoluta*, ut ipſa etiam nomina oderint. Id quod ac-

cidit maxime per inſcitiam *humanæ naturæ* & *legum naturalium*, partim autem etiam per eorum culpam, qui cùm in tali imperio conſtituti ſint, poteſtate ſua ad propriam libidinem abutuntur. Ut fugiant igitur hujuſmodi *ſummam poteſtatem*, quidam eorum civitatem ſatis recte conſtituram volunt, ſi illi qui cives futuri ſunt, coëuntes, de certis articulis propoſitis & in cœtu agitatis probatiſque conſentiant, jubeantque eos obſervari, pœnaſque præſcriptas de iis ſumendas eſſe qui eos violaverint. Ad quam rem, atque etiam ad propulſationem externorum hoſtium, præſcribunt reditum certum & limitatum, ea lege ut ſi non ſufficiat, redeundum ſit ad novam cœtus conventionem. Quis non videt in civitate ſic conſtitutâ, cœtum illum qui hæc præſcripſit, habuiſſe *poteſtatem abſolutam?* ſi manet igitur *cœtus*, vel de tempore in tempus ad certum diem & locum conventus celebret, erit perpetua *potentia* illa. Sin penitùs ſe diſſolvant, vel unà diſſolvitur civitas, atque ita revertuntur ad *ſtatum belli*, vel relinquitur alicubi poteſtas puniendi eos qui leges tranſgredientur, quicunque demum & quotcunque illi

non eſſet quiſquam cum potentia abſoluta.

Cum capite conferendus potiùs cœtus conſiliariorum, ſive conſ rius unus, cujus ſolius conſilio alicujus ſolius) is qui habet *ſumm imperium* in regendâ civitate, in bus maximi momenti utitur. Ca enim officium conſulere eſt, ſicut mæ imperare.

Summum imperium non poſſe jure diſſolvi conſenſu eorum, quorum pactis eſt conſtitutum.

XX. Siquidem *imperium ſumm* vi pactorum, quæ cives ſive ſul inter ſe ſinguli cum ſingulis mu ineunt, conſtitutum ſit; pacta au omnia, ut à voluntate contrah tium vim ſuam ſortiuntur, ita c ſenſu eorundem vim ſuam perd & diſſolvantur? inferet forte aliq *ſummum imperium* conſenſu omni ſimul ſubditorum poſſe tolli. Q etſi verum eſſet, non video tan quid periculi inde *ſummis imper tibus* oriri *jure* poſſet. Quoniam e ſupponitur, unumquemque unic que ſe obligaſſe, ſi quilibet unus vium id fieri nolit, cæteri omnes cunque conſenſerint, tenebuntur. N poteſt quiſquam eorum ſine *inju* facere, quod pacto mecum inito n facere ſe obligavit. Non eſt aut putandum, accidere unquam, omnes ſimul cives, ne uno quid excepto, contra *ſummum imperi* conſentia

consentiant. Non ergo periculum est *summis imperantibus*, ne *jure* possit autoritate sua spoliari. Si tamen concederetur, jus eorum dependere à solo pacto, quod unusquisque init cum unoquoque suo concive, facilè accidere posset ut imperio spoliarentur, prætextu *juris*. Subditis enim sive convocatis imperio civitatis, sive seditiosè concurrentibus, plurimi arbitrantur consensum omnium contineri in consensu majoris partis. Quod quidem falsum est. Non enim à natura est, quod consensus majoris partis habeatur pro consensu omnium, neque verum est in tumultibus; sed procedit ab institutione civili, & verum est tunc tantum, quando is *homo* vel *curia* illa quæ summum habet imperium, cives convocans, propter numerum magnum electis esse vult potestatem loquendi pro eligentibus, & loquentium majorem partem, circa eas res quæ ab eo discutiendæ proponuntur, haberi pro omnibus. Non autem intelligitur is qui habet *summum imperium*, convocasse cives ad disputandum de ipsius jure, nisi pertæsus rerum, disertis verbis, imperium abjiciat. Quoniam autem plurimi, per inscitiam, pro consensu

civitatis habent, non modo conſenſum majoris partis civium, ſed etiam valde paucorum, ſi ſecum ſentiant, poſſet iis videri, *imperium ſummum* jure abrogari modò id fiat in magno aliquo conventu civium per ſuffragia majoris numeri. Sed quamquam imperium per pacta ſingulorum cum ſingulis conſtituatur, non tamen ab ea ſola obligatione dependet imperii jus. Accedit obligatio erga habentem imperium. Civis enim unuſquiſque cum unoquoque paciſcens, ſic dicit, *ego jus meum transfero in hunc, ut tu tuum transferas in eundem.* Unde jus quod unuſquiſque habebat utendi viribus ſuis ad proprium beneficium, totum tranſlatum eſt in aliquem hominem vel conſilium ad beneficium commune. Itaque intercedentibus pactis, quibus ſingulis ſinguli obligantur, & juris donatione, quam ratam habere obligantur imperanti, duplici obligatione civium munitur imperium, ea quæ eſt ad concives, & ea quæ eſt ad imperantem. Non ergo cives quotcunque fuerint, ſine conſenſu etiam ipſius imperantis, eum ſpoliare imperio jure poſſunt.

CAPUT VII.

De tribus civitatum ſpeciebus, democratiâ, ariſtocratiâ, monarchiâ.

I. *Civitatis tres eſſe tantum ſpecies*, democratiam, ariſtocratiam, monarchiam. II. Oligarchiam *non eſſe ſtatum civitatis diverſum ab* ariſtocratiâ, *neque* anarchiam *eſſe ſtatum omnino.* III. Tyrannidem *non eſſe ſtatum civitatis diverſum à legitimâ* monarchiâ. IV. *Non dari ſtatum civitatis* mixtum *ex ſpeciebus dictis.* V. Democratiam, *niſi certa tempora & loca conveniendi conſtituantur, diſſolvi.* VI. *In* democratiâ, *temporum conveniendi intervalla oportet eſſe parva, vel* ſummi imperii *uſum pro intervallis* uni *alicui eſſe concedendum.* VII. *In* democratiâ *ſinguli cum ſingulis obedituros ſe* populo *paciſcuntur*, populus *ipſe nemini obligatur.* VIII. Ariſtocratia *quibus actibus conſtituta.* IX. *In* ariſtocratia, optimates *nihil paciſcuntur; neque civi cuiquam, aut toti* populo *obligantur.* X. Optimatibus *neceſſaria eſt conditio conventuum.* XI. Monarchia *quibus actibus conſtituta.* XII. Monarchia *nemini ob receptum imperium pactis obligatur.* XIII. Monarchia *ſemper in potentiâ proximâ eſt ad exercendum omnes actus qui ad imperium*

requiruntur. XIV. *Quid genus peccati, & quorum hominum ſit, quando civitas adverſus civitatem officio ſuo non funguntur.* XV. Monarcha *factus ſine temporis limitatione, poteſt ſucceſſorem ſuum eligere.* XVI. *De* monarchis ad tempus. XVII. Monarcha, *retento jure imperii, non intelligitur ullo promiſſo tranſtuliſſe jus in media ad imperium neceſſaria.* XVIII. *Quibus modis civis ſubjectione liberetur.*

Civitatis tres tantum eſſe ſpecies, Democratiam, Ariſtocratiam, Monarchiam.

I. DIctum jam eſt de *civitate per inſtitutionem* in genere. Dicendum eſt de ejus ſpeciebus. Differentia autem civitatum ſumitur à differentiâ perſonarum, quibus commiſſum eſt *ſummum imperium.* Committitur autem *ſummum imperium*, vel *uni homini*, vel *concilio* ſive *curiæ uni* multorum hominum. Rurſus *concilium multorum hominum*, vel eſt omnium civium, (ita ut quilibet eorum jus habeat ſuffragii, poſſitque intereſſe rebus diſcutiendis, ſi voluerit) vel partis tantum eſt. Unde tres naſcuntur civitatis ſpecies. Una ubi *ſummum imperium* eſt penes *concilium*, in quo quilibet civis jus habet ſuffragii, & vocatur DEMOCRATIA. Altera, ubi *ſummum imperium* penes *concilium* eſt, in quo non omnes,

ſed certa aliqua pars ſuffragium habet; & dicitur ARISTOCRATIA. Tertia, ubi ſummum imperium penes *unum* eſt, & appellatur MONARCHIA. In primâ, is qui rerum potitur, Δῆμος, POPULUS. In ſecundâ, OPTIMATES. In tertiâ, MONARCHA nominatur.

Oligarchiam non eſſe ſtatum civitatis diverſum ab Ariſtocratia, neque Anarchiam eſſe ſtatum omnino.

II. Quod autem introduxerunt antiqui rerum politicarum ſcriptores tres alias ſpecies his oppoſitas, nempe *democratiæ anarchiam*, ſive confuſionem; *ariſtocratiæ oligarchiam*, hoc eſt, imperium paucorum; *monarchiæ tyrannidem*, non ſunt illæ tres aliæ ſpecies civitatis, ſed tria nomina diverſa, quæ illis indidere ii quibus vel regimen, vel regentes diſplicuerunt. Solent enim homines per nomina, non res tantum, ſed & proprios *affectus*, puta *amorem*, *odium*, *iram*, &c. unà ſignificare; ex quo fit ut quod ab altero *democratia*, idem ab altero *anarchia*; quod his *ariſtocratia*, illis *oligarchia*, ſoleat nominari; & quem alius *regem*, alius *tyrannum* eſſe dictitet. Ita ut his nominibus non deſignentur *diverſæ ſpecies* civitatis, ſed civium *diverſæ ſententiæ* de imperante. Primùm autem quis non videt, *anarchiam*

opponi æquè omnibus dictis ſpeciebus? ſignificat enim ea vox, nullum omnino regimen eſſe, hoc eſt ne civitatem quidem eſſe. Quomodo autem fieri poteſt, ut *non-civitas* ſit *civitatis* ſpecies? Deinde, quæ differentia eſt inter *oligarchiam*, qua ſignificatur imperium *paucorum* vel *magnatum*, & *ariſtocratiam*, quæ eſt imperium *optimatum* ſive *meliorum*, præterquam quod homines inter ſe ita differunt, ut non eadem omnibus bona ſint; quo fit ut qui aliis *optimi*, aliis *peſſimi* videantur.

Tyrannidem non eſſe ſtatum civitatis diverſum à legitima Monarchia.

III. Quod autem *regnum* & *tyrannis* non ſint diverſæ ſpecies civitatis, haud facile perſuadebitur propter affectus hominum, qui etſi civitatem *uni* ſubjecta eſſe mallent quàm *pluribus*, non tamen rectè eam gubernari putant, niſi gubernetur ad arbitrium ſuum. Sed quid differat *rex à tyranno*, ratione inveſtigandum eſt, non affectu. Primùm autem non in eo differunt, quod major ſit potentia hujus quam illius; quia *ſummo imperio* majus dari non poteſt. Neque quod alter potentiam habeat præſcriptam, alter non. Cujus enim potentia præſcripta eſt, non eſt *rex*, ſed *ſubditus* præſcribentis. Deinde

neque modo acquirendi differunt; si quidem enim in civitate *democraticâ*, vel *aristocraticâ*, *summum imperium* civis aliquis vi occuparet, habito civium consensu, legitimus fit *monarcha*; eo consensu non habito, *hostis* est, non *tyrannus*. Differunt ergo solo imperii exercitio, ut *rex* sit qui rectè regit, *tyrannus* qui aliter. Huc igitur res redit, ut cives *regem* legitime in *summo imperio* constitutum, si imperium ipsis rectè videbitur exercere, tum *regem*, aliter *tyrannum* appellandum censeant. Non sunt igitur diversi civitatis status *regnum* & *tyrannis*, sed eidem *monarchæ* nomen *regis* pro honore, *tyranni* pro convicio datur. Quæ autem passim contra *tyrannos* dicta in libris reperiuntur, originem à Græcis & Romanis scriptoribus traxerunt, qui partim à *populo*, partim ab *optimatibus* regebantur, ideòque non modo *tyrannos*, sed etiam *reges* exosi sunt.

Non dari statum civitatis mixtum ex speciebus dictis.

IV. Sunt qui necessarium quidem esse putant, ut *summum imperium* alicubi in civitate existat; sed si illud penes *unum* esset, sive *hominem* sive *concilium*, sequeretur, inquiunt, cives omnes esse servos. Hanc con-

ditionem fugientes, poſſe eſſe ſtatum quendam civitatis arbitrantur, *mixtum* ex dictis tribus ſpeciebus, diverſum tamen à ſingulis, quam *mixtam* vocant *monarchiam*, vel *mixtam ariſtocratiam*, vel *mixtam democratiam*, prout aliqua trium ſpecierum præ cæteris emineat. Exempli cauſa, ſi nominatio magiſtratuum, & arbitrium belli & pacis, penes *regem* eſſet, judicia apud *magnates*, pecuniarum contributio penes *populum*, & legum ferendarum potentia penes *omnes* ſimul: hujuſmodi ſtatum vocarent *monarchiam mixtam*. Quodſi fierit poſſet ut hujuſmodi ſtatus exſiſteret, nihilo magis civium libertati conſultum eſſet. Quamdiu enim omnes conſentiunt inter ſe, ſubjectio ſingulorum civium tanta eſt, ut major eſſe non poſſit; ſed ſi diſſentiant, bellum civile reducitur, & jus *gladii privati*, quod eſt omni ſubjectione pejus. Sed fieri hujuſmodi *imperii ſummi* (*a*) diviſionem non poſſe, ſatis demonſtratum eſt capite præcedente, articulis 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12.

Annot. (*a*) Sed fieri hujuſmodi ſummi imperii diviſionem non poſſe, &c.]

Imperium dividi non oportere, plerique dicunt; ſed temperari, & limite aliquo contineri volunt. Ita ſane æquum eſt, ſed illi tum cùm temperari & limitari dicunt, ſi dividi intelligunt, inepte diſtinguunt. Vellem quidem ego, non modo reges, ſed etiam cœtus illos qui ſunt cum imperio ſummo, velle temperare ſibi à maleficio, cogitanteſque de officiis ſuis, intra legum naturalium & divinarum limites ſe ipſos continere. At illi qui ſic diſtinguunt ſummos imperantes ab aliis limitari & coerceri volunt: quod quia fieri non poteſt, quin illi limitatores poteſtatis partem aliquam qua id facere poſſint, habere debeant, dividitur imperium, non temperatur. Annot.

V. Videamus jam in unaquaque civitatis ſpecie conſtituendâ, quid faciant conſtituentes. Qui coïerunt ad civitatem erigendam, penè eo ipſo quod coïerunt, *democratia* ſunt. Nam ex eo quod volentes convenerunt, intelligunter obligati ad id quod conſenſu majoris partis decernetur. Id quod quamdiu conventus durat, vel in certos dies & loca differtur, *democratia* eſt. Nam conventus is, cujus voluntas eſt voluntas *Democratiam, niſi certa tempora & loca conveniendi conſtituantur, diſſolvi.*

omnium civium, *ſummum imperium* habet. Et quia in conventu hoc ſupponitur, unumquemque habere jus ſuffragii: ſequitur eam eſſe *democratiam*, per definitionem traditam articulo 1 capitis hujus. Quod ſi diſcedant ſolvaturque conventus, neque quicquam antè conſtitutum ſit de tempore & loco ſe denuò congregandi, redit res ad *anarchiam*, & ſtatum illum in quo erat, antequam conveniſſent, hoc eſt ad ſtatum belli omnium contra omnes. *Populus* igitur *ſummum imperium* non amplius retinet, quam dies & locus certus, cognitus & conſtitutus palam ſit, ad quem convenire quicunque volent, poſſint. Niſi enim id cognitum & ſtatutum ſit, poſſunt vel diverſis temporibus & locis, hoc eſt, in factiones, vel non omninò convenire. Neque eſt amplius Δῆμος, id eſt, *populus*, ſed multitudo diſſoluta, cui nulla neque *actio* neque *jus* attribui poteſt. Duæ igitur res conſtituunt *democratiam*, quarum una (nempe condictio perpetua conventuum) Δῆμον, altera (quæ eſt pluralitas ſuffragiorum) τὸ κράτος ſive poteſtatem conſtituit.

In Democratia, VI Præterea, non ſufficit *populo* ad *ſummum imperium* retinendum,

ut tempora & loca certa convenien-
di cognita ſint, niſi etiam vel tem-
porum intervalla minùs inter ſe diſ-
tent, quam ut interea quicquam poſ-
ſit intervenire, quo (propter defec-
tum *ſummi imperii*) civitas in diſcri-
men adducatur, vel ſaltem uſum
ſummi imperii alicui homini *uni*,
vel concilio *uni* pro tempore inter-
medio concedant. Hoc enim niſi fiat,
non ſatis cautum eſt defenſioni & pa-
ci ſingulorum. Neque igitur civitas
dicenda erit; quippe in quâ propter
defectum ſecuritatis redit unicuique
jus ſe ipſum proprio arbitratu de-
fendendi.

temporum convenienti intervalla oportet eſſe parva, vel ſummi imperii tempora intervallis uni alicui eſſe concedendum.

VII. *Democratia* non conſtituitur
per acta ſingulorum cum *populo*,
ſed mutuis pactis ſingulorum cum
ſingulis cæteris. Primum autem ex eo
patet, quod prius debent in omni
pacto exiſtere perſonæ paciſcentes,
quàm ipſum pactum; ſed ante conſ-
titutionem civitatis, *populus* non
exſtitit, ut quæ non erat perſona
aliqua, ſed multitudo perſonarum ſin-
gularium; non potuit igitur inter
populum & *civem* pactum ullum inter-
cedere. Poſtquam autem civitas conſ-
tituta eſt, civis cum *populo* paciſci-
tur, fruſtra eſt; quia *populus* volun-

In Democratia ſinguli cum ſingulis obedituros ſe populo paciſcuntur; populus ipſe nemini obligatur.

tate ſuâ voluntatem civis illius (cui ſupponitur obligari) complectitur, ideòque liberare ſe poteſt arbitrio ſuo; & per conſequens, jam actu liber eſt. Secundum autem, quod ſinguli cum ſingulis paciſcuntur, ex eo inferri poteſt, quod fruſtra eſſet conſtituta civitas, ſi cives nullis obſtringerentur pactis, ad facienda omittendaque ea quæ civitas facere & omittere imperaret. Quoniam ergo pacta talia intercedere in civitate conſtituendâ intelliguntur ut neceſſaria, nulla autem, ut jam oſtenſum eſt, intercedant inter *civem* & *populum*, ſequitur fieri ea inter cives ſingulos: ſcilicet ut unuſquiſque civium paciſcatur voluntatem ſuam ſe ſubjecturum eſſe voluntati majoris partis, eâ lege ut reliqui quoque idem faciant; tanquam ſi unuſquiſque ſic diceret, *ego jus meum ad populum transfero, in tuam gratiam; ut tu tuum, in gratiam meam, transferas ad eundem.*

Ariſtocratia quibus actibus conſtituta.

VIII. *Ariſtocratia* ſive *curia optimatum* cum ſummo imperio, originem habet à *democratia*, quæ jus ſuum in illam transfert. Ubi intelligendum eſt, certos homines nominibus, vel genere, vel aliquâ aliâ

notâ ab aliis dignoſcendos proponi ad *populum*, & pluralitate ſuffragiorum eligi, in electos autem transferri jus omne totius *populi*, ſive civitatis, ita ut quod jure *populus* prius poterat, id nunc jure poſſit *curia* electorum *optimatum*. Quo facto patet populum, ut perſonam unam, *ſummo imperio* ad hos tranſlato, non amplius exſiſtere.

IX. Sicut in *democratiâ populus*, ta in *ariſtocratiâ curia optimatum* omni obligatione libera eſt. Quoniam enim cives non paciſcentes cum populo, ſed mutuis inter ſe pactis tenebantur ad omnia quæ *populus* faceret, tenebantur inde ad factum *populi*, transferentis jus civitatis in *optimates*. Neque enim *curia optimatum* potuit, quamquam electa à populo, ad quicquam ab eo obligari, nam eâ erectâ *populus* ſimul diſſolvitur, ut proximè ſupra dictum eſt, peritque ratio illa quam habebat ut *perſona*. Quare perit quoque unà & diſſolvitur, quæ facta erat ad *perſonam* obligatio.

In Ariſtocratia, optimates nihil paciſcuntur; neque civi cuiquam aut toti populo obligantur.

X. Hæc quoque cum *democratiâ* communia habet *ariſtocratia*. Primùm quòd ſine conſtitutione certorum temporum & locorum, ad quæ *curia optimatum* poſſit convenire, non am-

Optimatibus neceſſaria eſt conditio conventuum.

plius ſit *curia*, neque perſona una, ſed diſſoluta multitudo, ſine ſummo imperio. Secundum, quod tempora conventuum longis intervallis, ſalvo ſummo imperio, niſi uſus ejus in unum aliquem hominem transferatur, non poſſit disjungi. Rationes autem quare hoc contingit, eædem ſunt, quas adduximus articulo quinto.

Monarchia quibus actibus conſtituta.

XI. Ut *ariſtocratia*, ita quoque *monarchia* à poteſtate *populi* derivatur, ſcilicet *jus* ſuum, hoc eſt *ſummum imperium*, in *unum hominem* transferentis. Hic quoque intelligendum eſt, *unum* certum *hominem*, nomine, vel aliâ notâ à cæteris omnibus dignoſcendum, proponi, atque in eum jus omne *populi* pluralitate ſuffragiorum transferri; ita ut quicquid potuerat *populus*, antequam eligeretur, id omne poſtea jure poſſit facere electus. Quod cum factum eſt, *populus* non amplius eſt *perſona* una, ſed diſſoluta multitudo, quippe quæ una erat virtute tantùm *ſummi imperii*, quod jam à ſe in hunc tranſtulerunt.

Monarchia nemini ob receptum imperium

XII. Neque ergo *monarcha* ullis ſe pactis cuiquam ob receptum imperium obſtringit. Recipit enim imperium à *populo*; ſed ut proximè ſupra

oſtenſum eſt, *populus* ſtatim atque id factum eſt, *perſona* eſſe deſinit; pereunte autem *perſonâ*, perit omnis ad *perſonam* obligatio. Tenentur itaque cives ad obedientiam *monarchæ* præſtandam, pactis illis tantùm, quibus mutuo ſe obligaverant ad ea omnia quæ *populus* cenſeret, facienda, hoc eſt, ad obediendum *monarchæ*, ſi à *populo* conſtitueretur. *pactis obligatur.*

XIII. Differt autem *monarchia*, tum ab *ariſtocratia*, tum à *democratia* in hoc, quod hîc ut deliberari & decerni, hoc eſt, ut imperium actu exerceri poſſit, temporibus quibuſdam & locis condictis opus eſt; illic omni tempore & loco deliberatur & decernitur. *Populo* enim, ut & *optimatibus*, quia non ſunt *unum naturale*, congreſſu opus eſt. *Monarcha*, qui unus natura eſt, ſemper in potentiâ proximâ eſt ad actus imperii exercendos. *Monarcha ſemper in potentia proxima eſt ad exercendum omnes actus, qui ad imperium requiruntur.*

XIV. Quoniam oſtenſum eſt ſupra, articulis 7, 9, 12, eos qui *ſummum* in civitate *imperium* adepti ſunt, nullis cuiquam pactis obligari, ſequitur eoſdem nullam civibus poſſe facere *injuriam*. *Injuria* enim, per definitionem ſupra allatam capite tertio, articulo tertio, nihil aliud eſt quam *Quod genus peccati, & quorum hominum ſit, quando civitas adverſus cives, vel cives adv-*

verſus civitatem officio ſuo non funguntur.

pactorum violatio, ideòque ubi nulla pacta præcedunt, ibi nulla ſequi poteſt *injuria*. Poteſt tamen & *populus*, & *curia optimatum*, & *monarcha*, multis modis peccare contra cæteras leges naturales, ut *crudelitate*, *iniquitate*, *contumeliâ*, aliiſque vitiis, quæ ſub hac ſtrictâ & accuratâ *injuriæ* ſignificatione non veniunt. Cæterum civis ſi obedientiam ſummo imperio non præſtiterit, *injurius* & in cæteros concives omnes etiam propriè loquendo dicetur, propterea quod unuſquiſque cum unoquoque pactus eſt obedientiam præſtare, atque etiam in *ſummum imperantem*; quod jus quod ei dederant, ſine conſenſu ejus reſumunt. Et in *populo* quidem, vel *curiâ optimatum*, ſi quid decretum ſit contra *legem* aliquam *naturalem*, non peccat ipſa civitas, hoc eſt, perſona civilis, ſed cives illi quorum ſuffragiis decretum eſt. Peccatum enim ſequitur voluntatem naturalem, & expreſſam, non politicam, quæ artificioſa eſt; quia ſi hoc eſſet, peccarent & illi quibus decretum diſplicuit. In *monarchiâ* autem, *monarcha* ſi quid decreverit contra *leges naturales*, ipſe peccat: quia in ipſo voluntas civilis eadem eſt cum naturali.

XV. Populus qui *monarcham* factu- eſt poteſt ei ſummum impe- tradere, vel ſimpliciter ſine tem- s limitatione, vel pro tempore o & determinato. Si ſimpliciter, lligitur ita eſſe imperium ejus cui itur, ſicut erat *populi* qui tradidit. igitur ratione *populus jure* mo- ham *illum*, eâdem ille monar- n *alium* facere poteſt; ita ut *mo- hæ* cui ſimpliciter traditum eſt erium, competat *jus* non modo *ſſionis*, ſed etiam *ſucceſſionis*, ut it ſuo arbitrio declarare ſucceſſo- ſuum. *Monarcha factus ſine temporis limitatione, poteſt ſucceſſorem ſuum eligere.*

XVI. Quod ſi imperium pro tem- determinato tantum traditum alia præter ipſam traditionem tanda ſunt. Primum, utrum *po- s*, cum in eum imperium con- rit, reliquerit ſibi *jus* ad tempora oca præfinita coëundi, necne. ndum, ſi reliquerit ſibi poteſta- illam, utrum reliquerit ſibi po- tem conveniendi antequam tem- illud exſpiraret, quod *monarcha* habendum imperium ſummum cripſerat. Tertium, utrum con- ri voluerit ad arbitrium *monar-* illius temporarii, & non aliter. onamus jam, *populum* tradidiſſe *De Monarchis ad tempus.*

ſummum imperium alicui uni homini, habendum pro tempore tantum vitæ ſuæ; quod cùm feciſſet, putem primo, è cœtu unumquemque in diſceſſiſſe, ut de loco, ubi (poſt mortem ejus) ad novam electionem congregarentur, nihil omnino ordinatum ſit. In hoc caſu manifeſtum eſt, per articulum quintum hujus capitis, *populum* non eſſe amplius *perſonam*, ſed multitudinem diſſolutam, quorum cuilibet cum quibuslibet convenire diverſo tempore, & loco quo libuiſſet, vel imperium ſibi rapere ſi potuiſſet, æquo jure, nimirum naturali, licitum eſt. Quicunque igitur *monarchi* tali conditionne imperium habet, tenetur *lege naturali*, quæ habetur capite tertio, articulo octavo, *de non reddendo malo pro bono*, cavere ne per mortem ſuam civitas diſſolvatur, nimirum vel ſtatuendo diem & locum certum, quo cives qui voluerint, convenire poſſint, vel ſucceſſorem ipſe nominando, prout ſibi ad civium communem utilitatem conducere videbitur. Is igitur qui *ſummam poteſtatem* pro tempore vitæ accepit, eo modo quo dictum eſt, abſolutè eam habet, & poteſt diſponere de ſucceſſione. Secundo, ſi ponatur po-

pulus ab electione *monarchæ tempo-*
rarii ita discessisse, ut decretum prius
factum sit de conveniendo ad diem
& locum certum post mortem ejus,
tunc mortuo monarcha, consolida-
tur imperium in *populo*, nullo novo
actu civium, sed jure priore. Toto
enim medio tempore, *summum im-*
perium (ut *dominium*) in *populo* erat,
usus autem, sive *exercitium* ejus tan-
tum in *monarchâ temporario*, ut *usu-*
fructuario. Quod si *populus* electo
monarcha temporario ita discesserit è
curia, ut tempora & loca certa con-
veniendi habiturus sit, durante ter-
mino illi præscripto, (quemadmo-
dum apud populum Romanum facti
sunt olim *dictatores*) non habendus
est talis pro *monarcha*, sed primo po-
puli ministro; potestque *populus*, si
videbitur, eum administratione sua
privare, etiam ante tempus, ut fecit
populus Romanus, qui *Minutio* ma-
gistro equitum æqualem dedit potesta-
tem cum *Quinto Fabio Maximo*, quem
antè fecerat *dictatorem*. Ratio cujus
rei ea est, quod cogitari non potest,
eum sive hominem, sive cœtum, qui
in potentiâ proximâ & immediatâ est
ad agendum, ita imperium retinere,
ut non possit actu imperare. Impe-

venire, penitùs diſſolutus eſt, manetque imperium penes electum.

Monarcha, retento jure imperii, non intelligitur ullo promiſſo tranſtuliſſe jus in media ad imperium neceſſaria.

XVII. *Monarcha* ſi quid *promiſerit* civi, vel pluribus ſimul civibus, propter quod per conſequens, ſummum imperium exerceri non poteſt, *promiſſum* illud, ſive *pactum* juratò vel injuratò factum, irritum eſt. *Pactum* enim eſt juris tranſlatio, quæ per ea quæ capite ſecundo, articulo 4, dicta ſunt, requirit ſigna idonea voluntatis in transferente. Qui verò ſufficienter ſignificat voluntatem retinendi finem, ſufficienter declarat, ſe non decedere de jure ad media ad eum finem neceſſaria. Jam verò qui promiſit aliquod neceſſarium ad *ſummum imperium*, ipſum tamen *imperium* retinet, ſatis idonea ſigna dat, ſe non aliter promiſiſſe, niſi quatenus *ſummum imperium* ſine eo retineri poteſt. Quandocunque igitur apparuerit, id quod promiſſum eſt præſtari non poſſe, ſalvo *ſummo imperio*, promiſſum pro non promiſſo, id eſt, invalidum cenſeri debet.

Quibus modis civis ſubjectione liberatur.

XVIII. Videmus quo modo cives naturâ dictante obligarunt ſe mutuis pactis ad obediendum *ſummo imperio*. Videndum porrò eſt, quibus modis fieri poteſt, ut obedientiæ hujuſ-

i vinculis liberentur. Primo au-
id fit *abdicatione*, id eſt, ſi quis
mperii non in alium transfert,
ıbjicit, ſive derelinquit: nam
l abjicitur, in medium æquè om-
s rapiendum projicitur: unde
m jure naturali unuſquiſque ci-
ı ſuæ conſervationi ſuo providere
rio poteſt. Secundò, ſi civitas
rit in poteſtatem hoſtium, ita ut
i eis non poſſit, intelligitur is qui
ı *ſummam* habebat *poteſtatem*,
jam amiſiſſe. Cives enim cùm
em conatum fecerint, ne in ma-
hoſtium venirent, pacta quæ
unt ſinguli cum ſingulis de obe-
tiâ præſtandâ adimplerunt. Et
promiſerint poſtea victi, necis
ıdæ cauſâ, ea quoque ut præſ-
, omni conatu laborandum eſt.
io, in *monarchiâ* (nam Δῆμος &
ı *optimatum* deficere non poſſunt)
ceſſor nullus omnino appareat,
es cives obligationibus ſuis libe-
ır. Nemo enim teneri intelligi-
qui, cui tenetur, neſcit; quia
tatio in tali caſu eſſet impoſſibilis.
e his tribus modis à ſubjectione
i, in libertatem omnium ad om-
hoc eſt, naturalem & bellui-
ş (nam ſtatus naturæ ad ſtatum

venire, penitùs dissolutus est, manetque imperium penes electum.

Monarcha, retento jure imperii, non intelligitur ullo promisso transtulisse jus in media ad imperium necessaria.

XVII. *Monarcha* si quid *promiserit* civi, vel pluribus simul civibus, propter quod per consequens, summum imperium exerceri non potest, *promissum* illud, sive *pactum* juratò vel injuratò factum, irritum est. *Pactum* enim est juris translatio, quæ per ea quæ capite secundo, articulo 4, dicta sunt, requirit signa idonea voluntatis in transferente. Qui verò sufficienter significat voluntatem retinendi finem, sufficienter declarat, se non decedere de jure ad media ad eum finem necessaria. Jam verò qui promisit aliquod necessarium ad *summum imperium*, ipsum tamen *imperium* retinet, satis idonea signa dat, se non aliter promisisse, nisi quatenus *summum imperium* sine eo retineri potest. Quandocunque igitur apparuerit, id quod promissum est præstari non posse, salvo *summo imperio*, promissum pro non promisso, id est, invalidum censeri debet.

Quibus modis civis subjectione liberatur.

XVIII. Videmus quo modo cives naturâ dictante obligarunt se mutuis pactis ad obediendum *summo imperio*. Videndum porrò est, quibus modis fieri potest, ut obedientiæ hujus-

odi vinculis liberentur. Primo au-
n id fit *abdicatione*, id eſt, ſi quis
: *imperii* non in alium transfert,
l abjicit, ſive derelinquit: nam
od abjicitur, in medium æquè om-
bus rapiendum projicitur: unde
rum jure naturali unuſquiſque ci-
ım ſuæ conſervationi ſuo providere
ɔitrio poteſt. Secundò, ſi civitas
nerit in poteſtatem hoſtium, ita ut
iſti eis non poſſit, intelligitur is qui
ùs *ſummam* habebat *poteſtatem*,
n jam amiſiſſe. Cives enim cùm
ınem conatum fecerint, ne in ma-
s hoſtium venirent, pacta quæ
erunt ſinguli cum ſingulis de obe-
ıntiâ præſtandâ adimplerunt. Et
æ promiſerint poſtea victi, necis
andæ cauſâ, ea quoque ut præſ-
ıt, omni conatu laborandum eſt.
rtio, in *monarchiâ* (nam Δῆμος &
ria optimatum deficere non poſſunt)
ucceſſor nullus omnino appareat,
ınes cives obligationibus ſuis libe-
ıtur. Nemo enim teneri intelligi-
', qui, cui tenetur, neſcit; quia
eſtatio in tali caſu eſſet impoſſibilis.
que his tribus modis à ſubjectione
ili, in libertatem omnium ad om-
ı, hoc eſt, naturalem & bellui-
m; (nam ſtatus naturæ ad ſtatum

civilem, hoc eſt, libertas ad ſubjectionem, eam habet proportionem, quam cupiditas ad rationem, vel bellua ad hominem) ſimul ſe recipiunt cuncti cives. Præterea vero, ſinguli cives liberari ſubjectione jure poſſunt, voluntate ejus penes quem ſummum eſt imperium; nimirum ſi ſolum verterint; quod duobus modis accidere poteſt; vel permiſſione, ut ſi quis veniâ impetratâ aliò volens habitatum abit; vel juſſu, ut *exſul*. Utroque caſu, liber erit legibus prioris civitatis, propterea quod obſtringitur legibus poſterioris.

CAPUT VIII.

De jure Dominorum in ſervos.

I. Dominus & ſervus *quid ſint*. II. *Diſtinctio* ſervorum *in eos qui fide habitâ, libertate fruuntur naturali, & ergaſtulos ſive eos qui carcere vel compedibus vincti ſerviunt*. III. *Obligatio* ſervi *naſcitur ex conceſſâ ei à* domino *libertate corporis*. IV. Servi *vincti* dominis *non tenentur pacto*. V. Servi *non habent proprietatem in bonis contra* dominum. VI. Dominus ſervum *poteſt vendere, vel teſtamento alienare*. VII. Dominus *in* ſervum *injurius eſſe non poteſt*. VIII. Dominus

Dominus domini *eſt* dominus ſervorum. IX. *Quibus modis* ſervi *liberantur.* X. *Dominium in beſtias juris naturalis eſt.*

DUobus capitibus proximò ſuperioribus dictum eſt de *civitate inſtitutivâ*, nempe quæ multorum conſenſione, qui ſe invicem pactis & fide mutuò data obſtrinxerunt, inita eſt. Sequuntur jam quæ dicenda ſunt de *civitate naturali*, quæ & *acquiſita* dici poteſt, quippe quæ acquiritur potentiâ & viribus naturalibus. Sciendum autem in primis eſt, quibus modis jus *dominii* acquiri poteſt in *perſonas* hominum. Ubi tale jus acquiſitum eſt, ibi *parvum* quoddam *regnum* eſt. *Regem* enim eſſe nihil aliud eſt quàm *dominium* habere in *perſonas* multas, atque adeò *familia magna*, *regnum*; & *regnum parvum*, *familia* eſt. Ut redeamus iterum in ſtatum naturalem, conſideremuſque homines tanquam ſi eſſent jamjam ſubito è terrâ (fungorum more) exorti & adulti, ſine omni unius ad alterum obligatione, tres tantùm modi ſunt, quibus alter in alterius *perſonam dominium* habere poteſt. Quorum primus eſt, ſi volentes (pacis & mutuæ defenſionis cauſâ) in ditionem

Dominus & ſervus quid ſint.

finitione *ſervorum* ſupra traditâ, quia ſerviunt hi, non pacto, ſed ne vapulent. Ideoque ſi aufugerint, vel *dominium* interfecerint, nihil faciunt contra leges naturales. Etenim vinculis ligare, ſignum eſt, illum qui qui ligat ſupponere, ligatum nullâ aliâ obligatione ſatis teneri.

Servi non habent proprietatem in bonis ſuis contra dominum.

V. Non minus igitur juris & dominii habet *dominus* in ſervum *non vinctum* quàm in *vinctum:* ſummum enim habet in utrumque; poteſtque de *ſervo* non minus quàm de qualibet aliâ re, ſive inanimatâ, dicere, *hoc meum eſt.* Ex quo ſequitur, quicquid *ſervi* erat ante ſervitutem, id poſteà *domini* eſſe, & quicquid *ſervus* acquiſierit, id *domino* acquiſitum eſſe. Qui enim jure diſponit de *perſonâ* hominis, de omnibus rebus diſponit, de quibus diſponere potuit *perſonâ.* Nihil igitur eſt, quod *ſervus* poſſit ut *ſuum* retinere contra *dominum.* Eſt tamen ei, *domini* diſtributione, *proprietas* & *dominium* in res *ſuas*, ita ut eas retinere & defendere poſſit *ſervus* contra *conſervum;* eo modo quo antè oſtenſum eſt, civi nihil eſſe propriè *ſuum*, contra voluntatem *civitatis*, ſive ejus qui habet ſummum imperium; eſſe

autem *ſua* cuique civi contra concivem.

VI. Quoniam ergo & *ſervus* ipſe & ea quæ habet, omnia *domini* ſunt, diſponere autem de ſuo unuſquiſque jure naturali poteſt, eo modo quo voluerit, poterit *dominus* dominium ſuum in *ſervum* vendere, oppignorare, vel teſtamento transferre, arbitrio ſuo. *Dominus ſervum poteſt vendere vel teſtamento alienare.*

VII. Præterea id quod antè de ſubditis in *civitate inſtitutivâ* demonſtratum eſt, nimirum, quod is qui ſummum civitatis imperium habet, nullam iis *injuriam* facere poteſt, verum quoque de *ſervis* eſt, propterea quod voluntatem ſuam, *domini* voluntati ſubjecere. Quare quicquid iſte fecerit, ipſis volentibus fit: volenti autem injuria fieri non poteſt. *Dominus in ſervum injurius eſſe non poteſt.*

VIII. Si vero accidat, ut *dominus* ſive captivitate, ſive ſubjectione voluntariâ, *ſervus* vel *ſubditus* alterius fiat, ille alter non modo ipſius, ſed etiam *ſervorum* ejus, *dominus* erit; horum quidem *dominus ſupremus*, illius *immediatus*. Quoniam enim non modò *ſervus*, ſed etiam ea quæ habet, *domini* ſunt, ideo & *ſervi* illius hujus ſunt; neque poteſt *dominus medius* de iis aliter diſponere, quàm *Dominus domini, eſt dominus ſervorum.*

domino ſupremo viſum fuerit. Et propterea in civitatibus, ſi quando *dominis* in *ſervos* potentia abſoluta fuerit, ea à jure naturæ orta eſſe cenſetur, & lege civili non conſtituta, ſed præterita.

Quibus modis ſervi liberentur.

IX. *Servus* iiſdem modis *ſervitute* liberatur, quibus *ſubditus* in *civitate inſtitutivâ* liberatur ſubjectione. Primo, ſi *dominus* eum libertate donaverit. Nam quod jus in ſe *ſervus domino* tranſtulit, idem poteſt *dominus ſervo* rurſus reddere. Atque libertatis donatio talis, MANUMISSIO dicitur. Quod ſimile eſt, ac ſi civitas civi permiſerit in aliam civitatem ſe transferre. Secundo, ſi *dominus ſervum* à ſe *abigat*; id quod in civitate *exſilium* eſt. Neque differt quoad affectum à *manumiſſione*, ſed quoad modum. Libertas enim hîc in pœnam, illic in gratiam data eſt. Utrobique autem *dominio* renunciatur. Tertio, *ſervus* ſi captus fuerit, *veterem* ſervitutem *nova* abolet. Nam ſicut & res cæteræ omnes, ita quoque & *ſervi* bello acquiruntur, quos æquum eſt ut *dominus* protegat, ſi ſuos eſſe volet. Quartò, liberatur *ſervus* ignoratione ſucceſſoris, puta moriente *domino* ſine teſtamento, & ſine hærede. Nemo enim obligari intelli-

gitur, niſi ſcire poſſit cui præſtandum ſit quod debetur. Poſtremò, *ſervus* qui in vincula conjicitur, vel quoquo modo libertate corporali privatur, alterâ illâ obligatione pactitiâ liberatur. Non enim exſiſtit pactum, niſi ubi paciſcenti creditur; nec violari poteſt fides, quæ non eſt habita. *Dominus* autem qui ipſe alii ſervit, *ſervos* ſuos non poteſt ita liberare, quin ſemper ſint in poteſtate *domini ſupremi*. Nam ut ſupra oſtenſum eſt, ſunt tales *ſervi*, non ſui, ſed *domini ſupremi*.

Dominium in beſtias, juris naturalis eſt.

X. Eodem modo acquiritur jus in animalia ratione carentia, quo in *perſonas* hominum; nimirum viribus & potentiis naturalibus. Siquidem enim in ſtatu naturali, propter bellum omnium in omnes, ſubjugare, vel etiam occidere homines, cuique licitum ſit, quoties id ſuo bono conducere videbitur; multo magis idem licitum erit adverſus belluas, hoc eſt, arbitratu ſuo eas in ſervitutem ſubigere, quæ per ingenium cicurari & uſui ſibi eſſe poſſunt, cæteras bello perpetuo, ut noxias perſequi & deſtruere. *Dominium* igitur in beſtias originem habet à *jure naturæ*, non à *jure divino poſitivo*. Nam ſi non

exſtitiſſet tale jus ante promulgationem ſcripturæ ſacræ, nemo jure potuiſſet beſtias ad cibum jugulare, duriſſimâ ſanè hominum conditione, quos beſtiæ devorare ſine injuriâ poſſent, illi beſtias non poſſent. Siquidem ergo à jure naturali ſit, quod beſtia hominem occidat, ab eodem jure erit, quod homo jugulet beſtiam.

CAPUT IX.

De jure parentum in liberos, & de regno patrimoniali.

I. Dominium paternum *non oritur à* generatione. *II.* Dominium *in* infantes *ejus eſt, qui primus eos in poteſtate ſua habet. III.* Dominium *in* infantes *originaliter* matris *eſt. IV.* Infans *expoſitus ejus eſt, à quo conſervatur. V. Natus ex cive & habente ſummum imperium, imperantis eſt. VI. In conjunctione* maris & fœminæ, *ita ut neuter alteri imperet, nati* matris *ſunt, niſi* pacto *vel* lege civili *aliter ſtatuatur. VII.* Liberi *ſubjiciuntur* patribus, *non minus quam* ſervi dominis, & cives civitati. *VIII. De honore* parentum & dominorum. *IX. In quo conſiſtat* libertas,

& *differentia* civium & ſervorum. *X. Idem eſt jus in cives in* regno patrimoniali, *quod in inſtitutivo. XI. Quæſtio de jure* ſucceſſionis *in ſola* monarchia *locum habet. XII.* Monarcha *poteſt* ſummum imperium *civitatis teſtamento diſponere. XIII. Vel* donare *vel* vendere. *XIV.* Monarcha *inteſtatus, ſemper intelligitur velle fore ſibi* monarcham ſucceſſorem. *XV. Et aliquem ex ſuis* liberis. *XVI. Et* maſculum *potius quam* feminam. *XVII. Et filiorum* natu maximum, *quam* minorem. *XVIII. Et* fratrem, *ſi prole careat, præ omnibus aliis. XIX. Eodem modo quo ſuccæditur in* imperium, *ſuccæditur etiam in* jus ſucceſſionis.

Dominium paternum non oritur à generatione.

I. SOcrates eſt homo, ergo & animal, recta argumentatio eſt, eademque evidentiſſima, propterea quod nihil opus eſt ad conſequentiæ veritatem agnoſcendam, niſi ut vox, *homo*, intelligatur, quia *animal* eſt in ipſa *hominis* definitione; ſuppletque unuſquiſque propoſitionem quæ deſiderabatur, nempe hanc, *homo eſt animal.* Et hæc, *Sophroniſcus Socratis pater eſt, ergo & dominus*, recta forte illatio eſt, cæterum non evidentiſſima, quia *dominus* non eſt in definitione *patris*; itaque opus eſt ad evidentiam, ut *patris* & *domini*

connexio explicetur. Qui hactenus dominium *patris* in *liberos* afferere conati sunt, argumentum nullum attulere præter *generationem*; quasi per se evidens sit, quod à me genitum est meum esse; similiter facientes, ac si quis putet si triangulum sit, statim apparere, sine aliâ ratiocinatione angulos ejus esse æquales duobus rectis. Præterea, cum *dominium*, hoc est *imperium supremum* indivisibile sit, ita ut nemo duobus dominis servire possit, ad generationem autem duæ personæ concurrant, *mas* & *fœmina* impossibile est ut *dominium* omnino acquiratur sola generatione. Quare origo *dominii paterni* diligentius hoc loco quærenda est.

Dominium in infantes ejus est qui primus eos in potestate sua habet.

II. Redeundum igitur est ad statum naturalem, in quo propter æqualitatem naturæ, omnes homines naturæ ætatis inter se æquales habendi sunt: ibi *jure naturæ* victor victi *dominus* est: *jure* igitur *naturæ* dominium *infantis* ad eum primum pertinet, qui primus in potestate suâ ipsum habet. Manifestum autem est, *eum* qui modo *nascitur*, prius esse in potestate *matris* quàm cujusquam alterius, ita ut illum vel

educare, vel exponere, ſuo arbitrio & jure poſſit.

III. Siquidem ergo educet (quoniam ſtatus naturæ ſtatus belli eſt) ea lege educare intelligitur, ne adultus hoſtis ſiat, hoc eſt, ea lege ut ipſi obediat. Cum enim neceſſitate naturali *velimus* omnes id quod *nobiſmet ipſis* apparet *bonum*, intelligi non poteſt, quemquam ita vitam dediſſe cuiquam, ut poſſit ſimul, & vires ætate acquirere, & jure hoſtis eſſe. Hoſtis autem eſt quiſque cuique, cui neque paret neque imperat. Atque hoc modo, in ſtatu naturæ, omnis puerpera ſimul & *mater* ſit & *domina*. Quod verò quidam aiunt, non *matrem*, in hoc caſu, ſed *patrem* ſieri *dominum*, propter præſtantiam ſexus, nihil eſt; nam & ratio in contrarium eſt, quia inæqualitas virium naturalium minor eſt, quam ut *mas* in *fœminam* imperium ſine bello acquirere poſſit. Et conſuetudo in contrarium non eſt; quia *fœminæ*, nimirum *Amazones*, quondam bella contra hoſtes geſſerunt, & de *prole* ſuâ ſuo libitu ſtatuerunt; hodièque pluribus in locis *fœminæ* ſunt cum *ſummo imperio*. Neque de harum *liberis* ſtatuunt *mariti*, ſed *ipſæ*; quod

Dominium in infantes originaliter matris eſt.

ſanè *jure naturæ* faciunt, ſiquidem qui ſummum habent imperium, legibus civilibus, ut ſupra oſtenſum eſt, non tenentur. Adde quod in ſtatu naturæ ſciri non poteſt, cujus *patris filius* eſt, niſi indicio *matris:* ejus igitur eſt quem *mater* vult enim eſſe, & proinde *matris* eſt. Originale igitur in *liberos* dominium, *matris* eſt; & apud homines non minùs quam cætera animantia, partus ventrem ſequitur.

Infans expoſitus ejus eſt à quo conſervatur.

IV. *A matre* autem ad alios tranſit *dominium* diverſis modis. Primo, ſi jus ſuum dereliquerit, ſive abjecerit, *filium exponendo.* Is igitur qui expoſitum educaverit, idem habebit dominium, quod habebat *mater* (non *generando*, ſed *alendo*) dederat, *exponendo* tollit; quare & obligatio, quæ orta eſt ex vitæ donatione, per *expoſitionem* ſublata eſt. Ei autem qui ipſum alendo conſervavit, omnia debet conſervatus, & nomine alumni, tanquam *matri*, & nomine *ſervi*, tanquam *domino.* Etſi enim *mater* filium in ſtatu naturæ ubi omnia ſunt omnium, repetere poſſit, (eodem ſcilicet jure, quo quilibet alius) tamen *filius* jure non poteſt ad matrem ſe transferre.

V. Secundo, si *mater* bello capta sit, *natus* ex ea capientis est, propterea quod qui *dominium* in *personam* habet, *dominium* habet in omnia quæ sunt ejus: quare & in *filium*, ut capite præcedente, articulo 5, dictum est. Tertiò, si *mater* civis sit cujuscunque civitatis, is qui in ea civitate habet summum imperium, *dominium* habebit ejus qui ab ea nascetur: nam & *matris* dominus est, quæ habenti summum imperium in omnibus tenetur obedire. Quarto, si *mulier* viro se tradiderit in vitæ societatem, eâ lege ut imperium apud *virum* sit, *qui nascitur* ex ambobus, *patris* est, propter imperium in *matrem*. Sed si *fœmina imperium habens*, *filios* ex *subdito* susceperit, susceptí *matris* sunt. Aliter enim, salvo imperio, mulier filios habere non potest. Atque universaliter, si *maris* & *fœminæ* societas *unio* sit, ut alter alterius imperio subjiciatur, *liberi* sunt *imperantis*.

Natus ex cive & habente summum imperium, imperantis est.

VI. Cæterùm in statu naturæ, siquidem *mas* & *fœmina* societatem contrahant, ita ut alter alterius imperio non subsit, *nati* ex iis *matris* sunt propter rationes adductas supra articulo tertio, nisi aliter pactis pro-

In conjunctione maris & fœminæ, ita ut neuter alteri imperet, nati ma-

tris sunt, nisi pacto vel lege civili aliter statuatur.

visum sit, pactis enim *mater* de jure suo disponere potest prout velit, quemadmodum factum est olim ab *Amazonibus*, quæ ex vicinis susceptos liberos, *mares* quidem illis remiserunt, *fœminas* sibimet ipsis pacto retinuerunt. In civitate vero, si contractus sit inter *marem* & *fœminam* ad cohabitationem, liberi geniti, *patris* sunt; quia in omnibus civitatibus, scilicet constitutis à *patribus*, non à *matribus-familias*, imperium domesticum viri est: vocatur autem talis contractus, si fiat secundum leges civiles, MATRIMONIUM; si verò contrahant concubinatum tantùm, *filii* sunt vel *matris*, vel *patris*, variè, prout in diversis civitatibus leges civiles diversæ sunt.

Liberi subjiciuntur patribus, non minus quàm servi dominis, & cives civitati.

VII. Quoniam, per articulum tertium, *mater originaliter liberorum domina* est, & ab illa *pater*, vel alius quispiam jure derivato; manifestum est, non minus *liberos* illis esse subjectos à quibus aluntur & educantur, quam *servi dominis*, vel *subditi* illi qui *summum* habet *imperium* in civitate; neque posse *parentem*, quamdiu in ejus potestate est, *filio* injurium esse. Etiam subjectione iisdem modis *filius* liberatur, quibus *subditus* & *servus*,

Eadem enim res eſt *emancipatio* cum *manumiſſione*, & *abdicatio cum exilio*.

VIII. *Patrem-familias emancipatus filius*, vel *manumiſſus ſervus*, privatum jam patriâ & herili poteſtate minus metuunt, & (ſi quidem verus & internus ſpectetur *honor*) minus *honorant* quàm antè. Eſt enim *honor* nihil aliud, quàm potentiæ alienæ æſtimatio; ideoque cui minus potentiæ eſt, minus ſemper eſt *honoris*. Non eſt autem putandum, *manumittentem manumiſſum*, vel *emancipantem emancipatum*, ita voluiſſe ſibi æquare, ut ne beneficii quidem reus eſſet, ſed in omnibus ſe gereret, tanquam ſi æqualis ſibi eſſet. Intelligendum igitur ſemper eſt, eum qui liberatur ſubjectione, ſive ſit *ſervus*, ſive *filius*, ſive *colonia* aliqua, promittere ſaltem externa ſigna omnia, quibus ſuperiores ab inferioribus ſolent *honorari*. Ex quo ſequitur, præceptum illud de *parentibus honorandis* eſſe *legis naturalis*, non modo ſub titulo *gratitudinis*, ſed etiam *pactionis*. *De honore parentum & dominorum.*

IX. Quænam ergo eſt, quæret aliquis, inter *liberum*, vel inter *civem*, & *ſervum* differentia? neque enim quod ſciam, à quoquam ſcriptore explicatum eſt, quid ſit *libertas*, & quid *ſervitus*. Vulgo omnia noſtro *In quo conſiſtat libertas, & differentia civium & ſervorum.*

arbitratu facere, atque id impunè, *libertas*; id non poſſe, *ſervitus* judicatur: quod in civitate, & cum pace humani generis fieri non poteſt; quia civitas ſine imperio & jure coërcendi nulla eſt. LIBERTAS, ut eam definiamus, nihil aliud eſt quàm *abſentia impedimentorum motus*; ut aqua vaſe concluſa ideo non eſt *libera*, quia vas impedimento eſt ne effluat; quæ fracto vaſe *liberatur*. Et eſt cuique *libertas* major vel minor, prout plus vel minus ſpatii eſt in quo verſatur; ut majorem habeat *libertatem* qui in amplo carcere quam qui in anguſto cuſtoditur. Et poteſt eſſe homo *liber* verſus unam partem, nec tamen verſus alteram; ut qui iter faciens ſepibus & maceriis, ne vineas & ſegetes viæ vicinas conterat, hinc & inde cohibetur. Et hujuſmodi quidem impedimenta externa & abſoluta ſunt: quo ſenſu omnes *ſervi* & *ſubditi liberi* ſunt, qui non ſunt vincti, vel incarcerati. Alia ſunt arbitraria, quæ non abſolute impediunt motum, ſed per accidens, nimirum per electionem noſtram, ut qui in nave eſt, non ita impeditur quin ſe in mare præcipitare poſſit, ſi velle poſſit. Atque hic quo-

que, quo quis pluribus viis movere se potest, eo majorem habet *libertatem.* Atque in hoc consistit *libertas* civilis, nemo enim sive *subditus*, sive *filius* familias, sive *servus*, *ita civitatis* vel *patris* vel *domini* sui, utcunque severi, pœnis propositis impeditur, quin omnia facere, & ad omnia se convertere possit quæ ad vitam & sanitatem tuendam sunt necessaria. Non igitur reperio quid sit, de quo vel *servus* quisquam conqueri possit eo nomine quod *libertate* careat, nisi miseria sit, ita cohiberi ne ipse sibi noceat, & vitam, quam bello, vel infortunio, vel demum inertiâ suâ amiserat, unà cum omnibus alimentis, & omnibus rebus ad vitam & sanitatem necessariis, ea lege recipere ut regatur. Qui enim ita cohibetur pœnis propositis, ne omnia quæ vult faciat, non opprimitur *servitute*, sed regitur & sustentatur. Hoc autem (in omni civitate & familiâ, ubi servi exsistunt) *cives liberi*, & *filii* familias præ *servis* eximium habent, ut & ministeria civitatis, vel familiæ obeant honoratiora, & plus possideant rerum superfluarum. Atque in hoc sita est differentia inter *civem liberum*, &

ſervum, quod LIBER quidem is ſi
qui ſoli civitati, SERVUS autem qu
etiam concivi ſervit. Libertas ali
omnis, exemptio eſt à legibus civ
tatis, & propria imperantium.

Idem eſt jus in cives in regno patrimoniali, quod in inſtitutivo.

X. *Pater-familias*, *liberi ſerviq*
ejus, virtute imperii paterni, in unai
perſonam civilem coaliti, FAMILI
dicitur. Eadem, ſi multiplicatior
prolis, & *ſervorum* acquiſitione, nu
meroſa fiat, ita ut ſine belli incert
aleâ ſubjugari non poſſit, appellab
tur REGNUM PATRIMONIALE. Quo
quamquam vi acquiſitum differat
monarchiâ inſtitutivâ origine & mod
conſtituendi, conſtitutum tamen om
nes easdem habet proprietates, i
idem eſt utrobique imperii jus, ut no
ſit opus cuilibet de iis ſeorſum dicer

Quæſtio de jure ſucceſſionis in ſola monarchia locum habet.

XI. Quo jure ſumma imperi
conſtituta ſunt, dictum eſt: brevite
jam, quo jure continuentur, dicen
dum eſt. Jus autem quo continuan
tur, illud eſt quod appellatur jus SUC
CESSIONIS. Quoniam autem in *demo*
cratiâ ſummum imperium apud *popu*
lum eſt, quamdius cives exſiſtunt
tamdiu penes eandem eſt perſonam
Populus enim *ſucceſſorem* non habe
Similiter in *ariſtocratiâ*, morient
uno optimatum, aliquis alius in ejı

locum à cæteris ſubſtituitur; ideoque niſi ſimul deficiant, quod ſuppono nunquam accidere, *ſucceſſio* nulla eſt. Quæſtio igitur de jure *ſucceſſionis* in ſolâ *monarchiâ abſolutâ* locum habet. Nam qui ad tempus tantùm ſummum exercent imperium, non ſunt ipſi *monarchæ*, ſed *miniſtri* civitatis.

XII. Primum autem, ſi *monarcha ſucceſſorem* ſibi teſtamento inſtituerit, inſtitutus *ſuccedet*; nam ſi à *populo* inſtituatur, habebit omne jus in civitatem quod *populus* habebat; ut oſtenſum eſt cap. 7, art. 11. Sed *populus* potuit ipſum eligere, ergo eodem jure ipſe alium. Sed in *regno* etiam *patrimoniali* eadem ſunt jura, quæ in *inſtitutivo*. Quare monarcha omnis poteſt *ſucceſſorem* ſibi teſtamento facere.

Monarcha poteſt ſummum imperium civitatis teſtamento diſponere.

XIII. Quod autem quis teſtamento transferre in alium poteſt, id eodem jure donare, vel vendere, vivens poteſt: cuicunque ergo is ſummum imperium tradiderit, ſive dono, ſive pretio, jure traditur.

Vel donare, vel vendere.

XIV. Quod ſi neque teſtamento, neque aliter, voluntatem ſuam de *ſucceſſore* vivens declaraverit, intelligitur, primum, noluiſſe eum redire civitatem ad anarchiam, ſive ſtatum

Monarcha inteſtatus, ſemper intelligitur, velle ſore ſibi

præſtantiæ ſignum, poteſtas ducum caſtrenſis. XVIII. Optimus ſtatus civitatis eſt, ubi cives imperantis ſunt hæreditas. XIX. Ariſtocratia *tanto melior eſt, quanto* monarchiæ *propior; pejor, quanto ab eâ remotior.*

Comparatio ſtatus naturalis cum ſtatu civili.

I. DEmocratia, *ariſtocratia & monarchia* quid ſint, dictum eſt. Utra autem ad civium pacem conſervandam, & commoda eorum procuranda, aptior ſit, earum comparatione videndum eſt. Primùm autem commoda & incommoda civitatis in univerſum conferamus, ne quis forte ſatius eſſe ducat, vivere unumquemque arbitrio ſuo, quàm civitatem omnino conſtituere. Extra ſtatum civitatis, unuſquiſque libertatem habet integerrimam quidem, ſed infructuoſam; propterea quod qui propter libertatem ſuam omnia agit arbitrio ſuo, propter libertatem aliorum omnia patitur arbitrio alieno. At civitate conſtitutâ, unuſquiſque civium tantum libertatis ſibi retinet, quantum ſufficit ad bene & tranquillè vivendum, tantum item aliis adimitur, ut non ſint metuendi. Extra civitatem, unicuique ita jus eſt ad omnia, ut tamen nulla re frui poſſit. In civi-

tate

tâte verò unuſquiſque finito jure ſecurè fruitur. Extra civitatem, quilibet à quolibet jure ſpoliari & occidi poteſt. In civitate ab uno tantum; extra civitatem, propriis tantum viribus protegimur; in civitate, omnium. Extra civitatem, fructus ab induſtriâ nemini certus; in civitate omnibus. Denique extra civitatem, imperium affectuum, bellum, metus, paupertas, fœditas, ſolitudo, barbaries, ignorantia, feritas; in civitate, imperium rationis, pax, ſecuritas, divitiæ, ornatus, ſocietas, elegantia, ſcientiæ, benevolentia.

II. *Ariſtoteles*, Politicorum lib. 7, cap. 14, duo eſſe ait genera regiminum, quorum alterum ad *imperantis*, alterum ad *ſubditorum* commodum dirigitur. Quaſi ubi cives duriùs tractantur, ibi *una*; ubi mitius, ibi *alia* ſpecies eſſet civitatis; quod ei minimè concedendum eſt. Sunt enim *imperantis* & *ſubditorum*, eadem & communia commoda & incommoda omnia, quæ ex regimine oriuntur; incommoda quæ civi alicui, infortunio, ſtultitiâ, negligentiâ, ignaviâ, vel luxuria ſuâ accidunt, à regentis incommodis ſeparari poſſunt: ſed non ſunt illa regiminis incommoda, ut

Imperantis & civium eadem ſunt commoda & incommoda.

quæ in qualibet civitate accidere poſſunt. Eadem ſi accidunt à primâ civitatis inſtitutione, dicentur quidem regiminis incommoda, ſed ipſi imperanti cum civibus communia erunt, ſicut communia etiam ſunt eorum commoda. Primum autem & maximum commodum, pax & defenſio, idem utriuſque eſt. Nam & is qui imperat, & is cui imperatur, ad vitæ ſuæ defenſionem, viribus utitur ſimul omnium concivium. Et maximo incommodo quod in civitate contingere poteſt, nimirum cæde civium, quæ ab anarchiâ oritur, & is qui ſummum imperium habet, & quilibet unus civium æquè obruitur. Secundò, ſi is qui ſummum imperium obtinet, pecuniarum tantum à civibus exegerit, ut ſe & familias ſuas alere, & vires corporum ſuorum conſervare non poſſint, incommodum non magis illorum eſt quam imperantis, qui quantiſcunque divitiis ſine corporibus civium, imperium ſuum & divitias tueri non poteſt. Si verò tantum exegerit, quantum ad imperii adminiſtrationem ſufficit, id commodum æquè eſt & ipſi & civibus ad communem pacem & defenſionem. Neque imaginabile eſt, quomodo divi-

tiæ *publicæ* civibus *privatis* incommodo esse possunt, modo privati non ita exhauriantur, ut per industriam suam necessaria ad corporis & animi vires sustentandas acquirere sit impossibile. Nam sic incommodum & ad ipsum imperantem pertineret, nec oriretur ab institutione vel ordinatione pravâ, (quia in omni genere civitatis cives opprimi possunt) sed à bene ordinatæ civitatis pravâ administratione.

III. Quod autem dictarum specierum civitatis, *democratiæ*, & *aristocratiæ*, & *monarchiæ*, optima sit *monarchia*, ex comparatione commodorum & incommodorum in singulis ostendendum est. *Commendatio monarchiæ.* Hæc igitur, quod *universum* ab *uno Deo* regitur; quod *antiqui* statum *monarchicum* cæteris prætulerunt, regimen Deorum uni *Jovi* adscribentes; quod principio rerum, nationumque, arbitria principum pro legibus fuerint; quod imperium *paternum* institutum à Deo in creatione, *monarchicum* fuerit; quod regimina cætera ex *monarchiæ* per seditiones dissolutæ ruderibus artificio hominum (*) post conglutinata sint; quodque populus Dei sub regibus fuerit; quamquam *monarchiam* commendationem

nobis exhibeant, tamen quia id nõn rationibus, ſed exemplis & teſtimoniis faciunt, omittemus.

Annot. (*) Artificio hominum conglutinata ſint, &c.) *Videntur huc ſpectaſſe antiqui, qui fabulam nobis confinxerunt de Prometheo. Narrant Prometheum ſurrepto à Sole igne, ex luto feciſſe hominem; atque ob id factum perpetua jecoris laceratione irato Jovi dediſſe pœnas. Hoc eſt, ingenio humano (id quod ſignificatur per Prometheum) leges, & juſtitiam à monarchia per imitationem ſumtas eſſe, quarum vi (tanquam igne à fonte ſuo naturali ſurrepto) multitudo (quaſi lutum & fæx hominum) in unam perſonam civilem animata & conflata eſt, quæ ariſtocratia vel democratia appellatur. Inventi autem autores & fautores, qui cum ſecurè atque otioſè ſub imperio regum naturali vivere potuiſſent, hanc pœnam dant, ut perpetuis curis, ſuſpicionibus diſſenſionibuſque alio loco expoſiti crucientur.*

Regimen unius non eſſe eo nomine iniquum,

IV. Sunt quibus *unius* regimen eo nomine diſplicet, quia *unius* eſt; quaſi iniquum eſſet inter tam multos tantâ poteſtate eminere *unum* ali-

quem, ut arbitrio ſuo poſſit de cæteris omnibus ſtatuere. Hi ſanè ſubtrahere ſe ab imperio *unius* Dei, ſi poſſent, vellent. Sed exceptionem hanc contra *unum* ſuggerit invidia, dum vident unum habere quod omnes cupiunt: idem iniquum eſſe cenſerent eadem ratione, ſi *pauci* imperarent, niſi ipſi vel eſſent, vel eſſe ſperarent ex eorum numero; nam ſi iniquum ſit non eſſe jus æquale omnibus, iniquum etiam eſt regimen optimatum. Quoniam autem oſtenſum eſt, ſtatum æqualitatis eſſe ſtatum belli: ideoque inæqualitatem introductam eſſe conſenſu omnium, inæqualitas illa non eſt amplius habenda pro re iniquâ, ubi plus habet is, cui plus volentes dedimus. Incommoda igitur quæ ſequuntur *unius hominis* imperium, ſequuntur *hominem*, non *unitatem*. Videndum igitur eſt, utrum imperium *hominis*, an *hominum*, plura civibus adferat incommoda.

quod unus plus poſſit ceteris omnibus.

V. Sed primum amolienda eſt ſententia eorum, qui negant omnino, civitatem eſſe, quæ conflatur ex quantovis numero ſervorum ſub communi domino. Cap. 5, articulo 9, definitur *civitas* eſſe *perſona* una facta ex pluribus hominibus, cujus volun-

Rejectio opinionis eorum qui dicunt, dominum cum ſervis non poſſe eſſe civitatem.

tur, ideo quia opus est. Aliter enim potentia eorum qui id soli facerent ita crescceret, ut non modo sibi, sed & civitati formidanda esset.

Cives innocentes minus obnoxios esse pœnis sub monarcha, quàm sub populo.

VII. Summi imperii incommodum aliud est, metus ille mortis perpetuus, in quo unumquemque versari necesse est dum reputat secum, posse eum qui imperat, non modo pœnas quas velit, in quæ velit peccata constituere, sed etiam cives innocentes, & qui nihil contra leges commiserunt, irâ & libidine jugulare. Atque magnum hoc reverâ in omni civitatis specie incommodum est, ubi fit: (incommodum enim ideo est quia fit, non quia fieri potest:) sed vitium est regentis, non regiminis: non enim *Neronis* facta *monarchiæ* sunt omnia essentialia. Minus tamen sæpe damnantur cives immeritò, regnante *homine*, quàm *populo*. Nam reges sæviunt in eos tantum, qui vel consiliis intempestivis molesti, vel verbis contumeliosis, vel voluntate adversi ipsis solis sunt. Faciunt autem ut potentiæ excessus, quem habere unus civis supra alium possit, innoxius sit. Itaque *Nerone* vel *Caligulâ* aliquo regnante, pati immerito nemo potest, nisi qui ipsi cogniti sunt, nimirum

aulici, vel munere aliquo conſpicui; neque omnes, ſed illi ſoli, quibus eſt quod is habere cupit; nam qui moleſti aut contumelioſi in eum ſunt, merito plectuntur. In *monarchia* igitur, is qui latere vult, qualiſcunque ſit qui regnat, extra periculum eſt. Patiuntur enim ſoli ambitioſi, cæteri ab injuriis potentiorum defenduntur. Sed in *dominatione populari* tot poſſunt eſſe *Nerones*, quot ſunt *oratores* qui *populo* adulantur: tantum enim poteſt unuſquiſque eorum, quantum ipſe *populus*; atque in ſubtrahendis à pœna iis qui per libidinem & odia privata concives immeritò occiderunt, quaſi tacito quodam inter ſe pacto, *hodie mihi*, *cras tibi*, alter alterius cupidini mutuò cedunt. Præterea potentiæ privatæ terminus quidam eſt, ultra quem civitati pernicioſa futura eſt, & propter quam *monarchis* aliquando neceſſarium eſt providere, ne quid inde reſpublica capiat detrimenti. Illam igitur potentiam, quando in divitiis ſita erat, divitiarum diminutione diminuerunt; ſi quando vero conſiſteret in aura *populari*, ipſum potentem ſine alio crimine ſuſtulerunt. Idem in *democratiis* fieri ſolet. Nam *oſtraciſmo* exſulabant

potentes *Athenienſes* ſine crimine, propter potentiam ſolam, & necabantur Romæ tanquam regnum affectaverint, qui plebis favorem captabant beneficiis. Pares in hoc *democratia* & *monarchia*, impares tamen fama fuerunt: quia fama à populo eſt; & quod à multis fit, à multis laudatur. Ideoque invidiâ in virtutem eorum factum eſſe dicitur, ſi faciunt *monarchæ*, quod ſi factum eſſet à *populo*, politia eſſet.

Libertatem ſingulorum non minorem eſſe ſub monarcha, quam ſub populo.

VIII. Sunt qui ideo *monarchiam democratia* incommodiorem putent, quod *illic* minus libertatis ſit quam *hic*. Si per *libertatem* intelligant exemptionem à ſubjectione, quæ legibus, hoc eſt, mandatis debetur *populi*, neque in *democratia*, neque in alio ſtatu civitatis quocunque ulla omnino *libertas* eſt. Si *libertatem* in eo ſitam eſſe intelligant, ut paucæ ſint leges, pauca vetita, & ea talia quæ niſi vetentur, non ſit pax, tunc nego plus eſſe *libertatis* in *democratia* quam in *monarchia*: poteſt enim non minus hæc quam illa cum tali libertate recte conſiſtere. Etſi enim portis turribuſque civitatis cujuſcunque, characteribus quantumvis amplius *libertas* inſcribatur, non eſt ea

cujuſcunque *civis*, ſed *civitatis* libertas; neque meliori jure verbum illud civitati inſcribitur, quæ à *populo*, quam quæ à *monarcha* regitur. Sed quando cives privati, id eſt, ſubditi libertatem poſcunt, nomine libertatis non *libertatem*, ſed *dominium* poſcunt? quod tamen præ inſcitia minime animadvertunt. Si enim quam libertatem quiſque ſibi expetit, eandem prout lege naturæ præceptum eſt, aliis concederet, rediret ille ſtatus naturalis, in quo omnes jure poſſunt omnia; quem ut omni ſubjectione civili pejorem, ſi ſcirent, reſpuerent. Sed ſi quis liberum eſſe ſolum poſcat, cæteris obſtrictis, quid aliud quam *dominium* poſcit? Nam qui ſolutus eſt omni vinculo, vinctorum omnium, quotquot ſunt, *dominus* eſt. Non eſt ergo major libertas civium in ſtatu *populari*, quam *monarchico*. Id quod imponit, eſt *participatio* æqualis munerum publicorum & imperii. Nam ubi imperium *populi* eſt, cives eatenus imperium ſinguli *participant*, quatenus *populi* imperantis partes ſunt. Munera autem publica æqualiter participant, quatenus in magiſtratibus & miniſtris publicis eligendis æqualia habent ſuffragia.

Atque hoc est quod voluit *Aristoteles*, ipse quoque consuetudine temporis libertatem pro imperio nominans. Lib. 6 *Politicorum*, cap. 2. *In statu populari libertas est ex suppositione. Quod vulgo dicunt, tanquam extra statum hunc liber esset nemo.* Ex quo obiter colligere licet, cives eos qui in *monarchiâ* sublatam libertatem plorant, hoc tantum stomachari, quod non adhibeantur ad reipublicæ gubernacula.

Non esse civibus incommodum, quod non omnes ad publicas deliberationes admittantur.

IX. Sed ob hoc ipsum fortasse aliquis *statum popularem* maximo intervallo *monarchiæ* anteferendum esse dicet quod illic, ubi scilicet negotia publica omnes tractant, prudentiam, scientiam, eloquentiamque suam in deliberationibus circa res maximæ difficultatis & momenti publicè ostentandi potestas omnibus facta sit; id quod propter naturæ humanæ innatam laudis cupiditatem, omnibus iis qui vel talibus virtutibus antecellunt; vel sibi videntur cæteris antecellere, omnium rerum est jucundissimum: hîc vero via illa ad laudem & dignitates obtinendas, maximæ parti civium præclusa est. Quid autem est, si hoc non est incommodum? Dicam. Sententiam ejus quem contemnimus,

noſtræ prælatam videre; ſapientiam noſtram in conſpectu noſtro negligi; incerto certamine inanis gloriæ, certiſſimas ſuſcipere inimicitias; (hoc enim declinari non poteſt, ſive vicerimus, ſive vincamur;) odiſſe & odio eſſe ob diſſimilitudinem opinionum; concilia & vota noſtra ubi non eſt opus, ſine fructu omnibus patefacere; rem domeſticam negligere; hæc, inquam, incommoda ſunt. Abeſſe verò à certamine ingeniorum, quamquam ea certamina facundis jucunda ſint, non eſt ideo illis incommodum, niſi etiam viris fortibus incommodum dicemus eſſe pugnâ prohiberi, propterea quod eâ delectantur.

Deliberationes civiles magnis cœtibus male committuntur, propter plurimorum imperitiam.

X. Præterea multæ cauſæ ſunt, quare minus rectè in magnis conventibus deliberatur, quam ubi conſiliarii ſunt pauci. Quarum una eſt, quod ad recte deliberandum de omnibus quæ ad ſalutem civitatis conducunt, cognitu neceſſaria ſunt, non modo ea quæ intus, ſed etiam ea quæ foris ſunt, intus quidem quibus rebus, & unde quæſitis, civitas alitur & defenditur; quæ loca præſidiis habendis apta; unde milites & habendi & alendi ſint; quis ſit civibus animorum habitus verſus principem, vel

paucorum hominum ſibi conſentientium, partes habere ſuperiores, ibi præcipui eorum cæteros convocant; ſeorſum deliberant, quomodo ſententiam ante latam abrogare poſſint; ſtatuunt inter ſe ad proximum conventum frequentes & primi adeſſe; diſponunt quid quiſque, & quo ordine dicere debeat, ut res denuo agitetur, & quod frequentibus adverſariis ratum, id iiſdem, aliqua ex parte, per negligentiam abſentibus, fiat irritum. Atque hujuſmodi induſtria diligentiaque, qua utuntur ad *faciendum* populum, *factio* appellari ſolet. Quando autem *factio* ſuffragiis minor, viribus major vel non multo minor eſt, tunc quod eloquentiâ & arte obtinere non potuere, id armis tentant, & bellum naſcitur civile. Sed hæc, dicet aliquis, non neceſſario, nec ſæpe accidunt. Idem dicere poſſet, oratores non eſſe neceſſariò cupidos gloriæ, & non ſæpe in magnis rebus magnos oratores diſſentire.

Propter inſtabilitatem legum.

XIII. Sequitur ex his, ubi legum ferendarum poteſtas ſumma ad conventus tales defertur, leges inſtabiles eſſe, mutarique, non ad mutationem ſtatus rerum, neque ad mutationem animorum, ſed prout major numerus

hominum nunc ex hac, nunc ex illâ *factione* confluxerit ad *curiam*; ita ut leges ibi, tanquàm ſuper undas, huc illuc fluctuent.

Propter defectum taciturnitatis.

XIV. Hoc etiam quarto loco deliberationes magnorum cœtuum incommodi habent, quod civitatis conſilia, quæ tacita eſſe ſæpiſſimè permagni intereſt, antè ad inimicos proferantur, quam poſſint perduci ad effectum; & quid poſſit, quid non poſſit, quid velit, quid nolit, exploratum externis ſit, non minus quam ipſi *imperanti populo.*

Ea incommoda democratiæ adhærere, quatenus homines naturaliter delectantur exiſtimatione ingenii.

XV. Incommoda hæc quæ in deliberationibus magnorum conventuum reperiuntur, eatenus *monarchiam democratiâ* meliorem eſſe evincunt, quatenus in *democratiâ* res máximi momenti, talibus conventibus diſcutiendæ ſæpius committuntur, quam in *monarchiâ*; nec enim aliter fieri facile poteſt. Nihil enim eſt propter quod non malit quiſquam *rei familiari* potius, quam *publicæ* vacare, præterquam quòd locum eſſe videt facundiæ ſuæ, qua poſſit ingenii & prudentiæ exiſtimationem acquirere, & domum reverſus apud amicos, parentes, uxoreſque, re bene geſta, triumphare; ſicut olim *Marco Coriolano* omnis à

factis bellicis jucunditas in eo ſita erat, quod videret laudes ſuas placere matri. Quod ſi in *democratia populus* deliberationes de bello & pace & de legibus ferendis ad unum tantum, vel valde paucos deferre vellet, contentus nominatione magiſtratuum & miniſtrorum publicorum, hoc eſt, authoritate ſine miniſterio, tunc fatendum eſt, *democratiam* & *monarchiam* hac in re æquales fore.

Incommoda civitatis ex rege puero.

XVI. Neque commoda vel incommoda, quæ magis in una quam in alia civitatis ſpecie reperiuntur, ex eo procedunt, quod ipſum imperium, ſeu imperii negotia adminiſtranda melius uni quam pluribus, vel contra, pluribus quam paucioribus committuntur. Nam imperium *potentia*, adminiſtratio gubernandi *actus* eſt; *potentia* autem in omni civitatis ſpecie æqualis eſt; ſoli *actus* differunt, hoc eſt, *motus* atque *actiones* civitatis, prout proveniunt à plurium vel paucorum, peritorum vel imperitorum deliberationibus. Ex quo intelligitur, regiminis commoda & incommoda, non illum in quo reſidet civitatis authoritas, ſed imperii miniſtros ſequi; ideoque nihil impedire, quin civitas recte gubernari poſſit, quamquam *mo-*

narcha femina vel puer vel infans sit, modo ii negotiis pares sint, qui ministeriis & muneribus publicis præfecti sunt. Atque id quod dicitur, *væ regno cujus rex puer est*, non significare *monarchiæ* conditionem statu populari inferiorem esse, sed contra nimirum incommoditatem regni per accidens esse, quod *rege puero* accidat quandoque, ut multis per ambitionem & vim in consilia publica sese intrudentibus, civitas administretur *democratice*; atque ex eo nasci infelicitates illas, quæ *imperium populi* maxima ex parte comitantur.

Monarchicæ præstantiæ signum, potestas ducum castrensis.

XVII. Signum autem quod *monarchia* absolutissima, civitatis sit optimus omnium status, manifestissimum illud est, quod non solum reges, sed etiam civitates illæ quæ *populo* & *optimatibus* subjectæ sunt, non nisi uni soli totum belli imperium deferunt, idque ita absolutum, ut nihil possit esse amplius: (in quo obiter notandum quoque hoc est, quod rex nullus duci plus imperii in exercitum concedere, quam ipse in cives omnes exercere jure possit.) *Monarchia* itaque omnium optimum in castris regimen est. Quid autem aliud sunt plures respublicæ, quam totidem castra præsidiis

& armis contra se invicem munita? quorum status (quia nulla communi potentia coercentur, utcunque incerta pax tanquam induciæ breves, intercedat) pro statu naturali, hoc est, pro statu belli habendus est?

Optimus status civitatis est, ubi cives imperantis sunt hæreditas.

XVIII. Postremò quoniam ad conservationem nostram, subditos nos esse alicui *homini* vel *concilio* necessarium erat, optimâ conditione illi subjicimur, cujus intereſt, ut salvi & sani simus. Atque hoc fit, quando imperantis hæreditas sumus; unusquisque enim sponte suâ hæreditatem suam conservare studet. Sunt autem civium non fundi & pecuniæ, sed corpora & animi vegeti, principum divitiæ: id quod facile concedetur ab iis qui animadvertunt, quam magnis pecuniis parvarum civitatum dominia æstimantur, & quanto faciliùs homines pecuniam, quam pecunia homines acquirit. Neque exemplum facile occurrit subditi alicujus à principe suo, vitâ vel bonis, sine culpa propria, per solam licentiam imperii spoliati.

Aristocratia tantò melior est, quantò monar-

XIX. Huc usque facta est comparatio inter statum *monarchicum* & *popularem*; de *aristocratiâ* tacitum est. De hac, ex iis quæ de illis dicta sunt,

videtur concludi posse, quæ hæreditaria est, & quæ contenta magistratuum electione, deliberationes ad paucos, & maximè idoneos transmittit, & simpliciter quæ *monarcharum* regimen maximè, *populi* minimè imitatur, eam civibus singulis & meliorem, cæteris & diuturniorem esse.

chiæ prior; pejor, quanto ab ea remotior.

CAPUT XI.

Loca & exempla scripturæ sacræ de jure regni, quæ secunda videntur antedictis.

I. Initium civitatis institutivæ, à consensu populi. II. Judicia *&* bella *dependere ab arbitrio imperantium summorum. III. Eos qui summum imperium habent, jure puniri non posse. IV. Sine summo imperio non esse* civitatem, *sed* anarchiam. *V. Servos & filios debere dominis & parentibus simplicem obedientiam. VI. Absolutum imperium evidentissimis tam novi quam veteris Testamenti locis comprobatum.*

I. INitium civitatis institutivæ, sive politicæ, cap. 6, art. 2, à consensu multitudinis ita derivavimus, ut om-

Initium civitatis institutivæ à con-

senſu populi. nes conſentire, vel pro hoſtibus cenſeri oportere appareat. Tale fuit initium regni Dei ſuper Judæos inſtitutum per *Moyſen. Si audieritis vocem meam*, &c. *eritis mihi in regnum ſacerdotale*, &c. *Venit Moyſes, & convocatis majoribus natu populi*, &c. *reſponditque omnis populus ſimul: cuncta quæ locuutus eſt Dominus faciemus.* Tale quoque fuit initium poteſtatis *Moyſis* ſub Deo, ſive poteſtatis proregiæ. *Cunctus populus videbat voces, & lampades*, &c. *dicentes Moyſi: Loquere tu nobis, & audiemus.* Simile erat initium regni Saulis. *Videntes autem, quod Naas rex filiorum Ammon veniſſet adverſum vos, dixiſtis mihi; Nequaquam, ſed rex imperabit nobis, cum Dominus veſter regnaret in vobis. Nunc ergo præſto eſt rex veſter, quem elegiſtis & petiiſtis.* 1. Sam. 12. verſ. 12. Conſentientibus autem non omnibus, ſed majore parte, (nam erant *filii Belial*, qui *dixerunt*, *Num ſalvare nos poterit iſte; & deſpexerunt eum.* 1. Sam. 10. verſ. 27.) illi qui non conſenſerunt, tanquam hoſtes ad necem quærebantur. *Quis eſt* (ait populus ad Samuelem) *qui dixit, Saul non regnabit ſuper nos: date vi-*

ros, & interficiemus eos? 1. Sam. 11. verſ. 12.

II. Eodem capite 6, articulis 6 & 7, oſtenſum eſt, tum *judicia*, tum *bella*, ab arbitrio dependere ejus qui ſummum habet in civitate imperium; id eſt, in *monarchiâ* unius *monarchæ*, ſive *regis*. Id autem confirmatur judicio ipſius populi. *Erimus nos quoque ſicut omnes gentes, &* JUDICABIT *nos rex noſter, & egredietur ante nos, & pugnabit* BELLA *noſtra pro nobis.* 1. Sam. 8. verſ. 20. Et teſtimonio regis Salomonis, quod attinet ad *judicia* & ad omnia de quibus diſputari poteſt, an ſint *bona* an *mala*. *Dabis ergo ſervo tuo cor docile, ut populum tuum* JUDICARE *poſſit, & diſcernere inter* BONUM & MALUM. 1. Reg. 3. verſ. 9. Et Abſalonis, *non eſt qui te audiat conſtitutus à rege.* 2. Sam. 15. verſ. 3.

Judicia & bella dependere ab arbitrio imperantium ſummorum.

III. Quod reges puniri à ſubditis non poſſint, ſicut oſtenſum eſt ſupra, cap. 6, art. 12, confirmat rex David, qui cum quæreretur à Saule ad mortem, abſtinuit tamen à cæde ejus, prohibuitque Abiſaium dicens, *ne interficias eum; quis enim extendet manum ſuam in Chriſtum Domini, & innocens erit?* 1. Sam. 22 verſ. 9. Et enim præcidiſſet oram chlamydis ejus,

Eos qui ſummum imperium habent jure puniri non poſſe.

propitius (inquit) *mihi ſit Dominus, ne faciam hanc rem Domino meo, Chriſto Domini, ut mittam manum meam in eum.* 1. Sam. 24. verſ. 7. Et *Amalekitam* qui *Saulem*, quamquam in ipſius gratiam, interfecerat, juſſit tamen interfici. 2. Sam. 1. verſ. 15.

Sine ſummo imperio non eſſe civitatem, ſed anarchiam.

IV. Quod habetur Judic. cap. 17, verſ. 6. *In diebus illis non erat rex in Iſraël, ſed unuſquiſque quod ſibi rectum videbatur, hoc faciebat*, tanquam ubi non ſit *monarchia*, ibi ſit *anarchia*, (ſeu confuſio omnium rerum) adduci poſſet ad probandum excellentiam regni ſupra omnes alias civitatis formas; niſi quod per vocem *rex*, poſſit forte intelligi non modo *unus homo*, ſed etiam *una curia*, modo ſummum in ea reſideat imperium. Quod ſi ſic accipiatur, hoc tamen inde efficitur, ut ſine ſummo & abſoluto imperio (quod toto capite ſexto probare conati ſumus) cuilibet licebit quicquid libebit, ſive quicquid ſibi rectum videbitur; quod ſtare non poteſt cum conſervatione generis humani, ideòque imperium ſummum ex lege naturæ in omni civitate intelligitur exſiſtere alicubi.

V.

V. *Servos dominis* ſimplicem debere obedientiam diximus, cap. 8, art. 7, 8, & *filios patribus*, cap. 9, art. 7. Idem dicit ſanctus Paulus. Nimirum de ſervis, *ſervi, obedite per* OMNIA *dominis carnalibus, non ad oculum ſervientes, quaſi hominibus placentes, ſed in ſimplicitate cordis timentes Deum.* Col. 3. verſ. 20. De filiis, *Filii obedite parentibus per* OMNIA; *hoc enim placitum eſt in Domino.* Col. 3. verſ. 22. Sicut autem nos per ſimplicem obedientiam intelligimus OMNIA quæ non ſunt contra leges Dei, ita in locis illis ſancti Pauli citatis, poſt vocem OMNIA, ſubintelligendum eſt, *præter ea quæ ſunt contra leges Dei.* *Servos & filios debere dominis & parentibus ſimplicem obedientiam.*

VI. Sed ne jus principum minutatim perſequar, ea jam producam quæ totam poteſtatem eorum (nempe deberi iis à ſubditis ſuis obedientiam ſimplicem & abſolutam) ſimul ſtabiliunt. Et primum ex novo Teſtamento: *ſuper cathedram Moyſis ſederunt Scribæ & Phariſæi.* OMNIA *ergo quæcunque dixerint vobis, ſervate & facite.* Matth. 22. verſ. 2. *Omnia*, inquit, *facite*, hoc eſt, obedite *ſimpliciter.* Quare? quia ſedent ſuper *cathedram Moyſis*, nimirum, *principis civilis*, non *Aaronis* ſacerdotis. *Omnis* *Abſolutum imperium evidentiſſimis tam novi quam veteris teſtamenti locis comprobatum.*

runtque omnia ligna ad Rhamnum, Veni & impera ſuper nos; quæ reſpondit iis, ſi vere me regem conſtituitis, venite, & ſub umbra mea requieſcite; ſin autem non vultis, egrediatur ignis de Rhamno, & devoret cedros Libani. Jud. 9. verſ. 14. Quorum verborum ſententia eſt, acquieſcendum eſſe dictis eorum quos vere reges in nos conſtituimus, ni velimus incendio belli civilis conſumi. Particularius autem deſcribitur potentia regia à Deo ipſo per Samuelem. *Prædic iis jus regis, qui regnaturus eſt ſuper eos, &c. Hoc erit jus regis qui imperaturus eſt vobis: Filios veſtros tollet, & ponet in curribus ſuis, &c. Filias quoque veſtras faciet ſibi unguentarias, &c. Oliveta optima tollet, & dabit ſervis ſuis,* &c. 1. Sam. 8. verſ. 8. &c. Nonne eſt potentia hujuſmodi abſoluta? veruntamen ab ipſo Deo appellatur JUS REGIS. Neque videtur quiſquam, ne *ſacerdos* quidem *ſummus* apud Judæos, ab obedientia hac exemptus fuiſſe. Ubi enim *Abiatharo ſacerdoti dixit rex*, nimirum Salomon) *Vade in Anathot ad agrum tuum, equidem vir mortis es: ſed hodie te non interficiam; quia portaſti arcam Domini Dei coram David patre meo, & ſuſti-*

nuiſti laborem in omnibus, in quibus laboravit pater meus: & ejecit Salomon Abiatharum, ut non eſſet ſacerdos Domini: 1. Reg. 2. verſ. 26. Nullo argumento colligi poteſt, factum illud Deo diſplicuiſſe; neque enim reprehendi Salomonem, aut perſonam ejus eo tempore parum Deo acceptam fuiſſe legimus.

CAPUT XII.

De cauſis internis civitatem diſſolventibus.

I. Judicationem boni & mali ad ſingulos pertinere, *ſeditioſa opinio. II.* Peccare ſubditos obediendo principibus ſuis, *ſeditioſa opinio. III.* Tyrannicidium eſſe licitum, *ſeditioſa opinio. IV.* Subjectos eſſe legibus civilibus etiam eos qui habent ſummum imperium, *ſeditioſa opinio. V.* Imperium ſummum poſſe dividi, *ſeditioſa opinio. VI.* Fidem & ſanctitatem non ſtudio & ratione acquiri, ſed ſemper ſupernaturaliter infundi & inſpirari, *ſeditioſa opinio. VII.* Civibus ſingulis eſſe rerum ſuarum proprietatem, ſive dominium abſolutum, *ſeditioſa opinio. VIII. Ad ſeditionem diſponit, neſcire differentiam*

inter populum & multitudinem. IX. Ad ſeditionem diſponit exactio nimia pecuniarum, quamvis juſta & neceſſaria. X. Ad ſeditionem diſponit ambitio. XI. Ad ſeditionem diſponit ſpes ſucceſſus. XII. Virtus qua opus eſt ad ſeditiones excitandas, ſola eloquentia eſt ſine ſapientiâ. XIII. Quomodo ſtultitia vulgi, & eloquentia ambitioſorum, concurrunt ad rempublicam diſſolvendum.

Judicationem boni & mali ad ſingulos pertinere, ſeditioſa opinio.

I. HActenus quibus cauſis, & quibus pactis civitates conſtitutæ ſint, & quæ ſint imperantium in cives jura, dictum eſt. Jam quibus cauſis eædem diſſolvantur, ſive de cauſis ſeditionum, breviter dicendum eſt. Quemadmodum autem in motu corporum naturalium, conſideranda tria ſunt, nimirum, *diſpoſitio interna*, ut ſint producendi motus ſuſceptibilia: *agens externum*, quo motus certus & determinatus actu producatur; *et ipſa actio:* Ita etiam in civitate, ubi cives tumultuantur, tria conſideranda occurrunt; primum *doctrinæ* & *affectus* paci contrarii, quibus ſingulorum animi diſponuntur; ſecundum, quales ſunt qui jam diſpoſitos ad ſucceſſionem & arma ſollicitant, convocant, diriguntque; tertium,

modus quo id fit, ſive ipſa *factio*. Doctrinarum autem quæ ad ſeditionem diſponunt, una & prima hæc eſt; *Cognitionem de bono & malo pertinere ad ſingulos*. In ſtatu quidem naturali, ubi jure æquali ſinguli vivunt, nec ſe per pacta ſua aliorum imperio ſubmiſerunt, veram eam eſſe concedimus, imo cap. 1, art. 9, probavimus. Sed in ſtatu civili, falſa eſt. Oſtenſum enim eſt, cap. 6, art. 9, regulas *boni & mali*, *juſti & injuſti*, *honeſti & inhoneſti*, eſſe leges civiles, ideòque quod legiſlator præceperit, id pro *bono*; quod vetuerit, id pro *malo* habendum eſſe. Legiſlator autem ſemper is eſt, cujus eſt in civitate imperium ſummum, hoc eſt, in monarchiâ monarcha. Idem confirmavimus cap. 11, art. 6, ex verbis *Salomonis*. Siquidem enim ſequendum ut bonum, & fugiendum ut malum eſſet id quod ſingulis viſum fuerit, quorſum ſpectant verba ejus, *Dabis ſervo tuo cor docile, ut populum tuum judicare poſſit, & diſcernere inter bonum & malum*. Quoniam ergo regum eſt diſcernere inter *bonum* & *malum*, iniquæ ſunt illæ, quamquam quotidianæ voces: *regem eſſe qui*

recte facit. Et *regibus non esse obtemperandum, nisi justa præceperint;* & aliæ similes. Ante imperia, *justum & injustum* non exstitere; ut quorum natura ad mandatum sit relativa; actioque omnis suâ naturâ adiaphora est. Quod *justa* vel *injusta* sit, à jure imperantis provenit. Reges igitur legitimi quæ imperant, justa faciunt imperando, quæ vetant vetando injusta. Privati autem homines dum cognitionem *boni & mali* ad se trahunt cupiunt esse sicut reges; quod salva civitate fieri non potest. Omnium Dei præceptorum antiquissimum est, Gen. cap. 2. vers. 15. *De ligno scientiæ boni & mali ne comedas;* & antiquissima tentationum diabolicarum, cap. 3. vers. 5. *Eritis sicut dii, scientes bonum & malum.* Et prima Dei cum homine expostulatio, vers. 11. *Quis indicavit, tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno, de quo præceperam tibi ne comederes, comedisti?* Quasi diceret, unde judicasti nuditatem, in qua visum est mihi te creare, inhonestam esse, nisi quod *cognitionem* honesti & inhonesti tute tibi arrogasti?

Peccare subditos

II. Peccatum est quicquid quis fecerit contra conscientiam; nam qui

id faciunt, legem ſpernunt. Sed diſtinguendum eſt; peccatum meum eſt; quod faciens, peccatum meum eſſe puto; quod vero peccatum alienum eſſe puto poſſum quandoque ſine peccato meo facere. Nam ſi jubear facere quod peccatum jubentis eſt, modo qui jubet, jure dominus meus ſit, id ſi facio, non pecco: non enim ſi militavero juſſu civitatis, putans bellum injuſtè ſuſceptum eſſe, idcirco injuſtè fecero, ſed potius ſi militare recuſavero, cognitionem juſti & injuſti, quæ pertinet ad civitatem, mihi arrogans. Qui diſtinctionem hanc non obſervant, quotieſcunque eis aliquid imperatum erit, quod illicitum vel eſt, vel videtur eſſe, incident in peccandi neceſſitatem. Nam facient contra conſcientiam, ſi obediverint; contra jus, ſi non obediverint. Si fecerint contra conſcientiam, monſtrant ſe non metuere pœnas futuri ſeculi; ſi fecerint contra jus, tollunt quantum in ſe eſt, ſocietatem humanam, & vitam civilem ſeculi præſentis. Opinio igitur eorum qui docent, *peccare ſubditos, quoties mandata principum ſuorum, quæ ſibi injuſta videntur eſſe, exſequuntur*; & erronea eſt, & in-

obedientes principibus ſuis ſeditioſa opinio.

ter eas numeranda quæ obedientiæ civili adversantur. Dependet autem ab originali illo errore quem supra præcedente articulo notavimus. Nam per judicium nostrum *boni* & *mali* facimus ipsi, ut tam obedientia nostra, quam inobedientia sit peccatum.

Tyrannicidium esse licitum, seditiosa opinio.

III. Tertia doctrina seditiosa ab eâdem radice orta est, *tyrannicidium esse licitum.* Imò hodie à nonnullis theologis, & olim ab omnibus sophistis, *Platone*, *Aristotele*, *Cicerone*, *Seneca*, *Plutarcho*, cæterisque Græcæ & Romanæ anarchiæ fautoribus, non modo licitum, sed etiam maximâ laude dignum existimatum est. *Tyrannorum* autem nomine intelligunt non solum monarchas, sed omnes eos qui imperium summum in quocunque genere civitatis administrant. Non enim Athenis *Pisistratus* tantum, qui solus imperium habuit, sed post eum triginta-viri, qui simul dominati sunt, singuli *tyranni* appellabantur. Sed is quem occidi, ut *tyrannum*, volunt, vel jure imperat, vel absque jure; si absque jure, hostis est, & jure occiditur: sed dici debet hoc non *tyrannicidium*, sed *hosticidium*; si jure imperium obtinet, locum habet interro-

gatio divina, *quis indicavit tibi, quod tyrannus esset, nisi quod ex ligno de quo præceperam tibi, ne comederes, comedisti?* Quare enim appellas tu *tyrannum*, quem Deus *regem* fecit; nisi tu privatus existens, cognitionem ad te trahas *boni & mali?* Quam perniciosa verò civitatibus, præsertim vero *monarchiis*, opinio hæc sit, ex eo facile intelligitur, quod per eam quilibet *rex*, sive malus, sive bonus, unius sicarii & judicio condemnandus, & manu jugulandus exponitur.

Subjectos esse legibus civilibus etiam eos qui habent summum imperium, seditiosa opinio.

IV. Quarta societati civili adversa opinio eorum est, qui censent, *legibus civilibus subjectos esse etiam eos qui habent summum imperium.* Quam veram non esse satis ostensum est supra, c. 6, art. 14, ex eo quod civitas, neque sibi ipsi, neque civi cuiquam obligari potest: non sibi, quia nemo obligatur nisi alii; non civi, quia civium voluntates singulæ in voluntate civitatis continentur, ita ut si civitas se liberam à tali obligatione esse velit, etiam cives velint, & proinde libera sit. Quod autem de civitate verum est, id verum esse intelligitur de eo homine, vel cœtu hominum, qui sum-

mam habet poteſtatem; illi enim civitas ſunt, quæ niſi per ſummam eorum poteſtatem non exſiſtit. Quod autem opinio hæc cum eſſentia civitatis conſiſtere non poſſit, ex eo patet, quod per eam *cognitio juſti & injuſti*, hoc eſt, quid ſit, quid non ſit, contra leges civiles, definire, ad ſingulos rediret. Ceſſabit ergo obedientia, quoties imperatum aliquod videbitur contra leges, atque una omnis poteſtas coactiva, quod ſalvâ civitatis eſſentiâ fieri non poteſt. Magnos tamen habet error hic fautores, *Ariſtotelem* & alios, qui propter impotentiam humanam, civitatis poteſtatem ſummam, ſolis legibus deferendam eſſe arbitrantur. Videntur autem in naturam civitatis parum profunde inſpexiſſe, qui poteſtatem coactivam, legum interpretationem, & legum lationem (quæ neceſſariæ civitati poteſtates ſunt) ipſis legibus relinquendas eſſe exiſtimaverint. Quamquam autem cives ſinguli cum ipſa civitate contendere judicio, & lege agere interdum poſſint, id tamen locum habet tunc ſolum, quando quæſtio non eſt de eo quod civitas poſſit, ſed de eo quod certâ quâdam lege voluit. Ut

cum de capite civis agitur quacunque lege, quæſtio non eſt, an civitas jure ſuo abſoluto vitam ejus tollere poſſit, ſed an per legem illam tollendam eſſe voluerit. Voluit autem, ſi legem violavit, alioqui noluit. Quod igitur civitas ſuis ipſius legibus obſtricta ſit, non ſatis argumenti eſt, quod actio legis competat civi adverſus civitatem. In contrarium, patet, civitatem ſuis ipſius legibus non teneri, quia nemo obligatur ſibi. Ponuntur ergo leges *Titio* & *Caio*, non civitati: utcunque ambitione juriſconſultorum factum ſit, ut leges non ab authoritate civitatis, ſed ab eorum prudentia dependere, imperitis videantur.

Imperium ſummum poſſe dividi, ſeditioſa opinio.

V. Quinto, *imperium ſummum dividi poſſe*, exitioſiſſima civitatis doctrina eſt. Alii autem aliter dividunt. Sunt enim qui ita dividunt, ut ſummum imperium in iis rebus quæ ad pacem & commoda hujus vitæ pertinent, poteſtati civili concedant; in iis vero quæ ad ſalutem animæ ſpectant, in alios transferant. Contingit autem, quia juſtitia ad ſalutem maximè omnium rerum neceſſaria eſt, ut cives juſtitiam metientes, non ſicut debent, per leges civiles, ſed

per mandata & doctrinas eorum qui reſpectu civitatis vel privati ſunt, vel externi, ſuperſtitioſo metu obedientiam principibus debitam præſtare nolint; ipſo metu in id quod metuunt, incidentes. Quid autem pernicioſius civitati eſſe poteſt, quam ut homines ne principibus, hoc eſt, ne legibus obediant, ſeu, ne juſti ſint, æternorum cruciatuum intentatione deterreantur? Sunt etiam qui ſummum imperium ita dividunt, ut poteſtatem ſummam belli & pacis, uni (quem *monarcham* vocant) ſed pecuniam imperandi jus, non illi, ſed aliis tribuunt. Quoniam autem & belli & pacis nervi ſunt pecuniæ, qui ſic dividunt, aut non rem ipſam dividunt, ſed imperium quidem illis dant, in quorum poteſtate eſt pecunia, nomen vero alteri; vel ſi dividunt, civitatem diſſolvunt: neque enim bellum ſi opus eſt geri, neque pax publica ſine pecunia conſervari poteſt.

Fidem & ſanctitatem non ſtudio & ratione acquiri, ſed ſemper ſupernatu-

VI. Vulgo docetur, *fidem & ſanctitatem non ſtudio & ratione naturali acquiri, ſed ſemper ſupernaturaliter hominibus infundi vel inſpirari.* Quod ſi verum eſſet, non video quare rationem fidei noſtræ reddere jubere-

mur, aut cur is non sit propheta, quisquis verè christianus est; aut denique quare non unusquisque quid faciendum, & quid fugiendum sibi sit, ex propria potius inspiratione, quàm ex præceptis imperantium, aut recta ratione æstimaret. Reditur igitur ad *cognitionem privatam boni & mali*, quæ concedi non potest sine civitatum dissolutione. Opinio hæc adeò latè per orbem christianum diffusa est, ut numerus apostatarum à ratione naturali penè infinitus sit. Nata autem est ab insanis hominibus, qui scripturarum lectione copiam verborum sacrorum nacti, ita ea concionando connectere soliti sunt, ut eorum oratio nihil significans, imperitis tamen hominibus divina videatur: cujus enim ratio nulla, oratio divina apparet, is necessariò divinitùs videbitur inspiratus.

raliter infundi & inspirari, seditiosa opinio.

VII. Septima civitatibus adversa doctrina est, *civibus singulis earum rerum quas possident, absolutum esse dominium.* Hoc est, *proprietatem* talem, quæ jus cæterorum omnium, non modo concivium, sed etiam ipsius civitatis in easdem res excludit. Id quod verum non est. Nam qui *dominum* habent, *dominium* non ha-

Civibus singulis esse rerum suarum proprietatem, sive dominium absolutum, seditiosa opinio.

bent, ut probatum eſt c. 8, art. 5. Civitas autem civium omnium domina eſt, ex conſtitutione. Ante ſuſceptum jugum civile, nemini erat quicquam *juris proprii*, omnia omnibus *communia* erant; dic ergo, unde tibi *proprietas* hæc, niſi à civitate? Unde autem civitati, niſi quod unuſquiſque jus ſuum in civitatem tranſtuliſſet? Et tu ergo tuum jus civitati quoque conceſſiſti. *Dominium* ergo & *proprietas* tua tanta eſt, & tamdiu durat, quanta & quamdiu ipſa vult. Sicut in familia filiorum ſingulorum *propria* ſunt bona, quæ & quamdiu vult pater. Sed multo maxima pars hominum, qui prudentiam civilem profitentur, rationem aliter colligunt. Æquales, inquiunt, natura ſumus; nulla cauſa eſt quare quis rem meam mihi meliore jure auferat, quam ego illi ſuam; ſcimus, ad defenſionem publicam pecuniâ aliquando opus eſſe, ſed qui eam exigunt, opus eſſe monſtrent, & à volentibus, accipient. Neſciunt qui ſic loquuntur, ea quæ fieri volunt, jam ab initio in ipſa civitatis conſtitutione facta eſſe; ideòque loquentem tanquam in multitudine diſ-

ſoluta & nondum facta civitate, factam diſſolvunt.

VIII. Ultimo loco regimini civili adverſatur, præſertim vero monarchico, quod homines non ſatis diſtinguant inter *populum* & *multitudinem*. *Populus* eſt *unum* quid, *unam* habens *voluntatem*, & cui actio *una* attribui poſſit. Nullum horum de multitudine dici poteſt. *Populus* in omni civitate regnat; nam & in *monarchiis populus* imperat, vult enim *populus* per voluntatem *unius hominis*. *Multitudo* vero cives ſunt, hoc eſt, ſubditi. In *democratia* & *ariſtocratia*, cives ſunt *multitudo*; ſed *curia* eſt *populus*. Et in *monarchia*, ſubditi ſunt *multitudo*, & (quamquam paradoxum ſit) *rex* eſt *populus*. Vulgus hominum, & alii qui hæc ita eſſe minimè animadvertunt, de *magno numero* hominum ſemper loquuntur tanquam de *populo*, hoc eſt, de *civitate*; dicuntque rebellaſſe *civitatem* contra *regem* (quod eſt impoſſibile) & *populum* velle & nolle, quod volunt & nolunt moleſti & muſſitantes ſubditi, ſub prætextu *populi*, *cives* contra *civitatem*, hoc eſt, *multitudinem* contra *populum* animantes. Atque hæ ferè ſunt opiniones, qui-

Ad ſeditionem diſponit neſcire differentiam inter populum & multitudinem.

lectionem otium cogit. Inde autem contingit, ut ad res maximi momenti administrandas, & ab ingenio, & à doctrina instructos se esse arbitrentur. Quoniam autem non omnes sunt, quod sibi videntur esse, & si essent, non tamen omnes propter multitudinem ad munera publica adhiberi possent, necesse est multos præteriri. Hi igitur contumeliam sibi fieri existimantes, nihil magis in votis habere possunt, tum invidiâ in sibi prælatos, tum emergendi spe, quam ut consilia publica eventus infelices sortiantur. Ideoque mirum non est, si rerum novarum occasiones cupidis animis operiantur.

Ad seditionem disponit spes successus.

XI. Inter affectus seditiosos numeranda est etiam *spes vincendi*. Sint enim homines quantum quis voluerit, opinionibus paci & regimini civili repugnantibus imbuti, sint quantum fieri potest, injuriis & contumeliis, ab iis qui in authoritate sunt, læsi, & lacessiti, si tamen *vincendi spes* nulla, aut non satis magna appareat, nulla sequetur seditio; dissimulabunt singuli, & gravia potius ferent quàm graviora. Ad hanc *spem* necessariò requiruntur quatuor, *numerus, instrumenta, mutua fiducia*, &

duces. Sine *numero* magno magiſtratibus publicis reſiſtere non ſeditio, ſed deſperatio eſt. Per inſtrumenta intelligo *arma* & *commeatum*, quæ ſi abſint, numerus nihil valet, ſicut neque arma ſine *mutuâ fiduciâ*, neque hæc omnia ſine unione, ſub *duce* aliquo, cui obedire, non ut obligati quod ſe ipſius imperio ſubmiſerint, (ſuppoſuimus enim hoc ipſo capite, hujuſmodi homines neſcire ſe obligari ultra id quod ſibimet ipſis rectum & bonum viſum fuerit), ſed propter exiſtimationem virtutis, & prudentiæ militaris, vel ſimilitudinem affectuum, ſponte velint. Quatuor hæc ſi hominibus præſentia moleſtè ferentibus, & jus actionum ſuarum proprio judicio metientibus, in propinquo ſint, ad ſeditionem & civitatis confuſionem præterea nihil deeſt præter aliquem, *qui ipſos acuat & concitet.*

XII. *Catilinæ*, quo nemo unquam magis ad ſeditiones factus fuit, character apud *Salluſtium* hic eſt, quod haberet *eloquentiæ ſatis, ſapientiæ parum.* Separat ille *ſapientiam* ab *eloquentia*, hanc homini ad turbas nato, ut neceſſariam attribuens, illam ut pacis dictatricem abjudicans. *Eloquen-*

Virtus quâ opus eſt ad ſeditiones excitandas, ſola eloquentia eſt ſine ſapientia.

tia autem duplex eſt, altera ſententiæ & conceptuum animi perſpicua & elegans explicatrix, orituruque partim à rerum ipſarum contemplatione, partim à verborum in propria & definita ſignificatione aceeptorum intelligentia; altera eſt affectuum animi (quales ſunt *ſpes*, *metus*, *ira*, *miſericordia*) commotrix, orituruque ex uſu verborum metaphorico, & ad affectus accommodato. Illa ex veris principiis, hæc ex jam receptis opinionibus, qualeſcunque eæ ſint, orationem texit. Illius ars Logica; hujus Rhetorica eſt. Illius finis veritas eſt; hujus victoria. Utraque ſuum uſum habet, illa in deliberationibus; hæc in hortationibus. Illa enim à *ſapientia* nunquam disjungitur; hæc verò ferè ſemper. Quod autem hujuſmodi *eloquentia potens*, ſeparata à rerum ſcientia, hoc eſt, à ſapientia, verus character ſit eorum qui populum ad res novas ſollicitant & concitant, ex ipſo opere quod faciendum habent, facile colligitur. Neque enim imbuere populum abſurdis illis opinionibus paci & ſocietati civili contrariis poſſent, niſi ipſi eaſdem tenerent; quod ignorantiæ majoris eſt, quàm quæ poſſit cadere in hominem

ſapientiem : quis enim qui neſcit unde leges vim ſuam derivent ? quæ ſint *juſti*, *injuſti*, *honeſti*, *inhoneſti*, *boni*, *mali*, *regulæ* ? quid pacem inter homines conciliet & conſervet, quid deſtruat ? quid ſit *ſuum*, quid *alienum* ? quid denique ſibi fieri velit (ut idem alteri faciat) vel mediocriter ſapiens exiſtimandus eſt ? Quod autem auditores ſuos, ex ſtultis inſanos reddere poſſunt ; quod facere poſſunt ut quibus malè eſt, pejus, quibus rectè, malè eſſe videatur ; quod ſpem amplificare, pericula extenuare, præter rationem iidem poſſunt, id ab eloquentia habent, non ab ea, quæ res ſicut ſunt, ita explicat, ſed ab altera illa quæ commovendo animos, facit apparere omnia, qualia ipſi animis priùs commotis ea conceperunt.

Quomodo ſtultitia vulgi, & eloquentia ambitioſorum, concurrant ad rempublicam diſſolvendam.

XIII. Ad diſponendum civium animos ad *ſeditiones*, multi etiam eorum qui bene erga civitatem affecti ſunt, dum dictis opinionibus conformem doctrinam adoleſcentibus in ſcholis, & omni populo è cathedris inſinuant, per inſcitiam cooperantur. Qui vero diſpoſitionem illam in actum perducere volunt, totum ambitionis laborem in eo ponunt, primum

ut male affectos in *factionem* & *conſpirationem* conjungant; deinde ut ipſi in *factione* plurimùm polleant. In *factionem* conjungunt, dum internuncios ſe & interpretes faciunt conſiliorum & actionum ſingulorum, nominantque perſonas & loca ad conveniendum, & de iis rebus, quibus regimen civitatis, prout ſibi videbitur commodum, reformetur, deliberandum. Ut vero in *factione* ipſi dominentur, *factio* in *factione* habenda eſt; ſcilicet ſeorſim cum pauciori-bus conventus ſecretos habere oportet, ubi ordinare poſſint, quid poſtea in conventu generali proponendum ſit, & à quibus, & quid quiſque eorum, & quo ordine debeat dicere, & quomodo potentiſſimos & exiſtimatione apud *factionis* vulgus florentiſſimos ad ſuam ſententiam poſſint trahere. Atque hoc modo cum *factionem* ſatis magnam habeant, in qua per eloquentiam dominentur, incitant eam ad res capeſſendas, atque ita rempublicam aliquando quidem opprimunt, nimirum, cum factio contraria nulla ſit, plerumque vero lacerant, & bellum civile introducunt. Concurrunt enim *ſtultitia* & *eloquentia* ad ſubverſionem civitatis,

eo

eo modo quo conſpirarunt quondam (ut eſt in fabula) filiæ *Peliæ* regis Theſſaliæ cum *Medeâ*, contrà patrem ſuum. Volentes illæ decrepito ſeni reſtituere adoleſcentiam, conſilio *Medeæ* in fruſta conciſum igni coquendum imponunt, exſpectantes fruſtra dum reviviſceret. Eodem modo vulgus ſtultitiâ ſuâ, velut puellæ *Peliæ*, cupientes civitatem veterem renovare, ducti *eloquentia* ambitioſorum hominum tanquam veneficio *Medeæ*, eam *factionibus* diviſam incendio ſæpius conſumunt quàm reformant.

CAPUT XIII.

De officiis eorum qui ſummum imperium adminiſtrant.

I. Diſtinguitur ſummi imperii jus ab exercitio. II. Salus populi ſuprema lex. III. Imperantium eſt reſpicere ad utilitatem plurium communem, non ad hujus vel illius propriam. IV. Per ſalutem intelligi omnia commoda. V. Quæritur an regum officium ſit ſaluti animarum civium ſuorum providere, prout ipſis ſecundum conſcientiam propriam optimum videbitur. VI. Salus populi in quo

consistat. VII. Exploratores necessarios esse ad defensionem populi. VIII. Milites, arma, præsidia, pecuniam tempore pacis parata habere, necessarium etiam ad defensionem populi. IX. Recta institutio civium in doctrina civili, paci conservandæ necessaria. X. Onera publica æqualiter distribuere, paci conservandæ conducibile. XI. Æquitatis naturalis esse, ut pecuniæ taxentur, pro ratione eorum quæ quisque consumit, non quæ possidet. XII. Ad pacem conservandam conducere, ambitiosos premere. XIII. Et factiones dissolvere. XIV. Ad locupletandos cives conducere leges, quibus artes lucrativæ foveantur, & quibus sumtus coërceantur. XV. Non esse plura ex legibus definienda, quam postulat civium & civitatis commodum. XVI. Pœnas non majores sumendas quam quæ legibus præfinitæ sunt. XVII. Civibus contra judices corruptos jus reddendum.

Distinguitur summi imperii jus ab exercitio.

I. APparent ex hactenus dictis in unoquoque civitatis genere *officia* civium & subditorum; & quid summi imperantes in eos *possint*. Ipsorum autem imperantium *officia*, & quo modo in subditos gerere se debeant, nondum dictum est. Distinguendum autem est inter summi imperii *jus* & *exercitium*. Possunt enim separari, ut puta, cùm is qui habet *jus*, vel non possit, vel

nolit litibus judicandis, vel rebus deliberandis, ipſe intereſſe. Reges enim aliquando per ætatem res gerere non poſſunt, quandoque etiam etſi poſſunt, rectius tamen eſſe judicant, contenti electione miniſtrorum & conſiliariorum, imparium per eos exercere. Ubi autem ſeparantur *jus* & *exercitium*, ibi regimen civitatis ſimile eſt regimini mundi ordinario, quo Deus, primus omnium motor, effectus naturales producit per ordinem cauſarum ſecundarum. Ubi vero qui jus regni obtinet, omnibus judiciis, conſultationibus, actionibuſque publicis ipſe intereſſe vult, ibi adminiſtratio talis eſt, ac ſi Deus præter naturæ ordinem, ſe ipſum ad materiam omnem immediatè applicaret. De *officiis* igitur eorum qui ſummum imperium, ſive proprio, ſive alieno jure adminiſtrant, hoc capite ſummatim & breviter dicemus. Neque enim inſtituti mei eſt, in ea deſcendere quæ principes alii ab aliis diverſa agere poſſint; hoc enim politicis practicis in ſingulis civitatibus relinquendum eſt.

II. Imperantium autem officia omnia hoc uno dicto continentur: *Salus populi ſuprema lex.* Quamquam enim *Salus populi, ſuprema lex.*

ii qui ſummum inter homines imperium obtinent, legibus propriè dictis, hoc eſt, hominum voluntati ſubjici non poſſunt; quia ſummum eſſe, & aliis ſubjici, contradictoria ſunt, *officii* tamen eorum eſt rectæ rationi, quæ lex eſt naturalis, moralis, & divina, quantum poſſunt, in omnibus obedire. Quoniam autem imperia pacis cauſa conſtituta ſunt, & pax propter ſalutem quæſita, qui in imperio poſitus, eo aliter quam ad ſalutem populi uteretur, faceret contra pacis rationes, hoc eſt, contra legem naturalem. Sicut autem ſalus populi legem dictat, per quam principes cognoſcunt *officium*; ita etiam artem docet, per quam iidem comparant beneficium. Potentia enim civium, potentia eſt civitatis, id eſt, ejus qui ſummum in civitate habet imperium.

Imperantium eſt reſpicere ad utilitatem plurium communem, non ad hujus vel illius propriam.

III. Per populum intelligitur hoc loco, non perſona una civilis, nempe ipſa civitas quæ regit, ſed multitudo civium qui reguntur. Civitas enim non ſui, ſed civium cauſa inſtituta eſt. Neque tamen *hujus* & *illius* ratio habenda eſt, non enim imperans, quatenus talis, civium ſaluti aliter proſpicit, quàm per leges quæ univerſales ſunt; ideoque *officio* ſatisfecit,

ſi toto conatu id egerit, ut per ſalutares conſtitutiones quamplurimis rectè ſit, & quam diutiſſimè; neque male cuiquam, niſi ſuâ culpâ, aut caſu cui provideri non potuerat; expedit autem aliquando ſaluti plurimorum, ut male iis ſit qui mali ſunt.

IV. Per *ſalutem* autem intelligi debet non ſola vitæ qualitercumque conſervatio, ſed quatenus fieri poteſt vita beata. Nam eo fine homines in civitates *inſtitutivas* ſponte coière, ut poſſent, quantum conditio fert humana, jucundiſſimè vivere. Facerent ergo ii qui ſummum imperium in eo genere civitatis adminiſtrandum in ſe ſuſceperunt, contra legem naturæ, quia contra fiduciam eorum qui imperii adminiſtrationem eis commiſerunt, ſi non ſtuderent, quantum legibus fieri poteſt, ut cives bonis omnibus, non ad vitam modo, ſed etiam ad delectationem abunde inſtruantur. Qui vero armis imperia acquiſiverunt, cupiunt omnes, ut ſubditi ſui viribus tam animi quam corporis idonei ſint ut ipſis ſerviant; quare contra finem & ſcopum proprium facerent ſi non conarentur, ut iis non modo ea quibus vivere, ſed etiam quibus fortes eſſe poſſint, præbeantur.

Per ſalutem intelligi omnia commoda

Quæritur, an regum officium sit, saluti animarum civium suorum providere, prout ipsis secundùm conscientiam propriam optimum videbitur.

V. Inprimis autem ad *salutem æternam* plurimum intereſſe principes omnes credunt, quales de Deo teneantur opiniones, qualiſque ei cultus exhibeatur. Quo ſuppoſito, quæri poteſt utrum ſummi imperatores, & quicunque ſunt, ſive unus ſive plures, qui ſummum civitatis imperium adminiſtrant, non peccent contra legem naturæ, ſi talem doctrinam, & talem cultum quem ipſi civibus ad *ſalutem æternam* neceſſariò conducere credunt, non faciant doceri & exhiberi, vel contrariam doceri vel exhiberi permittant? Manifeſtum eſt facere eos contra conſcientiam, & velle, quantum in ſe eſt, æternam civium perditionem. Nam, ſi non vellent, rationem non video, quare committerent, (cum ſummi exiſtentes cogi non poſſint,) ut ea docerentur & facerent, propter quæ damnandos eos eſſe credunt. Difficultatem autem hanc in medio relinquemus.

Salus populi in quo conſiſtat.

VI. Commoda civium quæ hanc tantùm vitam ſpectant, in quatuor genera diſtribui poſſunt. 1. ut ab hoſtibus externis defendantur. 2. ut pax interna conſervetur. 3. ut quantum cum ſecuritate publica conſiſtere poteſt, locupletentur. 4. ut libertate

innoxiâ perfruantur. Amplius enim ad felicitatem civilem, quam ut à bello extêrno & civili tuti, opibus induſtriâ partis frui poſſint, ſummi imperatores conferre non poſſunt.

VII. Ad defenſionem populi duo neceſſaria ſunt, *præmoneri* & *præmuniri*. Status enim civitatum inter ſe *naturalis*, id eſt, hoſtilis eſt. Neque ſi pugnare ceſſent, idcirco pax dicenda eſt, ſed reſpiratio, in qua hoſtis alter alterius motum vultumque obſervans, ſecuritatem ſuam non ex pactis, ſed ex viribus & conſiliis adverſarii æſtimat. Atque id jure naturali, ut capit. 2, articulo 10, ex eo quod pacta in ſtatu naturali quoties juſtus metus intercedit ſunt invalida, oſtenſum eſt. Neceſſarium igitur eſt ad civitatis defenſionem, primum, ut ſit qui omnium eorum qui civitati nocere poſſunt, quantum fieri poteſt, conſilia & motus *exploret* & *præſentiat*. Sunt enim ſibi *exploratores* ad eos qui ſummum imperium adminiſtrant, idem quod radii lucis ad animam humanam; atque in viſione politica, quàm in naturali rectius dicemus, ſpecies rerum externarum ſenſibiles intelligibileſque ad animam, (hoc eſt, eos qui ſummum imperium civi-

Explorat tores ne ceſſarios eſſe ad d fenſionem populi.

tatis administrant) ab aliis non animadversas per aërem transportari; ideoque non minus necessarii sunt ad salutem civitatis, quam lucis radii ad salutem hominis. Vel si comparentur aranearum telis, quæ extensæ undiquaque subtilissimis filis, motus externos ipsis intus in cavernulis suis residentibus significant; non magis ii qui imperant, quid ad subditorum suorum defensionem imperato opus est, sine *exploratoribus*, quam illæ quando exeundum, & quo accurrendum sit, sine filis suis scire possunt.

Milites, arma, præsidia, pecuniam, tempore pacis parata habere, necessarium etiam ad defensionem populi.

VIII. Deinde ad defensionem populi requiritur necessario ut sint *præmuniti*. Præmuniri autem est, militibus, armis, classe, propugnaculis, antequàm instet periculum, comparatis, & pecunia jam comportata instrui. Nam milites conscribere, arma conquirere, post acceptam cladem, si non impossibile, saltem ferum est. Similiter propugnacula & præsidia non antè locis opportunis constituere, quam fines invadantur, simile est rusticorum, ut dixit Demosthenes, qui ignari artis gladiatoriæ, ab una parte corporis ad aliam, ictibus moniti clypeos transferunt. Qui vero pecuniam ad milites alendos, & cæte-

ras exercituum impenſas, tunc imperari ſatis opportunè putant, quando periculum incipit apparere, illi certè non conſiderant quam difficile ſit tam magnam pecuniæ vim ab hominibus tenacibus ſubito corradere. Nam omnes ferè, quod ſemel in bonis ſuis numeraverunt, ita ſuum & ſibi proprium eſſe judicant, ut injuriam ſibi fieri putent, quoties vel minimam ejus partem coguntur in publicum erogare. Ex eo autem quod à portoriis & rerum venalium vectigali ad ærarium accedit, pecunia ſatis magna ad civitatem armis defendendam ſubito confici non poteſt. Pecunia itaque belli cauſâ, ſi civitatem ſalvam eſſe volumus, tempore pacis congerenda eſt. Cum ergo explorare hoſtium conſilia, arma & præſidia tenere, pecuniam in promtu habere, imperantibus ad ſalutem civium neceſſaria ſint, ſalutem autem civium omni conatu procurare lege naturæ principes teneantur, ſequitur, non modo licitum eis eſſe, exploratores emittere, milites alere, propugnacula ædificare, & pecuniam in eas res exigere, ſed etiam ea non facere, illicitum. Quibus etiam addi poteſt quicquid ad potentiam externorum à quibus metuunt,

vel arte vel vi minuendam, conducere videbitur: obligantur enim rectores civitatum, mala quæ metuunt, curare pro viribus, ne contingant.

Recta institutio civium in doctrina civili, paci conservandæ necessaria.

IX. Ad conservationem autem pacis internæ, multa requiruntur, quia multa concurrunt (ut capite præcedente ostensum est) ad eam perturbandam. Ostendimus ibi alia esse quæ disponunt animos ad seditionem, alia quæ dispositos movent & excitant. Inter ea quæ disponunt, numeravimus primo loco quasdam pravas doctrinas. Hos igitur eradicare ex animis civium, & contrarias insinuare, officium eorum est, qui summa imperia administrant. Quoniam autem opiniones non imperando, sed docendo, non terrore pœnarum, sed perspicuitate rationum animis hominum inseruntur, leges quibus huic malo obviandum est, non in errantes, sed in ipsos errores constituendæ sunt. Errores illi quos præcedente capite cum quiete civitatis consistere non posse affirmavimus, in animos rudium irrepserunt partim è concionatorum cathedris, partim à sermonibus quotidianis hominum propter rei familiaris laxitatem studiis vacantium; & in animos horum à docto-

tibus adoleſcentiæ ſuæ in academiis publicis. Quare etiam vice verſa, ſi quis ſanam doctrinam introducere voluerit, incipiendum ei eſt ab academiis. Illic fundamenta doctrinæ civilis vera, & verè demonſtrata jacienda ſunt, quibus imbuti adoleſcentes, plebem poſtea privatim & publicè inſtruere poſſint. Id autem tanto alacrius & potentius facient, quanto ipſi de veritate eorum quæ docent & prædicant, certiores erunt. Siquidem enim propoſitiones propter conſuetudinem audiendi, quamquam falſæ, nec magis intelligibiles, quam ſi quis vocabula ſorte ex urna extracta copularet, hodie receptæ ſunt, quanto magis imbiberent homines, propter eandem cauſam, doctrinas veras, intellectui ſuo & rerum naturæ conformes? Officii igitur ſummorum imperantium eſſe arbitror, elementa vera doctrinæ civilis conſcribi facere, & imperare ut in omnibus civitatis academiis doceantur.

X. Secundo loco diſponere cives ad ſeditionem oſtendimus, ægritudinem animi ab *egeſtate*; quam quidem egeſtatem licet à luxuria vel ignavia propria profectam, imputant tamen iis qui regunt civitatem, tanquam

Onera publica æqualiter diſtribuere, pacem conſervando

conducibile.

penſionibus publicis exhauſti & oppreſſi. Fieri tamen poteſt aliquando ut querimonia illa juſta ſit, nimirum cum onera civitatis civibus inæqualiter imponuntur. Quod enim omnibus ſimul leve onus eſt, ſi multi ſe ſubtrahunt, cæteris grave, imò intolerabile erit. Neque homines tam onus ipſum, quam inæqualitatem graviter ferre ſolent. Maxima enim ambitione de immunitate certatur, & in eo certamine minus felices magis felicibus tanquam victi invident. Ad tollendam ergo juſtam querimoniam, quietis publicæ intereſt, & per conſequens ad officium pertinet imperantium, ut onera publica æqualiter ferantur. Præterea, cum id quod à civibus in publicum confertur, nihil aliud ſit præter emtæ pacis pretium, rationis eſt, ut ii qui æquè pacis participant, æquas partes ſolvant, vel pecunias, vel operas reipublicæ contribuendo. Lex autem naturalis eſt (per art. 15, cap. 3,) unuſquiſque in jure aliis diſtribuendo, omnibus æqualem ſe præbeat; quare imperantes, ut onera civitatis civibus æqualiter imponant, lege naturali obligantur.

Æquitatis naturalis

XI. Æqualitas autem hoc loco intelligitur, non pecuniæ, ſed oneris,

hoc est, æqualitas rationis inter onera & beneficia. Quamquam enim pace omnes æqualiter fruantur, non tamen beneficia à pace omnibus æqualia sunt. Nam alii plus, alii minus bonorum acquirunt. Et rursus alii plus, alii minus consumunt. Quæri igitur potest, an debeant cives in publicum contribuere, pro ratione eorum quæ lucrantur, an eorum quæ cõsumunt, hoc est, an personæ taxari debeant, ut pro ratione opum contribuant, an res ipsæ, ut contribuat quisque pro ratione eorum quæ consumit. Sed si consideremus ubi pecuniæ conferuntur pro ratione opum, ibi eos qui æqualia lucrati sunt, non æqualia possidere, propterea quod alter parta per parcimoniam conservat, alter per luxuriam dissipat, ideòque beneficio pacis æqualiter gaudentes, civitatis onera non æqualiter sustinere: & ex altera parte, ubi res ipsæ taxantur, ibi unumquemque dum rem privatam consumit, partem civitati debitam pro ratione eorum non quæ habet, sed quæ beneficio civitatis habuit, eo ipso quod sua consumit, imperceptibiliter persolvit: dubium amplius non est quin prior ille modus pecunias imperandi contra æquitatem, & proin-

esse, ut pecuniæ taxentur, pro ratione eorum quæ quisque consumit, non quæ possidet.

de contra officium imperantium ſit, poſterior autem rationi & officio eorum conſentaneus.

Ad pacem conſervandam vindicare, ſeditioſos premere.

XII. Tertio, officere paci publicæ diximus, ægritudinem animi quæ oritur ex *ambitione*. Sunt enim qui cum ſibi præ cæteris ſapere, & magis ad res gerendas idonei videantur, quam ii qui rempublicam in præſentia adminiſtrant; virtus ſua quantum civitati prodeſſe queat, quando aliter oſtendere non poſſunt, oſtendunt nocendo. Quoniam autem tolli ex animis hominum ambitio & honorum aviditas non poteſt, officii imperantium non eſt, ut in id incumbant. Poſſunt autem præmiorum & pœnarum conſtanti applicatione facere, ut homines ſciant, viam ad honores non eſſe per vituperationem regiminis præſentis, neque per factiones, & auram popularem, ſed per contraria. Viri boni ſunt, qui conſulta patrum, qui leges juraque ſervant. Hos ſi honoribus ornari, factioſos vero ab iis qui ſumma imperia adminiſtrant, puniri & contemtui haberi, conſtanti tenore videremus, parendi quam obſtandi major ambitio eſſet. Accidit tamen aliquando, ut, ſicut equo propter ferociam, ita civi contumaci

propter potentiam blandiendum ſit. Sed ut illud ſeſſoris, ita hoc imperatoris jam pene excuſſi eſt. Loquimur autem hic de iis quorum authoritas & potentia integra eſt. Horum officium eſſe, inquam, obedientes cives fovere, factioſos quantum poſſunt imperio premere, neque enim alio modo potentia publica, nec enim ſine ea civium quies conſervari poteſt.

Et factiones diſſolvere.

XIII. Si vero factioſos homines coërcere, multo magis factiones ipſas diſſolvere & diſſipare ad officium pertinet imperantium. FACTIONEM autem voco, multitudinem civium, vel *pactis* inter ſe, vel unius alicujus potentiâ, abſque ejus vel eorum qui ſummum imperium obtinent, authoritate unitam. Eſt itaque *factio* tanquam civitas in civitate: ſicut enim unione hominum in ſtatu naturali fit civitas, ita civium unione novâ, fit factio. Secundum hanc definitionem, multitudo civium qui externo cuicunque ſive principi, ſive civi, ſimpliciter obedituros ſe obſtrinxerunt, vel qui pacta aut fœdus inter ſe mutuæ defenſionis contra omnes homines fecerunt, non exceptis iis qui ſummam poteſtatem habent in civi-

tate, *factio* est. Etiam gratia apud plebem si tanta sit ut per eam comparari exercitus possit, nisi obsidibus, aut alio pignore publice caveantur, *factionem* continet. Atque idem de divitiis privatis dicendum est, si sint immodicæ, quia pecuniæ obediunt omnia. Siquidem ergo verum sit, civitatum inter se statum naturalem & hostilem esse, principes qui factionem permittunt, idem faciunt, ac si hostem intra mœnia reciperent. Quod est contra civium salutem, & propterea etiam contra leges naturales.

Ad locupletandos cives conducere leges quibus artes lucrativæ foveantur, & quibus sumtus coërceantur.

XIV. Ad locupletandos cives necessaria duo sunt, *labor* & *parsimonia*; conducit etiam tertium, nempe terræ aquæque *proventus naturalis*; est autem & quartum, *militia*, quæ rem civium quandoque auget, sæpiùs vero attenuat; priora duo sola necessaria sunt. Potest enim civitas in insula maris constituta, non majore, quam ut habitationi locum præstet, sine semente, sine piscatura, solâ mercaturâ & opificiis ditescere; sed non est dubium, si habeant territorium, quin ditiores eodem numero, vel æque divites majore numero esse possint. Quartum autem, nimirum *militia*, in numerum qui-

dem olim venit artium lucrativarum, ſub nomine *liſtricæ*, ſive *prædatoriæ*. Et genere humano ante conſtitutionem civitatum per familias diſperſo, juſta & honorifica habita eſt. Eſt enim nihil aliud prædatio, quàm quod parvis copiis geritur bellum. Et magnæ civitates nominatim *Romana* & *Athenienſis* ſpoliis belli, vectigalibus externis, & territorio armis acquiſito, ita aliquando rempublicam auxerunt, ut tenuioribus civibus non modo nullam pecuniam publicam imperarint, ſed etiam pecuniam & agros viritim diviſerint. Hujuſmodi autem divitiarum incrementa in rationes minimè referenda ſunt. Eſt enim, quod ad lucrum ſpectat, militia ſicut alea, qua plurimi rem ſuam labefactant, pauciſſimi ampliorem reddunt: cum ergo tria tantum ſint, *proventus terræ* & *aquæ*, *labor* & *parſimonia*, quæ conducunt ad civium locupletationem, circa ea tantum verſabitur officium imperantium. Ad primum utiles erunt leges, quæ favent artibus quibus terræ & aquæ proventus reddantur meliores; quales ſunt *agricultura* & *piſcatura*. Ad ſecundum utiles ſunt leges omnes quibus ignavia prohibeatur, induſtria

excitetur, *ars navigandi* (per quam commoda totius mundi ſolo penè labore emta in unam civitatem comportantur,) item *mechanica* (ſub qua omnes excellentium opificiorum artes comprehendo,) & *ſcientiæ mathematicæ*, nauticæ & mechanicæ fontes, in honore habeantur. Ad tertium utiles ſunt leges illæ, quibus ſumtus tam in cibos quam in veſtes, & univerſim in res omnes, quæ uſu conſumuntur, immodici prohibeantur. Quoniam autem leges tales ad fines ſupra dictos utiles ſunt, pertinet etiam ad officium imperantium eas ſancire.

Non eſſe plura legibus definienda, quàm poſtulat civium & civitatis commodum.

XV. Libertas civium non in eo ſita eſt, ut legibus civitatis exemti ſint, vel ut ii qui civitatis ſummam poteſtatem habent, non poſſint leges ferre quaſcunque volent. Sed quoniam omnes motus & actiones civium legibus nunquam circumſcriptæ ſunt, neque circumſcribi propter varietatem poſſunt, neceſſe eſt, ut infinita pene ſint quæ neque jubentur, neque prohibentur; ſed facere vel non facere ſuo quiſque arbitrio poteſt. In his unuſquiſque dicitur ſuâ frui libertate, atque in hoc ſenſu libertas hoc loco intelligenda eſt, nempe pro juris naturalis parte ea quæ

civibus à legibus civilibus permiſſa & relicta eſt. Sicut aqua ripis undiquaque concluſa ſtagnat & corrumpitur, undiquaque aperta expanditur, & quo plures exitus invenit, eo liberior fluit: ita quoque cives ſi nihil injuſſu legum facerent, torperent; ſic omnia diſſiparentur: & quo plura legibus indeterminata relinquuntur, eo majore fruuntur libertate. Utrumque extremum vitioſum eſt: non enim ad actiones hominum tollendas, ſed dirigendas, inventæ leges ſunt; ſicut neque ripas ad ſiſtendum curſum fluminis, ſed ad dirigendum natura ordinavit. Menſura hujus libertatis ex bono civium & civitatis capienda eſt. Quare contra officium eorum qui imperant, & legum ferendarum autoritatem habent, in primis eſt, ut plures leges ſint, quam ad bonum civium & civitatis neceſſario conducat. Nam cum de eo quod facere vel non facere debent, ſæpius per rationem naturalem, quàm per ſcientiam legum homines deliberare ſoleant; ubi leges plures ſunt, quàm ut earum facile meminiſſe poſſimus, & per eas prohibentur ea quæ ratio per ſe non prohibet? neceſſe eſt ut per ignorantiam, ſine ulla prava intentione, in-

cidant tamen in leges, tanq
laqueos, contra libertatem inn
quam imperantes civibus co
lege naturali obligantur.

Pœnas non majores sumendas quàm quæ legibus præfinitæ sunt.

XVI. *Libertatis* civitati ir
& singulis civibus ad beate
dum necessariæ, pars magn
est, ut pœnæ nullæ timend
nisi quas prævidere aut ex
possint. Præstatur autem hoc,
nullæ omnino pœnæ legibus d
tur, vel majores definitis non
tur. Ubi nullæ definiuntur
qui primus legem transgress
pœnam exspectat indefinitam
arbitrariam, supponiturque
ejus infinitus, quia mali infini
cipit autem lex naturæ iis qui
civilibus non subjiciuntur,
quæ diximus cap. 3, articulo 1
que summis imperantibus in u
& pœnis sumendis, spectandi
non malum præteritum, sed
futurum: peccantque pœnaru
trariarum aliam mensuram hal
quàm utilitatem publicam. U
pœna definita est, sive lege pr
ta, ut quando verbis disertis p
qui sic facit, sic patietur; sive
ut quando pœna, lege non pr
ta, sed (arbitraria ab initio)

minata est postea per punitionem primi delinquentis, (æquè enim transgredientes æqualiter puniri jubet æquitas naturalis:) ibi pœnam, quàm quæ lege definitur, majorem exigere, contra legem naturæ est. Finis enim punitionis est, voluntatem homini non cogere, sed formare, & talem facere, qualem eam esse cupit is qui pœnam statuit. Et deliberatio nihil aliud est nisi commodorum & incommodorum facti quod aggredimur, tanquam in bilance ponderatio, ubi quod præponderat, necessariò secundum inclinationem suam procedit. Siquidem ergo legislator pœnam minorem crimini appendit, quàm ut libidini metus præponderet, libidinis supra metum pœnæ excessus quo crimen committitur legislatori attribuendus est, hoc est, summo imperanti; ideòque si punit majori pœnâ, quàm ipse legibus præfinivit, punit in alio quod peccavit ipse.

Civibus contra judices corruptos jus reddendum.

XVII. Etiam ad innoxiam & necessariam civibus *libertatem* pertinet, ut quæ jura legibus sibi quisque concessa habet, iis sine metu frui possit. Frustra enim est *suum* ab *alieno* legibus distingui, si falso judicio, latrocinio, vel furto rursus confundantur.

Contingit autem falſa judicia, latrocinia, & furta fieri, ubi judices corrumpi poſſunt. Metus enim quo homines à male faciendo deterrentur, non ab eo oritur quod pœnæ ſtatuuntur, ſed quod exiguntur. Futurum enim ex præterito æſtimamus, quæ rarò fieri ſolent, raro exſpectantes. Si igitur judices muneribus, gratia, vel etiam miſericordia corrupti pœnas lege debitas ſæpe remittant, atque eo modo improbis ſpem faciant impunitatis, bonis civibus à ſicariis, latronibus, veteratoribuſque obſeſſis, neque converſari inter ſe, neque omnino ſe movere liberum erit; imò civitas ipſa diſſolvitur, & redit cuique jus ſe ipſum ſuo arbitratu protegendi. Præcipit igitur lex naturæ ſummis imperantibus, ut juſtitiam non modo ipſi exerceant, ſed etiam ut judices à ſe poſitos, idem facere pœnis cogant, hoc eſt, querelis civium aurem præbeant, & delegent, quoties opus eſt, judices extra ordinem qui de ordinariis cognoſcant.

CAPUT XIV.

De legibus & peccatis.

Lex quomodo differt à conſilio. *II. Quomodo differt à* pacto. *II. Quomodo* à jure. *IV. Diviſio legum in* divinas & humanas, & divinarum *in* naturales & poſitivas, & naturalium *in leges* ſingulorum hominum, & gentium. *V.* Legum humanarum *id eſt, civilium diviſio in* ſacras & ſæculares. *VI. In* diſtributivam & vindicativam. *VII.* Diſtributivam & vindicativam *non eſſe* ſpecies *legum, ſed partes. VIII. Omni legi pœna appenſa intelligitur. IX. Præcepta Decalogi de parentibus honorandis, de homicidio, adulterio, furto, & falſo teſtimonio, leges civiles eſſe. X. Impoſſibile eſſe lege civili quicquam jubere contra legem naturæ. XI. Legi eſſentiale eſſe ut cognoſcatur & ipſa & legislator. XII. Unde cognoſcatur* legiſlator. *XIII. Ad cognoſcendam legem neceſſaria ſunt* promulgatio & interpretatio. *XIV. Legis civilis diviſio in* ſcriptam & non ſcriptam. *XV.* Leges naturales *non eſſe leges* ſcriptas; *neque* reſponſa juriſprudentum, *neque* conſuetudinem *eſſe* leges *per ſe, ſed per conſenſum ſummæ poteſtatis. XVI.* Peccati *nomen latiſſimè acceptum quid ſignificet. XVII.* Pec-

cati *definitio.* *XVIII. Differentia inter peccatum* infirmitatis & malitiam. *XIX. In quo genere peccati contineatur* atheiſmus. *XX. Quid ſit* crimen læſæ majeſtatis. *XXI. Crimine læſæ majeſtatis non leges* civiles, *ſed* naturales *violari.* *XXII. Ideoque non jure* imperii *ſed jure* belli *puniri.* *XXIII. Obedientiam non rectè diſtingui in* activam & paſſivam.

Lex quomodo differat à conſilio.

I. LEX ab iis qui vim verborum minus moroſè penſitant, aliquando cum *conſilio*, aliquando cum *pacto*, aliquando cum *jure* confunditur. Confundunt *legem* cum *conſilio*, qui putant, monarcharum officium eſſe *conſiliarios* non modo audire, ſed etiam iis obedire; tanquam ſi conſilium capere, niſi etiam quod conſultum eſt fiat, fruſtra eſſet. Diſtinctio inter *conſilium* & *legem* petenda eſt à differentia inter *conſilium* & *mandatum.* Jam CONSILIUM eſt *præceptum*, in quo ratio quare paremus, ſumitur *ab ipſa re* quæ præcipitur. MANDATUM autem eſt *præceptum* in quo parendi ratio ſumitur à *voluntate præcipientis.* Propriè enim non dicitur, *Sic volo, ſic jubeo*, niſi ſtet pro ratione *voluntas.* Cùm vero legibus obediatur non propter rem ipſam, ſed

ſed propter voluntatem præcipientis, *lex*, non *conſilium*, ſed *mandatum* eſt; definiturque hoc modo: LEX eſt *mandatum jus perſonæ (ſive hominis, ſive curiæ) cujus præceptum continet obedientiæ rationem.* Ut præcepta Dei reſpectu hominum, civitatis reſpectu civium, & univerſaliter omnium potentium reſpectu eorum qui non poſſunt reſiſtere, eorum leges dicendæ ſint. Differunt ergo multifariam inter ſe *lex* & *conſilium*. *Lex* enim ejus eſt, qui poteſtatem habet in eos quibus præcipit: *conſilium*, ejus qui poteſtatem non habet. Facere id quod *lege* præcipitur, *officii*, quod *conſilio*, *arbitrii* eſt. *Conſilium* diripitur ad finem *ejus cui præcipitur*, *lex* autem ad finem ejus *qui præcipit*. *Conſilium* non niſi *volentibus* datur, *lex* etiam *nolentibus*. Denique jus *conſiliarii* tollitur arbitrio ejus cui *conſilium* dat, jus *legislatoris* non tollitur arbitrio ejus cui imponitur *lex*.

II. *Legem* cum *pacto* confundunt ii qui leges putant nihil aliud eſſe quam ὁμολογήματα, ſive formulas vi vendi, communi conſenſu hominum determinatas. Inter quos eſt *Ariſtoteles* qui *legem* hoc modo definit. *Quomodo differat à pacto.*

Νόμος ἐστὶ λόγος ὡρισμένος καθ' ὁμολογίαν κοινὴν πόλεως, μηνύων πῶς δεῖ πράττειν ἕκαστα, id est, *lex est oratio definita juxta consensum communem civitatis, indicans quomodo singula oportet agere.* Quæ definitio non est *legis* simpliciter, sed *civilis.* Manifestum enim est *leges divinas* non esse ortas à consensu hominum, neque etiam *naturales:* nam si à consensu hominum originem haberent, etiam eorundem consensu abrogari possent; sunt autem immutabiles. Neque verò est ea definitio legitima *legis civilis;* civitas enim eo loco sumitur, vel pro una persona civili, unam habente voluntatem, vel pro multitudine hominum, quorum unicuique sua voluntas privata libera est. Si pro unâ personâ, illud *communi consensu*, non rectè ponitur; non enim habet una persona *consensum communem.* Neque oportebat ponere *indicans* quid facto opus esset, sed *jubens.* Civitas enim civibus quæ indicat, imperat. Intellexit ergo per civitatem, multitudinem hominum communi consensu (puta scripto suffragiis confirmato) formulas vivendi indicantem: hæ autem nihil aliud sunt præter mutua pacta, quæ non ante quemquam

obligant, neque ideo leges ſunt, quam conſtituto imperio ſummo, quod poſſit cogere, cautum ei ſit erga cæteros qui aliter ea obſervaturi non ſunt. *Leges* itaque, juxta definitionem hanc *Ariſtotelis*, nihil aliud ſunt quam nuda & invalida pacta, quæ tum demum, cùm ſit qui potentiam civitatis jure exercet, *leges* fient vel non fient, illius arbitrio. Confundit ergo *pacta* cum *legibus*, quod non oportuit; eſt enim *pactum promiſſum*; *lex mandatum*. *In pactis*, *faciam* dicitur; in *legibus*, *fac*. *Pacto* (*) obligamur; *lege* obligati tenemur. *Pactum* obligat *per ſe*; *lex* obligatum tenet virtute *pacti* univerſalis de præſtanda obedientia. Ideoque in *pacto*, priùs determinatur quid faciendum eſt, quàm ad faciendum obligamur; ſed in *lege* ante obligamur ad faciendum, quid verò faciendum ſit, determinatur poſt. Debebat igitur *Ariſtoteles* definire *legem civilem* hoc modo, *lex civilis eſt oratio definita per voluntatem civitatis*, *ſingula imperans quæ oportet facere*. Quæ eadem eſt cum eâ quam attulimus ſuprà, cap. 6, articulo 9, nimirum *leges civiles eſſe ejus* (ſive hominis, ſive curiæ) *qui in civitate ſum-*

ma potestate præditus est, de civium futuris actionibus mandata.

Annot. ad p. 243. (*) Pacto obligamur, &c.] *Visum est aliquibus, idem esse* obligari & obligatum teneri, *& proinde distinctionem in verbis aliquam, in re nullam esse. Clarius ergo hoc dico. Pacto obligari hominem, id est, propter promissionem præstare debere. Lege vero obligatum teneri, id est, metu pœnæ quæ in lege constituitur, ad præstationem cogi.*

Quomodo à jure. III. *Legem* cum *jure* confundunt ii qui quod *jure divino* permissum est, facere perseverant, quamquam *lege civitatis* prohibeatur. Quod *lege divinâ* prohibetur, lege civili permitti non potest, nec quod *lege divina* imperatur, prohiberi potest *lege civili.* Veruntamen quod jure divino permittitur, id est, quod jure divino fieri potest, nihil impedit, quo minus idem *lege civili* prohibeatur. *Leges* enim *inferiores* libertatem à *superioribus* relictam restringere possunt, quamquam ampliare non possunt. Est autem *jus*, *libertas naturalis*, à legibus non constituta, sed relicta. Remotis enim *legibus*, *libertas* inte-

gra est; hanc primo restringit *naturalis lex* & *divina*; residuam restringunt *leges civiles*; & quæ legi civili supersit, restringi rursus potest à *constitutionibus* particularium urbium & societatum. Multum ergo interest inter *legem* & *jus*; *lex* enim *vinculum*, *jus libertas* est, differuntque ut contraria.

Divisio legum in divinas & humanas; & divinarum in naturales & positivas; & naturalium in leges singulorum hominum & gentium.

IV. *Lex* omnis dividi potest; primum pro diversitate autorum in *divinam* & *humanam*. *Divina* autem pro duobus modis, quibus Deus voluntatem suam hominibus notam facit, duplex est: *naturalis* (sive *moralis*) & *positiva*. *Naturalis* ea est, quam Deus omnibus hominibus patefecit per *verbum* suum *æternum* ipsis innatum, nimirum *rationem naturalem*. Atque hæc est ea lex, quam toto hoc libello explicare conatus sum. *Positiva* est, quam Deus nobis patefecit per *verbum propheticum*, quo locutus est ad homines tanquam homo; quales sunt leges quas tradidit *Judæis* circa politiam & cultum divinum; possuntque appellari *leges divinæ civiles*, quia civitati *Israëlitarum* populi sui peculiaris peculiares erant. Rursus *naturalis* dividi potest in naturalem *hominum*, quæ sola obti-

nuit dici *lex naturæ*, & naturalem *civitatum*, quæ dici poteſt *lex gentium*, vulgo autem *jus gentium* appellatur. Præcepta utriuſque eadem ſunt: ſed quia civitates ſemel inſtitutæ induunt proprietates hominum perſonales, *lex* quam loquentes de hominum ſingulorum officio, *naturalem* dicimus, applicata totis civitatibus, nationibus, ſive gentibus, vocatur *jus gentium*. Et quæ *legis* & *juris naturalis* elementa hactenus tradita ſunt, tranſlata ad *civitates* & *gentes* integras, pro *legum* & *juris gentium* elementis ſumi poſſunt.

Legum humanarum, id eſt, civilium, diviſio in ſacras & ſæculares.

V. *Humana lex* omnis *civilis* eſt. Nam extra civitates ſtatus hominum hoſtilis eſt, in quo quia alter alteri non ſubjicitur, leges præter dictamina rationis naturalis, quæ lex divina eſt, nullæ ſunt. In civitate verò, ſola civitas, hoc eſt, homo, vel curia cui ſummum civitatis imperium committitur, legiſlator eſt, civitatis autem leges civiles ſunt. *Civiles leges* poſſunt dividi pro diverſitate ſubjectæ materiæ in *ſacras* & *ſeculares*. *Sacræ* ſunt quæ pertinent ad religionem, hoc eſt, ad ceremonias & cultum Dei, (nimirum quæ & quo ritu perſonæ, res, loca, conſecranda ſunt,

quæ opiniones circa numen divinum publicè docendæ, & quibus verbis ritibusque ſupplicationes faciendæ ſunt, & ſimilia) & nulla lege divinâ poſitivâ definiuntur. Nam *leges civiles ſacræ* ſunt *humanæ* (quæ & *eccleſiaſticæ* dicuntur) circa res *ſacras*; *ſeculares* autem generali nomine *civiles* appellari ſolent.

In diſtributivam, & vindicativam.

VI. Rurſus *lex civilis* pro duobus legiſlatoris officiis, quorum alterum eſt *judicare*, alterum *cogere* ut judiciis acquieſcant, duas habet partes, alteram *diſtributivam*, alteram *vindicativam*, ſive *pœnariam*. *Diſtributiva* eſt, qua jus ſuum cuique diſtribuitur, hoc eſt, quæ regulas omnium rerum conſtituit, quibus ſciamus quid nobis, quid aliis proprium ſit, ita ut nos noſtris uti & frui alii non impediant, neque nos impediamus illos ne utantur & fruantur ſuis; & quid cuique licitum ſit facere vel omittere, quid illicitum. *Vindicativa* eſt qua quæ pœnæ ſumendæ ſunt de iis qui legem violant, definitur.

Diſtributivam & vindicativam non eſſe ſpecies legum, ſed partes.

VII. *Diſtributiva* autem & *vindicativa* non ſunt duæ legum *ſpecies*, ſed ejuſdem legis duæ *partes*. Siquidem enim lex nihil amplius dicat, quàm, verbi gratia, *tuum eſto*, *quod*

tu tuo reti cepisti in mari, frustra est. Quamquam enim alter eripiat tibi quod cepisti, non impedit quin adhuc tuum sit; nam in statu naturæ ubi omnia omnium sunt communia, idem est & *tuum* & *alienum*; ita, quod lex definit esse *tuum*, *tuum* erat etiam ante legem, & post legem *tuum* esse non definit, quamquam ab alio possessum. Nihil ergo lex agit, nisi ita intelligatur, ut sic *tuum* sit, ut omnes alii prohibeantur, ne impediant quominus omni tempore eo possis tuo arbitratu secure uti & frui. Hoc enim est quod requiritur ad proprietatem bonorum, non ut quis iis possit uti, sed possit solus, quod fit prohibendo alios ne sint impedimento. Sed frustra etiam prohibent, qui metum pœnarum non incutiunt: frustra ergo lex nisi utramque partem contineat, & illam quæ *prohibet* injurias fieri, & illam quæ facientes *punit*. Harum prima quæ *distributiva* dicitur, *prohibitoria* est, & loquitur ad omnes; secunda, quæ *vindicativa* vel *pœnaria* appellatur, mandatoria est, & loquitur tantùm ad ministros publicos.

Omni legi pœna ap-

VIII. Ex quo etiam intelligitur, omni *legi civili annexam esse pœnam*,

vel explicitè vel implicitè. Nam ubi pœna neque ſcripto, neque exemplo alicujus qui pœnas legis tranſgreſſa jam dedit, definitur, ibi ſubintelligitur pœnam arbitrariam eſſe, nimirum, ex arbitrio pendere legiſlatoris, hoc eſt, ſummi imperantis; fruſtra enim eſt lex, quæ impunè violari poteſt. *pœna intelligitur.*

IX. Quoniam autem à legibus civilibus oritur, tum quod unuſquiſque jus *ſuum* ſibi proprium & ab *alieno* diſtinctum habeat, tum etiam quod prohibeatur aliena invadere; ſequitur, præcepta hæc, *Honorem parentibus, legibus definitum non denegabis: hominem quem vetant leges occidere, non occides: Legibus vetitum concubitum fugies: Rem alienam domino invito non auferes; Leges & judicia falſo teſtimonio non fruſtrabere*, eſſe leges civiles. Leges naturales eadem præcipiunt, ſed implicitè: nam lex naturalis (ut cap. 3, art. 2, dictum eſt) jubet obſervari *pacta*, ideoque etiam obedientiam præſtare, quando obedientiam pacti fuerint, & alieno abſtinere, quando quid ſit alienum, lege civili definitum fuerit, cives autem omnes (per cap. 6, art. 13,) obedientiam præſtare mandatis *Præcepta Decalogi, de parentibus honorandis, de homicidio, adulterio, furto, & falſo teſtimonio, leges civiles eſſe.*

ejus qui habet ſummam poteſtatem, hoc eſt, legibus civilibus, ex ipſa civitatis conſtitutione *paciſcuntur*: etiam ante quam violari poſſunt. Nam lex naturali obligabat in ſtatu naturali, ubi primò (quia natura omnia omnibus dedit) nihil alienum erat, & proinde alienum invadere, impoſſibile; deinde ubi omnia communia erant, quare etiam concubitus omnes liciti; tertio, ubi ſtatus belli erat, ideoque licitum occidere; quarto, ubi omnia proprio cujuſque judicio definita erant, ideoque honores etiam paterni; poſtremo ubi nulla judicia publica erant, & propterea nullus uſus teſtimonii dicendi, neque veri neque falſi.

Impoſſibile eſſe legem civili quicquam jubere contra legem naturæ.

X. Cum ergo obligatio ad leges illas obſervandas antiquior ſit quam ipſarum legum promulgatio, utpote contenta in ipſa civitatis conſtitutione, virtute legis naturalis quæ prohibet violari pacta, lex naturalis omnes leges civiles jubet obſervari. Nam ubi obligamur ad obedientiam antequam ſciamus quid imperabitur, ibi univerſaliter & in omnibus obedire obligamur. Ex quo ſequitur, legem civilem nullam, quæ non ſit la-

ta in contumeliam Dei (cujus reſpectu ipſæ civitates non ſunt ſui juris, nec dicuntur leges ferre) contra legem naturalem eſſe poſſe. Nam etſi naturæ lex prohibet furtum, adulterium, &c. ſi tamen lex civilis jubeat invadere aliquid, non eſt illud furtum, adulterium, &c. Nam Lacedæmonii olim cum permitterent pueris certa lege ſurripere bona aliena, ea bona non aliena, ſed propria ſurripientis eſſe juſſerunt; ideoque tales ſurreptiones non erant furta: ſimiliter ethnicorum copulationes ſexuum, ſecundum leges ſuas conjugia erant legitima.

XI. Ad eſſentiam legis neceſſarium eſt, ut civibus duo innotuerint, primum quis homo, vel quæ curia ſummam poteſtatem, hoc eſt, legum ferendarum jus habet. Secundum, quid ipſa lex dicat. Is enim qui nunquam cognovit, aut cui, aut ad quid tenetur, obedire non poteſt, & perinde eſt ac ſi non teneretur. Non dico neceſſarium eſſe ad eſſentiam legis, ut vel hoc vel illud perpetuò cognitum ſit, ſed tantum ut cognitum ſemel fuerit: quod ſi poſtea civis obliviſcatur, vel juris quod is habet qui legem fert, vel ipſius

Legi eſſentiale eſſe, ut cognoſcatur & ipſa & legislator.

legis, id non impedit quominus teneatur obedire, cum potuerit meminisse, si voluntatem obediendi, prout naturalis lex jubet, habuisset.

Unde cognoscatur legislator.

XII. *Cognitio legislatoris* dependet ab ipso cive; nam sine consensu & pacto suo proprio, vel expresso vel subaudito, jus legislationis conferri in neminem potuit. Expresso, quando cives ab initio formam regendæ civitatis inter se constituunt, vel quando promisso suo submittunt se alicujus imperio; vel saltem subaudito, ut quando utuntur beneficio imperii, & legum alicujus, ad protectionem & conservationem sui adversus alios. Cujus enim imperio concives nostros obedire postulamus bono nostro, illius imperium legitimum esse, eâ ipsâ postulatione confitemur. Ideoque ignorantia potestatis legum ferendarum obtendi nunquam potest; unusquisque enim quod ipse fecit, fecisse se cognovit.

Ad cognoscendam legem necessaria sunt promulgatio & interpretatio.

XIII. *Cognitio legum* dependet à legislatore, qui eas promulgare debet; aliter enim non sunt leges. Est enim lex legislatoris mandatum; mandatum autem est declaratio voluntatis; non ergo lex est, nisi voluntas legislatoris declaretur; id quod

fit *promulgatione*. In *promulgatione* autem duo conſtare debent, quorum alterum eſt, ut is vel ii qui legem promulgant, vel habeant ipſi jus legiſlationis, vel id faciant autoritate ejus vel eorum qui habent. Alterum eſt ipſa legis ſententia. Primum autem quod leges promulgatæ procedant ab eo qui ſummum habet imperium, conſtare, hoc eſt ſciri accuratè & philoſophicè loquendo non poteſt, niſi ab iis qui ab ore ipſius imperantis eas accipiunt; cæteri credunt; ſed credendi rationes tantæ ſunt, ut non credere vix ſit poſſibile. Et in civitate quidem *democratica*, ubi legibus ferendis unuſquiſque intereſſe, ſi velit, poteſt, qui abſens fuerit, præſentibus credere debet. Sed in *monarchiis* & *ariſtocratiis*, quia paucis mandata *monarchæ* & *optimatum* præſentibus & coram audire conceditur, illis paucis neceſſe erat poteſtatem facere, ea cæteris promulgandi. Et ſic *edicta* & *decreta* principum eſſe credimus, quæ pro talibus vel ſcripto, vel voce eorum quorum id munus eſt, nobis proponuntur. Sed tamen cum credendi cauſas habeamus has, vidiſſe quod princeps, vel curia ſumma talibus *conſiliariis*, *ſcri-*

bis, *præconibus*, *figillis*, & similibus argumentis ad voluntatem suam declarandam constanter usus sit; quod nunquam authoritatem illis detraxerit; quod de iis qui hujusmodi promulgationi non credentes legem transgressi sunt pœnæ sumtæ fuerint; non modo qui sic credens obediverit *edictis* & *decretis* per illos editis, ubique terrarum excusatur, sed etiam qui non credens non obediverit, punitur. Nam permittere ut hæc constanter fiant, satis manifestum signum, & declaratio voluntatis ejus qui imperat, satis perspicua est; modo nihil in *lege*, edicto seu *decreto* contineatur, quod summæ potestati ipsius imperantis deroget. Non est enim putandum, eum velle potestati suæ à quibuscunque ministris suis quicquam detrahi, dum voluntatem retinet imperandi. *Sententia* vero *legum*, ubi de ea dubitatur, petenda est ab iis, quibus à summa potestate commissa est *causarum cognitio*, sive *judicia*. *Judicare* enim nihil aliud est quam *leges* singulis casibus *interpretando* applicare. Quibus autem id munus commissum est, eodem modo cognoscitur, quo cognoscimus qui

ſint ii, quibus commiſſa eſt autoritas leges promulgandi.

XIV. Rurſus lex *civilis*, pro duplici modo promulgandi, duorum generum eſt: *ſcripta*, & *non ſcripta*. Per *ſcriptam* intelligo eam quæ voce ſive ſigno aliquo alio voluntatis legiſlatoris indiget ut fiat lex. Legum enim genus omne & naturâ & tempore coævum eſt generi humano, & propterea inventione literarum & ſcribendi arte antiquius. Non ergo *legi ſcriptæ* neceſſaria eſt *ſcriptio*, ſed vox; hæc ſola ad *eſſentiam*, illa ad *recordationem legis* adhibita eſt. Nam ante inventas literas ad memoriam adjuvandam, *leges* in metra redactas cantitari ſolitas eſſe legimus. *Non ſcripta* eſt ea, quæ non alia indiget promulgatione præter vocem naturæ, ſive rationem naturalem, quales ſunt *leges naturales*. Lex enim naturalis, quamquam à civili diſtinguatur, quatenus voluntati præcipit, tamen quod ad actiones attinet, civilis eſt; exempli gratia, hæc, *Non concupiſces*, quæ pertinet tantum ad animum, lex naturalis tantum eſt; hæc verò, *Non invades*, & naturalis, & civilis eſt. Cum enim regulas præſcribere univerſales, quibus omnes futuræ lites quæ forte

Legis civilis diviſio in ſcriptam & non ſcriptam.

infinitæ ſunt, dijudicari poſſin
poſſibile ſit, intelligitur, in omi
legibus ſcriptis prætermiſſo ſe
dam eſſe *legem æquitatis natu*
quæ jubet æqualia æqualibus
buere: atque hoc, vi *legis*
quæ pœnas etiam de iis exig
ſcientes & volentes, *leges na*
facto tranſgrediuntur.

Leges naturales non eſſe leges ſcriptas: neque reſponſa juriſprudentum, neque conſuetudinem eſſe leges per ſe, ſed per conſenſum ſummæ poteſtatis.

XV. His intellectis, appar
mum, *leges naturales*, quamq
libris philoſophorum deſcripti
rint, non eſſe ob eam rem vo
leges ſcriptas; neque ſcripta ju
dentum eſſe leges, ob defectu
toritatis ſummæ; neque etia
ponſa prudentum, id eſt, *jur*
niſi quatenus conſenſu ſumm
teſtatis in conſuetudinem ab
tunc autem inter *leges ſcriptas*
da eſſe; non propter conſuetu
ipſam, (quæ vi ſua legem non
tuit) ſed propter voluntatem
imperantis; quæ ex eo arg
quod *ſententiam*, ſive æquam ſi
quam, in conſuetudinem ire
ſus eſt.

Peccati nomen latiſſimè acceptum, quid ſignificet.

XVI. *Peccatum* ſignificatior
ſimâ comprehendit omne *factu*
tum, & *volitum* contra rect
tionem. Unuſquiſque enim m

finem quem sibimet ipsi proponit, ratiocinando quærit; si ergo rectè ratiocinetur, (hoc est, incipiens à principiis evidentissimis texat discursum ex consequentibus continuò necessariis) progredietur itinere directissimo, aliter deviabit; id est, *faciet*, *dicet*, vel *conabitur* aliquid contra finem proprium: quod cum fecerit, dicetur ratiocinando quidem *errasse*, actione verò & voluntate *peccasse*; nam *peccatum* ita sequitur *erratum*, sicut *voluntas intellectum*. Atque hæc est vocis acceptio generalissima, qua continetur omne *factum imprudens*, sive contra legem, ut, alienam domum evertere; sive non contra legem, ut propriam, super arenam ædificare.

Peccati definitio.

XVII. Ubi vero de *legibus* sermo est, ibi *peccati* nomen arctius est, significatque non omne factum contra rectam rationem, sed illud tantum quod *culpatur*, atque ob eam causam *malum culpæ* appellatur. Nec tamen si quid culpetur, *peccatum* statim, aut *culpa* dicenda est, sed si cum ratione culpetur. Quærendum igitur est, quid sit cum *ratione culpare*, & quid contra rationem. Ea est natura hominis, ut unusquisque

id quod ipſe ſibi cupit fieri, *bonum*, quod fugit, *malum* vocet: itaquè diverſitate affectuum contingit, ut quod alter *bonum*, alter *malum*; & idem homo quod nunc *bonum*, mox *malum*, & eandem rem, in ſe ipſo *bonam*, in alio *malam* eſſe dicat. *Bonum* enim & *malum* delectatione & moleſtiâ noſtrâ, (vel eâ quæ nunc eſt, vel quæ exſpectatur) omnes æſtimamus. Quoniam jam proſperè facta inimicorum (quia honorem, rem, & potentiam eorum augent) & æqualium (propter certamen honorum) *moleſta* omnibus, adeoque *mala* & videntur, & ſunt; ſoleantque homines, *malos putare*, hoc eſt, *culpam attribuere* iis, unde ſibi *malum* advenit, fieri non poteſt, ut quæ facta culpanda, quæ non culpanda ſint, conſenſu ſingulorum quibus non eadem placent & diſplicent, definiatur. Poſſunt quidem convenire in generalia quædam, veluti *furtum*, *adulterium*, & ſimilia, eſſe *peccata*; tanquam dicerent *mala* omnes vocare ea quibus nomina imponunt, quæ in malam partem accipi ſolent. Sed non quærimus an furtum ſit peccatum; quærimus quid furtum dicendum ſit, & ſic de cæ-

teris similibus. Siquidem igitur quid ratione culpandum sit, in tanta diversitate censentium, non sit mensurandum per rationem unius, magis quàm alterius, propter æqualitatem naturæ humanæ; neque ratio ulla exsistat præter rationes *singulorum*, & rationem *civitatis*; sequitur quid sit *ratione culpandum*, definiendum esse à civitate; ut *culpa*, hoc est, PECCATUM sit, quod quis fecerit, omiserit, dixerit, vel voluerit contra *rationem civitatis*, id est contra leges.

Differentia inter peccatum infirmitatis & malitiam.

XVIII. Facere autem aliquis potest contra leges per infirmitatem humanam, etiamsi eas implere cupiat, tamen ejus factum, ut contra leges rectè culpatur & *peccatum* dicitur. Sunt autem qui leges negligunt, quotiesque lucri impunitatisque spes apparet, nullâ pactorum & datæ fidei conscientiâ retinentur, quin eas violent. Horum non modò facta, sed etiam ingenia adversa legibus sunt. Qui per infirmitatem tantum peccant, etiam quando peccant, *viri boni* sunt; hi vero etiam quando non peccant, *mali* sunt. Quamquam autem utrumque, & actio & animus, legibus repugnet,

differentibus tamen appellationibus, repugnantiæ illæ distinguntur. Nam actionis irregularis ἀδίκημα, *injustè factum*; animi, ἀδικία & κακία, *injustitia & malitia*. Illa perturbatæ mentis *infirmitas*; hæc animi sedati *pravitas*.

In quo genere peccati continetur atheismus.

XIX. Si quidem autem peccatum non sit, quod non sit contra aliquam legem, neque lex ulla sit, quæ non sit mandatum ejus qui summum habet imperium; neque quisquam summum imperium habeat, quod non sit ei nostro consensu delatum: quo modo peccare dicetur is qui vel non exsistere Deum, vel non gubernare mundum affirmaverit, vel aliam contumeliam in ipsum vomuerit? Dicet enim, *se voluntatem suam Dei voluntati nunquam subjeciſſe, ut quem ne esse quidem opinatus fuerit. Et quamquam opinio sua erronea esset, ideoque etiam peccatum; numerandum tamen esse inter peccata imprudentiæ, sive ignorantiæ, quæ puniri jure non possunt.* Oratio hæc eo usque admittenda esse videtur, ut hujusmodi peccatum, quamquam sit maximum damnosissimumque, referri tamen debeat (*) ad peccata imprudentiæ; sed ut per imprudentiam aut ignorantiam excusandum sit, absurdum est.

Punitur enim atheus sive à Deo immediatè, sive à regibus sub Deo constitutis; non ut subditus punitur à rege, propterea quod leges non observaverit; sed ut hostis ab hoste, quod leges noluerit accipere; hoc est, jure belli, ut gigantes θεομάχοι. Hostes enim inter se sunt, quicunque neque communi imperanti, neque alter alteri subjiciuntur.

(*) Referri tamen debeat ad peccata imprudentiæ] *Quod atheismum non ad injustitiam, sed ad imprudentiam retulerim, à pluribus reprehensum est: imo à nonnullis in eam partem acceptum, tanquam atheis non satis acrem adversarium me ostenderim. Objiciunt præterea, quod cum* Deum esse *ratione naturali sciri posse dixerim alicubi, confiteri deberem, peccare eos, saltem contra legem naturæ, itaque non imprudentiæ tantùm, sed etiam injustitiæ reos esse. Ego vero ita atheis inimicus sum, ut legem aliquam juxta quam condemnare eos injustitiæ possem, & diligentissimè quæsiverim & vehementer cupiverim; sed cum nullam invenerim, quæsivi proximè, quo nomine, tantopere Deo exosi, homines ab ipso appellarentur.* Annot. ad p. 260.

Annot. *Deus autem de atheo sic loquitu* dixit insipiens in corde suo: non Deus. *Itaque peccatum eorum in genere collocavi, in quod genus ipso Deo relatum fuerat. Deind theos hostes Dei esse ostendo; no autem hostis, quàm injusti, aliqua atrocius esse puto. Postremo justi à Deo, & à summis imperantibu nomine puniri posse confirmo, it peccatum hoc nullo modo excuso que extenuo. Quod autem* Deum *ratione naturali sciri posse dixerim, accipiendum est, non tanquam o id scire posse putaverim; nisi quo ratione naturali quam proportio habeat sphæra ad cylindrum, in Archimedes, ex eo sequi putant, q libet ex vulgo idem invenire pot Dico igitur, etsi ab aliquibus Deum lumine rationis sciri possit, tamen mines in voluptatibus, vel divi vel honoribus perquirendis cont occupatos, item homines qui rectè tiocinari non solent, vel non val vel non curant, denique insipien in quo numero athei sunt, scir non posse.*

Quid sit crimen læsæ

XX. Quoniam à vi pacti quo ves singuli singulis ad obedient

civitati, hoc eſt, ſummo imperanti, ſive is unus homo, ſive una curia ſit, abſolutam & univerſalem (qualem ſup. capite & articulo definivimus) præſtandam obligantur, derivatur obligatio ad ſingulas leges civiles obſervandas, ita ut illud pactum contineat in ſe leges omnes ſimul; manifeſtum eſt civem qui pacto generali obedientiæ renunciaverit, omnibus ſimul legibus renunciare. Quod malum tanto gravius eſt quolibet peccato uno, quanto peccare *ſemper*, gravius eſt quam *ſemel*. Atque hoc eſt peccatum illud quod vocatur CRIMEN LÆSÆ MAJESTATIS, & eſt factum vel dictum quo civis, ſeu ſubditus, declarat non eſſe ſibi amplius voluntatem, ei homini vel curiæ cui commiſſum eſt ſummum civitatis imperium, obediendi. Et facto quidem, hujuſmodi voluntatem declarat civis, quando vim infert vel inferre conatur perſonis eorum qui vel ſummum imperium habent, vel habentium mandata exſequuntur, quales ſunt proditores, regicidæ, & qui arma contra civitatem gerunt, vel ad hoſtes durante bello transfugiunt. Dicto autem voluntatem eandem oſtendunt qui

ſæ majeſtatis.

directè negant, se, aut cives cæteros, ad talem obedientiam obligari, vel in toto, ut qui diceret, non esse iis obediendum (salvâ obedientiâ, quam debemus Deo) simpliciter, absolute & universaliter, vel in parte, ut si quis diceret, non esse iis jus suo arbitrio bellum gerendi, pacem faciendi, milites conscribendi, pecunias exigendi, magistratus & ministros publicos eligendi, leges ferendi, controversias determinandi, pœnas statuendi, vel aliud aliquod sine quo consistere civitas non potest. Atque hæc & similia dicta & facta, crimina læsæ majestatis, ex vi legis, non civilis, sed naturalis sunt. Potest autem esse ut aliquid, quod factum ante legem civilem latam non erat crimen læsæ majestatis, sit tamen, si fiat post. Ut si lege declaretur, pro signo obedientiæ civilis renunciatæ habendum esse (hoc est pro crimine læsæ majestatis) si quis vel monetam cuderit, vel sigilla civitatis adulteraverit; is qui postea id fecerit, reus majestatis non minus est quam ille alter, minùs tamen peccat, quia non omnes leges simul, sed unam tantum legem violat; nam lex vocando crimen majestatis, id quod

naturâ

naturâ non ita eſt, nomen quidem invidioſum, & fortè pœnam majorem in reum jure ſtatuit, ſed ut peccatum ipſum gravius ſit, non efficit.

XXI. Peccatum autem id, quod per legem naturalem crimen læſæ majeſtatis eſt, legis naturalis tranſgreſſio eſt, non civilis. Cùm enim obligatio ad obedientiam civilem, cujus vi leges civiles validæ ſunt, omni lege civili prior ſit, ſitque crimen læſæ majeſtatis naturaliter nihil aliud quam obligationis illius violatio, ſequitur, crimine læſæ majeſtatis violari legem quæ præceſſit legem civilem: nempe naturalem, qua prohibemur violare pacta & fidem datam. Quod ſi quis princeps ſummus legem civilem in hanc formulam conciperet, *non rebellabis*, nihil efficeret. Nam niſi prius obligentur cives ad obedientiam, hoc eſt, ad non rebellandum, omnis lex invalida eſt; obligatio autem quæ obligat ad id, ad quod antè obligati erant, ſuperflua eſt.

Crimine læſæ majeſtatis non leges civiles, ſed naturales violari.

XXII. Sequitur ex hoc, puniri *rebelles*, *proditores*, & cæteros *læſæ majeſtatis* convictos, non *jure civili*, ſed *naturali*, hoc eſt, non ut *cives malos*, ſed ut *civitatis hoſtes*, nec *jure*

Ideoque non jure imperii, ſed jure belli puniri.

imperii ſive dominii, ſed *jure belli.*

Obedientiam non rectè diſtingui in activam & paſſivam.

XXIII. Sunt qui facta contra legem civilem, quando pœna ipſâ lege definitur, expiari putant, ſi pœnam volentes ſubeant, neque reos eſſe coram Deo violatæ legis naturalis (quamquam violando civile leges, violamus quoque naturales quæ jubent civiles obſervari) eo qui pœnam ſolverunt, quam lex exigebat. Tanquam lege non vetaretur factum, ſed pœna pretii loco proponeretur, quo licentia faciendi ea quæ lege prohibentur, venundaretur. Per eandem rationem poſſet inferri etiam, nullam omnino legis tranſgreſſionem peccatum eſſe, ſed quam ſuo periculo libertatem quiſque emerit, eam jure habere. Sciendum autem eſt, verba legis duplici ſenſu intelligi poſſe. Altero, ut duæ partes (prout dictum eſt ſupra articulo 7) contineat, nempe prohibentem abſolute, ut, *non facies*; & vindicantem, ut, *qui facit, pœna dabit.* Altero, ut unum continea conditionale, ut, *non facies, niſi pœnas velis ſolvere.* Et ſic lex non ſimpliciter, ſed conditionaliter prohibet. Si primo modo intelligitur qui facit, peccat, quia quod lex

vetitum eſt facit. Si ſecundo; non peccat, quia facere, vetitum non eſt implenti conditionem. Nam in primo ſenſu omnes facere prohibentur; in ſecundo ii ſoli, qui ſe pœnæ ſubtrahunt. In primo ſenſu, legis pars vindicativa non reum obligat, ſed magiſtratum pœnas exigere; in ſecundo obligatur ad pœnas exigendas ipſe qui pœnas debet; ad quas ſolvendas ſi capitales, aut alioqui graves ſint, obligari non poteſt. Utro verò ſenſu lex accipienda ſit, ab arbitrio dependet ejus qui ſummum habet imperium. Ubi ergo de ſententia legis dubitatur, quia certi ſumus non peccare qui non faciunt, peccatum erit, ſi facimus, utcunque lex poſtea explicari poſſit. Nam quod dubitas an ſit peccatum necne, id facere, cum abſtinere liberum ſit, contemtio legum eſt; ideoque per cap. 3, art. 28, peccatum contra legem naturalem. Inanis igitur eſt diſtinctio illa *obedientiæ* in *activam* & *paſſivam*, quaſi pœnis humano arbitrio poſitis expiari poſſit, quod peccatum eſt contra legem naturalem, quæ eſt lex Dei; aut quaſi non peccent, qui peccant ſuo damno.

CAPUT VV.

De regno Dei per naturam.

I. Propoſitio ſequentium. II. In quos dic
tur Deus regnare. III. Verbum Dei tr
plex: ratio, revelatio, prophetia. *II*
Regnum Dei duplex, naturale & pr
pheticum. *V. Jus quo regnat Dei*
ſitum eſt in omnipotentia *ejus. VI. Ide*
ex ſcriptura ſacra. VII. Obligationem
obedientiæ Deo præſtandæ procedere a
imbecillitate humana. VIII. Leges D
in regno naturali eſſe eas, quæ 2 &
cap. ſupra recitatæ ſunt. IX. Honor &
cultus *quid ſunt. X. Cultum conſiſte*
vel in attributis *vel in* actionibus. *XI. I*
eſſe alium naturalem, *alium* arbitrarium
XII. Alium juſſum, *alium* ſpontaneum
XIII. Quis ſit cultûs finis *ſeu ſcopu*
XIV. Quænam ſint leges naturales circ
Dei attributa. *XV. Quænam ſint* actione
quibus exhibetur cultus naturalite
XVI. In regno Dei naturali, civitate
poſſe cultum *Dei* inſtituere *arbitrio ſu*
XVII. Regnante Deo per naturam ſ
lam, legum *omnium* interpretem *eſ*
civitatem, *id eſt, eum hominem vel c*
riam, quæ habet ſub Deo civitatis in
perium ſummum. XVIII. Dubitation
quædam ſublatæ. XIX. In regno D
naturali, quid ſit peccatum, *& quid c*
men læſæ majeſtatis divinæ.

I. QUod ſtatus naturæ, hoc eſt libertatis abſolutæ, qualis eſt eorum qui neque regnant neque regnantur, anarchia ſit & ſtatus hoſtilis; Quod præcepta quibus talis ſtatus evitatur, ſint *leges naturæ*; Quod civitas exiſtere ſine ſummo imperio non poſſit; Quod iis qui ſummum imperium obtinent, obediendum ſit ſimpliciter, id eſt, in omnibus quæ mandatis Dei non repugnant: in antecedentibus, & ratione, & ſacræ ſcripturæ teſtimoniis comprobatum eſt. Deeſt ad integram civilis officii cognitionem hoc unicum, ut ſciamus quæ ſint leges ſive mandata Dei. Aliter enim ſciri non poteſt, utrum ea quæ jubemur facere authoritate imperii civilis, ſint contra leges Dei, necne. Ex quo contingere neceſſe eſt, ut vel nimiâ obedientiâ erga civitatem contumaces ſimus erga majeſtatem divinam; vel metu peccandi in Deum incurramus in contumaciam erga civitatem. Ut utrumque hunc ſcopulum effugiamus, neceſſaria eſt cognitio legum divinarum. Quoniam verò legum cognitio dependet à cognitione regni, dicendum eſt in ſequentibus de *regno Dei*. *Propoſitio ſequentium.*

In quos Deus dicatur regnare.

II. Pſal. 96. v. 1. *Dominus regnavit, exultet terra*, dicit Pſalmiſta. E rurſus idem Pſalmiſta, Pſal. 98. v. 1 *Dominus regnavit, iraſcantur populi qui ſedet ſuper Cherubin; moveatur terra.* Scilicet velint nolint homines Deus eſt Rex univerſæ terræ; nequ ſi ſint qui *exiſtentiam* ejus, vel *providentiam* negaverint, ideo ſolio ſu excutitur. Quamquam autem Deu homines univerſos ita per potentian regat, ut nemo poſſit quidquam fa cere quod ille factum nolit, non eſ tamen hoc, propriè & accuratè lo quendo, regnare. Regnare enim dici tur non qui *agendo*, ſed qui *loquendo* id eſt, *præceptis* & *minis* regit. I regno igitur Dei pro ſubditis habe mus, non corpora inanimata, nequ irrationalia, licet potentiæ divinæ ſubjiciantur; quia *præcepta* & *mina* Dei *non intelligunt*; neque etian *atheos*, quia Deum eſſe non credunt neque eos qui Deum eſſe credentes eum tamen inferiora hæc regere nor credunt: nam & hi quamquam regan tur à potentia Dei, *præcepta* ejus nulla agnoſcunt, neque minas me tuunt. Soli igitur in regno Dei cen ſendi ſunt, qui ipſum & rectorem omnium rerum eſſe, & *præcepta* ho

minibus *dediſſe*, & *pœnas* in tranſgreſſores *ſtatuiſſe* agnoſcunt. Cæteros non ſubditos, ſed hoſtes Dei appellare debemus.

III. Regere autem *præceptis* non dicitur, niſi qui regendis præcepta ſua apertè declarat. Nam *præcepta* regentium leges ſunt iis qui reguntur. *Leges* autem non, niſi quæ perſpicuè promulgantur, ita ut omnis tollatur ignorantiæ excuſatio. Leges ſuas homines quidem *verbo* ſive *voce* promulgant, nec alio modo voluntatem ſuam univerſaliter ſignificare poſſunt. Dei autem *leges* triplici modo declarantur. Primò *per tacita rectæ rationis dictamina*. Secundò, *per revelationem immediatam*, quæ intelligitur fieri per *vocem ſupernaturalem*, vel per *viſionem*, vel *ſomnium*, vel *inſpirationem* ſeu afflatum divinum. Tertiò, *per vocem alicujus hominis*, quem Deus per vera miracula edita, ut fide dignum, cæteris commendavit. Is autem cujus voce ſic utitur Deus ad voluntatem ſuam aliis ſignificandam, vocatur PROPHETA. Tres hi modi dici poſſunt triplex *verbum Dei*, nimirum, *verbum rationale*, *verbum ſenſibile*, & *verbum propheticum*. Quibus reſpondent tres modi

Verbum Dei triplex: ratio, revelatio & prophetia.

quibus audire Deum dicimur, *ratiocinatio recta*, *sensus* & *fides*. *Verbum* Dei *sensibile* ad paucos factum est, neque Deus per revelationem hominibus loquutus est, nisi viritim, & diversis diversa; neque ullæ leges regni hoc modo populo ulli promulgatæ fuerunt.

Regnum Dei duplex, naturale & propheticum.

IV. Pro differentiâ autem quæ est inter *verbum* Dei *rationale* & *propheticum*, Deo regnum duplex attributum est: *naturale*, in quo regit per dictamina rectæ rationis; quodque universale est, in omnes qui divinam agnoscunt potentiam, propter naturam rationalem omnibus communem; & *propheticum*, in quo regit etiam per *verbum propheticum*; quod peculiare est, propterea quod non omnibus dedit leges positivas, sed populo peculiari, & certis quibusdam hominibus à se electis.

Jus quo regnat Deus situm est in omnipotentia ejus.

V. In *regno naturali* regnandi & puniendi eos qui leges suas violant, jus Deo est à sola *potentia irresistibili*. Jus enim omne in alios vel à *natura* est, vel à *pacto*. Quomodo jus regnandi ex *pacto* oritur, ostensum est capite 6. A *natura* autem idem jus derivatur, eo ipso quod à natura non sit sublatum. Cum enim per naturam jus

eſſet omnibus in omnia, unicuique erat jus in omnes regnandi ipſi naturæ coævum; cauſa autem quare inter homines id abolitum fuerit, alia non erat præter mutuum metum, ut ſupra capite ſecundo, articulo 3, oſtenſum eſt; dictante ſcilicet ratione decedendum eſſe à jure illo propter conſervationem humani generis; quia æqualitatem hominum inter ſe quoad vires & potentias naturales neceſſario conſequebatur bellum; cum bello autem generis humani pernicies conjuncta eſt. Quod ſi quis cæteros potentiâ in tantum anteiſſet, ut reſiſtere ei ne omnes quidem conjunctis viribus potuiſſent, ratio quare de jure ſibi à natura conceſſo decederet, nulla omnino fuiſſet. Manſiſſet igitur ipſi jus dominii in cæteros omnes propter potentiæ exceſſum, quia & ſe & illos conſervare potuiſſet. Iis igitur quorum potentiæ reſiſti non poteſt, & per conſequens Deo *omnipotenti*, jus dominandi ab ipſa *potentia* derivatur. Et quotieſcunque Deus peccatorem punit, vel etiam interficit, etſi ideo puniat quia peccaverat, non tamen dicendum eſt, non potuiſſe eum eundem juſte affligere, vel etiam occidere, etſi non peccaſſet. Neque ſi

voluntas Dei in puniendo, peccatum antecedens respicere possit, ideò sequitur quod affligendi vel occidendi jus non à *potentia divina* dependeat, sed à *peccato hominis*.

Idem ex scriptura sacra.

VI. Quæstio ista disputationibus antiquorum nobilitata, *quare bonis mala & malis bona contingunt*, eadem est cum hac nostra, *quo jure Deus bona & mala hominibus dispenset*. Et difficultate suâ non solum vulgi, sed etiam philosophorum, & quod majus est, sanctorum hominum, de divina providentia fidem vacillare fecit. Psal. 72. v. 1, 2. *Quam bonus* (inquit David) *Israëlis Deus his qui recto sunt corde, mei autem penè moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei, quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns.* Et *Job*, quam acriter cum Deo expostulabat, quod *justus* cum esset, tantis tamen calamitatibus affligeretur? Solvit difficultatem hanc, in casu *Job*, ipse Deus vivâ voce, & jus suum argumentis non à peccato ejus, sed à potentia propria desumtis, confirmavit. Ita enim disputarunt inter se *Job*, & amici ejus, ut hi illum reum facerent, propterea quod puniretur; ille horum accusationem argumentis ab inno-

centia' ſua redargueret. Atqui Deus cùm & illum & hos audiviſſet, expoſtulationem illius refutat, non injuſtitiæ aut peccati alicujus ipſum damnando, ſed propriam potentiam explicando. Job. 38, verſ. 3 & ſequentibus. *Ubi* (inquit) *eras tu, quando ponebam fundamenta terræ?* &c. De amicis autem Job 42, 7, *iratum ſe* ait *contra eos quod non locuti fuerint rectum coram eo, ſicut ſervus ejus Job.* Sententiæ huic conſentanea eſt ea quam dixit Servator noſter in caſu ejus qui cæcus natus erat, eum interrogantibus diſcipulis an ipſe peccaſſet, quod naſceretur cæcus, an parentes, reſpondit, Joh. 9, verſ. 3. *Neque hic peccavit, neque parentes ejus; ſed ut manifeſtarentur opera Dei in illo.* Quamquam autem dictum ſit, Rom. 5, 12, *mortem intraſſe in hunc mundum per peccatum*, non ſequitur quin Deus jure ſuo potuerit homines & morbis & morti obnoxios feciſſe, etiamſi nunquam peccaſſent, quemadmodum cætera animalia mortalia fecit & morboſa, etiamſi peccare non poſſunt.

VII. Quod ſi jus regnandi habeat Deus ab omnipotentia ſua, manifeſtum eſt, *obligationem* ad præſtan- *Obligationem obedientiæ Deo præ-*

Standa procedere ab imbecillitate humana.

dam ipsi obedientiam, incumbere hominibus propter (*) imbecillitatem. *Obligatio* enim quæ ex pacto oritur, de qua dictum est capite secundo, hîc ubi jus imperandi, nullo intercedente pacto, a natura oritur, locum habere non potest. Sunt autem *obligationis naturalis* duæ species; Una ubi libertas impedimentis corporeis tollitur; juxta quam cœlum & terram & creaturas omnes communibus suæ creationis legibus obedire dicimus. Altera ubi tollitur spe & metu; juxta quam, infirmior potentiori cui resistere se posse desperat, non potest non obedire. A secundo hoc obligationis genere nascitur, hoc est, à metu, sive imbecillitatis propriæ (respectu divinæ potentiæ) conscientia, quod in regno Dei naturali, ad obediendum Deo obligemur; dictante scilicet ratione, omnibus Dei potentiam & providentiam agnoscentibus *non esse calcitrandum contra stimulum.*

Annot. (*) Propter imbecillitatem] *Si cui durum hoc videbitur, illum rogo ut tacitâ cogitatione considerare velit, si essent duo omnipotentes, uter utri obedire obligaretur. Confitebitur, credo, neutrum neutri obligari. Hoc si verum,*

est, verum quoque est quod posui, homines ideo Deo subjectos esse, quia omnipotentes non sunt. Etenim Servator noster Paulum admonens (qui eo tempore ecclesiæ hostis erat) ne contra stimulum calcitraret, obedientiam ab illo, eo nomine videtur exegisse, quod ad resistendum satis virium non haberet. Anno 8

VIII. Quoniam *verbum Dei* per naturam solam regnantis, aliud non supponitur præter rectam rationem, leges autem regum ab eorum *verbo* solo cognosci possunt, manifestum est, leges Dei per solam naturam regnantis, solas esse *leges naturales*; nempe illas quas cap. 2 & 3 enumeravimus, & à rationis dictatis deduximus, *humilitatem*, *æquitatem*, *justitiam*, *misericordiam*, cæteraque *virtutes morales pacis* conciliatrices, quæ pertinent ad officia hominum erga se invicem; & illas quas ratio recta dictaverit præterea, circa honorem & cultum divinæ majestatis. Quæ sint illæ *leges naturales*, sive *virtutes morales*, non est opus repetere. Quos honores autem, & quem cultum divinum, id est, quas *leges sacras* eadem dictet *ratio naturalis*, videndum est. *Leges Dei in regno naturali esse eas, quæ 2 & 3 cap. superaecitatæ sunt.*

Honor & cultus quid sint.

IX. HONOR, proprie loquendo, nihil aliud est quàm opinio alienæ *potentiæ* conjunctæ cum *bonitate*. Et *honorare* aliquem, idem est quod magni æstimare. Et sic honor non in *honorato*, sed in *honorante est*. *Honorem* autem in opinione situm consequuntur necessariò tres affectus: *amor*, qui ad *bonitatem*; *spes* & *timor*, qui ad *potentiam* referuntur. Ex his autem oriuntur actiones externæ, quibus potentes placari, & propitii fieri solent, & quæ sunt ipsius honoris effectus, ideoque & signa naturalia. Sed nomen *honor* translatum est etiam ad effectus illos honoris externos; quo sensu, *honorare* eum dicimur, de cujus potentia testamur, verbis vel factis, nos egregiè sentire; ut *honor* idem sit quod *cultus*. CULTUS autem est actus externus honoris interni signum. Et quos officiis placare si irati sint, vel utcunque propitios nobis reddere studemus, eos *colere* dicimur.

Cultum consistere vel in attributis, vel in actionibus.

X. Signa animi omnia, vel *verba* sunt vel *facta*; ideoque *cultus* omnis, vel *verbis* vel *factis* constat. Utraque autem ad tria genera referuntur; quorum primum, *laus* est sive *prædi-*

catio bonitatis; ſecundum *prædicatio potentiæ præſentis*, quod eſt *magnificare*, μεγάλυνσις; tertium *prædicatio felicitatis* ſive *potentiæ in futurum* etiam ſecuræ, quæ μακαρισμὸς dicitur. Honorum, inquam, unumquodque genus, non in *verbis* modo, ſed etiam in *factis* ſpectari poteſt. *Verbis* autem *laudamus* celebramuſque tunc, quando fit per propoſitionem, ſive *dogmaticè*, hoc eſt, per *attributa*, ſive *nomina*, quod *enunciativè* & *categoricè* laudare vel celebrare dici poteſt; ut cum dicimus illum quem honoramus eſſe *liberalem*, *fortem*, *ſapientem*. *Factis* vero, quando fit *per conſequens*, ſive *per hypotheſin*, ut *gratiarum actione*, quæ *bonitatem*; *obedientiâ*, quæ *potentiam*; *congratulatione*, quæ *felicitatem* ſupponit.

Et eſſe alium naturalem, alium arbitrarium.

XI. Sive autem *verbis*, ſive *factis*, aliquem celebrare velimus, inveniemus alia quæ honorem apud omnes ſignificant, qualia ſunt inter *attributa*, nomina *virtutum* & *potentiarum* generalia, quæ in malam partem accipi non poſſunt. Ut *bonus*, *pulcher*. *fortis*, *juſtus*, & ſimilia. Inter *actiones* autem *obedientia*, *gratiarum actio*, *preces*, aliaque ejus generis, quibus agnitio potentiæ &

virtutis ſemper ſubintelligitur. Alia quæ honorem apud quoſdam ſignificant, apud alios vero contumeliam, vel neutrum; qualia ſunt in *attributis* nomina quæ ad virtutes vel vitia, honeſta vel inhoneſta, pro diverſitate opinionum diverſè referuntur, ut quod occiderit inimicum, quod fugerit, quod ſit philoſophus, quod orator, & ſimilia, quæ apud alios in honore, aliis contemtui habentur: in *factis*, ea quæ dependent à conſuetudine loci, vel præſcriptis legum civilium; ut inter ſalutandum caput nudare, calceos deponere, corpus inclinare, ſtantem, proſtratum, vel genibus innixum aliquid petere, ceremoniarum formulæ, & ſimilia. *Cultus* autem ille qui apud omnes & ſemper honorificus eſt, *naturalis*, alter vero qui loca & mores ſequitur, *arbitrarius* dici poteſt.

Alium juſſum, alium ſpontaneum.

XII. Porrò *cultus* eſſe poteſt *imperatus*, ſcilicet juſſu ejus qui colitur; & poteſt eſſe *ſpontaneus*, nimirum talis qualis videbitur colenti, ſi *imperatus*, actiones quæ adhibentur, non ſignificant honorem ut *tales*, ſed ut *imperatæ*: ſignificant enim *obedientiam* immediatè, obedientia *potentiam*; ita ut *cultus imperatus* con-

ſiſtat obedientiâ, *ſpontaneus* ſolâ naturâ actionum ſit honorificus; quæ ſi honoris ſignificativæ ſint apud ſpectantes, *cultus*, aliter *contumelia* eſt. Rurſus *cultus* vel *publicus*, vel *privatus* eſſe poteſt. *Publicus* autem *ſpontaneus* eſſe reſpectu colentium ſingulorum non poteſt; reſpectu civitatis poteſt. Cum enim quod ſpontaneè ſit, arbitrio ſiat facientis, non eſſet cultus unus qui exhiberetur, ſed tot cultus quot colentes, niſi unius imperio arbitria omnium unirentur. *Privatus* autem *ſpontaneus* eſſe poteſt, ſi exhibeatur ſecretò: quod enim palam ſit, vel legibus, vel verecundia coërcitum eſt, quod naturæ *ſpontanei* adverſatur.

XIII. Ut autem quis ſit *colendi* alios *ſcopus* & *finis* cognoſcatur, conſideranda cauſa eſt, quare homines cultu gaudeant. Sumendum autem eſt, quod alias oſtendimus, *gaudium* in eo ſitum eſſe quod quis virtutem, vim, ſcientiam, formam, amicos, ſivitias, aut quamcumque aliam *potentiam* ſuam, vel tanquam ſuam, contempletur, neque aliud eſſe præter *gloriam*, ſeu triumphum animi putantis ſe honorari, hoc eſt, amari & timeri, hoc eſt, ſervitia & auxilia

Quis ſit cultus finis ſeu ſcopus.

hominum præstò habere. Quoniam verò homines, quem honorari, id est, pro potente haberi, ab aliis vident, potentem esse credunt, contingit honorem cultu propagari; & potentiæ existimatione, potentiam acquiri veram. *Finis* ergo ejus qui se coli vel jubet, vel patitur, is est, ut quamplurimos eo modo sibi vel amore vel metu obedientes reddat.

Quænam sint leges naturales circa Dei attributa.

XIV. Ut sciamus autem, quem *cultum* Dei assignet *ratio naturalis*, incipiamus ab *attributis*. Ubi imprimis manifestum est, attribuendam ei esse *existentiam*. Voluntas enim honorandi eum quem non putamus esse, nulla esse potest. Deinde philosophos qui ipsum mundum, vel mundi animam (id est partem) dixerunt esse Deum, indignè de Deo loquutos esse: non enim quicquam ei attribuunt, sed omnino esse negant: nam per nomen illud, *Deus*, intelligitur *mundi causa*; dicentes autem *mundum esse Deum*, dicunt *nullam esse ejus causam*, hoc est, *Deum non esse*. Similiter eos qui mundum non creatum, sed æternum esse asserunt, quoniam æterni causa esse non potest, *causam mundi esse*, id est, *Deum esse* negare. Indigne item de Deo sentire, qui

otium ipſi attribuentes, mundi generiſque humani regimen eidem auferunt. Nam ut omnipotentem eſſe fateantur, ſi tamen inferiora hæc non curet, locum habet apud eos tritum illud, *quod ſupra nos, nihil ad nos;* cumque non ſit, propter quod eum ament, aut timeant, illis certe eſt tanquam non exſiſteret. Præterea in *attributis* quæ ſignificant *magnitudinem & potentiam;* ea quæ finitum, ſeu determinatum aliquod ſignificant, minime ſigna eſſe animi honorantis; non enim Deum dignè honoramus, ſi minus ei *potentiæ* aut *magnitudinis* attribuimus quàm poſſumus. Finitum autem omne minus eſt quam poſſumus; finito enim majus ſemper aſſignari & attribui facillimè poteſt. Non igitur Deo tribuetur *figura*, omnis enim *figura finita*; neque dicetur concipi, ſive comprehendi imaginatione, vel quacunque facultate animæ noſtræ; quicquid enim concipimus, *finitum* eſt. Et quamquam vox hæc *infinitum* ſignificet conceptum animi, non tamen ſequitur conceptum nobis aliquem eſſe *rei infinitæ:* quando enim dicimus aliquid eſſe *infinitum*, non aliquid in re ſignificamus, ſed impotentiam in animo noſtro; tanquam

ſi diceremus neſcire nos, an & ubi terminetur. Neque dici de Deo honorifice, quod *idea ejus* animo noſtro inſit, *idea* enim conceptus noſter eſt, conceptus autem niſi *finiti* non eſt. Neque quod habeat *partes*, aut quod ſit *totum* aliquid, quæ attributa quoque *finitorum* ſunt. Neque quod in *loco* aliquo ſit; *in loco* enim non eſt, niſi quod undiquaque *fines* & terminos habeat magnitudinis. Neque quod *moveatur* aut *quieſcat*, utrumque enim ſupponit *eſſe in loco*. Neque plures eſſe Deos, quia nec plura infinita. Porrò circa *attributa felicitatis*, indigna Deo ea eſſe quæ ſignificant *dolorem* (niſi intelligantur, non pro affectu, ſed per metonymiam pro effectu) qualia ſunt *pœnitentia*, *ira*, *miſericordia*: vel *egeſtatem*, ut *appetitus*, *ſpes*, *concupiſcentia*: & *amor* ille qui & *cupido* dicitur; ſigna enim *indigentiæ* ſunt, cum intelligi non poſſit, ut quis *appetat*, *ſperet*, *cupiatve*, niſi ea quibus *caret*, *indigetque*; *vel facultatem paſſivam*, *pati* enim potentiæ limitatæ eſt, & quæ dependet ab alio. Quando igitur attribuimus Deo *voluntatem*, non eſt intelligenda ſimilis noſtræ; qui *appetitus rationalis* dicitur. Deus

enim ſi *appetat*, *indiget*; quod contumelia eſt dicere; ſed ſupponendum eſt aliquid analogum quod concipere non poſſumus. Similiter quando attribuimus ei *viſionem* & cæteros *ſenſuum actus*, vel *ſcientiam* & *intellectum*, quæ in nobis nihil aliud ſunt quàm ſuſcitatus à rebus externis, organa prementibus animi tumultus, non eſt putandum aliquid tale accidere Deo; ſignum enim eſt potentiæ ab alio *dependentis*, id quod non eſt beatiſſimum. Illum igitur qui nolit attribuere Deo alia nomina, quam jubet ratio, oportet uti nominibus, quæ vel negativa ſunt, ut *infinitus*, *æternus*, *incomprehenſibilis*, vel ſuperlativa, ut *optimus*, *maximus*, *fortiſſimus*, &c. vel indefinita, ut *bonus*, *juſtus*, *fortis*, *creator*, *rex*, & ſimilia; eo ſenſu, ut non velimus, quid ſit, dicere, (quod eſſet cum limitibus noſtræ phantaſiæ circumſcribere); ſed propriam admirationem & obedientiam confiteri, quod humilitatis eſt, & proprium animi honorantis, quantum poteſt. Unicum enim ratio dictat *naturæ* ſignificativum Dei nomen, *exiſtens*, ſive ſimpliciter, *quod eſt*, unumque *relationis* ad nos, nempe *Deus*, quo con-

continetur & *rex*, & *dominus*, & *pater*.

Quænam sint actiones quibus cultus exhibetur naturaliter.

XV. Circa *actiones externas* quibus Deus colendus eſt (quemadmodum & circa *attributa*) generaliſſimum rationis præceptum eſt, ut ſint ſigna animi honorantis; ſub quo continentur, primò, *preces*. *Qui fingit ſacros auro vel marmore vultus, non facit ille Deos; qui rogat, ille facit.* Sunt enim *preces* ſigna ſpei; ſpes vero *potentiæ & bonitatis* divinæ agnitio eſt.

Secundo, *gratiarum actio*, quæ ejuſdem affectus ſignum eſt, niſi quod beneficium *antecedant preces*, *gratiæ conſequantur*.

Tertio, *dona*, id eſt, *oblationes & ſacrificia*; ſunt enim *gratiarum actiones*.

Quarto, *non jurare per alium*. Eſt enim juramentum hominis contra ſe ipſum, ſi fallat; iræ imprecatio ejus, qui & ſcire, utrum fefellerit, necne, & punire quamvis potentem poteſt. Id quod ſolius Dei eſt. Siquidem enim homo aliquis eſſet, cui neque abſcondi ſubditorum ſuorum *malitia*, neque reſiſtere potentia humana poſſet, ſufficeret fides data, ſine juramento; quæ violata poſſet ab homine vin-

dicari; neque igitur juramento eſſet opus.

Quinto, *de Deo conſideratè loqui.* Signum enim *timoris* eſt; timor autem *potentiæ* confeſſio eſt. Sequitur ex præcepto hoc: *non eſſe utendum Dei nomine temere, aut fruſtrà;* utrumque enim inconſideratum eſt. *Non eſſe jurandum ubi non eſt opus;* eſt enim fruſtra. Opus autem non eſt niſi inter civitates, ad vitandum, vel tollendum certamen per vim, quod oriri neceſſe eſt, ubi promiſſis fides deeſt, vel in civitate ad judiciorum certitudinem. Item *non eſſe diſputandum de divina natura.* Suppoſitum enim eſt, in *regno Dei naturali ſolâ ratione omnia inquiri*, hoc eſt, ex principiis ſcientiæ naturalis. His autem tantum abeſt, ut ſciamus naturam Dei, ut ne quidem noſtri corporis, aut cujuſque creaturæ proprietatis ſatis aſſequi poſſimus. Ex hujuſmodi igitur diſputationibus nihil provenit, præterquam quod ad modulum conceptionum noſtrarum nomina divinæ majeſtati temere imponamus. Sequitur quoque (quod attinet ad jus regni Dei) inconſideratam & temerariam loquutionem eſſe eorum qui dicunt, *hoc* vel

illud non consistere cum justitiâ divinâ. Nam & homines contumeliæ ducunt si filii sui jus eorum disputent, aut justitiam aliter quàm imperatis suis metiantur.

Sextò, in *precibus*, *gratiarum actionibus*, *sacrificiisque quidquid exhibetur*, *oportere esse in suo genere optimum*, & *honoris significativum*; nimirùm *orationem* esse non subitam, aut levem, aut plebeiam, sed pulchram & bene compositam. Nam etsi absurdum erat, quod ethnici Deum sub imagine colerent, non tamen à ratione alienum erat, quod carminibus & musicâ in sacris uterentur. Item *victimas pulchras* & *donaria magnifica*, & quæ aguntur, vel submissionis vel gratitudinis significativa, vel beneficiorum acceptorum memorativa esse; proficiscuntur enim hæc omnia à studio honorandi.

Septimò, *Deum non solum secretò, sed palam & publice in conspectu hominum coli oportere.* Etenim cultus eo maxime placet, ut dictum est suprà, articulo 13, quod gignat honorem in aliis. Nisi ergo alii videant, quod in cultu gratissimum est, perit. Postremò, summo conatu *observandas esse leges naturales.* Etenim Domini

mini imperium parvi pendere, superat omnes alias contumelias; sicut & è contrario, omnibus sacrificiis acceptior est obedientia. Atque hæ sunt legum naturalium circa cultum Dei præcipuæ, earum (inquam) quas dictat ratio hominibus singulis. Totis autem civitatibus, quarum unaquæque una est persona, eadem ratio naturalis præterea imperat *cultus publici uniformitatem*: Nam quæ actiones fiunt à singulis secundum rationem privatam, eæ civitatis actiones non sunt, neque ergo civitatis cultus: quod autem fit à civitate, fieri intelligitur ejus, vel eorum qui summum habent imperium, ideoque consensu civium simul omnium, id est, *uniformiter*.

In regno Dei naturali, civitatem posse cultum Dei instituere arbitrio suo.

XVI. *Leges naturales* circa cultum divinum, quæ præcedente articulo numerantur, signa honoris naturalia tantùm exhiberi præcipiunt. Considerandum autem est, duo esse genera signorum; alterum *naturalium*, alterum *pactitiorum*, sive ex constituto expresso, vel tacito. Quoniam jam in omni linguâ, *nominum* sive *appellationum* usus ex constituto oritur, etiam ex constituto poterit mutari. Quod enim dependet & vim suam

derivat à voluntate hominum, eorundem conſentientium voluntate mutari, vel aboleri poteſt. *Nomina* ergo quæ ex conſtituto hominum obtinuerunt Deo *attribui*, eorundem conſtituto ceſſare poſſunt: quod autem conſtituto hominum poteſt fieri, id conſtituere civitati licet. Jure ergo civitas (hoc eſt ii qui totius civitatis poteſtatem habent) quæ *nomina* ſive *appellationes* Deo *honorificæ* ſint, quæ non ſint, hoc eſt, quæ doctrinæ de natura & operationibus Dei publicè tenendæ, vel profitendæ ſunt, judicabit. Actiones autem ſignificant non ex conſtituto hominum, ſed naturaliter, ſicut effectus ſunt ſigna ſuarum cauſarum; quarum quædam ſemper ſigna ſunt contemtus eorum, coram quibus fiunt, nimirum quibus oſtentatur corporis immundities, & quæcunque pudet facere coram iis quos reveremur. Aliæ ſemper ſigna ſunt honoris, ut, accedere & alloqui decenter & humiliter, cedere de via, vel de alio quocunque commodo. Nihil in his mutare civitas poteſt. Sed infinitæ aliæ ſunt, quæ, quod attinet ad honorem aut contumeliam, adiaphoræ ſunt; eæ verò in ſigna honoris à civitate & inſtitui poſſunt,

& inſtitutæ revera honorificæ ſunt. Ex quo intelligi poteſt, civitati obediendum eſſe, quicquid juſſerit pro ſigno honorandi Deum, id eſt, pro cultu uſurpari, modo id in ſignum honoris inſtitui poſſit; quia honoris ſignum eſt, quod juſſu civitatis pro tali uſurpatur.

XVII. Regnante Deo per ſolam naturam, quæ ſint leges ejus, tam ſacræ quam ſeculares, diximus jam. Quoniam autem nemo eſt, quin falli ratiocinando poſſit, contingatque circa pleraſque actiones, homines diſcordi ſententiâ eſſe, quæri ulterius poteſt, quemnam *rectæ rationis*, hoc eſt, legum ſuarum *interpretem* Deus eſſe voluerit. Et de *legibus* quidem *ſecularibus*, id eſt, de iis quæ pertinent ad juſtitiam & mores hominum verſus homines, ex antè dictis de civitatis conſtitutione, rationi conſentaneum eſſe demonſtravimus, *judicia* omnia eſſe penes civitatem; *judicia* autem nihil aliud eſſe, quam legum interpretationes: & per conſequens *legum interpretes* ubique eſſe civitates, hoc eſt, eos qui civitatum habent imperium ſummum. De *legibus* autem *ſacris* conſiderandum eſt, quod ſupra cap. 5, art. 13, demonſ-

Regnante Deo per naturam ſolam, legum omnium interpretem eſſe civitatem, id eſt, eum hominem, vel curiam, quæ habet ſub Deo civitatis imperium ſummum.

travimus, ſingulos cives tantum juris in eum vel eos qui imperium habent civitatis, quantum transferre potuerunt, tranſtuliſſe. Potuerunt autem transferre jus decernendi de modo quo Deus honorandus ſit; ergo & tranſtulerunt. Quod autem id potuerint, ex eo manifeſtum eſt, quod modus honorandi Deum ante conſtitutam civitatem ab uniuſcujuſque *ratione privatâ* petendus erat: unuſquiſque autem *rationem privatam*, *rationi totius civitatis* ſubmittere poteſt. Præterea ſi ſinguli propriam rationem in colendo Deo ſequerentur, in tanta diverſitate colentium, alter alterius cultum indecorum, vel etiam impium judicaret; neque alter alteri Deum honorare videretur; non eſſet ergo *cultus*, ne is quidem qui maximè cum ratione congrueret, propterea quod natura *cultus* in eo conſiſtit, ut ſit *ſignum honoris interni*: ſignum autem non eſt niſi quo aliquid innoteſcit aliis; neque ergo ſignum honoris eſt, niſi quod aliis ſic videtur. Rurſus ſignum verum eſt, quod conſenſu hominum ſit ſignum, ergo etiam honorificum eſt, quod conſenſu hominum, id eſt, juſſu civitatis ſit ſignum honoris: non eſt ergo contra volun-

tatem Dei, per ſolam rationem declaratam, exhibere ipſi ſigna honoris quæ imperabit civitas. Poſſunt ergo cives jus decernendi de modo colendi Deum, in eum vel eos transferre, qui civitatis habent imperium ſummum. Imò debent; alioquin enim, omnes abſurdæ opiniones de natura Dei, ceremoniæque omnes ridiculæ, quæ apud ullas gentes exſtitere, in eadem ſimul civitate conſpicerentur; ex quo contingeret unicuique credere, cæteros omnes Deum contumeliâ afficere. Itaque de nemine rectè dici poſſet, quod Deum coleret: nemo enim Deum colit, id eſt, honorat externe, niſi is qui ea facit, quibus aliis appareat honorare. Concludi itaque poteſt, *legum naturalium*, tam *ſacrarum* quam *ſecularium*, regnante Deo per ſolam naturam, *interpretationem*, dependere ab autoritate civitatis, hoc eſt, ejus hominis, vel curiæ, cui conceſſum eſt ſummum civitatis imperium; & Deum, quicquid imperat, per ejus vocem imperare. Et, è converſo, quod ab iis imperatur & circa modum honorandi Deum, & circa ſecularia, imperari à Deo.

Dubitationes quædam ſublatæ.

XVIII. In contrarium autem interrogare quis poterit, primo, an non ſequatur, obediendum civitati eſſe, ſi directè imperat, Deum contumeliâ afficere, vel prohibeat colere? Dico, non ſequi, neque eſſe obediendum; nam contumeliâ afficere, aut non omnino colere, à nemine intelligi poteſt pro modo colendi: neque etiam habuit quiſquam ante civitatem conſtitutam, eorum, qui Deum regnare agnoverunt, jus negandi honorem ipſi inde debitum: neque ergo jus talia imperandi in civitatem transferre potuit. Deinde, ſi quæratur, an obediendum civitati ſit, ſi imperet aliquid dici, vel fieri, quod non eſt directè in Dei contumeliam, ſed ex quo per ratiocinationem conſequentiæ contumelioſæ poſſunt derivari; veluti ſi imperetur Deum colere ſub imagine, coram iis qui id fieri honorificum eſſe putant? Certè faciendum (*) eſt. Cultus enim inſtituitur in ſignum honoris: ſic autem colere, ſignum honoris eſt, & honorem Dei propagat apud eos quibus pro ſigno habetur. Vel ſi imperetur Deo nomen attribuere; quod non intelligimus quid ſignificet, aut quomodo cum hoc ipſo

nomine, *Deo*, cohæreat; id quoque faciendum eſt; quia quæ facimus honoris cauſâ, nec intelligimus aliter ſe habere, ſi pro ſignis honoris accipiuntur, ſigna honoris ſunt; ideòque, ſi ea facere recuſamus, recuſamus Dei honorem propagare. Idem ſentiendum eſt de omnibus *attributis* & *actionibus* circa cultum Dei mere rationalem, quæ cadere in controverſiam, vel diſputari poſſunt. Quamquam enim hujuſmodi imperata poſſunt eſſe interdum contra rectam rationem, ideoque peccata in iis qui imperant, non tamen ſunt contra rectam rationem, neque peccata in ſubditis, quorum in rebus controverſis recta ratio eſt ea quæ ſubmittitur rationi civitatis. Poſtremò, ſi is homo vel curia cui commiſſa eſt ſumma poteſtas civitatis, jubeat ſe coli *attributis* & *actionibus* illis, quibus colendus eſt Deus, quæri poteſt an obediendum ſit. Multa ſunt quæ & Deo & hominibus communiter attribui poſſunt; nam & homines *laudari*, & *magnificari* poſſunt; multæque actiones, quibus & Deus & homines coli poſſunt. Sed *attributorum* & *actionum* ſignificationes tantum ſpectandæ ſunt. *Attributis* ergo

quibus significamus sentire nos, hominem aliquem ita imperium habere, ut à Deo non dependeat, vel esse immortalem, vel potentiæ infinitæ, & similibus, quamquam jubeant reges, abstinendum est; sicut & *actionibus* idem significantibus, ut precari absentem, rogare ea quæ solus Deus dare potest, ut pluvias & serenitatem; offerre ei quæ solus Deus accipere potest, ut holocausta; vel cultum exhibere, quo major exhiberi potest, ut sacrificium. Hæc enim eo tendunt, ne Deus regnare existimetur, contra id quod ab initio supponitur. Cæterum genuflexio, prostratio, vel aliusquicunque actus corporis adhiberi licitè potest, etiam in cultu civili: possunt enim significare agnitionem potestatis civilis tantùm. Cultus enim divinus à civili, non motu, situ, habitu, aut gestu corporis distinguitur, sed sententiæ de eo qui colitur declaratione; ut si prosternamus nos ante aliquem animo declarandi eo signo quod habemus eum pro Deo, cultus divinus est: si idem facimus in signum agnitionis imperii civilis, cultus civilis est. Neque distinguitur *cultus divinus à civili* per ullam actionem quæ intelligi solita est sub nomi-

nibus λατρεία & δουλεία, quorum prius servorum *officium*, posterius *sortem* denotans, nomina sunt ejusdem numero actionis.

(*) Certè faciendum est.] *Diximus capitis præsentis articulo* 14, *qui Deo terminos attribuunt, facere eos contra legem de cultu Dei naturalem. Jam qui Deum colunt sub imagine, terminos illi statuunt, faciunt ergo quod faciendum non est, & locus hic priori videtur esse contrarius. Sciendum igitur est primò, non illos qui imperio coacti sic colunt, Deo terminos assignare; sed qui imperant: nam qui inviti colunt, revera colunt, sed eo in loco stant vel procumbunt in quo loco stare vel procumbere à legitimo imperante jussi sunt. Secundo, faciendum esse dico, non semper & ubique, sed suppositò nullam aliam esse colendi Deum regulam præter dictamina humanæ rationis; nam tunc voluntas civitatis pro ratione est. At in regno Dei per pactum, sive antiquum, sive novum, ubi expressè prohibetur Idololatria, etsi civitas sic colere jubeat, tamen faciendam non est. Quæ si consideraverit, qui repugnantiam putavit esse aliquam inter articulum hunc & decimum quartum, ita putare desinet.* Annot. ad p. 294.

XIX. Ex iis quæ dicta ſunt colligitur, regnante Deo per ſolam rationem naturalem, peccare ſubditos, primò, ſi violant leges morales illas, quæ explicatæ ſunt cap. 2 & 3. Secundo, ſi violant leges ſive mandata civitatis in iis rebus quæ pertinent ad juſtitiam. Tertio, ſi non colant Deum κατὰ τὰ νόμιμα. Quartò, ſi non confiteantur coram hominibus verbis & factis, unum eſſe Deum optimum, maximum, beatiſſimum, totius mundi, mundanorumque regum regem ſupremum: hoc eſt, ſi Deum non colunt. Quartum hoc peccatum in regno Dei naturali, per ea quæ dicta ſunt capite præcedente, articulo 2, *læſæ divinæ majeſtatis crimen* eſt. Eſt enim negatio divinæ poteſtatis, ſive *atheiſmus*. Procedunt enim peccata hic ſimiliter ac ſi ſupponeremus aliquem hominem eſſe ſupremum regem, qui abſens regnaret per proregem, contra quem peccarent quidem illi qui proregi non obedirent in omnibus, excepto ſi regnum ſibi ipſi arrogaret, vel alii tradere voluerit; illi verò qui ita abſolutè eidem obedirent, ut illud non exciperent, rei majeſtatis dicerentur.

CAPUT XVI.

De regno Dei per pactum vetus.

I. *Veram religionem (superstitione exteras nationes occupante) instituit Deus per* Abrahamum. *II. Pacto inter* Deum & Adamum, *prohibita est disputatio de mandatis superiorum. III. Pacti inter Deum &* Abrahamum *formula. IV. In pacto illo continetur agnitio non simpliciter, sed ejus qui apparuit* Abrahamo. *V. Leges quibus* Abrahamus *tenebatur, aliæ non erant præter leges* naturæ, *& legem circumcisionis. VI.* Abrahamus verbi Dei & legum omnium *apud suos* interpres *erat. VII. Subditi* Abrahami *peccare non potuerunt ipsi obediendo. VIII. Pactum* Dei *cum* populo Hebræo *ad montem* Sinaï. *IX. Inde regimen Dei nomen* regni *sortitum est. X. Quænam leges Judæis à Deo impositæ sint. XI. Quid sit, & quomodo cognoscendum* verbum Dei. *XII. Quodnam fuerit* verbum Dei scriptum *apud Judæos. XIII.* Potestatem interpretandi verbum Dei, *& summam* potestatem civilem *conjunctas fuisse in* Mose, *dum viveret. XIV. Easdem conjunctas fuisse in* summo sacerdote, *vivente Josua. XV. Easdem conjunctas fuisse in* summis sacerdotibus *usque ad* Saulem

regem. *XVI. Eaſdem conjunctas fuiſſe in* regibus *uſque ad captivitatem. XVII. Eaſdem fuiſſe in* ſacerdotibus *poſt captivitatem. XVIII. Apud* Judæos, *negatio providentiæ divinæ & Idololatria, ſola erant crimina* læſæ majeſtatis divinæ; *in cæteris omnibus, principibus ſuis parere debeant.*

Veram religionem (ſuperſtitione cæteras nationes occupante) inſtituit Deus per Abrahamum.

I. HAbet hoc humanum genus, ab imbecillitatis propriæ conſcientiâ & admiratione eventuum naturalium, ut plerique credant eſſe omnium rerum viſibilium. Opificem inviſibilem Deum, quem etiam metuunt ſentientes non eſſe ſibi ſatis tutelæ in ſe ipſis. Cæterùm, ut eum rectè colerent, imperfectus uſus rationis & affectuum vehementia obſtitere. Metus autem inviſibilium, quando à recta ratione ſeparatur, ſuperſtitio eſt. Hominibus itaque ſine ſpeciali Dei auxilio, utrumque ſcopulum effugere *atheiſmum* & *ſuperſtitionem*, penè erat impoſſibile: hæc enim à metu ſine rectâ ratione, ille à *rationis opinione* ſine metu proficiſcitur. Maximam itaque partem hominum facile occupavit *Idololatria*; & coluerunt Deum omnes pene gentes ſub *imaginibus* & *figuris* rerum finitarum, ſpectraque ſive phantaſmata, forte ex

metu dæmonia appellantes, coluere. Placuit autem divinæ majestati (ut in historia sacra scriptum legimus) ex genere humano unum per quem ad verum sui cultum homines perduceret, evocare *Abrahamum*, illi se supernaturaliter revelare, & cum illo atque illius semine celeberrimum illud inire pactum, quod appellatur *pactum*, & *fœdus*, & *testamentum antiquum*. Is igitur religionis veræ caput est; is *post diluvium unum esse Deum Creatorem universi* primus docuit. Et ab eo *regnum Dei per pacta* initium sumit. Joseph. Antiq. Jud. lib. 1, cap. 7.

II. Initio mundi regnavit quidem Deus, non solùm naturaliter, sed etiam per *pactum*, super *Adamum* & *Evam*; ut videatur nullam voluisse obedientiam præstari sibi, præter illam quam dictaret ratio naturalis, nisi *per pactum*, id est, ex ipsorum hominum consensu. Quoniam autem *pactum* hoc statim irritum factum est, neque unquam post renovatum, non est inde *regni* Dei (de quo hoc loco agimus) deducenda origo. Hoc tamen obiter notandum præcepto illo de non comedendo de arbore *scientiæ boni & mali*, (*sive judicatio de bono*

Pacto inter Deum & Adamum, prohibita est disputatio de mandatis superiorum.

& *malo* prohibita ſit, ſive eſus fructus alicujus arborei) Deum poſtulaſſe præceptis ſuis obedientiam ſimpliciſſimam, ſine diſputatione, an *bonum* vel *malum* eſſet quod præciperetur; fructus enim arboris, ſi mandatum abſit, nihil habet in natura ſua, quo eſus ejus moraliter *malus*, hoc eſt, *peccatum* eſſe poſſit.

Pacti inter Deum & Abrahamum formula.

III. Pactum autem inter *Deum* & *Abrahamum* hac formulâ initum eſt. Gen. 17, verſ. 7, 8. *Statuam pactum meum inter me & te, & inter ſemen tuum poſt te in generationibus tuis fœdere ſempiterno, ut ſim Deus tuus & ſeminis tui poſt te in ſempiternum. Daboque tibi & ſemini tuo terram peregrinationis tuæ, omnem terram Chanaan in poſſeſſionem æternam.* Quo verò *Abrahamus* & ſemen ejus memoriam fœderis hujus conſervare poſſet, neceſſaria erat ſigni inſtitutio. Adjecta ergo eſt pacto *circumciſio*, ſed tamen ut ſignum tantum, verſ. 10. *Hoc eſt pactum meum quod obſervabis inter me & te, & ſemen tuum poſt te: circumcidetur ex vobis omne maſculinum, & circumcidetis carnem præputii veſtri ut ſit in ſignum fœderis inter me & vos.* Pactum ergo eſt, ut *Abrahamus* agnoſcat, *Deum* eſſe Deum

ipsius & seminis ejus, hoc est, illi submittat se regendum; & ut Deus det *Abrahamo* hæreditatem terræ illius in qua tunc habitabat, sed ut peregrinus; utque *Abrahamus* in signum memoriale hujus pacti curaret se & semen ejus masculinum *circumcidi.*

IV. Cum verò *Abrahamus* etiam ante pactum Deum agnovisset mundi creatorem & regem, (neque enim de *existentia*, neque de *providentia* Dei unquam dubitavit:) quomodo superfluum non erat, quod obedientiam sibi naturâ debitam voluerit Deus pretio & per *contractum* acquirere, promittendo scilicet *Abrahamo* regnum terræ *Chanaan*, hac lege, ut acciperet eum pro Deo suo, cum jure naturali id jam ante esset? Illis itaque verbis, *ut sim Deus tuus & seminis tui post te*, non intelligitur satisfieri huic *pacto* ab *Abrahamo*, solâ agnitione potestatis & dominii, quod Deus habet in homines naturaliter, hoc est, agnoscendo Deum indefinitè, quod *rationis naturalis* est, sed oportere eum agnoscere definitè illum qui dixerat ipsi, Gen. 12, vers. 34. *Egredere de terra tua*, &c. Gen. 13, vers. 14. *Leva oculos*,

In pacto illo continetur agnitio Dei, non simpliciter, sed ejus qui apparuit Abrahamo.

&c. Qui apparuit ei, Gen. 18, v. 1, ſub ſpecie trium virorum cœleſtium: & Gen. 15, verſ. 1, per viſionem: & verſ. 3, per ſomnium, quod *fidei eſt.* Qua ſpecie apparuerit Deus *Abrahamo*, quali ſono eum alloquutus ſit, non explicatur; conſtat tamen, credidiſſe *Abrahamum*, vocem illam fuiſſe vocem Dei, & revelationem veram, & voluiſſe à ſuis coli illum qui ſic eum alloquutus erat, pro Deo univerſi Creatore; fidemque ejus in eo ſitam fuiſſe, non quod crediderit *Deum eſſe*, aut in promiſſis *veracem eſſe*, id quod credunt omnes, ſed quod non dubitaverit Deum fuiſſe illum, cujus vocem & promiſſa audierat. Et *Deum Abrahami* ſignificare, non ſimpliciter *Deum*, ſed *Deum illi apparentem*, quemadmodum cultus quem *Abrahamus* debebat Deo, eo nomine non erat cultus *rationis*, ſed *religionis* & *fidei*; nec quem *ratio*, ſed quem Deus *ſupernaturaliter* revelaverat.

Leges quibus Abrahamus tenebatur, aliæ non erant præter leges naturæ, & legem circ-

V. Leges autem *Abrahamo* à Deo, vel ab *Abrahamo* familiæ ſuæ poſitas, tunc vel poſt, ſeculares vel ſacras, (excepto mandato de *circumciſione* quod in ipſo *pacto* continetur) nullas legimus. Ex quo manifeſtum eſt, non fuiſſe alias leges, aut cul-

tum quibus *Abrahamus* tenebatur, præter leges naturales, & cultum rationalem, & circumcisionem. *circumcisionis.*

VI. Erat autem *legum* omnium *interpres*, tam sacrarum quàm secularium, apud suos *Abrahamus*, non modò naturaliter, quatenus legibus uteretur naturalibus tantùm, sed etiam ex ipsa pacti formula, quâ promittitur ab *Abrahamo* obedientia, non pro se tantùm, sed etiam pro semine suo. *Quod* frustra fuisset nisi filii ejus illius mandatis obedire tenerentur. Atque quod dicit Deus, Gen. 18, vers. 18. *Benedicendæ sunt in illo omnes nationes terræ: scio enim quod præcepturus sit filiis suis & domui suæ post se, ut custodiant viam domini & faciant judicium & justitiam:* quomodo intelligi potest, nisi filii & domus ejus teneri ad obedientiam illius mandatis præstandam supponerentur? *Abrahamus, verbi Dei, & legum omnium, apud suos interpres erat.*

VII. Sequitur hinc, subditos *Abrahami* ipsi obediendo peccare non potuisse, modò *Abrahamus* non imperasset *Dei existentiam* vel *providentiam* negare, vel facere aliquid, quod esset expresse contra honorem Dei. In cæteris rebus omnibus *verbum Dei* ex illius solius ore petendum erat, ut *Subditi Abrahami peccare non potuerunt, ipsi obediendo.*

legum omnium & *verborum Dei interpretis.* Deus enim *Abrahami* quis fuerit & quomodo colendus, ab *Abrahamo* ſolo doceri poterant. Qui vero poſt *Abrahami* mortem ſubditi erant imperio *Iſaaci* aut *Jacobi*, ſine peccato per eandem rationem ipſis in omnibus paruere, quamdiu pro Deo & rege ſuo agnoſcerent & profiterentur *Deum Abrahami.* Priùs enim *Deo* ſimpliciter ſe ſubmiſerant, quàm *Abrahamo*; prius autem *Abrahamo*, quàm *Deo Abrahami*; & rurſus prius *Deo Abrahami*, quàm *Iſaaco.* In ſubditis itaque *Abrahami*, unicum erat *crimen læſæ majeſtatis divinæ*, negare Deum; ſed in poſteris eorum, læſæ majeſtatis crimen hoc quoque erat, *negare Deum Abrahami*, hoc eſt, colere Deum aliter quàm ab *Abrahamo* eſt inſtitutum, nimirum ſub imaginibus (*c*) manu-factis, prout fecerunt cæteræ nationes, quæ propter eam cauſam appellabantur *Idololatræ.* Atque hucuſque ſubditi circa mandata principum ſuorum, quid faciendum & quid fugiendum erat, ſatis facilè dignoſcere potuerunt.

Annot. (*c*) Sub imaginibus manu-factis] *Vide cap.* 15, *art.* 14, *ubi cultum*

talem irrationalem esse ostendimus. At si jussu civitatis fiat, cui verbum Dei scriptum non est cognitum neque receptum, cultum talem cap. 15, art. 18, ostendimus esse rationalem. Cæterum ubi Deus regnat per pactum, in quo, ne sic colant, expresse cavetur, ut per pactum Abrahami; ibi sive injussu sive jussu civitatis fiat, male fit. Annot.

VIII. Ut pergamus jam, ductum sequendo scripturæ sacræ, idem *pactum* renovatum est, Gen. 26, vers. 3, 4. cum *Isaaco*; & Gen. 28, vers. 14, cum *Jacobo*, ubi Deus se appellat non simpliciter *Deum*, quem natura esse dictat; sed distincte, *Deum Abrahami & Isaaci:* & post, idem *pactum* renovaturus per *Mosen* cum toto populo *Israëlis*, Exod. 3, vers. 6. *Ego*, inquit, *sum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Jacob.* Deinde cum populus ille constitisset in deserto prope montem *Sinaï*, non modo liberrimus, sed etiam subjectionis humanæ propter memoriam recentem servitutis Ægyptiacæ inimicissimus, *pactum* illud *antiquum* propositum est omnibus redintegrandum, hac formula, Exod. 19, vers. 5. *Si ergo audieritis vocem meam &* *Pactum Dei cum populo Hebræo ad montem Sinaï.*

custodieritis pactum meum (nimirum *pactum* initum cum *Abrahamo*, *Isaaco*, & *Jacobo*) *eritis mihi in peculium ex cunctis populis; mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta.* Respondit autem omnis populus simul, vers. 8. *Cuncta quæ loquutus est Dominus, faciemus.*

Inde regimen Dei, nomen regni sortitum est.

IX. In hoc fœdere animadvertenda est inter alia, appellatio *regni* non ante usurpata. Quamquam enim Deus & per *naturam*, & per *pactum* cum *Abrahamo* esset ipsorum rex, debebant tamen ei obedientiam & cultum naturalem tantùm, quatenus subditi ipsius; religiosum verò qualem instituit *Abrahamus*, quatenus subditi *Abrahami*, *Isaaci*, vel *Jacobi* suorum principum naturalium; ipsi enim *verbum Dei* nullum acceperant præter illud naturale verbum rectæ rationis, neque *pactum* inter Deum & ipsos ullum interceserat, nisi quatenus voluntates eorum includerentur in voluntate *Abrahami*, ut principis sui. Jam verò per pactum initum ad montem *Sinaï*, consensu habito singulorum, fit *regnum Dei* super eos *institutivum*. Ab hoc tempore initium habet celeberrimum illud in scriptu-

tis ſacris, & ſcriptis theologorum *regnum Dei*: atque huc ſpectat, quod cum *Iſraëlitæ* regem expoſcerent, dixit Deus *Samueli*, 1 Sam. 8, verſ. 7. *Non te abjecerunt, ſed me, ne regnem ſuper eos*; & quod dixit *Samuel Iſraëlitis*, 1 Sam. 12, verſ. 12. *Dixiſtis, Rex imperabit nobis, cum Dominus Deus veſter regnaret in vobis*, & quod dicitur Jerem. 31, verſ. 31. *Pactum quod pepigi, &c. cum ego dominatus ſum eorum*; atque etiam doctrina *Judæ Galilæi*, cujus mentio fit apud Joſeph. Ant. Jud. lib. 18, cap. 2, his verbis: *Quartæ autem ſtudium ſapientiæ ſectantium viæ primus autor fuit Judas Galilæus. Hi cætera cum Phariſæis conſentiunt, niſi quod conſtantiſſimo libertatis amore flagrant, credentes ſolum Deum, Dominum habendum ac principem, & facilius vel exquiſitiſſima pœnarum genera laturi, unà cum cognatis ſuis ac cariſſimis, quàm mortalem aliquem appellare Dominum.*

X. Jure regni per *pactum* ſic conſtituto, videndum proximo loco eſt, quaſnam eis Deus propoſuerit *leges*. Eæ verò omnibus notæ ſunt, nimirum *Decalogus*, & illæ aliæ tam *judiciales* quàm *ceremoniales*, quæ ha-

Quænam leges Judæis à Deo impoſitæ ſint.

bentur à viceſimo capite *Exodi* uſque ad finem *Pentateuchi*, & obitum *Moſis*. *Legum* autem in univerſum per manum *Moſis* traditarum, aliæ ſunt quæ naturaliter obligant, ut quæ à *Deo*, quatenus *Deo naturæ*, latæ ſunt, & vim ſuam obtinuerunt etiam ante *Abrahamum*. Aliæ quæ obligant ex vi *pacti* initi cum *Abrahamo*, utpote latæ à *Deo*, quatenus *Deo Abrahami*, quæ vim ſuam habuerunt ante *Moſen*, propter *pactum* illud prius. Aliæ verò obligant ex *pacto* illo ſolo quod poſtremum, initum eſt cum ipſo populo, utpote latæ à *Deo* quatenus *rege peculiari Iſraëlitarum*. Primi generis ſunt omnia præcepta *Decalogi* quæ pertinent ad mores, qualia ſunt, *Parentes honorabis; non occides; non mœchaberis; non furaberis; non dices falſum teſtimonium; non concupiſces.* Sunt enim leges naturales. Præterea præceptum *de non aſſumendo Dei nomine in vanum*; eſt enim pars cultus naturalis, ut oſtenſum eſt capite præcedente, articulo 15. Item ſecundum *de non adorando per imaginem* à ſe ipſis factam; eſt enim & hoc religionis naturalis, ut eodem articulo oſtenditur. Secundi generis eſt præceptum *Decalogi* primum, *de non ha-*

lendis diis alienis; in eo enim conſiſtit eſſentia *pacti Abrahami*, per quod Deus nihil aliud exigit, quam ut ipſe Deus ipſius eſſet & ſeminis ejus. Item præceptum *de ſanctificando ſabbato*. Eſt enim inſtituta ſeptimi diei ſanctificatio in memoriam creationis hexemeræ, ut apparet ex his verbis, Exod. 31, v. 17. *Pactum eſt* (ſubauditur *ſabbatum*) *ſempiternum inter me & filios Iſraël, ſignumque perpetuum: ſex enim diebus fecit Dominus cœlum & terram, & in ſeptimo die ab opere ceſſavit.* Tertii generis ſunt leges *politicæ*, *judiciales*, *ceremonialeſque*, quæ ſpectabant ad *Judæos* ſolos. Primi & ſecundi generis *leges* in *tabulis lapideis* ſcriptæ, nempe *Decalogus*, in ipſa *arca* conſervabantur: cæteræ ſcriptæ in totius legis *volumine* reponebantur in *arcæ latere*, Deut. 3, v. 26, hæ enim retenta fide *Abrahami* poterant mutari, illæ non poterant.

Quid ſit, & quomodo cognoſcendum verbum Dei.

XI. *Leges* Dei omnes ſunt *verbum Dei*, ſed non è converſo omne *verbum Dei* eſt *lex*. *Ego ſum Dominus Deus tuus qui eduxit te de terra Ægypti.* Verbum Dei eſt, lex non eſt. Neque omne id quod ad *verbum Dei* declarandum; unà cum ipſo enun-

ciatur, aut ſcribitur, ſtatim *verbum Dei* eſt. Nam, *hæc dicit Dominus*, non eſt Domini vox, ſed præconis, ſive prophetæ. Id omne & ſolum verbum Dei eſt, quod Deum loquutum eſſe pronuuciavit propheta verus. Scripta autem prophetarum comprehendentia tam quæ Deus, quam quæ ipſe propheta dicit, ideo verbum Dei appellantur; quia verbum Dei continent. Quoniam autem *verbum Dei* id omne & ſolum eſt, quod pro tali exhibetur à vero propheta, ſciri quid ſit *verbum Dei*, antè non poteſt, quam cognoſcatur quis ſit propheta verus; nec *verbo Dei* credi, quàm credatur prophetæ. *Moſi* à populo *Iſraëlitico* creditum eſt propter duas res, *miracula* & *fidem*; utcunque enim magna & evidentiſſima miracula operatus fuerat, non tamen ei credidiſſent, ſaltem non credendum erat, ſi ad alium cultum eos ex *Ægypto* evocaſſet, quàm ad cultum Dei *Abrahami*, *Iſaaci*, & *Jacobi*, patrum ſuorum. Fuiſſet enim contra *pactum* ab illis cum Deo initum. Similiter duæ res ſunt, nimirum *prædictio futurorum ſupernaturalis*, quod eſt ingens miraculum, & *fides in Deum Abrahami liberatorem eorum ex Ægyp-*

to,

60, quas Deus omnibus *Judæis* pro notis veri prophetæ habendas proposuit. Cui alterutra harum deest, is propheta verus non est, nec pro verbo Dei habendum est, quod pro tali obtendit. Si desit fides, reprobatur his verbis: Deut. 13. vers. 1, 2, 3, 4, 5. *Si surrexerit in medio tui propheta, aut qui somnium vidisse se dicat, & prædixerit signum atque portentum, & evenerit quod loquutus est, & dixerit tibi: eamus, & sequamur Deos alienos, &c. Propheta ille, aut fictor somniorum interficietur.* Si prædictio eventuum desit, rejicitur his verbis; Deut. 18. vers. 21, 22. *Quod si tacita cogitatione responderis, quomodo possum intelligere, quod verbum Dominus non est loquutus? Hoc habebis signum. Quod in nomine Domini propheta ille prædixerit, & non evenerit, hoc Dominus non est loquutus, sed per tumorem animi sui propheta confinxit.* Jam quod *verbum Dei* sit id quod per verum prophetam pro tali enunciatur, & quod verus propheta apud Judæos fuerit, cujus fides vera erat, & cujus prædictionibus eventus respondebant, extra controversiam est. Sed quid sit sequi Deos alienos, & utrum eventus, qui præ-

dictionibus reſpondere affirmantur, eis verè reſpondeant, necne; multas controverſias pati poteſt, præſertim in prædictionibus quæ obſcurè atque ænigmaticè eventum præſignificant, quales ſunt prædictiones prophetarum ferè omnium, ut qui non palam, ſicut Moſes, ſed *per ænigmata & figuras Dominum vident.* Num. 12, verſ. 8. De his autem judicari aliter non poteſt quam per *rationem naturalem*; dependet enim judicatio illa ex interpretatione prophetæ & comparatione ejuſdem cum eventu.

Quodnam fuerit verbum Dei ſcriptum.

XII. Pro *verbo Dei ſcripto* habebant *Judæi* librum legis totius, qui appellabatur *Deuteronomium*; uſque autem ad captivitatem, quantum ex hiſtoria ſacra colligi poteſt, illum ſolum; nam liber hic traditus eſt ab ipſo *Moſe* ſacerdotibus aſſervandus & reponendus in latere arcæ fœderis, & à regibus deſcribendus, Deut. 3, verſ. 9, 26, idemque longo poſt tempore autoritate regis *Joſiæ* pro *verbo Dei* recognitus, 2 Reg. 23, verſ. 1. Cæteri verò libri teſtamenti veteris quando fuerint in canonem primùm recepti, non apparet. Quod autem attinet ad prophetas, *Iſaiam* & cæteros, cum prædicerent non niſi ea

quæ vel in captivitate, vel post captivitatem futura erant, eorum scripta non potuerunt pro propheticis illico haberi, propter legem suprà citatam ex Deut. 18. vers. 21, 22, quâ jubebantur *Israëlitæ* ne pro propheta haberent, nisi eum cujus prædictionibus eventus responderent. Atque hinc fortè est quod *Judæi*, quos interfecerunt, cùm prophetarent, eorum scripta post, propter eventum prædictionum, pro propheticis, hoc est pro verbo Dei habuerunt.

Potestatem interpretandi verbum Dei, & summam potestatem civilem conjunctas fuisse in Mose dum viveret.

XIII. Cognito, quæ fuerint sub *pacto vetere leges*, & quod *verbum divinum* ab initio receptum; considerandum deinceps est, penes quem, vel quos, de scriptis prophetarum post surgentium, an recipienda essent pro *verbo Dei*, id est, an eventus prædictionibus responderent, necne, judicandi, & apud quem, vel quos *leges jam receptas & verbum Dei scriptum interpretandi* resideret autoritas; id quod per singula tempora & mutationes reipublicæ Israëliticæ investigandum est.

Manifestum autem est potestatem hanc, vivente *Mose*, totam fuisse penes ipsum. Nam si ipse *interpres legum* & *verbi* non esset, oportet ut

munus illud pertinuerit vel ad *singulos* privatim, vel ad congregationem ſive *ſynagogam* plurium, vel ad *ſummum ſacerdotem*, vel ad alios *prophetas*. Primo, munus illud minimè fuiſſe privatorum hominum, aut congregationis ex illis compoſitæ, ex eo conſtat, quod non adhibiti, imò prohibiti fuerint graviſſimis minis, ne aliter quàm per *Moſen*, *Deum audirent*. Nam ſcriptum eſt, *Sacerdotes autem & populus ne tranſeant terminos, nec aſcendant ad Dominum, ne fortè interficiat illos: deſcenditque Moſes ad populum, & omnia narravit eis.* Exod. 19, 24, 25. Deinde quod neque ſinguli, neque congregatio debeat prætendere, quod Deus per illos loquutus ſit, & per conſequens, quod ipſi *verbum Dei interpretandi jus* habeant, ortâ occaſione ex ſeditione *Core*, *Dathan*, *Abiron*, & ducentorum & quinquaginta ſynagogæ procerum, manifeſtè & expreſſe declaratur. Nam contendentibus illis, Dominum non minus loqui per ipſos quam per Moſen, ſic arguunt: *ſufficiat vobis: quia omnis multitudo ſanctorum eſt, & in ipſis eſt Dominus; cur elevamini ſuper populum Domini?* Num. 16. v. 3. Quid autem de hac controverſia

ſtatuerit Dominus, ex eo intelligitur quod *deſcenderunt (Core, Dathan & Abiron) vivi in infernum*, & *ignis egreſſus à Domino interfecit ducentos quinquaginta viros*, ibid. v. 33 & 35.

Secundò, autoritatem illam non fuiſſe penes Aaronem ſummum ſacerdotem, manifeſtum eſt ex ſimili controverſia inter ipſum unà cum *Maria* ſorore, & Moſen. Quæſtio enim erat an Deus per *Moſen* ſolum loquutus fuerit, an etiam per ipſos, hoc eſt, an ſolus *Moſes*, an etiam ipſi *verbi Dei interpretes* eſſent. Sic enim dixerunt: *Num per Moſen loquutus eſt Dominus? non & nobis ſimiliter loquutus eſt?* Num. 12, v. 2. Deus autem hos increpavit, diſtinxitque inter *Moſen* & alios *prophetas*. *Siquis* (inquiens) *fuerit inter vos propheta, in viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar ad illum; at non talis ſervus meus Moſes*, &c. *Ore enim ad os loquor ei, & non per ænigmata & figuras Dominum videt; quare ergo non timuiſtis?* &c. ibid. v. 6, 7, 8. Poſtremò, quod *interpretatio verbi Dei*, vivente *Moſe*, non fuerit penes prophetas alios quoſcunque, ex eo colligitur, quod jam citavimus de excellentia ejus ſuper omnes alios; & ex

ratione naturali, quandoquidem ejusdem prophetæ est, mandata Dei & ferre & explicare; aliud autem *verbum Dei* tunc non erat præter illud, quod per *Mosen* annunciatum est. Et ex eo etiam quod propheta eo tempore alius exstiterit nemo, qui ad populum prophetaverit, præter 70 seniores, qui per *spiritum Mosis* prophetaverunt. Atque id quoque injuriâ factum credebat *Josua*, Mosis tunc minister, post successor, donec consentiente Mose factum sciret. Id quod ex ipso textu scripturæ manifestum est. *Descendit Dominus per nubem, &c. auferens de spiritu, qui erat in Mose, & dans septuaginta viris.* Num. 11, v. 25. Postquam autem nunciatum esset, quod prophetarent, dixit *Josua* ad *Mosen: Domine mi, prohibe eos. Moses* autem respondit, *quid æmularis pro me?* &c. Cum ergo *Moses* solus *verbi Dei nuncius* esset, neque erat *munus interpretandi* penes *privatos*, nec penes *synagogam*, nec penes *sacerdotem*, nec penes alios *prophetas*; restat, *interpretem verbi Dei* unum fuisse *Mosen*, qui summam etiam potestatem habebat in rebus civilibus. Certamen autem *Core*, & cæterorum conjuratorum contra *Mo-*

sen & *Aaronem*; & *Aaronis* cum sorore contra *Mosen*, susceitatum fuisse non propter animarum suarum salutem, sed propter ambitionem & regnum in populum.

XIV. Tempore *Josuæ interpretatio legum* & *verbi Dei erat* penes *Eleazarum* summum *sacerdotem*, eundemque regem sub Deo absolutum. Id quod colligitur primò ex ipso *pacto*, in quo respublica *Israëlitarum* appellatur *regnum sacerdotale*, vel, ut recitatur 1 Pet. 2, 9, *sacerdotium regale*: quod nullo modo dici poterat, nisi per institutionem & *pactum* populi potestas regia intelligeretur esse penes *sacerdotem*. Neque repugnat antè dictis, ubi non *Aaron* sed *Moses* regnum sub Deo habuit: cum necessarium sit ubi unus homo instituit reipublicæ futuræ formam, illum unum, regnum pro suo tempore moderari (sive *monarchia*, sive *aristocratia*, sive *democratia* sit) quod instituit; & habere potentiam omnem in præsens, quam aliis tributurus sit in futurum. Habuisse autem *Eleazarum* sacerdotem non modo *sacerdotium*, sed etiam *imperium summum*, expresse habetur per ipsam *Josuæ* ad administrationem rerum vocationem. Sic

Easdem conjunctus fuisse in summo sacerdote, vivente Josua.

enim ſcriptum eſt: *Tolle Joſuam filium Nun, &c. qui ſtabit coram Eleazaro ſacerdote, & omni multitudine, & dabis ei præcepta cunctis videntibus, & partem gloriæ tuæ, ut audiat eum omnis ſynagoga filiorum Iſraël. Pro hoc, ſi quid agendum eſt, Eleazar ſacerdos conſulet Dominum; ad verbum ejus egredietur, & ingredietur ipſe, & omnes filii Iſraël cum eo.* Num. 27, v. 18, 19, 20, 21. Ubi *conſulere Deum, quicquid agendum ſit*, hoc eſt, *verbum Dei interpretari*, & in nomine Dei imperare in omnibus, pertinet ad *Eleazarum; Egredi autem & ingredi ad verbum ejus*, hoc eſt, ei obedire, pertinet & ad *Joſuam* & ad *omnem populum.* Notandum quoque eſt vocem illam, *partem gloriæ tuæ*, apertè ſignificare, non habuiſſe *Joſuam* poteſtatem æqualem ei quam habuerat Moſes. Interim manifeſtum eſt, etiam tempore *Joſuæ*, poteſtatem ſummam civilem, & autoritatem interpretandi verbum Dei, fuiſſe ambas in eadem perſona.

Eaſdem conjunctas fuiſſe in ſummo ſacerdote uſque ad Saulem regem; in quibus manifeſtum eſt jus regni à Deo inſtituti manſiſſe apud ſacerdotem.

XV. Poſt mortem *Joſuæ* ſequuntur tempora *judicum* uſque ad *Saulem* regem; in quibus manifeſtum eſt jus regni à Deo inſtituti manſiſſe apud *ſacerdotem.* Erat enim *regnum* ex

pacto *ſacerdotale*, id eſt, regnum Dei per ſacerdotem; atque tale eſſe debuit, uſque dum forma illa à populo ipſo, conſentiente Deo, mutaretur: id quod non eſt factum antequam petentibus regem conſenſiſſet Deus, dixiſſetque Samueli: *Audi populum in omnibus quæ loquuntur tibi: non enim te, ſed me abjecerunt, ne regnem ſuper eos.* 1 Sam. 8. v. 7. Poteſtas itaque civilis ſumma debebatur *jure*, ex inſtitutione Dei, ſacerdoti ſummo. Facto autem poteſtas ilia in prophetis erat, quibus (à Deo extraordinarie ſuſcitatis) Iſraelitæ (gens prophetarum avida) propter exiſtimationem prophetiæ protegendos ſe & judicandos ſubjecerunt. Ratio hujus rei erat, quod inſtitutione regni Dei ſacerdotalis, etſi pœnæ ſtatutæ fuerint & magiſtratus qui judicarent, jus tamen pœnas ſumendi dependebat ab arbitrio privato. Et penes diſſolutam multitudinem & ſingulos erat, punire vel non punire, prout à privato zelo excitarentur. Ideoque Moſes imperio proprio morte multavit neminem; ſed quando interficiendus aliquis eſſet, unus vel plures, in eum vel eos, (autoritate

que ad Saulem regem.

divina, dicendoque, *Hoc dicit Dominus*) multitudinem concitavit. Erat autem conforme hoc naturæ regni Dei peculiaris. Ibi enim verè regnat Deus, ubi legibus, non hominum, ſed Dei metu obeditur. Et ſi quidem homines tales eſſent, quales eſſe debent, optimus is eſſet civitatis ſtatus. Sed hominibus quales ſunt regendis, neceſſaria eſt potentia (qua & jus comprehendo & vires) cogendi. Et propterea etiam ab initio per *Moſen* præſcripſit Deus leges futuris regibus, Deut. 17, vs 14, & Moſes ultimus ad populum verbis prædixit, *Novi quod poſt mortem meam iniqua agetis & declinabitis citò de via, quam præcepi vobis.* Deut. 31. 29. Cum ergo ſecundum hanc prædictionem ſurrexerit alia generatio, *quæ non noverat Dominum & opera, quæ fecerat cum Iſrael, fecerunt filii Iſrael malum in conſpectu Dei, & ſervierunt Baalim*, Jud. 2. 10, 11, ſcilicet abjecerunt regimen Dei, hoc eſt, *ſacerdotis* per quem Deus regebat, & poſtea cum ab hoſtibus vincerentur & ſervitute premerentur, Dei voluntatem non amplius à *ſacerdote*, ſed à prophetis exſpectavere. Hi igitur judicabant Iſraël de *facto*, *jure* autem

obedienti. eorum debita erat *sacerdoti summo*. Quamquam igitur *regnum sacerdotale* post mortem Mosis & *Josuæ* sine viribus erat, non erat tamen sine *jure*. Quod autem ad eundem sacerdotem pertineret *interpretatio verbi Dei*, ex eo manifestum est quod Deus post tabernaculum, & arcam fœderis consecratam, non amplius loquutus sit in monte *Sinaï*, sed in tabernaculo fœderis, à propitiatorio quod erat inter cherubinos, quò præter sacerdotem nemini accedere licebat. Siquidem igitur *jus* regni spectetur, simul erat *summum imperium civile*, & *verbum Dei interpretandi autoritas* in sacerdote; si vero *factum* consideres, simul erant in prophetis qui Israëlitas judicabant. Nam, ut *judices*, autoritatem habebant civilem; ut *prophetæ*, interpretabantur verbum Dei; atque ita omni modo hucusque duæ illæ potestates inseparabiles exstitere.

Easdem conjunctas fuisse in regibus usque ad captivitatem.

XVI. Constitutis regibus, dubium non est, quin *autoritas civilis* penes reges esset. Cum enim regnum Dei per sacerdotem, petentibus Israëlitis & consentiente Deo, finitum esset; quod notat etiam Hieronymus loquens de libris *Samuelis*: Samuel (in-

quit) mortuo *Heli*, & occiſo *Saul*, veterem legem abolitam monſtrat. Porrò in *Sadoc* atque *David* novi ſacerdotii & novi imperii ſacramenta teſtantur, jus, quo reges gubernabant, in ipſa populi conceſſione fundatum fuiſſe. Sacerdos id tantum jure poterat quod Deus juberet, rex autem jure poterat quicquid poterat jure unuſquiſque in ſe. Illi enim *Iſraëlitæ*, *jus* de omnibus *judicandi*, & pro omnibus *bellum gerendi* conceſſerunt; in quibus duobus continetur quidquid juris ab homine in hominem tranſferri poteſt. *Judicabit* (inquiunt) *nos rex noſter, & egredietur ante nos & pugnabit bella noſtra pro nobis.* 1. Sam. 8, v. 23. *Judicia* ergo penes reges erant. *Judicare* autem nihil aliud eſt quam *leges* ad facta *interpretando applicare*; ad eoſdem ergo pertinebat *legum interpretatio*. Et quia præter *legem Moſaïcam*, aliud verbum Dei ſcriptum uſque ad captivitatem non agnoſcebatur, penes regem etiam erat autoritas *interpretandi verbum Dei*. Imò ſiquidem verbum Dei pro lege recipiendum ſit, quamquam fuiſſet aliud verbum Dei ſcriptum præter *legem Moſaïcam*, cum interpretatio legum eſſet penes reges, interpreta-

tio ejus debebat esse penes eosdem. Quando *Deuteronomium* (in quo continebatur *lex Mosaïca*) longo tempore perditum, rursus inventum erat, consuluere quidem Dominum sacerdotes *de libro illo*; non autem autoritate sua, sed præcipiente *Josia*, nec immediate, sed per *Holdam* prophetissam. Ex quo apparet autoritatem admittendi *libros* pro *verbo Dei*, non fuisse penes *sacerdotem*. Neque tamen sequitur, autoritatem illam fuisse penes prophetissam; quia de prophetis, utrum pro veris habendi essent, necne, judicabant alii. Quorsum enim dedit Deus notas & signa omni populo, quibus prophetæ veri à falsis distinguerentur, nimirum prædictionum eventum, & conformitatem cum religione à Mose instituta, si illis notis uti non liceret? Autoritas ergo admittendi libros pro *verbo Dei*, penes regem erat, adeoque liber ille legis approbatus & receptus fuit autoritate *Josiæ* regis, ut apparet ex 4 Reg. 22 & 23, ubi narratur, convocasse eum regni ordines, nempe *senes*, *sacerdotes*, *prophetas*, & *omnem populum*; & coram ipsis *librum legisse*, & *verba fœderis ejus suscitasse*, hoc est, fecisse, ut *fœdus* illud agnitum fuerit

pro *fœdere Moſaïco*, id eſt pro *verbo Dei*, & denuo receptum & confirmatum ab Iſraëlitis. Erat ergo etiam temporibus regum poteſtas civilis, & poteſtas *diſcernendi verbum Dei* à verbo hominum, & *verbum Dei interpretandi*, omnis penes ipſos. Prophetæ miſſi erant non cum autoritate, ſed formâ & jure præconum ſeu prædicatorum, de quibus auditores judicabant: ſiquidem, qui ipſius facilia perſpicuè docentibus non auſcultarent, punirentur, non ſequitur ex eo, obligatos fuiſſe reges omnia ſequi, quæ illi Dei nomine ſequenda dicerent. Quanquam enim interfectus fuerit *Joſia* bonus rex Judæ, quod ſermonibus Dei ex ore *Neçhao* regis Ægypti non obediverit, id eſt, quod bonum conſilium, quamquam ab hoſte videretur proficiſci, reſpueret, non tamen dicet quiſquam, fuiſſe *Joſiam* ullo vinculo *legum divinarum* vel *humanarum* obligatum credere *Pharaoni Nechao* regi Ægypti, quod diceret, *Deum ſibi loquutum eſſe*. Quod autem objicere quis poſſit, reges propter defectum doctrinæ rarò ſatis idoneos eſſe ad libros antiquos, quibus verbum Dei continetur, interpretandum; atque ob eam rem non æquum

esse; munus illud ab eorum autoritate dependere; objicere idem possit contra sacerdotes & omnes mortales; possunt enim errare; licetque essent sacerdotes cæteris hominibus naturâ & artibus melius instructi, sunt tamen reges satis idonei ad tales interpretes sub se constituendos. Atque ita, quamquam reges non interpretentur ipsi verbum Dei, tamen interpretandi munus ab eorum autoritate dependere potest; & qui ideo autoritatem illam regibus abjudicant, quòd ipsum munus exercere non possint, idem faciunt ac si dicerent, non debere autoritatem docendi Geometriam à regibus dependere, nisi ipsi fuerint geometræ. Reges orasse pro populo, populo benedixisse, templum consecrasse, sacerdotibus præcepisse, sacerdotes officio suo amovisse, alios constituisse legimus. Sacrificia quidem non obtulerunt, quia id Aaroni & filiis hereditarium erat. Manifestum autem est, fuisse sacerdotium, sicut vivente *Mose*, ita per omne tempus à *Saule* rege ad captivitatem Babylonicam, non magisterium, sed ministerium.

XVII. Post reditum à servitute Babylonica, renovato & signato *fœdere* *Eadem fuisse in*

Sacerdotibus post captivitatem.

restitutum est *regnum sacerdotale*, quale erat à morte *Josuæ* ad initium regum; nisi quod non habetur expresse, quod *Esdræ* (cujus auspiciis *Judæi* reduces statum suum ordinabant) aut cuiquam alii præterquam ipsi Deo jus tradiderint imperii. Videtur potius reformatio illa nihil aliud esse, quam singulorum de iis quæ in libro legis scripta erant, observandis vota & promissa nuda. Veruntamen fortè non ex populi intentione) ex *pacto*, quod tum renovabant, (nam pactum erat idem cum eo quod factum est ad montem Sinaï) erat ille status *regnum sacerdotale*, hoc est, suprema autoritas civilis & sacra unica erat in sacerdotibus. Utcunque autem ambitione eorum qui de sacerdotio contenderunt, & interventu principum externorum, ita turbatum postea sit usque ad tempora Servatoris nostri *Jesu Christi*, ut ex historiis temporum illorum sciri non possit, ubi autoritas illa resideret; constat tamen, non fuisse illis temporibus potestatem *interpretandi verbum Dei* à summa potestate civili separatam.

Apud Judæos negatio providentiæ

XVIII. Ex his facile cognitu est, quid Judæis per omne tempus ab *Abrahamo* ad *Christum* circa mandata

principum ſuorum faciendum erat. Sicut enim in regnis merè humanis, magiſtratui ſubordinato obediendum eſt in omnibus, præterquam cum mandata ejus continent in ſe crimen læſæ majeſtatis, ita in regno Dei, principibus *Abrahamo*, *Iſaaco*, *Jacobo*, *Moſi*, *ſacerdoti*, *regi* cuique pro tempore ſuo obediendum in omnibus erat; niſi ubi mandata eorum continebant *crimen læſæ majeſtatis divinæ*. Crimen vero læſæ majeſtatis divinæ erat, primo, *negatio providentiæ divinæ*: erat enim hoc, negare *Deum eſſe regem per naturam*. Deinde *idololatria*, ſive cultus deorum, non *aliorum*, (unus enim eſt Deus) ſed *alienorum*, hoc eſt, cultus, quanquam unius Dei, ſub aliis *nominibus*, *attributis*, *ritibuſque*, quam qui ab *Abrahamo* & *Moſe* inſtituti erant. Erat enim hoc *negare Deum Abrahami* eſſe eorum regem per *pactum* cum *Abrahamo* & ipſis initum. In cæteris rebus omnibus obediendum erat, & ſiquidem rex vel ſacerdos habens ſummum imperium juſſiſſet aliud aliquid contra leges, peccatum erat illud ejus qui ſummum habebat imperium, non ſubditi; cujus officium eſt mandata ſuperiorum non diſputare, ſed exſequi.

divinæ, & idololatria, ſola erant crimina læſæ majeſtatis divinæ: in cæteris omnibus, principibus ſuis parere debebant.

CAPUT XVII.

De regno Dei per pactum novum.

I. Vaticinia de Christi dignitate. *II. Vaticinia de* Christi humilitate & passione. *III. Jesum esse* ILLUM CHRISTUM. *IV.* Regnum Dei *per* pactum novum *non esse regnum Christi, ut Christi, sed ut Dei. V.* Regnum Dei per pactum novum, *cæleste esse, & incipere à die judicii. VI. Regimen* Christi *in hoc mundo non fuisse* imperium, *sed* consilium, *sive regimen per doctrinam & persuasionem. VII.* Pacti novi *promissa utrinque quænam sint. VIII.* Leges *à* Christo *nullæ additæ præter institutionem sacramentorum. IX. Pœnitemini, baptizamini, serva mandata, & similes formulæ non sunt* leges. *X. Pertinet ad autoritatem civilem definire, quid sit peccatum injustitia. XI. Pertinet ad autoritatem civilem definire, quid conducat ad pacem & defensionem civitatis. XII. Pertinet ad autoritatem civilem judicare (quando opus est) quæ definitiones, & quæ illationes, veræ sunt. XIII. Pertinet ad officium* Christi *docere moralia, non ut theoremata, sed ut leges; remittere peccata; & docere omnia, quorum non est scientia propriè dicta. XIV. Distinctio tempo-*

ralium à ſpiritualibus. XV. Verbum Dei quotupliciter intelligatur. XVI. Non omnia quæ habentur in ſcriptura ſacra pertinere ad canonem fidei chriſtianæ. XVII. Verbum legitimi interpretis ſacrarum ſcripturarum eſſe verbum Dei. XVIII. Autoritas interpretandi ſcripturas eadem eſt, quæ determinandi fidei controverſias. XIX. Eccleſiæ plures ſignificationes. XX. Quid ſit eccleſia *cui attribuuntur jura, actiones, & ſimilia perſonalia. XXI.* Civitas chriſtiana *idem quod* eccleſia chriſtiana. *XXII. Plures* civitates *non conſtituunt unam* eccleſiam. *XXIII.* Eccleſiaſtici *qui. XXIV.* Electionem eccleſiaſticorum *ſpectare ad* eccleſiam, conſecrationem *ad* paſtores. *XXV. Poteſtatem peccata pœnitentibus remittendi, non pœnitentium retinendi, ſpectare ad* paſtores; *ſed de pœnitentia judicandi, ad eccleſiam. XXVI.* Excommunicatio *quid, & in quos cadere non poteſt. XXVII.* Interpretationem ſcripturæ *dependere ab autoritate* civitatis. *XXVIII.* Chriſtianam civitatem *ſcripturas interpretari debere per paſtores eccleſiaſticos.*

I. DE *Jeſu Chriſto* ſervatore noſtro, qui *regnum Dei* per *pactum* novum reſtituturus erat, partim *dignitatem* ejus regalem, partim *humilitatem* & *paſſionem* prænunciantes, multæ in *Vaticinia de Chriſti dignitate.*

teſtamento vetere exſtant prophetiæ non obſcuræ. De *dignitate* inter alias hæc; benedicens Deus Abrahamo promittit ei filium Iſaac, additque: *Et reges populorum orientur ex eo.* Gen. 17, verſ. 16. Jacobus benedicens filio ſuo *Judæ*: *non auferetur* (inquit) *ſceptrum de Juda.* Gen. 49, verſ. 10. Deus ad Moſem; *prophetam* (inquit) *ſuſcitabo eis ex medio fratrum ſuorum ſimilem tui, & ponam verba mea in ore ejus; loquetur-que ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba ejus, quæ loquetur, in nomine meo audire noluerit, ego ultor exſiſtam.* Deut. 18, verſ. 18. Iſaias: *Dabit Dominus ipſe vobis ſignum. Ecce virgo concipit & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emanuel.* Iſa. 7, verſ. 14. Idem: *Parvulus natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis, & factus eſt principatus ſuper humerum ejus: & vocabitur nomen ejus admirabilis, conſiliarius, Deus fortis, pater futuri ſeculi, princeps pacis.* Iſa. 9. 6. Rurſus: *Egredietur virga de radice Jeſſe, & flos de radice ejus aſcendet: requieſcet ſuper eum ſpiritus ſapientiæ, &c. Non ſecundum viſionem oculorum judicabit; neque ſecundum auditum aurium ar-*

guet, ſed judicabit in juſtitia pauperes, &c. *& percutiet terram virgâ oris ſui, & ſpiritu labiorum interficiet impium.* Iſa. 11, verſ. 1, 2, 3, 4, 5. Præterea ejuſdem *Iſaiæ* capitibus 51, 52, 53, 54, 56, 60, 61, 62, penè nihil aliud continetur præter deſcriptionem adventus & operum futuri *Chriſti.* Jeremias: *Ecce dies veniet, dicit Dominus, & feriam domui Iſrael & domui Judæ fœdus novum*, &c. Jer. 31, verſ. 31. Baruch: *Hic eſt Deus noſter*, &c. *Poſt hæc in terris viſus eſt, & cum hominibus converſatus eſt.* Bar. 3, verſ. 36, 38. Ezechiel. *Suſcitabo ſuper eas paſtorem unum qui paſcat eas, ſervum meum David, & faciam cum eis pactum pacis.* Ezech. 34, verſ. 23. Daniel: *Aſpiciebam ergo in viſione noctis, & ecce cum nubibus cœli quaſi filius hominis veniebat, & uſque ad antiquum dierum pervenit, & dedit ei poteſtatem & honorem & regnum, & omnes populi, & tribus & linguæ ipſi ſervient, poteſtas ejus poteſtas æterna.* Dan. 7, verſ. 13. Aggæus: *Adhuc unum modicum eſt, & ego commovebo cœlum & terram, & mare & aridum, & movebo omnes gentes, & veniet deſideratus cunctis gentibus.*

morte & resurrectione, comparandoque ea quæ fecit, cum iis quæ prædicta fuerunt, verum fuisse CHRISTUM, & *regem* à Deo promissum, & ad renovandum inter ipsos & Deum *pactum novum* à Deo patre missum, & ostendunt evangelistæ, & christiani omnes consentiunt.

Regnum Dei per pactum novum, non esse regnum Christi, ut Christi, sed ut Dei.

IV. Ex eo quod CHRISTUS à Deo patre missus fuerit ad percutiendum *fœdus* inter ipsum & populum, manifestum est, etsi *Christus* patri suo æqualis sit quoad naturam, minorem tamen fuisse quoad jus regni. Etenim munus tale propriè loquendo, non regium est, sed proregium, quale erat regimen Mosis. Regnum enim non ejus, sed *patris* erat: id quod CHRISTUS significavit ipse, cum ut subditus baptizaretur, & apertè professus est, quando orare docuit: *pater noster*, &c. *adveniat regnum tuum.* Et ubi dixit: *non bibam*, &c. *usque in diem illum, cum bibam illud vobiscum novum in regno patris mei.* Matth. 26, v. 29, & Sanctus Paulus: *sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificabuntur; unusquisque autem in suo ordine; primitiæ Christus; deinde ii qui sunt Christi, qui in adventu ejus crediderunt; deinde finis,*

finis, cum tradiderit regnum Deo & patri. 1 Cor. 15, verſ. 22, 23, 24. Idem tamen appellatur etiam *regnum Chriſti.* Nam & mater filiorum Zebedæi rogavit CHRISTUM dicens: *Dic, ſedeant hi duo filii mei unus ad dextram tuam & unus ad ſiniſtram in regno tuo.* Matth. 20, verſ. 21. Et latro in cruce: *Domine, memento mei, cum veneris in regnum tuum.* Luc. 23, verſ. 42. Et ſanctus Paulus: *Hoc enim ſcitote intelligentes, quod omnis fornicator &c. non habet hæreditatem in regno Chriſti & Dei.* Eph. 5, verſ. 5. Alibi: *teſtificor coram Deo & Jeſu Chriſto qui judicaturus eſt vivos & mortuos per adventum ipſius & regnum ejus.* 2 Tim. 4. verſ. 1. Et: *liberavit me Dominus ab omni opere malo, & ſalvum faciet in regnum ſuum cœleſte*, verſ. 18. Neque mirandum eſt idem regnum utriſque tribui; quum uterque *pater & filius*, idem ſit *Deus; & pactum novum* de *regno Dei* non ſit propoſitum in nomine PATRIS, ſed in nomine PATRIS, FILII & SPIRITUS SANCTI, ut *unius Dei.*

V. Regnum autem Dei, cujus reſtituendi cauſa CHRISTUS à Deo Patre miſſus eſt, non antè initium

Regnum Dei per pactum no-

ait Dominus. Jerem. 31, verſ. 34. Id quod de regno hujus mundi intelligi non poteſt. Regnum igitur Dei cujus conſtituendi cauſa CHRISTUS in hunc mundum venit; de quo prophetæ vaticinati ſunt, & de quo orantes dicimus; *adveniat regnum tuum*, (ſi ſubditos ab hoſtibus loco ſeparatos, ſi judicia, ſi majeſtatem habere debet, prout eſt prædictum), ab eo tempore incipiet, in quo Deus oves ab hœdis ſeparabit; in quo apoſtoli judicabunt 12 tribus Iſraël; in quo CHRISTUS veniet in majeſtate & gloria; in quo denique omnes cognoſcent Deum, ita ut non opus ſit doceri, id eſt, in ſecundo CHRISTI adventu, ſive die judicii ultimi. Quod ſi regnum Dei reſtitutum jam eſſet, nulla ratio reddi poſſet quare CHRISTUS, completo opere propter quod miſſus eſt, iterum veniret, aut quare ſic precaremur: adveniat regnum tuum.

Regimen Chriſti in hoc mundo non fuiſſe imperium, ſed conſilium, ſive regimen per doctrinam &

VI. Quamquam autem *regnum Dei* per CHRISTUM *fœdere novo* conſtituendum, cœleſte fuerit, non eſt ideo putandum eos qui in CHRISTUM credentes pactum illud inirent, non fore etiam in terris ita regendos, ut in fide ſua & obedientia pacto promiſſa perſeverarent. Fruſtra enim

fuiſſet regnum cœleſte, & promiſſa patria, niſi in ipſam perducendi eſſemus. Perduci autem non poſſunt, niſi qui in via diriguntur. *Moſes* cum inſtituiſſet *regnum ſacerdotale*, ipſe per totum tempus peregrinationis uſque ad ingreſſum terræ promiſſæ, etſi non eſſet ſacerdos, populum tamen rexit & conduxit. Eadem ratione Servatoris noſtri eſt, (quem ſimilem *Moſi* ea in re Deus eſſe voluit) quatenus à patre miſſi, cœleſtis civitatis futuros cives, etiam in hac vita ita regere, ut in illam pervenire & ingredi poſſint, etiamſi regnum non ejus propriè, ſed patris fuerit. Sed regimen quo fideles ſuos in hac vita CHRISTUS regit, non eſt propriè *regnum*, ſive *imperium*, ſed *munus paſtoritium* ſive *jus docendi*, id eſt, non dedit ei Deus pater poteſtatem *judicandi* de *meo* & *tuo*, ſicut regibus terræ; nec poteſtatem *cogendi* per *pœnas*, neque *leges ferendi*; ſed mundo oſtendendi & *docendi viam* & *ſcientiam ſalutis*, hoc eſt, *prædicandi* & *explicandi* quid faciendum iis eſt, qui in *regnum cœlorum* intraturi ſunt. Quod non habuerit CHRISTUS poteſtatem à patre ad *judicandum* in quæſtionibus *mei* & *tui*, hoc eſt, in omnibus *perſuaſionem.*

quæstionibus juris, inter eos qui non crediderunt, satis ostendunt verba illa CHRISTI suprà citata: *Homo, quis me constituit judicem aut divisorem inter vos?* Et ratione confirmatur; cùm enim CHRISTUS missus fuerit ad *pactum* inter Deum & homines *percutiendum*, neque obligatur quisquam ad obedientiam præstandam ante pactum initum, si judicasset de quæstionibus *juris*, nemo sententiæ ejus teneretur obedire. Sed cognitionem juris non fuisse CHRISTO commissam in hoc mundo, neque inter fideles, neque inter infideles, ex eo apparet, quod jus illud fine controversia pertineat ad *principes*, quamdiu autoritati eorum à Deo non derogatur: non autem derogatur ante diem judicii, ut apparet ex verbis sancti Pauli loquentis de die judicii: *Deinde finis* (inquit) *cum tradiderit regnum Deo & patri, cum evacuaverit omnem principatum & potestatem, & virtutem.* 1 Cor. 15, vers. 24. Secundo, verba Servatoris nostri, *Jacobum* & *Johannem*, ubi dixissent, *vis dicamus ut ignis descendat de cœlo & consumat illos?* (nimirum) *Samaritanos*, qui euntem in *Jerusalem* noluerunt hospitio accipere) increpan-

tis dicentisque: *Filius hominis non venit animas perdere sed salvare*; & illa: *ecce mitto vos, ut oves in medio luporum. Excutite pulverem*, & similia, & verba illa: *Non misit Deus filium suum in hunc mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per illum.* Et illa, *si quis audierit verba mea & non custodierit, ego non judico eum, non enim veni, ut judicem mundum*, &c. ostendunt non fuisse datam ei potestatem quemquam condemnandi, aut puniendi. Legitur quidem: *Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit filio*; illud verò cum intelligi possit & debeat de die judicii futuri, antecedentibus non repugnat. Quod denique missus non sit ad leges novas ferendas, neque ergo fuerit ex officio & missione *legislator* propriè dictus, sicuti neque *Moses*, sed lator & promulgator legum paternarum (Deus enim, non *Moses* neque CHRISTUS ex pacto rex erat) ex eo colligitur, quod dixerit: *Non veni solvere*, nimirum leges antea à Deo latas per *Mosen*, quas statim interpretatur) *sed adimplere.* Et: *Qui solverit unum de mandatis illis minimis & docuerit sic homines, minimus vo-*

cabitur in regno cœlorum. Non ergo habuit CHRISTUS à Patre sibi commissam autoritatem regiam aut imperatoriam in mundo, sed consiliariam & doctrinalem tantùm; id quod significat ipse tum ubi vocat *apostolos* non venatores, sed piscatores hominum; tum ubi comparat regnum Dei grano sinapis & fermento abscondito in farina.

Pacti novi promissa utrimque quænam sint.

VII. Promisit Deus primum *Abrahamo* semen numerosum, possessionem terræ *Chanaan*, & benedictionem gentium in semine ejus, ea lege ut ipse & semen ejus ei servirent; deinde semini *Abrahami* secundum carnem *regnum sacerdotale*, regimen liberrimum, in quo nulli humano imperio subjiciendi erant, ea lege ut servirent Deo *Abrahami* eo ritu quem doceret *Moses*; postremò & illis & omnibus gentibus *regnum cœleste*, & æternum, ea lege ut servirent Deo *Abrahami* eo ritu quem doceret CHRISTUS. *Pacto* enim *novo*, hoc est, *christiano*, conventum est ex parte hominum, *ut Deo servirent Abrahami, eo ritu quem doceret* JESUS: ex parte Dei, ut *remitteret illis peccata, & in regnum cœleste ipsos introduceret.* De *regno cœ-*

lesti, quale fuerit, diximus supra articulo quinto. Appellari autem solet, quandoque *regnum cœlorum*, quandoque *regnum gloriæ*, quandoque *vita æterna*. Quod requiritur ex parte hominum, nempe servire Deo, prout docuerit CHRISTUS, duo continet, *obedientiam Deo præstandam*, (hoc enim est servire Deo) & *fidem* in JESUM, nempe ut credamus, JESUM esse ILLUM CHRISTUM à Deo promissum; ea enim sola causa est, quare illius potius quam alterius sequenda sit doctrina. *Obedientiæ* autem loco in sacris scripturis sæpissimè ponitur *pœnitentia*, propterea quod CHRISTUS ubique docet, voluntatem apud Deum pro facto haberi: *pœnitentia* autem obedientis animi signum est infallibile. His intellectis, eas esse *fœderis christiani* conditiones quas diximus; nempe ex parte Dei, dare hominibus remissionem peccatorum & vitam æternam; ex parte hominum pœnitere, & credere in JESUM CHRISTUM: ex multis locis scripturæ sacræ evidentissimè apparebit. Primò verba illa: *Appropinquavit regnum Dei, pœnitemini & credite evangelio*, Marc. 1, vers. 15, continent pactum totum. Similiter

illa: *Quoniam ſic ſcriptum eſt, & ſic oportebat Chriſtum pati & reſurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam, & remiſſionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jeroſolyma.* Luc. 24, verſ. 46, 47, & iſta: *Pœnitemini & convertimini, ut deleantur peccata veſtra, ut cum venerint tempora refrigerii,* &c. Act. 3. verſ. 19. Aliquando vero altera pars proponitur expreſſe, altera ſubintelligitur, ut hic: *Qui credit in filium habet vitam æternam; qui incredulus eſt filio non videbit vitam, ſed ira Dei manet ſuper eum.* Joh. 3, verſ. 36. Ubi *fides* exprimitur, *pœnitentia* tacetur. Et in prædicatione CHRISTI, *pœnitemini: appropinquavit enim regnum Dei.* Matth. 4, verſ. 17. Ubi *pœnitentia* exprimitur, ſubauditur *fides.* Sed manifeſtiſſime & formaliſſimè *contractus novi*, partes ibi explicantur, ubi princeps quidam regnum Dei tanquam licitans, Servatorem noſtrum interrogat: *Magiſter bone, quid faciens vitam æternam poſſidebo?* Luc. 18, verſ. 18. Proponit autem primo CHRISTUS partem pretii unam, nempe obſervationem præceptorum, ſive *obedientiam*, quam cum præſtitiſſe ſe reſ-

pondiſſet, adjungit alteram, *unum*, inquiens, *deeſt*; *omnia quæcunque habes vende, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cœlo, & veni ſequere me*, verſ. 22. Hoc *fidei* erat. Is itaque non ſatis credens CHRISTO & theſauris cœleſtibus triſtis abiit. Continetur autem idem pactum his verbis: *Qui crediderit & baptiſatus fuerit, ſalvus erit; qui verò non crediderit, condemnabitur.* Marc. 16, verſ. 15, 16. Ubi *fides* exprimitur, *pœnitentia* in baptizatis ſupponitur. Et his, *niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu Sancto, non poteſt introire in regnum Dei.* Joh. 3, v. 5. Ubi *renaſci ex aqua* idem eſt quod regeneratio, id eſt converſio ad CHRISTUM. Quod autem duobus locis proximè citatis, aliiſque requiratur *baptiſmus*, intelligendum eſt, ſicut *circumciſio* erat ad *pactum vetus*, ita eſſe *baptiſmum* ad *pactum novum*. Cum ergo illa non ad eſſentiam, ſed ad memoriam *pacti veteris*, ut ceremonia & ſignum pertinuerit (quod in deſerto omiſſum eſt) ſimiliter etiam hæc, non ad eſſentiam initi fœderis novi, ſed ad memoriam & ſignum adhibita eſt; & modo voluntas adſit, per neceſſitatem omitti quoad actum

poteſt; *pœnitentiæ* autem & *fidei*, quæ de eſſentia *pacti* ſunt, ſemper requiruntur.

Leges à Chriſto nullæ additæ, præter inſtitutionem ſacramentorum.

VIII. In *regno Dei* poſt hanc vitam *leges* futuræ *nullæ* ſunt; tum quia neque legibus locus eſt, ubi peccato non eſt; tum etiam quia leges à Deo nobis datæ ſunt, non ut in cœlo, ſed ad cœlum dirigamur. Quas igitur leges CHRISTUS, (non ipſe ſanxit, nam autoritatem legiſlativam, ut ſupra articulo ſexto oſtenſum eſt, aſſumere ſibi noluit, ſed) pro paternis propoſuit, id nunc inquiramus. Habemus autem locum ſcripturæ ubi *leges Dei* uſque ad id tempus traditas, omnes contrahit in præcepta duo: *Diliges Dominum Deum tuum in toto corde, & in tota anima tua, & in tota mente tua: hoc eſt maximum & primum mandatum. Secundum autem ſimile eſt huic: diliges proximum tuum ſicut te ipſum: in his duobus mandatis univerſa lex pendet, & prophetæ.* Matth. 22, v. 37, 38, 39, 40. Horum quidem primum datum antè eſt per *Moſen* totidem verbis. Deut. 6. verſ. 5. Secundum autem etiam ante *Moſen*; eſt enim lex naturalis, initium habens cum ipſa natura rationali. Eſt

autem utrumque simul omnium legum summa; nam continentur omnes leges cultus divini naturalis in his verbis, *diliges Deum:* & omnes leges cultus divini, ex *pacto veteri* debiti, in eo quod dicitur: *diliges Deum tuum*, hoc est, *Deum* quatenus regem peculiariter *Abrahami* & seminis ejus: & omnes leges naturales & civiles his verbis: *diliges proximum tuum, sicut te ipsum.* Nam qui diligit Deum, & proximum, animum habet obediendi & divinis & humanis legibus. Amplius autem quàm animum obediendi Deus nihil exigit. Habemus alium locum, ubi CHRISTUS *leges interpretatur*, nempe quintum, sextum, & septimum sancti Matthæi capita integra. Eæ verò leges omnes habentur vel in *decalogo*, vel in *lege morali*, vel continentur in *fide Abrahami*, ut continetur in *fide Abrahami* illa de non repudianda uxore: illud enim, *erunt duo in carne una*, neque à CHRISTO primo, neque à *Mose*, sed ab *Abrahamo* traditum est, qui primus mundi creationem prædicavit. Leges igitur quas CHRISTUS in altero loco contrahit, in altero explicat, aliæ non sunt quam illæ, ad quas tenentur

omnes mortales qui agnoſcunt Deum *Abrahami*. Præter has nullam legem à CHRISTO traditam legimus præter inſtitutionem ſacramentorum *baptiſmi* & *euchariſtiæ*.

Pœnitemini, baptizamini, ſerva mandata, & ſimiles formulæ, non ſunt leges.

IX. Quid ergo dicetur de præceptis hujuſmodi: *Pœnitemini, baptizamini, ſerva mandata. Credite evangelio. Venite ad me. Vende omnia quæ habes, da pauperibus, ſequere me*, & ſimilibus? Dicendum eſt non eſſe *leges*, ſed vocationem ad *fidem*, quale eſt illud Jeſaiæ, *venite, emite abſque argento & abſque ulla commutatione vinum & lac.* Iſa. 55, verſ. 1. Neque ſi vocati non veniunt, propterea peccant contra ullam legem, ſed contra prudentiam tantùm; neque punietur *infidelitas*, ſed peccata priora. Quare ſanctus *Johannes* de incredulo dicit: *ira Dei manet ſuper illum*; non dicit: *ira Dei veniet* ſuper illum. Et: *Qui non credit, jam judicatus eſt, quia non credit*; non dicit: *judicabitur, ſed jam judicatus eſt.* Imo non ſatis concipi animo poteſt, *remiſſionem peccatorum*, beneficium eſſe à *fide*, niſi etiam è contrariò intelligatur, punitionem peccatorum damnum eſſe ab *infidelitate*.

X. Ex eo quod Servator noſter principum ſubditis & civitatum civibus, nullas leges præſcripſit diſtributivas, hoc eſt, regulas nullas dedit, quibus civis ſcire & dignoſcere poſſit, quid ſit *ſuum* ſibi proprium, quid *alienum*, neque quibus formulis, verbis, circumſtantiiſve *dari*, *tradi*, *invadi*, *poſſideri* rem oporteat, ut *accipientis*, *invadentis*, vel *poſſidentis* jure exiſtimetur, intelligendum neceſſariò eſt, non tantum apud infideles inter quos ipſe CHRISTUS judicem ſe & *diſtributorem* eſſe negavit, ſed etiam apud chriſtianos, cives ſingulos regulas illas accipere debere à civitate, hoc eſt, ab eo homine vel eâ curiâ quæ civitatis ſummum habet imperium. Sequitur ergo legibus illis; *non occides*, *non mœchabere*, *non furabere*, *parentes honorabis*, nihil aliud præcepiſſe, quam ut cives & ſubditi ſuis principibus & ſummis imperantibus in quæſtionibus omnibus, circa *meum*, *tuum*, *ſuum*, *alienum*, abſolute obedirent. Etenim præcepto, *non occides*, non omnis occiſio prohibetur; nam qui dixit, *non occides*, idem dixit: *occidatur is qui fecerit opus in ſabbato*. Exod. 35, verſ. 2. Neque omnis occiſio cauſa inaudita;

Pertinet ad autoritatem civilem definire, quid ſit peccatum injuſtitiæ.

dixit enim: *occidat unuſquiſque fratrem & amicum & proximum ſuum*, Exod. 32, verſ. 27, & occiſa ſunt tria & viginti millia hominum. Neque omnis occiſio hominis innocentis; vovit enim Jephte, *quicunque fuerit egreſſus, &c. eum holocauſtum offeram Domino*, Jud. 11, verſ. 31, & votum ejus Deo acceptum eſt. Quid ergo prohibetur? Hoc tantum, ne quis occidat quemquam, quem occidere non ſit ipſi jus, id eſt, nemo occidat niſi id facere *ſuum* ſit. Jubet ergo lex CHRISTI, circa occiſionem, & proinde etiam circa omnem læſionem hominis & circa pœnas ſtatuendas, ſoli civitati obedire. Similiter præcepto, *non mœchabere*, non prohibetur omnis concubitus, ſed tantum cum *aliena*; quæ vero *aliena* eſt, judicatio ad civitatem pertinet, & per regulas quas præſcribet civitas, determinanda eſt. Imperatur ergo præcepto hoc mari & fœminæ, ſervare fidem, quam dederint mutuò, ex præſcripto civitatis. Pariter præcepto, *non furabere*, non prohibetur omnis rei invaſio, aut clandeſtina ablatio, ſed alienæ tantum; jubetur ergo civis hoc unum, ne invadat aut furripiat quicquam,

quod invadi aut furripi prohibet civitas; & in universum non vocare quicquam *homicidium*, *adulterium*, vel *furtum*, nisi quod fiat contra leges civiles. Postremo, cum jusserit CHRISTUS parentes honorare, nec præscripsit quibus ritibus, quibus appellationibus, quali obedientia honorandi sunt, intelligitur honorandos esse voluntate quidem & internè, ut filiorum suorum reges & dominos, externè verò non ulterius, quàm permittit civitas, quæ *suum cuique* (sicut & res alias) *honorem* assignabit: cum autem natura justitiæ in eo consistat, ut *suum* cuique tribuatur, manifestum est, ad civitatem pertinere etiam christianam, quid sit justitia, & quid injustitia, sive peccatum contra justitiam, determinare. Quod autem ad civitatem pertinet, id pertinere censendum est ad eum vel eos qui habent summum civitatis imperium.

Pertinet ad autoritatem civilem definire, quid conducat ad pacem & defensionem civitatis.

XI. Porro quoniam Servator noster civibus nullas indicavit leges circa civitatis regimen, præter leges naturæ, hoc est, præter mandatum obedientiæ civilis, non potest civis quisquam privatim determinare, quis sit amicus, vel quis hostis publicus,

ad quos significandos appellation illæ diversis temporibus & causis a hibentur, homines ratiocinando e piscantur. Decisio autem quæstioni an quis rectè ratiocinatus fuerit civitatis est. Exempli causa; si mu lier partum ediderit formæ insolita vetet autem lex hominem occidere nascitur quæstio an partus sit hom Quæritur ergo quid sit homo? N mo dubitat, quin judicabit civitas idque nulla habita ratione definitio nis Aristotelicæ, quod homo sit an mal rationale. Atque hæc (nimiru *jus*, *politia*, & *scientiæ naturales* subjecta sunt de quibus CHRISTU præcepta tradere, aut quicquam do cere, præter hoc unum, ut in om nibus circa illa controversiis civ singuli civitatis suæ legibus & ser tentiis obedirent, ad officium suu pertinere negat. Hoc tamen mem nisse oportet, eundem CHRISTU ut Deum potuisse jure non modo do cere, sed etiam imperare quæ volui

Pertinet ad officium Christi docere moralia, non ut theoremata, sed ut leges,

XIII. Officii Servatoris nost summa erat, viam docere, & medi omnia ad salutem & vitam æternam mediorum autem ad salutem unu est, *justitia* & *obedientia civilis*, *observatio* omnium legum *naturalium*

Doceri autem poſſunt hæc duobus modis; altero, ut theoremata per rationem naturalem; deducendo jus & leges naturales à principiis contractibuſque humanis; atque doctrina ea ſic tradita, examini poteſtatum civilium ſubjecta eſt: altero, ut leges, per autoritatem divinam, oſtendendo, talem eſſe voluntatem Dei; atque hoc modo docere, ad eum ſolum pertinet, cui voluntas Dei ſupernaturaliter cognita eſt, hoc eſt, ad CHRISTUM. Secundo, ad officium CHRISTI pertinebat condonare pœnitentibus peccata; nam id ad hominum, qui jam peccaverant, ſalutem neceſſarium erat, neque ab alio fieri potuit. Non enim pœnitentiam ſequitur remiſſio peccatorum naturaliter, (ut debita) ſed dependet (ut gratuita) à voluntate Dei ſupernaturaliter revelanda. Tertio, ad Chriſti officium pertinebat, docere ea mandata Dei omnia, ſive circa cultum, ſive circa dogmata fidei, quæ ratione naturali ſciri non poſſunt, ſed revelatione tantum; qualia ſunt ipſum eſſe Chriſtum; *regnum ſuum non eſſe terreſtre, ſed cœleſte; eſſe præmia & pœnas poſt hanc vitam; animam eſſe immortalem; ſacramenta tot & talia fore,* & ſimilia.

remittere peccata, & docere omnia quorum non eſt ſcientia propriè dicta.

propriiſſimè pro eo quod Deus loquutus eſt; ſic verbum Dei eſt quidquid loquutus eſt Deus ad *Abrahamum & patriarchas*, *Moſen & prophetas*; vel Servator noſter ad diſcipulos & alios quoſcunque. Secundo, quicquid dictum eſt ab hominibus juſſu vel impulſu Spiritus Sancti; quod ſenſu agnoſcimus, ſcripturas ſacras eſſe *verbum Dei*. Tertio quidem in novo teſtamento frequentiſſimè *verbum Dei* ſignificat doctrinam evangelicam, ſive *verbum de Deo*, ſive *verbum de regno Dei* per CHRISTUM. Ut ubi dicitur CHRISTUS prædicaſſe *evangelium regni*, Matth. 4. v. 23. Ubi apoſtoli dicuntur prædicare *verbum Dei*. Act. 13. v. 46. Ubi verbum Dei appellatur *verbum vitæ*, Act. 5. v. 20. *verbum evangelii*. Act. 15. verſ. 7. *verbum fidei*, Rom. 10. verſ. 8 *verbum veritatis*, (addita interpretatione) id eſt, *evangelium ſalutis* Epheſ. 1. 13. Et ubi appellatur *verbum apoſtolorum*. Dicit enim ſanctus Paulus: *Si quis non obedit verbo noſtro* &c. 2. Theſſ. 3. v. 14. Quæ loca intelligi aliter non poſſunt quam de *doctrina evangelica*. Similiter ubi dicitur *verbum Dei diſſeminari*, *creſcere & multiplicari*, Act. 12. v. 24, & cap

13, v. 49, id de ipsa voce Dei, vel apostolorum concipere difficile est; de doctrina facile. Atque in hac tertia acceptione, *verbum Dei* est omnis quæ hodie è cathedris docetur, & in theologorum libris continetur *doctrina de fide christiana.*

XVI. Jam scriptura sacra, ut quam agnoscimus à Deo inspiratam, tota verbum Dei est in secunda acceptione. Et innumera ejusdem loca in prima. Et cum maxima pars ejus versetur in *regni cœlestis* vel prædictione, vel præfiguratione ante CHRISTI incarnationem, vel in evangelizatione & explicatione, post etiam in tertia significatione, ubi *verbum Dei* sumitur pro *verbo de Deo*, id est, pro *evangelio*, scriptura sacra est *verbum Dei*, ideoque etiam *canon* & *regula* omnis *doctrinæ evangelicæ.* Quoniam autem in iisdem scripturis multa leguntur *politica*, *historica*, *moralia*, *physica*, & alia quæ nihil omnino spectant ad *mysteria fidei*, ea loca etsi veram doctrinam contineant, & canon sint talium doctrinarum, non tamen canon esse possunt mysteriorum religionis christianæ. *Non omnia quæ habentur in scriptura sacra pertinere ad canonem fidei christianæ.*

XVII. Et quidem *verbi Dei*, non vox, & littera, doctrinæ christianæ *Verbum legitimi*

Interpretis scripturarum esse verbum Dei.

canon est, sed sententia vera & genuina; non enim regitur animus per scripturas nisi intellectas. Scripturis igitur, ut fiant canon, interprete opus est. Sequitur autem hinc duorum alterum, aut verbum interpretis esse verbum Dei, aut canonem doctrinæ christianæ non esse verbum Dei. Horum posterius falsum esse necesse est. Doctrina enim quæ nulla ratione humana, sed per revelationem divinam tantum sciri potest, regula esse non potest nisi divina. Quem enim fatemur scire non posse, an doctrina aliqua vera sit necne, ejus sententiam in eadem doctrina pro regula habere impossibile est. Prius igitur verum est, *verbum interpretis* scripturarum esse *verbum Dei.*

Autoritas interpretandi scripturas eadem est quæ determinandi fidei controversias.

XVIII. Interpres autem is cujus sententiæ tantum honoris defertur, ut habeatur pro *verbo Dei*, non est quilibet qui ex lingua hebræa & græca vertit scripturam auditoribus suis Latinis, latinè; Gallis, gallicè; & cæteris singulis vernaculè; non enim est hoc interpretari. Est enim ea universim sermonis natura, ut quamquam inter signa quibus conceptus nostros aliis patefaciimus, principem locum mereatur, non tamen id munus explere

ſolus ſine ope multarum circumſtantiarum poſſit. Habet enim viva vox præſentes interpretes, nimirum tempus, locum, vultum, geſtum, conſilium loquentis, atque etiam ipſum qui loquitur, animum ſuum aliis verbis, quoties opus eſt, explicantem. Hæc interpretationis adjumenta in ſcriptis veteris ævi deſiderata revocare, neque ingenii quotidiani, neque ſine eruditione & rerum antiquarum ſumma peritia omnino ingenii eſt. Non ſufficit igitur ad interpretationem ſcripturarum, ut quis linguam calleat qua loquuntur. Neque interpres ſcripturæ canonicus unuſquiſque eſt, qui commentarios in eas ſcribit. Poſſunt enim homines errare, poſſunt etiam eam vel ad ambitionem ſuam inflectere, vel in ſervitutem præjudiciis ſuis trahere etiam repugnantem: unde ſequetur, habendam eſſe ſententiam erroneam pro *verbo Dei*. Etiamſi autem accidere hoc non poſſet, tamen ſtatim ut commentatores hi diſceſſerint, commentarii eorum explicationibus, & procedente tempore, explicationes expoſitionibus, expoſitiones novis commentariis indigebunt ſine fine, ut nullo modo doctrinæ chriſtianæ ca-

non ſive regula, qua controverſiæ religionis determinandæ ſint, conſiſtere poſſit in quacunque interpretatione ſcriptâ. Reſtat ut interpres canonicus debeat eſſe aliquis, cujus munus legitimum ſit, ortas controverſias, *verbum Dei* in ipſis judiciis explicando, terminare; & cujus propterea autoritati ſtandum non minus ſit quam eorum, qui ſcripturam ipſam pro canone fidei primi nobis commendaverunt, idemque ſit *interpres ſcripturæ*, & *doctrinarum* omnium *judex ſupremus*.

Eccleſiæ plures ſignificationes.

XIX. Quod ad nomen attinet *eccleſiæ*, ab origine idem ſonat quod latinè *concio*, ſive conventus civium, ſicut & *eccleſiaſtes* idem quod *concionator*, id eſt, is qui ad conventum loquitur. Quo ſenſu legimus in Actis apoſtolorum *eccleſiam legitimam*, & *eccleſiam confuſam*, Act. 19. v. 32, 40, illam pro cœtu convocato, hanc pro concurſu populi per tumultum. Cæterum per *eccleſiam chriſtianorum* in ſcriptura ſacra intelligitur interdum quidem conventus, interdum vero ipſi chriſtiani, etſi non actu congregati, ſiquidem in cœtum introire, & communicare cum congregatis conceſſum ſit. Exempli cauſa: *dic eccleſiæ*,

Matth. 18. v. 17, de congregata intelligitur; aliter enim *dicere* aliquid *ecclesiæ* impossibile est. Sed, *devastavit ecclesiam*, Act. 8. v. 3, de non congregata. Sumitur autem *ecclesia* aliquando pro baptizatis, sive fidei christianæ professoribus, sive illi sint interne christiani, sive simulate; ut ubi legimus aliquid dictum, vel scriptum, ad *ecclesiam*, vel dictum, decretum, factum ab *ecclesia*; aliquando autem pro *electis* tantum, ut ubi dicitur *sancta & immaculata ecclesia*. Ephes. 5. v. 27. Non autem sunt electi, quatenus militant, proprie dicta *ecclesia*; nam convenire nesciunt, sed sunt *ecclesia futura*, nimirum in die illa in qua à reprobis segregati triumphaturi sunt. Rursus *ecclesia* sumi aliquando potest pro omnibus simul christianis collectivè; ut ubi CHRISTUS vocatur *caput ecclesiæ*, & *caput corporis ecclesiæ*. Eph. 5. v. 23. Col. 1. v. 18. Aliquando pro partibus ejus, ut *ecclesia Ephesi*, *ecclesia quæ est in domo ejus*, *septem ecclesiæ*, &c. Postremò, *ecclesia* prout pro cœtu actu congregato sumitur, pro diverso fine congregandi, significat aliquando eos qui congregantur ad deliberationes & judicia, quo sensu vo-

catur etiam concilium & ſynodus; aliquando eos qui conveniunt in domum orationis ad colendum Deum, qua ſignificatione ponitur 1 Cor. 14. v. 4, 5, 23, 28. &c.

Quid ſit eccleſia, cui attribuuntur jura, actiones, & ſimilia, perſonalia.

XX. *Eccleſia* autem, cui attribuuntur *perſonalia*, & propria *jura actioneſque*, & de qua neceſſe eſt intelligi illa; *dic eccleſiæ; qui non obedierit eccleſiæ*; & ejuſmodi omnes loquendi formulas; definienda ita eſt ut intelligatur ea voce *multitudo hominum qui pactum novum cum Deo per Chriſtum inierunt*, (hoc eſt, multitudo eorum qui ſuſceperunt ſacramentum baptiſmi) *quæ multitudo, & jure in unum locum convocari poſſit ab aliquo, & eo convocante, adeſſe omnes vel per ſe, vel per alios obligantur.* Nam multitudo hominum, ſi coire in unum cœtum, ubi opus eſt, non poteſt, una *perſona* dicenda non eſt. *Eccleſia* enim neque loqui, neque decernere, neque audire poteſt, niſi ut cœtus. Quæ à ſingulis dicta ſunt, nempe tot ſententiæ ferè, quot capita, unumquodque eorum hominis unius, non *eccleſiæ* dictum eſt. Porrò ſi cœtus fiat, ſed illicitus, conſiderabitur ut nullus. Nemo igitur eorum qui adſunt in tumultu, de-

creto cæterorum tenebitur, præsertim verò si dissenserit: neque itaque *ecclesia* talis decernere aliquid potest; tum enim decernere aliquid multitudo dicitur, cum unusquisque decreto majoris partis obligatur. Oportet igitur ad *ecclesiæ* (cui quidem *personalia* tribuimus) definitionem accedere, ut possit non modo congregari, sed & jure. Præterea, etsi sit, qui jure cæteros convocet, possint tamen qui vocantur, jure non venire, (id quod accidere potest inter homines, quorum alius alii non subjicitur) non est illa *ecclesia persona* una. Nam quo jure ii qui ad tempus & locum, quo vocantur, conveniunt, *una ecclesia*, eodem etiam ii qui ad alium locum à se constitutum confluunt, *alia ecclesia* est. Et quilibet *homodoxorum* numerus *ecclesia* est, & per consequens tot *ecclesiæ* erunt, quot sunt opiniones diversæ; hoc est, eadem multitudo hominum erit simul & *una* & *plures ecclesiæ*. Itaque *ecclesia* nisi ubi certa & cognita, hoc est, legitima potestas sit, per quam singuli per se vel per alios in cœtu adesse obligentur, una non est. Atque unitate legitimæ potestatis convocandi synodos & conventus christiano-

rum, non uniformitate doctrinæ, ſit *una* & capax functionum *perſonalium*; quæ alioquin eſt multitudo, & *perſona* in plurali, utcunque opinionibus conſentientes.

Civitas chriſtiana, idem quod eccleſia chriſtiana.

XXI. Iis quæ dicta jam ſunt, neceſſariâ connexione adhæret, *civitatem chriſtianorum* hominum, & *eccleſiam* eorundem, prorſus eandem rem eſſe, duobus nominibus propter duas cauſas appellatam. Nam *materia civitatis* & *eccleſiæ* eadem eſt, nimirum iidem homines chriſtiani. *Forma* autem quæ conſiſtit in legitima poteſtate eos convocandi, eadem quoque eſt; conſtat enim, ſingulos cives obligari eo venire, quo à civitate convocantur. Quæ vero *civitas* vocatur, quatenus conflatur ex *hominibus*, eadem quatenus conſtat ex *chriſtianis*, *eccleſia* nominatur.

Plures civitates non conſtituunt unam eccleſiam.

XXII. Cum iiſdem cohæret & hoc, *ſi plures ſint civitates chriſtianæ, eas ſimul omnes eccleſiam perſonaliter unam non eſſe.* Poſſunt quidem conſenſu mutuo una fieri, ſed non aliter, quam ut fiant etiam una civitas. Convenire enim niſi ad certum tempus & locum conſtitutum, non poſſunt. Sunt autem perſonæ, loca, & tempora conventuum juris civilis; neque quiſ-

quam civis, vel externus, pedem in ullum locum inferre jure poteſt, niſi permittente civitate, quæ loci domina eſt. Quæ vero niſi permittente civitate fieri jure non poſſunt, ea ſi jure fiant, fiunt per autoritatem civitatis. Eſt certe *eccleſia univerſa* unum *corpus myſticum*, cujus caput eſt CHRISTUS, ſed eadem ratione qua omnes ſimul homines Deum rectorem mundi agnoſcentes, unum regnum, & *una civitas* ſunt, quæ tamen neque *una perſona* eſt, neque unam actionem aut ſententiam communem habet. Præterea ubi dicitur CHRISTUS eſſe *caput corporis eccleſiæ*, manifeſtè apparet, dictum id eſſe ab apoſtolo de electis, qui quamdiu in hoc mundo ſunt, potentiâ tantum *eccleſiæ* ſunt, quæ actu antè non erit, quam a reprobis quidem ſegregentur, inter ſe verò congregentur in die judicii. *Eccleſia romana* permagna olim fuit; ſed fines imperii egreſſa non eſt. Neque ergo *univerſa*, niſi eo ſenſu quo dictum etiam eſt de *romana civitate*, *orbem jam totum victor romanus habebat*, cum non haberet partem ejus viceſimam. Poſtquam autem imperium civile in partes diſcerptum fuit, ſingulæ civitates inde exortæ, toti-

dem erant *ecclesiæ*, & quam habuit in eas *ecclesia romana* potestatem, ea tota pendere potuit ex ipsarum autoritate, quæ excussis imperatoribus, doctores tamen romanos habere contentæ sunt.

Ecclesiastici qui.

XXIII. *Ecclesiastici* appellari possunt, qui munus in *ecclesia* exercent publicum. Munerum autem erat aliud *ministerium*, aliud *magisterium*. *Ministrorum* munus erat inservire mensis, procurare bona *ecclesiæ* temporalia, portionesque (quo tempore divitiarum omni abolitâ proprietate de communi alebantur) in singulos distribuere. *Magistri* autem pro ordine, alii *apostoli*, alii *episcopi*, alii *presbyteri*, hoc est, majores natu sive seniores, appellabantur; non tamen ut *presbyteri* nomine *ætas*, sed *officium* distingueretur. Fuit enim *Timotheus* presbyter, quamquam juvenis; sed quia plerumque *seniores* ad *magisteria* adhibebantur, nomen ætatis ad significandum munus usurpatum est. Iidem *magistri* pro diversitate munerum vocabantur alii *apostoli*, alii *prophetæ*, alii *evangelistæ*, alii *pastores* seu *doctores*. Et opus quidem *apostolicum* universum erat; *propheticum* autem, revelationes pro-

prias in *ecclesia* proponere; *evangelisticum*, prædicare, sive præcones esse evangelii apud infideles; *pastoritium*, docere, confirmare & regere animos eorum qui jam credidérant.

XXIV. In *electione ecclesiasticorum* duo consideranda sunt; *electio* personarum, & consecratio sive institutio, quæ & ordinatio appellatur. Primos *apostolos* duodecim ipse CHRISTUS & *elegit* & *ordinavit*. Post ascensionem CHRISTI, *Matthias* in locum *Judæ* proditoris suffectus est, *ecclesiâ* (quæ ex hominibus circiter centum & viginti tunc temporis congregata est) duos eligente: *statuerunt enim duos, Joseph & Matthiam*; sed Deo ipso sorte unum *Matthiam* approbante. Atque duodecim hos appellat sanctus Paulus *magnos & primos apostolos, item apostolos circumcisionis*. Postea additi duo alii *apostoli*, *Paulus & Barnabas*: ordinati quidem à doctoribus & prophetis *ecclesiæ antiochenæ* (quæ erat *ecclesia particularis*) per impositionem manuum, electi verò jussu spiritus sancti. Quod fuerint ambo *apostoli*, constat ex decimo quarto Actorum, versu 13. Quod *apostolatum* ex eo receperunt, quod jussu spiritus sancti à prophetis doctoribusque ecclesiæ

Electionem ecclesiasticorum spectare ad ecclesiam, consecrationem ad pastores.

antiochenæ ſegregati fuerint ad opus Dei, oſtendit ipſe ſanctus Paulus, qui diſtinctionis eauſa vocat ſe *apoſtolum ſegregatum in evangelium Dei.* Rom. 1. v. 1. Sed ſi quæratur ulterius, *qua autoritate* factum ſit, ut pro juſſu ſpiritus ſancti receptum ſit, quod prophetæ & doctores illi profectum à ſpiritu ſancto eſſe dixerint, reſpondendum neceſſariò eſt, *autoritate eccleſiæ antiochenæ.* Prophetæ enim & doctores antequam admittantur, examinandi ſunt ab eccleſia; dicit enim ſanctus Johannes, *nolite omni ſpiritui credere, ſed probate ſpiritus, ſi ex Deo ſunt, quoniam multi pſeudo-prophetæ exierunt in mundum.* A qua autem *eccleſia*, niſi ad quam ſcripta eſt ea epiſtola? Similiter reprehendit ſanctus Paulus *eccleſias Galatiæ* quod judaïzarent, Gal. 2. verſ. 14. etiamſi viderentur ipſi id facere auctore *Petro*; nam cum dixiſſet, ſe *Petrum* ipſum reprehendiſſe his verbis: *ſi tu, cum judæus ſis, gentiliter vivis & non judaïce, quomodo gentes cogis judaïzare?* non multo poſt interrogat ipſos, dicens: *hoc ſolum à vobis volo diſcere: ex operibus legis ſpiritum accepiſtis, an ex auditu fidei?* Gal. 3. verſ. 2. Ex quo patet id quod

reprehendit in *Galatis* fuiſſe *judaïſmum*, quamquam *Petrus apoſtolus* judaïzare cogeret. Cum igitur, quos doctores ſequeretur *eccleſia*, non *Petri*, neque ergo hominis erat determinare, etiam *eccleſiæ antiochenæ* autoritati innitebatur doctorum & prophetarum ſuorum electio. Quoniam autem per doctorum, ſic electorum, impoſitionem manuum, ſpiritus ſanctus ſegregavit ſibi *apoſtolos*, *Paulum* & *Barnabam*; manifeſtum eſt, ſummorum in *eccleſia* qualibet doctorum *conſecrationem* & *impoſitionem manuum* ad ejuſdem *eccleſiæ* doctores pertinere. *Epiſcopos* autem, qui & *presbyteri* vocati erant, etſi non omnes presbyteri epiſcopi, ordinaverunt tum *apoſtoli*, (nam *Paulus* & *Barnabas* cum docuiſſent in *Derbe*, *Lyſtra*, & *Iconio*, *presbyteros* conſtituerunt per ſingulas eccleſias, Act. 14. verſ. 22.) tum etiam *epiſcopi* alii: *Titus* enim in *Creta* relictus eſt a *Paulo*, ut conſtitueret per civitates *presbyteros*: Tit. 1. verſ. 5. Et *Timotheo* dictum eſt: *noli negligere gratiam Dei quæ in te eſt, quæ data eſt tibi per prophetiam, cum impoſitione manuum presbyterii*; 1. Tim. 4. v. 14. Eidemque datæ regulæ ſunt circa *pres-*

byterorum electionem. Non autem intelligi id potest, nisi de ordinatione eorum qui ab ecclesia eligerentur. Constituere enim doctorem in ecclesia, nisi ecclesiâ permittente, nemo potuit. Nam ipsorum *apostolorum* munus erat, non imperare, sed docere; & quamquam qui commendati ab *apostolis* vel *presbyteris* fuerant, propter existimationem commendantium non rejicerentur, cum tamen sine *voluntate ecclesiæ* eligi non possent, etiam per *autoritatem ecclesiæ* electi censebantur. Similiter ministri qui *diaconi* vocantur, ab *apostolis ordinati*, ab *ecclesia* tamen *electi* erant. Nam cum septem *diaconi* eligendi ordinandique erant, non eos eligebant *apostoli*, sed *considerate*, inquiunt, *fratres*, *viros ex vobis boni testimonii septem*, &c. atque illi *elegerunt Stephanum*, &c. & *statuerunt eos ante conspectum apostolorum*. Act. 6. vers. 3, 6. Constat itaque ex consuetudine *ecclesiæ* sub *apostolis*, ecclesiasticorum omnium *ordinationem* quidem, sive *consecrationem*, quæ fit per *orationem* & *manuum impositionem*, ad *apostolos* & *doctores spectasse*, *electionem* verò ordinandorum ad *ecclesiam*.

Potestas. XXV. De potestate *solvendi* &

ligandi, id est, *peccata remittendi & retinendi*, dubium esse non potest, quin ea data sit à *Christo* futuris tunc *pastoribus*, eodem modo quo præsentibus *apostolis*. Data autem est *apostolis* omnis potestas *remittendi peccata* quam ipse habuit *Christus*: *sicut misit me pater*, inquit *Christus*, & *ego mitto vos*: Joh. 20. v. 21. subjungitque, *quorum remiseritis peccata, remittuntur*, & *quorum retinueritis, retenta sunt.* v. 23. Sed quid sit *solvere* & *ligare*, sive *peccata remittere* & *retinere*, dubitationem habet. Primum enim *peccata* ejus *retinere*, qui baptizatus in remissionem peccatorum verè pœnitens est, videtur contra ipsum pactum novi Testamenti, neque ergo à *Christo* fieri, nedum à pastoribus posse. *Remittere* autem non pœnitenti, videtur esse contra voluntatem Dei patris, à quo *Christus* ad convertendum mundum, hominesque ad obedientiam reducendum missus est. Deinde si pastoribus singulis eo modo *remittere & retinere peccata* concessum esset, omnis metus principum & magistratuum civilium, unàque omne regimen civile destrueretur. Dictum enim est à Christo, immo etiam natura ipsa

tem peccata pœnitentibus remittendi, non pœnitentiam retinendi, spectare ad pastores: sed de pœnitentia judicandi, ad ecclesiam.

dictat; *nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius timete eum qui potest & animam & corpus perdere in gehennam.* Matth. 10. v. 28. Neque est quisquam ita mente captus, ut non potius mallet iis qui *peccata remittere* & *retinere* possunt, quàm regibus potentissimis obtemperare. Neque tamen ex altera parte existimandum est, *remissionem peccatorum* nihil aliud esse præter exemptionem à pœnis ecclesiasticis; quid enim mali habet excommunicatio præter consequentem ex ea pœnam æternam; vel boni, in ecclesiam recipi, si extra eam esset salus? Tenendum igitur est, *pastores habere potestatem peccata verè & absolutè remittendi*, sed *pœnitentibus*; & *retinendi*, sed *impœnitentium.* Dum autem putant homines, pœnitere nihil aliud esse quàm ut facta sua quisque condemnet, mutetque consilia; quæ sibimet ipsis peccata esse & culpam habere videantur; orta est opinio, posse esse pœnitentiam ante confessionem peccatorum coram hominibus; & esse pœnitentiam non effectum, sed causam confessionis. Atque inde difficultas dicentium, peccata eorum, quos pœnitet, jam remissa

esse in baptismo, non pœnitentiam omnino remitti non posse; contra scripturam est, & contrà verba *Christi* dicentis, *quorum remiseritis*, &c. Sciendum igitur primo loco ad difficultatis hujus solutionem, peccati veram agnitionem esse ipsam pœnitentiam. Nam qui scit se peccasse, scit se errasse; errare autem velle impossibile est; itaque qui scit se peccasse, nollet factum; id quod est pœnitere. Deinde ubi dubium esse potest, an quod factum est, peccatum sit, necne; considerandum est, pœnitentiam non antecedere confessionem peccatorum, sed subsequi. Pœnitentia enim non est, nisi de peccato agnito. Oportet igitur pœnitentem, & factum agnoscere, & cognoscere quod sit peccatum, hoc est, quod sit contra legem. Si quis igitur, quod à se factum est, putet non esse contra legem, impossibile est ut ejus pœniteat. Ergo ante pœnitentiam necessaria est factorum ad legem applicatio. Ad legem autem sine interprete facta applicare, frustra est; non enim verba legis, sed sententia legislatoris, actionum regula est. Est autem legis interpres certè homo vel homines; non enim judex est unus-

poterat, quis haberet tantam potestatem, quanta est baptismi beneficium impœnitentibus auferendi, ostendit *Christus*, eos ipsos quibus autoritatem dederat pœnitentes baptizandi in remissionem peccatorum, & faciendi ex ethnicis christianos, autoritatem quoque habere peccata eorum qui ab *ecclesia* judicarentur impœnitentes, retinendi, eosque ex christianis reddendi ethnicos; ideoque statim subjungit: *amen dico vobis, quæcunque alligaveritis super terram, erunt ligata & in cœlo, & quæcunque solveritis super terram, erunt soluta & in cœlo.* Ex quo intelligi potest, *potestatem solvendi & ligandi*, sive *remittendi & retinendi peccata*, quæ & *potestas clavium* dicitur, aliam non esse a potestate data alio loco his verbis: *euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filii, & spiritus sancti:* Matth. 28. v. 19. Et quemadmodum pastores baptismum negare non possunt ei quem *ecclesia* dignum censet, ita neque retinere peccata ejus quem *ecclesia* absolvendum judicat; neque etiam remittere peccata ejus quem *ecclesia* pronunciat esse contumacem. Et de peccato quidem judicare, *ecclesiæ est:*

paſtorum verò, *judicatos* ab eccleſia *ejicere*, vel intra eam recipere. Ita ſanctus *Paulus* ad *eccleſiam Corinthiacam: nonne de iis*, inquit, *qui intus ſunt, vos judicatis?* ipſe tamen fornicarium ab *eccleſia* ſeparandum pronunciavit: *ego quidem*, inquit, *abſens corpore, præſens autem ſpiritu*, &c.

Excommunicatio quid, & in quos cadere non poteſt.

XXVI. Actus retentionis peccatorum is eſt qui vocatur ab eccleſia *excommunicatio*, & a ſancto *Paulo*, *tradere ſatanæ*. Nomen *excommunicationis* idem ſonans quod ἀπὸ συναγωγὴν ποιεῖν, è *ſynagoga ejicere*, tractum videtur à lege Moſaïca, qua eos qui à ſacerdote leproſi judicati ſunt, extra caſtra ſeorſim habere imperatum eſt, donec rurſus ſacerdotis judicio mundi, & certis ritibus (inter quos erat corporis lavatio) purificati eſſent. Levit. 13, verſ. 46. Progrediente inde tempore Judæis mos erat, eos etiam qui tranſibant à *gentiliſmo* ad *judaïſmum*, tanquam immundos, non recipere, niſi prius *lavatos*; & diſſentientes à doctrina *ſynagogæ*, *ſynagogâ ejicere*. Ad ſimilitudinem hujus ritus tranſeuntes ad chriſtianiſmum (ſive Judæi eſſent, ſive Gentes) non niſi per *baptiſmum* in *eccleſiam* recipiebantur; & diſſentientes

id fiat ritu & modo ſingulari. Ergo neque *excommunicatos*, qui ut ethnici tractandi ſunt. Tertio, *excommunicari non poſſe principem, qui habet ſummum civitatis imperium.* Neque enim per doctrinam *Chriſti* ſubditus unus, vel plures ſimul, principi ſuo quamquam ethnico loca publica, aut privata interdicere, aut introitum in quemcumque cœtum negare poteſt, aut prohibere, ne faciat quicquid in ſua ditione voluerit. Eſt enim crimen læſæ majeſtatis in omni civitate, civi cuicunque, vel quotcunque civibus ſimul, autoritatem ſibi quamcunque in totam civitatem arrogare. Qui vero autoritatem arrogant ſibi in eum qui habet civitatis ſummum imperium, eandem arrogant in ipſam civitatem. Præterea, princeps ſummus, ſi chriſtianus ſit, hoc amplius habet ut civitas, cujus voluntas continetur in ipſius voluntate, id ipſum ſit, quod vocamus *eccleſiam.* Neminem igitur excommunicat *eccleſia*, niſi quem excommunicat autoritate principis. Sed princeps non *excommunicat* ſe ipſum, non igitur *excommunicari* poteſt à ſubditis ſuis. Poteſt quidem eſſe, ut cœtus civium rebellium, vel proditorum, pronunciet principem

pem, summum esse *excommunicatum*, sed non *jure*. Multo minus princeps à principe *excommunicari* potest: esset enim hoc non *excommunicatio*, sed potius indictio belli per convicium. Nam cum una non sit *ecclesia* quæ conflatur ex civibus duarum civitatum absolutarum, propter defectum (ut dictum supra est articulo 22) potestatis ritè conveniendi in unum cœtum, illi qui unius ecclesiæ sunt, non tenentur obedire alteri, neque ergo propter inobedientiam possunt *excommunicari*. Quod autem dicat aliquis, principes, cum *ecclesiæ universalis* membra sint, posse etiam *universalis ecclesiæ* autoritate *excommunicari*, locum non habet, propterea quod *ecclesia universalis* (ut dictum est articulo 22) non est *una persona*, de qua possit dici; quod *fecerit*, *decreverit*, *statuerit*, *excommunicaverit*, *absolverit*, & similia personalia; neque habet rectorem ullum in terris, cujus jussu convenire & deliberare possit. Nam rectorem esse *ecclesiæ universalis*, & posse eam convocare, idem est ac rectorem esse & dominum omnium per universum orbem christianorum, id quod nemini conceditur, præterquam soli Deo.

Interpretationem ſcripturæ dependere ab autoritate civitatis.

XXVII. Oſtenſum eſt ſupra articulo 18, autoritatem *interpretandi ſcripturas ſacras* non conſiſtere in eo quod interpres poſſit impunè ſententiam quam inde elicit, aliis vel ſcripto vel viva voce exponere & explicare, ſed in eo quod non ſit aliis contra ſententiam ejus faciendi aut docendi jus; ita ut *interpretatio* de qua agimus, idem ſit quod *poteſtas* (in omnibus controverſiis per ſcripturam ſacram determinandis) definiendi. Nunc oſtendendum eſt autoritatem illam pertinere ad ſingulas *eccleſias*, & dependere ab autoritate ejus, vel eorum qui habent ſummum imperium, modo ſint chriſtiani. Si enim ab autoritate civili non dependeat, dependere eam oportet vel ab arbitrio ſingulorum civium, vel ab autoritate externa. Ne verò ab arbitrio dependeat ſingulorum; prohibent inter alia, conſequutura inde incommoda & abſurda. Quorum præcipuum eſt hoc, quod non modò omnis tolleretur (contra præceptum *Chriſti*) obedientia civilis, ſed etiam omnis ſocietas & pax humana (contra leges naturales) diſſolveretur. Cum enim ſcripturam ſacram ſinguli interpretentur ſibi, id

eſt, unuſquiſque judicem ſe faciat, quid Deo placeat, quid diſpliceat, non ante principibus obedire poſſunt quàm ipſi de mandatis eorum, utrum conformia ſint ſcripturæ necne, judicaverint. Atque ſic vel non obediunt, vel obediunt propter judicium proprium, hoc eſt, ſibi obediunt, non civitati. Tollitur ergo obedientia civilis. Rurſus cum unuſquiſque propriam ſequatur ſententiam, neceſſe eſt controverſias quæ oriuntur, innumerabiles fore, neque determinabiles: unde inter homines (qui natura ſua diſſenſionem omnem habent pro contumelia) naſceretur primo odium, deinceps jurgium & bellum; atque ita omnis periret ſocietas & pax. Habemus præterea in exemplum, id quod ſub lege vetere circa librum legis obſervari voluit Deus, nimirum ſcribi quidem, publicè haberi & canonem doctrinæ divinæ eſſe voluit: ſed non inde à ſingulis, ſed à ſolis ſacerdotibus definiri controverſias. Eſt denique præceptum Servatoris noſtri, ut ſi quid oriatur offenſionis inter ſingulos, ut *audiant eccleſiam*. Itaque *eccleſiæ* munus eſt controverſias determinare. Non ergo ſingulorum, ſed *eccleſiæ* eſt

ſcripturas ſacras interpretari. Ut ſciamus autem autoritatem *interpretandi verbum Dei*, hoc eſt, omnes quæſtiones de Deo & religione determinandi, non ſpectare ad perſonam quamcunque externam, perpendendum inprimis eſt, quid momenti ea poteſtas habeat in animis civium, civilibuſque actionibus. Nemini enim ignotum eſſe poteſt, actiones hominum voluntarias neceſſitate naturali ipſorum ſequi opiniones quas habent de bono & malo, præmiis & pœnis; ex quo fit ut obedientiam illis quorum arbitrio vel felices vel miſerrimos in æternum futuros ſe credunt, præſtare neceſſariò velint. Quorum autem arbitrio, quæ doctrinæ & quæ actiones neceſſariæ ſunt ad ſalutem, ſtatuitur, eorum arbitrio exſpectant homines felicitatem vel perditionem æternam; iis igitur in omnibus rebus obſequentur. Quod cum ita ſit, manifeſtiſſimum eſt cives qui ſe obligari credunt, circa eas doctrinas quæ ad ſalutem neceſſariæ ſunt, autoritati externæ acquieſcere, non conſtituere civitatem per ſe, ſed eſſe externi illius ſubditos. Neque ergo, etſi princeps aliquis ſummus tantum autoritatis alii

cuicunque ſcripto concederet, ita tamen ut imperium civile retinuiſſe intelligeretur, ſcriptum tale validum erit; nec quicquam transferet quod ad retinendum, & bene adminiſtrandum imperium, ſit neceſſarium. Nam per cap. 2, art. 4, *transferre jus* nemo dicitur, niſi dederit *ſignum idoneum voluntatis transferendi*; qui verò *voluntatem retinendi* imperium aperte ſignificavit, non poteſt dediſſe ſignum idoneum transferendi media ad imperium neceſſaria. Non erit igitur hujuſmodi ſcriptum ſignum voluntatis, ſed ignorantiæ in contrahentibus. Secundo, conſiderandum eſt quam abſurdum ſit civitatem, vel ſummum imperantem conſcientias civium regendas committere hoſti. Sunt enim, ut ſupra oſtenſum eſt cap. 5, art. 6, inter ſe in ſtatu hoſtili quicunque in unitatem perſonæ non coaluerunt. Neque obſtat quod non ſemper pugnent: (nam & inter hoſtes induciæ fiunt) ſufficit ad hoſtilem animum, quod diffidentia ſit, quod civitatum, regnorum, imperiorum fines, præſidiis armati, ſtatu vultuque gladiatorio ſe mutuo, etſi non feriant, ut hoſtes tamen intueantur. Poſtremo, quam iniquum eſt id poſtulare, quod

ipſa poſtulandi ratione juris alieni eſſe confiteris? Interpres ſum ſcripturæ ſacræ, tibi, qui civitatis alienæ civis es. Qua ratione? Quibus pactis inter me & te? Autoritate divina. Unde cognita? Ex ſacra ſcriptura; en librum, lege. Fruſtra, niſi & eandem mihi interpreter; mei ergo juris eſt, & cæterorum ſingulorum civium, ea interpretatio; id quod negamus ambo. Reſtat ergo quod in omni *eccleſia chriſtiana*, hoc eſt, in omni *civitate chriſtiana*, ſcripturæ ſacræ *interpretatio*, hoc eſt, *jus controverſias* omnes *determinandi* dependeat & derivetur ab autoritate illius hominis, vel cœtus, penes quem eſt ſummum imperium civitatis.

Chriſtianam civitatem ſcripturas interpretari debere per paſtores eccleſiaſticos.

XXVIII. Quapropter omnino duo ſunt genera controverſiarum, unum circa *ſpiritualia*, hoc eſt, circa quæſtiones fidei, quarum veritas ratione naturali inveſtigari non poteſt; quales ſunt quæſtiones *de natura* & *officio* CHRISTI, *de præmiis* & *pœnis* futuris, de *reſurrectione corporum*, *de natura* & *officiis angelorum de ſacramentis* & *cultu externo*, & ſimilia; alterum circa quæſtiones ſcientiæ humanæ, quarum veritas ratione naturali, & ſyllogiſmis elicitur, ex pac-

tis hominum & definitionibus (id eſt, receptis uſu, & conſenſu communi, vocabulorum ſignificationibus) quales ſunt quæſtiones omnes *juris* & *philoſophiæ*. Exempli cauſa, quando in *jure* quæritur, an ſit promiſſum & pactum, necne? Id nihil aliud eſt quam quærere an verba talia, tali modo prolata, appellentur communi uſu & conſenſu civium *promiſſum*, aut *pactum*; quod ſi ſic appellantur, verum eſt pepigiſſe; aliter, falſum. Veritas ergo ea dependet à pactis & conſenſu hominum. Similiter quando quæritur in philoſophia, an idem poſſit eſſe totum in pluribus ſimul locis; determinatio quæſtionis dependet à cognitione communis conſenſus hominum, circa ſignificationem vocabuli *totius*; ſiquidem enim homines quando dicunt, totum eſſe alicubi, ſignificant communi conſenſu, intelligere ſe, nihil eſſe ejuſdem alibi; falſum eſt, idem eſſe in pluribus ſimul locis. Veritas ergo ea dependet à conſenſu hominum, eademque ratione in cæteris omnibus *juris* & *philoſophiæ* quæſtionibus. Et qui contra hunc communem circa rerum appellationes conſenſum hominum, ex obſcuris ſcrip-

turæ locis aliquid ſtatui poſſe judicant, tollendum judicant & ſermonis uſum, & unà omnem ſocietatem humanam. Dicet enim qui vendiderit totum agrum, eſſe totum uno ceſpite, & reliquum tanquam non venditum retinebit: imo ipſam tollit rationem, quæ nihil aliud eſt præter veritatis per talem conſenſum factæ inveſtigatio. Hujuſmodi itaque quæſtiones non neceſſe eſt ut determinet civitas per interpretationem ſcripturæ ſacræ; non enim pertinent ad *verbum Dei*, eo ſenſu quo ſumitur verbum Dei pro *verbo de Deo*, id eſt, *doctrina evangelica*; neque obligatur, qui habet *eccleſiæ imperium*, ad hujuſmodi judicia adhibere *doctores eccleſiaſticos*: quæſtionibus autem fidei, id eſt *de Deo*, quæ captum humanum ſuperant, decidendis, opus eſt benedictione divina (ne poſſimus falli, ſaltem in neceſſariis) per *impoſitionem manuum* ab ipſo CHRISTO derivanda. Nam cum ad ſalutem æternam obligemur ad doctrinam ſupernaturalem, & quam propterea intelligere eſt impoſſibile, ita deſtitui, ut falli poſſimus in neceſſariis, repugnat æquitati. *Infallibilitatem* hanc promiſit Servator noſ-

ter (in iis rebus quæ ad ſalutem ſunt neceſſariæ) *apoſtolis* uſque ad diem judicii, hoc eſt, *apoſtolis & paſtoribus* ab apoſtolis ſucceſſivè per *impoſitionem manuum* conſecrandis. Obligatur ergo quatenus chriſtianus, is qui habet civitatis imperium, ſcripturas ſacras, ubi quæſtio eſt de *myſteriis fidei*, per *eccleſiaſticos* ritè ordinatos interpretari. Et ſic in civitatibus chriſtianis judicium & *ſpiritualium* & *temporalium* pertinet ad autoritatem civilem. Et is homo vel cœtus qui ſummum habet imperium, caput eſt & *civitatis* & *eccleſiæ*: una enim res eſt *eccleſia* & *civitas chriſtiana*.

CAPUT XVIII.

De neceſſariis ad introitum in regnum cœlorum.

I. Propoſita difficultas de repugnantia obediendi Deo & hominibus, tollenda per diſtinctionem inter neceſſaria & non neceſſaria ad ſalutem. II. Omnia neceſſaria ad ſalutem contineri in fide & obedientia. III. Qualis ſit ea quæ requiritur obedientia. IV. Quid ſit fides,

& *quomodo distinguatur à* professione, *à* scientia, & *ab* opinione. *V. Quid sit* credere in CHRISTUM. *VI. Unicum articulum*, JESUM ESSE CHRISTUM, *necessarium esse ad salutem*, *probatur ex scopo evangelistarum. VII. Ex prædicatione apostolorum. VIII. Ex facilitate religionis christianæ. IX. Ex eo quod sit* fundamentum *fidei. X. Ex disertissimis* CHRISTI & apostolorum *verbis. XI. In eo articulo contineri fidem veteris testamenti. XII.* Fides & obedientia *quomodo concurrant ad salutem. XIII. In civitate christiana, nullam esse repugnantiam inter mandata Dei & civitatis. XIV. Doctrinas quæ hodie controvertuntur de religione, spectare pleraſque ad jus regnandi.*

Propositæ difficultas de repugnantia obedientiæ Deo & hominibus, tollenda per distinctionem inter necessaria & non necessaria ad salutem.

I. AUtoritatem omnem in rebus *secularibus* derivare ab autoritate ejus qui ſummum habet imperium, ſive is unus homo ſit, ſive unus cœtus, in confeſſo ſemper fuit. Eandem in *ſpiritualibus* ab autoritate *eccleſiæ* dependere ex proximè antecedentibus manifeſtum eſt; & præterea hoc, *civitatem* omnem *chriſtianam* eſſe *eccleſiam* hujuſmodi autoritate præditam. Ex quibus colligere etiam quantumlibet ingenio tardus poteſt, in *civitate chriſtiana*, (hoc eſt, in civitate cujus ſummum imperium habet princeps vel cœtus chriſtianus) *qui-*

nem uniri ſub Chriſto poteſtatem tam ſecularem quàm ſpiritualem; ideoque in omnibus, iis eſſe obediendum. Contra autem, quia *obedire oportet Deo magis quàm hominibus*, orta eſt difficultas, quo pacto obedientia tutò iis præſtari poſſit, ſi quando imperatum fuerit aliquid quod CHRISTUS fieri prohibet. Cauſa difficultatis eſt, quod cùm Deus non amplius per CHRISTUM & *prophetas* vivâ voce nos alloquatur, ſed per ſcripturas ſacras, quæ à diverſis diverſè accipiuntur, ſciunt quidem quid reges imperant & *eccleſia* congregata; utrum verò id *quod* imperant ſit contra imperata Dei, necne, id neſciunt, ſed fluctuante obedientia inter pœnas mortis *temporalis* & *ſpiritualis*, tanquam navigantes inter *Scyllam* & *Charybdin* incurrunt ſæpe in utramque. Qui verò neceſſaria ad ſalutem, à non neceſſariis rectè diſtinguunt, nullam hujuſmodi dubitationem habere poſſunt. Siquidem enim mandatum principis vel civitatis tale ſit, ut obediri ei poſſit ſine jactura ſalutis æternæ, injuſtum eſt non obedire, & locum habent præcepta apoſtolica: *Servi, obedite per omnia dominis carnalibus. Filii, obedite parentibus per*

omnia: Col. 3, v. 20, 22, & mandatum CHRISTI: *Super cathedram Moſis ſederunt ſcribæ & Phariſæi, omnia ergo quæcunque dixerint vobis ſervate & facite*: Matth. 23, v. 2. Contra, ſi facere jufſerint quæ puniuntur morte æterna, inſanum eſt, non potius mori mortem naturalem, quàm obediendo mori in æternum. Et locum habet quod dicit CHRISTUS; *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non poſſunt occidere*, Matth. 10, v. 28. Videndum itaque eſt quæ ſint ea omnia quæ ad ſalutem ſunt neceſſaria.

Omnia neceſſaria ad ſalutem contineri in fide & obedientia.

II. Sunt autem *neceſſaria* ad ſalutem omnia duabus virtutibus comprehenſa, *fide* & *obedientia*. Harum poſterior ſi perfecta eſſe poſſet, ſola ſufficeret, ne damnaremur; ſed quia, & jam diu omnes rei ſumus contumaciæ adverſus Deum in Adamo, & præterea ipſi actu peccavimus, non ſufficit *obedientia* ſine *remiſſione peccatorum*. Ea vero, unaque introitus in regnum cœli, *fidei* præmium eſt. Aliud ad ſalutem requiritur nihil. Non enim clauditur regnum Dei, niſi peccantibus, id eſt iis qui debitam legibus Dei *obedientiam* non præſtiterunt; neque illis, ſi credant

articulos neceſſarios fidei chriſtianæ. Jam ſi cognoverimus in quibus conſtat *obedientia*, & qui ſint *articuli neceſſarii fidei* chriſtianæ, manifeſtum una erit, quæ civitatum principumque juſſu facere, & quibus abſtinere debeamus.

Qualis ſit ea quæ requiritur obedientia

III. Per *obedientiam* autem, hoc loco ſignificatur non *factum*, ſed *voluntas* & *ſtudium*, quo proponimus conari quantum poſſumus, obedire in futurum. Quo ſenſu vox *obedientiæ* æquivalet *pœnitentiæ*. Conſiſtit enim *pœnitentiæ* virtus non in dolore, qui peccati recordationem comitetur, ſed in converſione in viam, & inſtituto non peccandi amplius, ſine quo dolor ille non pœnitentis, ſed deſperantis eſſe dicitur. Quoniam autem qui Deum amant, non poſſunt non velle obedire legi divinæ, & qui amant proximum, non poſſunt non velle obedire legi morali, quæ conſiſtit, ut ſupra capite 3 oſtenſum eſt, in *ſuperbiæ*, *ingratitudinis*, *contumeliæ*, *inhumanitatis*, *inclementiæ*, *injuriæ*, ſimilium-que offenſarum prohibitione, quibus proximi læduntur. Itaque voci *obedientiæ* æquivalet etiam *amor*, ſive *charitas*; etiam *juſtitia*, (quæ conſi-

Idque vel ad tempus, nimirum, tantiſper donec ex conſideratis conſequentiis, earum veritatem examinaverimus, quod vocatur *ſupponere*; vel etiam ſimpliciter, ut metu legum, quod eſt *profiteri*, vel *confiteri* ſignis externis; vel obſequii ſpontanei cauſa, quod faciunt homines animo civili erga eos quos reverentur, & erga alios ſtudio pacis, id quod ſimpliciter *concedere* eſt. Propoſitiones autem quas pro veris recipimus, concedimus ſemper propter aliquas rationes noſtras. Eæ verò derivantur vel ab ipſa *propoſitione*, vel a *perſona proponentis*. Derivantur autem ab *ipſa propoſitione*, revocando in memoriam, quibus rebus ſignificandis nomina, ex quibus propoſitio conflatur, communi conſenſu uſurpantur; quod ſi fiat, aſſenſus quem præbemus dicitur *ſcire*. Si verò recordari non poſſimus, quid certò per ea nomina intelligendum ſit, ſed modò hoc videtur, modò illud, tum dicimur *opinari*. Exempli cauſa: ſi propoſitum ſit, *duo & tria eſſe quinque*; revocando autem in memoriam ordinem nominum numeralium, ita conſenſu communi eorum qui ejuſdem ſunt linguæ, (quaſi pacto

quodam ſocietati humanæ neceſſario) conſtitutum eſſe, ut quinarius totidem unitatum nomen ſit, quot in binario & ternario continentur ſimul ſumtis; ac aſſentiatur quis, verum id ideo eſſe, quia 2 & 3 ſimul idem ſunt quod 5: dicetur aſſenſus ille *ſcientia*. Et ſcire veritatem iſtam nihil eſt aliud quàm agnoſcere, eſſe eam à nobis ipſis factam. Quorum enim arbitrio & loquendi lege numerus.. vocatus eſt binarius, ... ternarius, &..... quinarius, eorum arbitrio factum eſt ut vera ſit propoſitio: *binarius* & *ternarius* ſimul ſumti faciunt *quinarium*. Similiter ſi meminerimus quid ſit quod vocatur *furtum*, & quid *injuria*, *ſciemus* ex ipſis vocibus, an verum ſit, *furtum eſſe injuriam*, necne? *Veritas* idem eſt quod *vera propoſitio*; *vera* autem eſt *propoſitio*, in qua *nomen conſequens*, quod vocatur à logicis *prædicatum*, complectitur amplitudine ſua *nomen antecedens*, quod vocatur *ſubjectum*; & *veritatem ſcire*, idem quod eſſe eam à nobiſmet ipſis ipſa nominum uſurpatione factam, *meminiſſe*. Neque temerè olim à Platone dictum eſt, *ſcientiam eſſe memoriam*. Accidit autem inter-

dum, ut voces, etsi certam & ex constituto definitam habeant significationem, usu tamen vulgari, ad ornandum vel etiam fallendum particulari studio à propriis significationibus ita divellantur, ut conceptus propter quos rebus impositæ fuerunt, revocare in memoriam difficultatem magnam habeat, neque nisi acri judicio & diligentiâ maximâ superandam. Accidit quoque plurimas voces nullam habere propriam sive determinatam & eandem ubique significationem, atque intelligi non sua vi, sed signorum aliorum simul adhibitorum. Tertio, nomina quædam sunt rerum inconceptibilium. Earum ergo rerum quarum ipsa sunt nomina, conceptus nulli sunt. Et propterea propositionum, quas conflant, veritatem ex ipsis nominibus frustra quærimus. In his casibus dum considerando vocum definitiones veritatem alicujus propositionis investigamus, prout spes est inveniendi, putamus eam aliquando veram, aliquando falsam. Quorum utrumque seorsim, *opinari* dicitur, atque etiam *credere*, ambo simul *dubitare*. Quando verò rationes nostræ propter quas assen-

timur propoſitioni alicui, non *ab ipſa propoſitione*, ſed *à perſona proponentis* derivantur, ut quem ita peritum judicamus ut non fallatur, neque cauſam videmus quare velit fallere; aſſenſus noſter, quia naſcitur non à noſtræ, ſed alienæ ſcientiæ *fiducia*, *fides* appellatur. Et quorum fiducia credimus, *illis* vel *in illos credere* dicimur. Ex iis quæ dicta ſunt appareret differentia, primum, inter *fidem* & *profeſſionem:* illa enim cum aſſenſu interno ſemper conjungitur, hæc non ſemper. Illa animi perſuaſio interna, hæc obedientia externa eſt. Deinde inter *fidem* & *opinionem;* hæc enim noſtræ rationi innititur, illa alienæ exiſtimationi. Denique inter *fidem* & *ſcientiam:* hujus enim eſt propoſitionem examinatione communitam & manſam lentè admittere; illius autem integram deglutire. Prodeſt ad ſcientiam explicatio nominum, quibus id quod inquirendum eſt proponitur, imò unica via ad *ſcientiam* eſt *per definitiones;* ad *fidem* autem nocet hoc. Nam quæ ſupra captum humanum credenda proponuntur, nunquam explicatione evidentiora, ſed contrà obſcuriora & creditu difficiliora fiunt. Acciditque ho-

Annot. *obedientiæ partem esse dico, ita ut articulus ille ad fidem internam, non autem ad professionem Christiani solus sufficiat. Postremò, quemadmodum, si veram & internam pœnitentiam peccatorum, solam, ex parte justitiæ, ad salutem necessariam esse dixissem, tamen pro paradoxo habendum non fuisset, quoniam in ea justitiam, obedientiam, atque animum ad omnes virtutes reformatum contineri intelligimus; ita, cum fidem unius articuli sufficere ad salutem dico, mirandum minus est, cum in eo tot alii articuli comprehendantur. Nam verba hæc,* Jesus est Christus, *significant, Jesum esse illum quem Deus venturum in mundum ad regnum suum instaurandum promiserat per prophetas, hoc est, Jesum esse filium Dei Creatoris cœli & terræ, natum ex Virgine, mortuum pro peccatis eorum qui essent in illum credituri; esse Christum, id est, regem, revixisse (nam alioqui regnaturus non est,) judicaturum mundum & remuneraturum eorundem opera; aliter enim rex esse non potest; item resurrecturos esse homines: nam absque hoc ad judicium venturi non sunt. Itaque unico hoc articulo totum continetur symbolum apostolorum: quod tamen sic contrahendum*

ideo

ideo existimavi, quod viderem, propter hunc solum, sine cæteris, qui ex eo per consequentiam deducuntur, permultos tum à Christo, tum ab apostolis ejus in regnum Dei admissos fuisse: ut latro in cruce, ut eunuchus à Philippo baptizatus, ut duo millia hominum ad ecclesiam à sancto Petro simul aggregata. Si quibus autem hoc displicet, quod eos omnes, qui articulo qualicunque, ab ecclesia definito, assensum internum non præbent, (nec tamen contradicunt, sed si jubeantur, concedunt) non damnatos in æternum censeam, quid illis faciam, nescio. Nam ut sententiam mutem, scripturæ sacræ, quæ sequuntur, testimonia apertissima impediunt. Annot.

VII. Secundò probatur idem ex prædicatione apostolorum, erant enim regni præcones, nec Christus eos misit ad prædicandum aliud quam regnum Dei, Luc. 9, vers. 2. Actor. 15, vers. 6. Quid autem post Christi ascensionem fecerint, intelligi potest ex eorum accusatione. *Trahebant* (inquit *sanctus Lucas*) *Jasonem & quosdam fratres ad principes civitatis, clamantes: quod hi sunt, qui urbem concitant, & huc venerunt, quos suscepit Jason: & hi omnes contra de-* *Ex prædicatione apostolorum.*

creta Cæſaris faciunt, regem alium dicentes eſſe Jeſum, Act. 17. verſ. 7. Etiam ſubjectum concionum apoſtolicarum quale fuerit, apparet ex his verbis: *De ſcripturis* (ſubaudi veteris Teſtamenti) *adaperiens, & inſinuans, quia Chriſtum oportuit pati, & reſurgere à mortuis, & quia* HIC EST JESUS CHRISTUS, Act. 17. v. 3.

Ex facilitate religionis chriſtianæ.

VIII. Tertiò, ex iis locis quibus eorum quæ à Chriſto ad ſalutem requiruntur, declaratur facilitas. Nam ſi ad ſalutem neceſſariò requiratur aſſenſus animi internus veritati omnium & ſingularum propoſitionum, quæ circa fidem chriſtianam hodie vel controvertuntur, vel à diverſis eccleſiis diverſe definitæ ſunt, nihil eſſet religione chriſtiana difficilius. Quomodo ergo verum eſſet, *jugum meum ſuave eſt, & onus meum leve?* Matth. 11. verſ. 30, & *parvulos in eum credere?* Matth. 18. v. 6, & *placuiſſe Deo per ſtultitiam prædicationis ſalvos facere credentes?* 1 Cor. 1. v. 21. vel quomodo ſatis ad ſalutem inſtructus fuit latro pendens in cruce, cujus fidei confeſſio continebatur his verbis: *memento mei, cum veneris in regnum tuum.* Vel ipſe ſanctus Paulus unde tam citò ex hoſte doctor chriſtianorum fieri potuit?

IX. Quarto, ex eo quod articulus ille fidei fundamentum sit, neque alii fundamento ipse innitatur. *Si quis vobis dixerit, ecce hic est Christus aut illic, nolite credere: surgent enim pseudo-Christi, & pseudo-prophetæ, & dabunt signa magna*, &c. Matth. 24, vers. 23. Ex quo sequitur, propter fidem hujus articuli, negandam esse fidem signis & prodigiis. *Licet nos aut angelus de cœlo*, ait apostolus, *evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit.* Gal. 1. 8. Ergo propter hunc articulum neganda esset fides ipsis apostolis & angelis, (puto ego & ecclesiæ) si contrarium docerent. *Carissimi, nolite* (inquit *sanctus Johannes*) *omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sunt, quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum. In hoc cognoscitur spiritus Dei; omnis spiritus qui confitetur* JESUM CHRISTUM VENISSE *in carne, ex Deo est*, &c. Joh. 4. Est ergo articulus ille, mensura spirituum, secundum quam auctoritas doctorum vel recipitur vel rejicitur. Negari quidem non potest, quin à doctoribus didicerint omnes qui hodie christiani sunt, fuisse JESUM, qui ea omnia fecit, quibus Christus

Ex eo quod sit fundamentum fidei.

esse agnoscerétur: non tamen sequitur, eosdem articulum illum doctoribus credere, vel ecclesiæ, sed ipsi Jesu. Erat enim ille articulus *ecclesiâ* christianâ prior, etsi cæteri omnes posteriores fuerint. Et *ecclesia* super illum, non hic super *ecclesiam* fundatus est. Matth. 16. v. 18. Præterea ita est articulus ille, *Jesus est Christus*, fundamentalis, ut cæteri omnes dicantur à sancto Paulo illi superædificari: *fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Jesus Christus*, (hoc est, *Jesus est Christus.*) *Si quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam, &c. uniuscujusque opus manifestum erit. Si cujus opus manserit, quod superædificat, mercedem accipiet; si cujus opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem salvus erit.* 1 Cor. 3. v. 11, 12, &c. Ex quibus patet, per fundamentum intelligi articulum hunc, JESUM ESSE CHRISTUM. Non enim superædificatur super personam *Christi*, argentum, fœnum, stipula, &c. quibus significantur doctrinæ. Et posse falsas doctrinas fundamento superstrui, nec tamen ut damnentur, qui eas docuerint.

X. Poſtremo, quod articulus ille ſolus neceſſariò tenendus ſit *fide interna*, evidentiſſimè ex plurimis ſacræ ſcripturæ locis, quocunque interprete, probari poteſt. *Scrutamini ſcripturas, quia vos putatis in ipſis vitam æternam habere, & illæ ſunt quæ perhibent teſtimonium de me.* Joh. 5, 39. Intelligit autem Chriſtus ſcripturas ſolius Teſtamenti veteris: nondum enim ſcriptum erat Teſtamentum novum. Jam verò teſtimonium de Chriſto in veteri Teſtamento nullum aliud exſtat, præter quam quod venturus erat rex æternus tali loco, talibus parentibus naſciturus, talia docturus, quibus rebus ut ſignis dignoſcendus erat. Quæ omnia hoc unum teſtantur; JESUM qui ita natus ea docuerit & fecerit, eſſe CHRISTUM. Alia igitur fides ad vitam æternam præter illum articulum non requirebatur. *Omnis qui vivit, & credit in me, non morietur in æternum*: Joh. 11, v. 25. Credere autem in Jeſum, (ut ibidem explicatur) idem eſt quod credere JESUM ESSE CHRISTUM. Qui ergo id credit non morietur in æternum, & per conſequens, articulus ille ſolus eſt ad ſalutem neceſſarius. *Hæc ſcripta ſunt ut credas*

Ex diſtinctiſſimis Chriſti & apoſtolorum verbis.

tis, quia JESUS EST CHRISTUS *filius Dei, & ut credentes vitam habeatis in nomine ejus*, Joh. 20, v. 31. Quare, qui ſic credit habebit vitam æternam; neque ergo opus habet aliâ fide. *Omnis ſpiritus qui confitetur Jeſum Chriſtum veniſſe in carne, ex Deo eſt:* 1. Joh. 4, v. 2; & *omnis ſpiritus qui credit, quoniam* JESUS EST CHRISTUS, *ex Deo natus eſt:* 1. Joh. 5. v. 1. &, *Quis eſt qui vincit mundum, niſi qui credit, quoniam* JESUS EST *filius Dei?* 1. Joh. 5. v. 1. Si igitur non ſit opus aliud credere, ut quis ſit *ex Deo, natus ex Deo*, & ut *vincat mundum*, quàm JESUM ESSE CHRISTUM, unicus ille articulus ſufficit ad ſalutem. *Ecce aqua, quid prohibet me baptizari? dixit autem Philippus: ſi credis ex toto corde, licet. Reſpondens ait: credo filium Dei eſſe Jeſum Chriſtum.* Act. 8. v. 36, 37. Si quidem ergo articulus ille ex toto corde, hoc eſt, fide internâ creditus, ſufficit ad baptiſmum, ſufficit etiam ad ſalutem. Præter hæc loca, alia innumera ſunt quæ idem clare & expreſſè affirmant. Imò ubicunque legimus, Servatorem noſtrum cujuſpiam fidem laudaſſe, vel dixiſſe, *fides tua te ſalvum fecit*, vel ſanaſſe

quempiam propter fidem, ibi propoſitio credita alia non erat quàm hæc, JESUS EST CHRISTUS, vel directè, vel per conſequens.

XI. Quoniam autem credere *Jeſum eſſe Chriſtum* nemo poteſt, qui, cùm ſciat, per *Chriſtum* intelligi regem illum qui à Deo promiſſus eſt per *Moſen* & prophetas in *regem* & *ſervatorem* mundi, non credat etiam *Moſi* & *prophetis*, neque credere his poſſit, qui non credit *Deum* & *exiſtere*, & *mundum gubernare*, contineri neceſſe eſt fidem illam de Deo & de veteri Teſtamento, in fide hac Teſtamenti novi. Cum ergo in regno Dei per naturam crimen læſæ majeſtatis divinæ, ſolus eſſet atheiſmus, & negatio providentiæ divinæ; in regno autem per pactum vetus, etiam idololatria; jam in regno per pactum novum additur etiam *apoſtaſia*, ſive renunciatio hujus ſemel recepti articuli, *Jeſum eſſe Chriſtum*. Cæteris doctrinis, ſi modo à legitima eccleſia definitæ fuerint, non eſt ſanè contradicendum: eſt enim peccatum inobedientiæ; obedientia autem ad ſalutem neceſſaria eſt. Cæterùm ut credantur *fide interna*, oſtenſum eſt ampliter in proximè

In eo articulo conveniri fidem veteris teſtamenti.

JUDICIA DE HOBBII DOCTRINA.

Thomas Hobbes *in Operibus ſuis ad* Civilem Scientiam *ſpectantibus plurima habet quantivis pretii, & nemo, cui rerum ejuſmodi eſt intellectus, negaverit, tam profundè ipſum* Societatis humanæ & civilis *compagem rimatum fuiſſe, ut pauci priorum cum ipſo hoc comparari queant. Et quâ à vero aberrat, occaſionem tamen ad talia meditanda ſuggerit, quæ fortaſſe aliàs nemini in mentem veniſſent..... Neque rarò contingere videas, ut ab illis maximo cum ſupercilio condemnetur, à quibus minimè lectus fuit aut intellectus.* Sam. Puffendorf. *de Jure nat. & gentium, in Præf. ad Lect.*

Neque parùm nos debere profitemur Thomæ Hobbes, *cujus hypotheſis in libro* de Cive, *etſi quid profani ſapiat, tamen cætera ſatis arguta & ſana.* Puffendorf. *Præf. in Elem. juriſpr. univerſ.*

Liber de Cive *certè eſt non vulgaris, dignuſque, qui omnium, qui altiora ſapiunt, manibus teratur; neque (ſi illa ſepoſuero, quæ religionem, in quâ ſimus ἑτεροδοξοι, adtinent), ſcriptorem agnoſco, qui argumentum ſcrutetur, quàm ille profundiùs.* Petrus Gaſſendus *in Epiſt. ad* Sam. Sorberium.

Thomas Hobbes *magnam ingenii profunditatem oſtendit, ut etiam inter poſtremorum ho-*

rum ſeculorum Epicureos audaciſſimus eſt, eorumque in omnibus principia, nequaquam ſibi temperans, ſectatur. Rapini *Animadv. in vet. & novam Philoſ. Sect.* 18.

Si dicendum quod res eſt, neque ditm famæ & exiſtimationi Hobbianæ *ſatisfactum eſt, & omnino operæ pretium foret, ejuſdem ſaniora, licèt forſan primo intuitu paradoxa dogmata, ulteriùs vindicatum ire, ne cum exoſo* Hobbii *nomine, cuncta ejus, ſive bona, ſive mala ſint, proſcripta cupiamus.* Biblioth. Juris imperantium, *p.* 76.

Qui enim ipſi ab aliis tribuitur atheiſmus, ad ea pertinet, quæ vulgò quidem, ſed & perperam & falſo ipſi affinguntur. Suo etiam loco relinquimus, quantum tribuerit Philoſophiæ Epicureorum, quam Gaſſendi *amicitiâ ductus, in Moralibus, ſicut ille in Phyſicis, ſecutus dicitur..... Ab his itaque ſi diſcedas nævis, quæ hominem fuiſſe* Hobbium *arguunt, non poteris non immortali eum laude dignum prædicare. Sine eo enim nunquam* Puffendorfium *in tanto famæ atque honoris, naturæ autem jura in tanto, quo nunc ſunt, perfectionis faſtigio conſpexiſſemus.* Idem, *p.* 79.

Plura de Hobbio *judicia legas apud* Thom. Pope Blount *in Cenſura celebr. autor. p.* 1043, & Morhof. *Polyhiſt. Litter. De ejus verò ſcriptis præcipuè agunt Niceronius*, Mémoires pour l'hiſt. des hommmes illuſtres, *Tom.* 4 *ex vitâ jam citatâ* & Woodio. *Conſuli etiam*

meretur Biblioth. juris imperantium, *ubi diſtincte agitur de* Hobbii *adverſariis ac defenſoribus. Videndi etiam ſunt* Bælius & Moreri *in Diction.* Lipenius *in Biblioth. jurid. & philoſ.*

INDEX CAPITUM.

Sub titulo LIBERTATIS.

CAP. I. *De hominum ſtatu extra ſocietatem civilem.* . . . . . pag. 1
CAP. II. *De Lege naturæ circa contractus.* 19
CAP. III. *De legibus naturæ reliquis.* . 38
CAP. IV. *Quod lex naturalis eſt lex divina.* 66

Sub titulo IMPERII.

CAP. V. *De cauſis & generatione civitatis.* 81
CAP. VI. *De jure ejus ſive concilii, ſive hominis unius, qui in civitate cum ſumma poteſtate eſt.* 92
CAP. VII. *De tribus civitatum ſpeciebus democratiâ, ariſtocratiâ, monarchiâ.* 123
CAP. VIII. *De jure dominorum in ſervos.* 144
CAP. IX. *De jure parentum in liberos, & de regno patrimoniali.* . . . 152
CAP. X. *Specierum trium civitatis, quoad incommoda ſingularum, comparatio.* 167
CAP. XI. *Loca & exempla ſcripturæ ſacræ de jure regni, quæ ſecunda videntur antedictis.* 189
CAP. XII. *De cauſis internis civitatem diſ-*

solventibus. . . . . . pag. 197
CAP. XIII. *De officiis eorum qui summum imperium administrant.* 217
CAP. XIV. *De legibus & peccatis.* . . . 239

Sub titulo RELIGIONIS.

CAP. XV. *De regno Dei per naturam.* 268
CAP. XVI. *De regno Dei per pactum vetus.* 299
CAP. XVII. *De regno Dei per pactum novum.* 330
CAP. XVIII. *De necessariis ad introitum in regnum cœlorum.* 393

que juſtitia ſola, neque fides ſola ſola *ſalvificat*, ſed ſimul ambæ.

In civitate chriſtiana, nullam eſſe repugnantiam inter mandata Dei & civitatis.

XIII. Ex iis quæ hactenus dicta ſunt facile erit perſpicere, quid ſit officium civium chriſtianorum erga ſummos imperantes. Qui quamdiu chriſtianos eſſe ſe profitentur, ſubditis ſuis, ut Chriſtum negent vel contumeliâ afficiant, imperare non poſſunt; nam ſi hoc imperarent, profiterentur ſe non eſſe chriſtianos. Cum enim oſtenſum ſit, & ratione naturali, & ex ſcripturis ſacris, oportere cives principibus rectoribuſque ſummis civitatis in omnibus obedire, præterquam in iis quæ ſunt contra mandata Dei; & mandata Dei in civitate chriſtiana, circa *temporalia* quidem, (id eſt, ea quæ ratione humana examinanda ſunt) leges eſſe & ſententias civitatis, prolatas ab iis, quibus legum ferendarum controverſiarumque judicandarum autoritas à civitate commiſſa eſt; circa *ſpiritualia* verò, (id eſt, ea quæ per ſcripturam ſacram definienda ſunt) leges eſſe & ſententias civitatis, hoc eſt eccleſiæ, (nam civitas chriſtiana & eccleſia, ut oſtenſum eſt cap. præcedente, art. 20, eadem eſt res) pro-

ritualibus. Sin quælibet civitas chriſtiana non ſit eccleſia illa, tum eſt aliqua alia eccleſia univerſalior, cui oportet obedire. Omnes igitur chriſtiani illi obedire debent, ſicut obedirent Chriſto ſi veniret in terras. Imperabit ergo illa vel per monarcham, vel per cœtum aliquem. Quæſtio itaque eſt de *jure imperii*. Eodem ſpectat quæſtio de *infallibilitate*; quiſquis enim verè & internè crederetur ab univerſo genere humano non poſſe errare, certus imperii, tam temporalis quam ſpiritualis eſſet, niſi ipſe nollet, in univerſum genus humanum: ſi dicat enim, obediendum ſibi eſſe in *temporalibus*, eo quod putatur non errare, tale imperii jus ei conceditur. Eodem ſpectat privilegium interpretandi ſcripturas. Cujus enim eſt controverſias, quæ ex diverſa ſcripturarum interpretatione oriri poſſunt, determinare, ejus eſt omnes ſimpliciter controverſias determinare: cujus autem eſt hoc, ejuſdem eſt imperium in omnes qui agnoſcunt, ſcripturas eſſe verbum Dei. Eodem ſpectat diſputatio de *poteſtate remittendi & retinendi* peccata, ſive de *autoritate ex-*
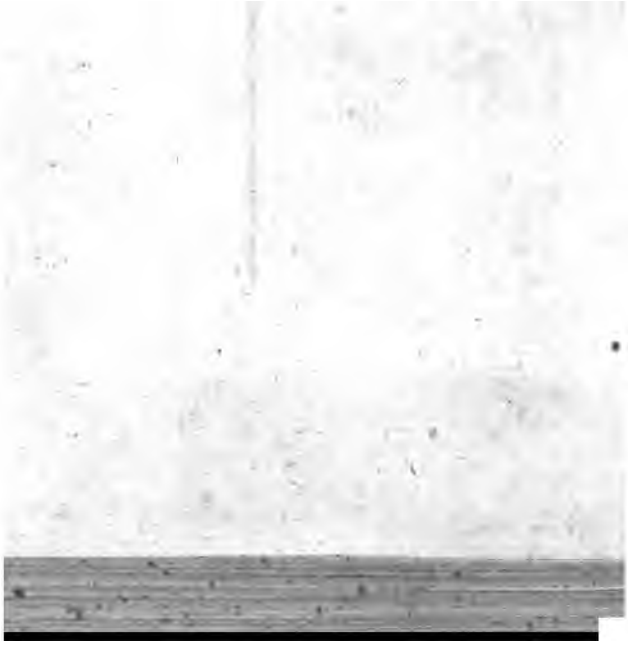
communicandi. Unuſquiſque enim, ſi mentis compos ſit, obediet in omnibus ſimpliciter ei cujus arbitrio credit ſe ſalvandum aut damnandum eſſe. Eodem ſpectat poteſtas *inſtituendi ſocietates*; ab eo enim dependent, per quem exſiſtunt, qui quot monachos, tot habet ſubditos quamquam in civitate hoſtium. Eodem ſpectat quæſtio *de judice legitimi matrimonii.* Cujus enim eſt judicatio ea, ejus quoque eſt cognitio cauſarum de hæreditate & ſucceſſione in omnia bona & jura, non modo privatorum hominum, ſed etiam ſummorum principum. Eodem quodammodo ſpectat *cœlibatus eccleſiaſticorum.* Cœlibes enim minus quam cæteri cohærent cum reliqua civitate. Et præterea incommodum non contemnendum eſt, neceſſarium eſſe principibus vel ſacerdotium (quod magnum eſt vinculum civilis obedientiæ) amittere, vel regnum hæreditarium non habere. Eodem quoque ſpectat *canonizatio ſanctorum*, quam ethnici *apotheoſim* appellarunt; nam qui ſubditos alienos tanto præmio allicere poteſt, talis gloriæ avidos ad quidlibet audendum & faciendum inducere poteſt. Quid